

**COMPLEXUL MUZEAL
BISTRITA NĂSĂUD**

**STUDII ȘI CERCETĂRI
ETNOCULTURALE**

IX

**BISTRITA
2004**

COMPLEXUL MUZEAL BISTRITA NĂSĂUD

**STUDII ȘI CERCETĂRI
ETNOCULTURALE**

IX

**BISTRITA
2004**

COLEGIUL DE REDACȚIE:

- **Mircea PRAHASE**
- **Florica POP**
- **Constantin CATALANO**
- **Mihaela BOLOG**
- **Ioan Radu NISTOR**

FOTOGRAFII:

- **Florica POP**
- **Ioan Radu NISTOR**
- **Mihaela BOLOG**
- **Mircea PRAHASE**

**Price corespondență referitoare la această publicație se va adresa
Complexului muzeal Bistrița-Năsăud, str. G-ral. Grigore Bălan nr. 19,
tel. 0263/211063, fax 0263/230046.**

ISSN 1582-4667

Tiparul executat la:

S.C. SUPERGRAPH TIPO S.R.L.

Cluj-Napoca

tel. 0788/368882, tel./fax 0264/545929

CUPRINS

I. ȚARA NĂSĂUDULUI ÎN AMINTIRI

Gavril ISTRATE

Crăciunul de altădată 7

Iosif E. NAGHIU

Muzeul Năsăudului 29

Traian PAVELEA

*Simion Cr. Mândrescu - militant de seamă pentru înfăptuirea
unității noastre naționale* 31

Ironim MARȚIAN, Ioan SENI

*Trei profesori năsăudeni uitați: Toma G. Bulat, Ioan Bunea și Vasile
Mihordea* 51

Ioan SENI

*Contribuții năsăudene la prima enciclopedie românească
(Sibiu 1904)* 71

II. COȘBUCIANA

Constantin CATALANO

Muzeul memorial "George Coșbuc" - File de istorie (III) 91

III. REBRENIANA

Mircea PRAHASE

*Cuvânt de deschidere la ediția din anul 2003 a "Saloanelor
Liviu Rebreanu"* 107

Dan PRAHASE

O povestire ciudată 111

IV. ETNOGRAFICA

Florica POP

*Organizarea interiorului casei din comuna Șanț din incinta
Complexului muzeal Bistrița-Năsăud* 131

Mihaela BOLOG

Câteva considerații privind sărbătorile de iarnă în comuna Șanț 137

Ana SĂLĂGEAN

Mică istorie a crăciunului 141

Ana SĂLĂGEAN	
<i>Datini și obiceiuri de Anul Nou</i>	147
Marius Dan DRĂGOI	
<i>Versurile lui Vian din deal în memoria colectivă a sătenilor din Spermezeu</i>	153
Ioan Radu NISTOR	
<i>Câteva considerații despre obiceiul ÎNSĂMBRATULUI</i>	163

V. TOPONIMICA

Emil LAZĂR	
<i>Geneza și semnificația primară a toponimului DEJ</i>	175
Adrian ONOFREIU	
<i>Nestor Șimon - "MUNȚII RODNEI" sau un alt mod de toponimie ...</i>	211

VI. FILOLOGICA

Vasile FILIP	
<i>"Căprioara din vis" de Vasile Voiculescu - dezbateri din perspectiva criticii arhetipale</i>	239
Emil BĂLAI	
<i>Lexicul minier rodnean - origini și evoluție</i>	253

VII. MICROMEDALION

<i>Măriuca Drăgan din Monor</i>	273
---------------------------------------	-----

VIII: VARIA

Dorel COSMA	
<i>Spiritul colocvial - dominanta sec. XXI</i>	285
Dorel COSMA	
<i>Conotația politică a interviului</i>	291
<i>Cultura și mass-media</i>	295

IX. RECENZII

Victor ȘTIR	
<i>Călătorie prin istoria și toponimia Văii Zăgrii</i>	307
Gavrilă MOLDOVAN	
<i>Periplu istorico-toponimic: Valea Zăgrii</i>	308

ȚARA NĂSĂUDULUI ÎN AMINTIRI

CRĂCIUNUL DE ALTĂDATĂ

Prof.univ.dr.doc. GAVRIL ISTRATE

Așteptam cu nerăbdare Crăciunul, cum îl așteptam în copilărie, cum l-am dori întocmai ca atunci. În ultima vreme, la Iași cel puțin, aproape nu știam că se apropie Crăciunul. Nimeni nu ne-a mai bătut la ușă să ne pună pe urma magilor călăuzindu-se după o stea. Copiii n-au mai fost auziți colindând; zadarnic i-am așteptat. Seara Crăciunului nu se deosebea cu nimic de celelalte seri. Trăiam marele eveniment doar în amintire și ne mîngîiam parcurgînd anume pagini de literatură.

Deschideam o carte a lui Vlahuță și reciteam fie *Un Crăciun*, fie *Amintiri*, fie *În ajunul Crăciunului*, în care copii dintre cei mai săraci așteptau, cu emoție, noaptea sfîntă în care se puteau întîlni cu Mîntuitorul lumii și în care sperau să se producă minunea de care toată lumea vorbea.

Am avut, totdeauna, un sentiment de adîncă compasiune pentru micii eroi ai lui Vlahuță care își mutau nădejdlile din an în an și niciodată ele nu s-au realizat în totul.

Sărac apare Crăciunul și în poezia lui Coșbuc (*Colindătorii!*), dar atmosfera de familie din poezia lui atenuază sărăcia. Eroii lui Coșbuc nu dispun de mijloace de trai superioare celor ai lui Vlahuță, dar gîndurile lor nu se împiedică de acest inconvenient și nu se reduc doar la întrebarea dacă "Moșul" le va aduce sau nu darurile așteptate. Colindătorii aduc, în lumea din care Coșbuc și-a recrutat eroii, ideea că le-au venit mesageri ai lui Dumnezeu:

"Noi stăm cu ochi pironiți
Și fără de suflare;
Sînt îngerii din cer veniți
Cu Leroi, Domnul mare! (...)
Și cîntă-nălțător și rar
Cîntări de biruință (...)
Și pînă nu tăceau la prag,
Noi nu vorbeam nici unul -
Sărac ne-a fost, dar cald și drag,
În casă-ne Crăciunul."

Poezia aceasta, apărută, inițial, în "Albina" din 24-31 decembrie 1901, sub titlul *Noaptea Crăciunului*, a fost inclusă în volumul *Fire de tort* abia în ediția din 1914, cu noul titlu, *Colindătorii*, cu ușoare modificări în text.

Cu alte cuvinte, mijloacele modeste în care trăim nu ne afectează prea mult din cauză că pretențiile noastre materiale sînt compensate de mulțumiri mai înalte, de natură sufletească. Faptul acesta face ca, în alte împrejurări, situația să nu devină insuportabilă.

Într-o altă poezie a lui Coșbuc, și anume în *Crăciunul în tabără* (*Pe Cîmpia Smîrdanului*, 1877), apărută, inițial, în "Literatură și Artă română", V, 1900, numărul din 25 noiembrie, eroii se mulțumesc cu ideea că, acasă, lumea se bucură în întîmpinarea mării sărbători, chiar dacă, pentru ei, această bucurie nu poate avea cine știe ce efect, chiar dacă, în tabără:

"Flăcării țin capul plecat,
Și plînge-necat cîte unul..."

chiar dacă atmosfera întreagă, în care se găsesc ei, duce spre alte concluzii:

"Și-aici în pierduta cîmpie,
Sînt ninse cărările-acum,
Se zbuciumă vîntu-n mînie,
Iar corbii-n pribeagul lor drum
Dau roate prin zarea pustie..."

La numai doi ani de la apariția acestei poezii, Coșbuc avea să publice în "Albina", VI, 1902-1903, *Pomul Crăciunului*, o poezie în care nu se mai simte nici o umbră de tristețe:

"În noaptea asta însă vin îngerii din cer
Și zboară-ncet de-a lungul pădurilor de brad,
Și cîntă-ncet; și miere și flori din sîn le cad.
Iar florile s-anină de ramuri pînă jos
Și-i cîntec și lumină și-așa e de frumos.
Iar brazii se deșteaptă, se miră asta ce-i,
Se bucură și cîntă ca îngerii și ei."

În opera lui Sadoveanu, atît în *Vestitorii* din volumul *La noi în Viișoara* (1907), cît și în *Moș Crăciun*, din *Ți-aduci aminte...* (1923), eroii sînt recrutați din lumea copiilor, care, din dorința de a întîmpina venirea în lume a Mîntuitorului, înfruntă, deopotrivă, gerul iernii și pericolul pe care îl aduce noaptea, pe drumuri necunoscute. Ei sînt dirijați, în drumurile pe care le fac, de o dorință care a fost, mai înainte, a părinților lor și a părinților părinților lor, care

a dirijat comportarea tuturor generațiilor de două mii de ani încoace. În *Vestitorii*, în special, s-au regăsit atîția dintre copiii generațiilor de ieri. Bucata respectivă a fost extrasă din volumul citat, încă în primul deceniu al secolului al XX-lea, și difuzată, în broșură aparte, în satele din Transilvania.

Atmosfera din *Vestitorii* lui Sadoveanu ne întîmpină și în *Colindătorul* Otiliei Cazimir (Din întuneric, 1928, p. 79-88), cu deosebirea că aici avem un singur erou, nu doi, care înfruntă frigul și riscurile nopții pentru a putea ajunge la oraș, la spital, unde lucrează sora lui, s-o colinde.

Povestea este reluată și refăcută de Ion Pillat, în poezia *Nașterea Domnului* (din volumul *Biserica de altădată*, 1926), după o legendă populară, cum ne informează scriitorul însuși, în toate etapele cunoscute, pînă la ieslea care fusese destinată ca loc de început de rai, prim leagăn al lui Isus, sub protecția boilor care au "ascultat" rugămintea Fecioarei și i-au asigurat liniștea necesară:

"Bouleni, fiți alduiți
Și de mine fericiți,
De mine, de Dumnezeu,
Și de sfînt fiuțul meu."

Din existența, în textul poeziei, a unor elemente regionale (*alduit, chitelin, drumar, fiuț, rîncheza*) se vede că legenda care i-a servit ca izvor de inspirație lui Pillat era de proveniență ardelenască.

Ideea este reluată și de V. Voiculescu, în *Colind uitat*, din volumul *Urcuș* (1937):

"Stau în staul jos
Boi vîrgați cu sînge
Între ei Hristos
Dezmierdîndu-i plînge",

după ce același poet, cu douăzeci de ani mai înainte, în decembrie 1918, în bucata intitulată *Țării*, din volumul *Din Țara Zimbrului. Poezii de război* (apărut în 1918), ne înfățișă o atmosferă asemănătoare celei din *Crăciunul în tabără* a lui Coșbuc:

"Nu plînge, morții tăi aflare,
Căci vestea-n cer a răsunat,
Și-n rînd cu îngerii coboară
Să-și vadă noul împărat.
Azi magii stelele-și închină

Și bucuroși ciobanii vin
Și ieslea-i plină de lumină
Din Tisa pînă la Hotin."

La Goga, povestea ne apare sub mai multe ipostaze, de la cea cunoscută din literatura lui Vlahuță și a lui Sadoveanu pînă la revelația care a schimbat lumea și a generat lucrări de artă și de literatură în toate țările creștine. Și dacă începutul din *Colinda* stă sub semnul privațiunilor care transpar din întreg volumul *Ne cheamă pămîntul* (1909) în care a apărut poezia respectivă, finalul ei înlătură umbrele și ne încălzește sufletul:

"Moș Crăciun, Moș Crăciun!
La casă de om sărac
S-a gătat făina-n sac
Și n-avem să-ți dăm colac...
Moș Crăciun."

dar:

"Moș Crăciun, Moș Crăciun!
Pe toate cărările
Îți cîntăm cîntările
Ardem luminările...
Moș Crăciun!"

Toate necazurile sînt uitate pentru moment, și lumea se pregătește de sărbătoare în așteptarea unei împăcări sufletești depline, cu manifestări de bucurie cum ne arăta Goga în alta parte, în poezia *Moș Crăciun*, din volumul *Din umbra zidurilor* (1913):

"Moș Crăciun cu barba albă, Moș Crăciun cu traista plină,
Vechi stăpîn atît de darnic al copilăriei mele,
Azi la noi în sat te-așteaptă toată casa cu lumină,
Cu colinde și cu cîntec și cu crai ceteți de stele."

Crăciunul a fost și va trebui să rămînă, înainte de toate, o sărbătoare a copiilor și a tinereții așa cum a încercat să ne sugereze Elena Farago nu numai în *Florile dalbe*, din volumul *Șoapte din umbră* (1907):

"Cînd argintiile lor graiuri vor îngîna Florile dalbe

Gîndiți-vă că nu e dată închipuirii omenеști
O mai aleasă întrupare de sol al vrerilor cerești
Ca argintiile lor graiuri cînd vor cînta Florile dalbe",

ci și într-o altă bucată, *În ajunul Crăciunului*, din volumul *Din taina vechilor răsپintii* (1913):

"Dalbe flori de măr, flori dalbe a nădejdirilor, voi dragi
Copilași cu plete crețe și cu minți nevinovate,
Colindați, la rîndul vostru, dorul veacurilor toate...
Cine știe? Poate vouă v-o fi dat să știți a bate
Umbrele ce-ascund cărarea unor șovăielnici magi;
Poate vouă vă e dată dezlegarea tainei, dragi
Copii cu plete crețe, ce sînteți acum, și, poate,
Veți ajunge ierni în care veți simți în adevăr
Steaua unui crez în suflet..."

În copiii de felul acestora ne recunoaștem noi toți, cei proveniți din mediul rural, mai ales. Nesfîrșite icoane de lumină ne invadează sufletele, făcîndu-ne să uităm, de fiecare dată, nu numai supărările de fiecare zi, ci și necazurile mai mari, care se abat asupra oamenilor.

Un scriitor în opera căruia preocupările legate de sărbătorile de iarnă ocupă un loc mult mai larg este I. Agîrbiceanu. În volumul al XII-lea din *Opere* (1986), unde a fost inclus romanul *Strigoii*, relatările referitoare la Crăciunul din satele ardelenеști se întind pe mai bine de 30 de pagini (182-215). Scriitorul insistă asupra modului de pregătire a obiceiului tradițional, după ce, mai întii, se oprește asupra urărilor din ajun:

"Cu două sări înainte de ajunul Crăciunului, Ioniță cu tovarășii lui de colindat - Pătruț și Niculiță - ajunseră la grea neînțelegere. După ce repetară pe vatra din tindă toate colindele și erau mulțumiți de cum le știau, Niculiță întrebă deodată:

- Ce facem noi poimîne dimineață?
- Ce să facem? răspunseră mirați cei doi.
- Mai mergem cu Moș Ajunul, ori nu mai mergem?
- Cum să nu mergem? se rățoi Pătruț la el.
- Muma zice că-i destul dacă mergem la colindat!
- Dar acumu-i anul și-acum doi ani n-am fost și cu Moș Ajunul și la colindat? întrebă Ioniță.

- Am fost, da' muma zice că atunci am fost mai mici, iar acuma sîntem

copii mari, și nu se cade să ne mai amestecăm cu cei mici, oftă Niculiță cu părere de rău.

- Ce mari, mă? Dar n-au umblat cu Moș Ajunul și copii mai mari decît noi? Ilia Raului nu-i mai mare? Visa Mateieșii nu-i mai mare? Mitruțu Podarului nu-i mai mare? se oțărî Pătruț. Mergem, cum să nu mergem, hotărî el.

- Păi muma zice că nu se mai cade, că Moș Ajunul e pentru copiii mai mici.

- Da' tu ești mare, mă? Nu vezi că ești numa cît un pociumb? Nu veni, dacă nu te lasă mum-ta! Io și cu Ioniță mergem. Nu-i așa, Ioniță?

- Păi, să întreb și eu pe mama.

- Întrebați pe cine vreți! Eu mă duc și singur. Am și vorbit cu copiii din ceata noastră. Ne adunăm în capul uliții, la Ionu uncheșului."

Repetițiile pregătitoare se făceau cu mare grijă, cu cîteva zile mai înainte. Se pregăteau și pentru eventualitatea că li s-ar fi putut cere, pe-alocuri, o colindă în plus; o prevedeau și pe aceea. Unele colinde erau vechi, de cînd lumea, altele foarte recente, atunci improvizate, și, prin urmare, sensibil deosebite de cele din moși-strămoși. Ne oprim la cîteva dintre ele tocmai din nevoia de a pune în evidență această deosebire:

"Doi oameni bogați,
Domnului nostru,
Doi oameni bogați,
Precum s-au rugat,
Dumnezeu le-a dat
Masa, ceastă masă,
În mijloc de casă.
Și-n mijloc de masă
Măru-i înflorit
Cu mere de-argint.
Doi îngeri
Din ceri
Jos se cobora,
Mere culegea,
Și-n Rai le ducea
Și le împărțea." (p. 199)

"De cînd Domnul s-a născut,
Domn din ceriu,

Și pământul l-a făcut,
Domn din ceriu,
El bine l-a priponit,
De patru stâlpi de argint,
Și cerul l-a-mpodobit,
Domn din ceriu,
Tot cu stele mărunțele
Și cu luna printre ele;
Cu soarele strălucind
Tot pământul luminînd,
Domn din ceriu,
Pe oameni înveselind.
Fire-ai, gazdă, sănătoasă,
Sănătoasă, veseloasă,
Cum-i colinda frumoasă." (p. 200)

"Ieși, tu gazdă, pîn-afară
De-l vezi pe Domnul Hristos
Cum coboară de frumos,
Tot pe scară, lemn de ceară,
Tot arzînd și luminînd
Și pământul strălucind,
Pe oameni înveselind,
Lumea toată mîntuind,
Pe diavoli în Iad gonind.
C-asta-i sara de Ajun,
De Ajun și Moș Crăciun!
Noi umblăm și colindăm
Și pe Domnul lăudăm." (p. 203)

Autorul ne mai informează că țiganii din sat colindă pe aceleași texte ca și românii, dar oarecum mai impresionant, cu mai multă "participare", mai aproape de primii colindători, de la începutul creștinismului. Ei îți lasă impresia că parcă atunci ar fi sosit prin părțile noastre, din mari depărtări, și au venit cu magii împreună.

Mai aflăm, din relatările scriitorului ardelean, că puradeii țăganilor nu merg niciodată la colindat, cum merg copiii noștri, ai românilor. La ei, acest rol revine oamenilor maturi, soț și soție, pe care îi vezi, de regulă, împreună.

Atmosfera satului ardelenesc aduce aminte de *Amintirile* lui Ion

Creangă. Întocmai ca la Humulești, satul huiește de bucuria care domnește peste tot, de frumusețea colindelor și de buna dispoziție a colindătorilor.

Cu toată frumusețea lor, zilele Crăciunului de altădată n-au putut să rămână neschimbate. De la o vreme, ele n-au mai fost prilej de bucurie nelimitată. Împrejurări de toate felurile au adus schimbări care le-a scăzut importanța. Prin influența orașului, Moș Crăciun a început să nu mai fie așteptat, ca în literatura lui Coșbuc, a lui Vlahuță, a lui Goga ori a lui Sadoveanu și Agîrbiceanu. Aceasta, poate, și din cauză că, din an în an, el se arată tot mai puțin darnic. A intervenit, însă, și altceva. S-a simțit că el era mai mult o ficțiune, că nu exista decît "în poveste", așa cum se pare că a intuit-o Al. O. Teodoreanu în următoarea

Scrisoare

Moș-Crăciun-din-Vremuri-Bune,
Milostiv și înțelept,
Prind colinde să răsune.
Eu, cu ochii îndărăt
Spre cărarea de omăt
A copilăriei, spune,
De ce nu te mai aștept,
Moș Crăciune?

Amintiri cu zurgălăi
Vin - cu sănii - de departe,
Și pe case ninge lin.
De ce n-am și astăzi parte
Să visez la pașii tăi,
Prin tăcutele odăi
Lunecînd catifelin?

Cal de lemn cu scări de tuci,
Urși pitici jucînd pe-o labă,
O! De cînd nu-mi mai aduci,
Moș Crăciun, moșneag de treabă!
Cînd cuminți copiii nu-s
Și mai rău care de care-i,
Tu, cel ce-ai adus Fecioarei pe Iisus,
Vezi și ierți cît ține drumul
Și zîmbind, bătrîn pribeag,

Te oprești din prag în prag,
Mistuindu-te ca fumul,
Pe hogeag.

Moș-Crăciun-Ce-Nu-Mai-Este,
Pentru cea din urmă dată,
Mi-ai lăsat o carte rea;
Și citind în carte, iată,
Am văzut din cartea ta,
Că n-ai fost decît poveste.

Tomuri cu filosofii,
Teancuri-teancuri adunate,
Am de-atunci la căpătii.
Tu știai că nu mai vii
Cînd, crezînd în cea dintîi,
Nu am înțeles că-s toate
Niște triste jucării?

Moș-Crăciun-Din-Vremuri-Bune,
Lasă-n stradă traista plină
De smochine și alune.

Însenină-mi gîndul rău
Și cu fața ta blajină
Alb, răsari din perne moi,
Calcă-ncet, nimic nu spune,
Strînge-mă la pieptul tău
Și să plîngem amîndoi,
Moș Crăciune!

Cam în același fel vedea lucrurile și Ion Minulescu, în poezia intitulată
Rînduri pentru Moș Crăciun:

Rînduri pentru Moș Crăciun

“Iartă-mă că te salut numai din ușe...
Te-aș pofti și-n casă -

Dar mi-e teamă,
Că-mi aduci aceeași veșnică păpușe
Și același vechi refren de panoramă!...

Iartă-mă că-ți spun ce cuget, Moș Crăciun...
Dar eu - zău - nu văd de ce mai vii!...
Ce folos că ești bătrîn
Și-ai suflet bun,
Dacă-n tolă n-ai decît minciuni, pentru copii!...

Nu-ți mai pierde timpul cu povești
Pentru cei ce nu mai cred în ele...
Tu - e drept - n-ai fost decît așa cum ești -
Omul cu păpuși de porțelan
Și acadele...

Dar eu, nu mai sînt copilul de-altădată
Să mă-ncînt numai de chipuri ce se șterg -
Mie-mi trebuie-o femeie adevărată,
Nu femeii-păpuși de Nuremberg!...

Iată!...
Asta este tot ce-am vrut să-ți spun...
Și ți-am spus, să știi și tu ce-aș vrea!...
Ține minte -
Ține minte, Moș Crăciun...
Și la anul, dacă vii din nou, să-mi vii cu Ea!"

Această stare de lucruri a fost întărită, apoi, de aume fapte de natura obiectivă, cum se poate vedea din *Pom de Crăciun*, de Radu Gyr. Războiul a dereglat totul și lumea nu mai putea să urmărească, liniștită, călătoria magilor și popasul lor la Betleem, în preajma ieslei cunoscute:

"Cu îngerii ce se-ndurau să vină,
veneau smochine din Ierusalim,
iar noi pîndeam, prostește și sublim,
pe Moș Crăciun la geamuri de hermină.
Și cînd plîngea în cer un heruvim,
cadeau în brad mari lacrimi de lumină,

creștea din fiecare-o mandarină
și ne dădea azur să mirosim.
Ce gravi stau astăzi numai pe morminte,
serafi de piatră, orbi și fără grai.
În sănii nu mai vin ca mai-nainte
nici Moș Crăciun, nici sfântul Neculai,
iar noi am pus prin cetini oseminte
și-am oblonit fereastra către rai."
(Anotimpul umbrelor)

Situația nu-i alta nici în *Ziurel de ziuă*, de același autor:

Ziurel de ziuă

Tot mai arde cerul sus,
Ziurel de ziuă
Peste ieslea lui Isus,
Ziurel de ziuă

Vitleeme, colț de rai,
Ziurel de ziuă
Îngeri palizi încă ai,
Ziurel de ziuă

Steaua sfântă de Crăciun,
Ziurel de ziuă
Din ce praf s-o mai adun,
Ziurel de ziuă

Lacrimi mari pe cer s-aprind,
Ziurel de ziuă
Prin tristeți de foc colind,
Ziurel de ziuă

Pentru-nsîngeratul mag,
Ziurel de ziuă
Pune, Doamne, spini pe prag,
Ziurel de ziuă
Și acoperă cu lut,

Ziurel de ziuă.
Vitleemul meu pierdut,
Ziurel de ziuă.

Această schimbare de atitudine, provocată de război, a fost subliniată, cu mult înaintea lui Radu Gyr, de către Nichifor Crainic, în poezia

Moș-Crăciun

1917

Moș cu barba de zăpadă,
Fără daruri, moș sărman,
Tinereasca ta grămadă
N-o s-o vadă
Nici ăst an.

Torc păianjenii sub grindă,
Țara-i fără de băieți, -
Nu-ți mai vin cu ceata-n tindă
O colindă
Să-i înveți.

De cu seara 'naripații
Îngeri nu mai cîntă prin
Singuraticile spații
Și-așteptării
Nu mai vin.

Plînge biata gospodină,
Brațele în gol se-ntind,
Nu e ceară de-o lumină,
Nici făină
De-un colind.

Tu, cel vesel de-altădată,
Strîngi pustiul ăstui an
La colinda-ndatinată,
Fără ceată,
Moș sărman.
Gîrbov pribegești prin sate,

Te strecuri pe la oraș,
Gemi pe ziduri de cetate
Dărîmate
De vrăjmaș.

Cu tropare și podobii
Faci popas într-un cătun,
Sgriburit la gura sobii
Plîngi cu robii,
Moș Crăciun.

Plîngi încet! Stă la ulucă
Paznicul sub coif de fier
Și e-n stare, Moș-Nălucă,
Să te ducă
Prizonier.

Pe lingă război, alături de el, a urmat exilul, din care Aron Cotruș, de exemplu, vede Crăciunul de altădată doar în amintire, din moment ce se găsește departe de țară, la marginea lumii. Din ultima strofă a poeziei *Crăciunul meu* desprindem ideea că poetului nu i-a mai rămas, din Crăciunul de altădată, decît ruga pentru cei oropsiți:

"Mi-nclin atuncea fruntea
să uit de pasul vieții,
Ce azi mă copleșește
în lungul meu surghiun,
Să-mi curme întristarea
azi, cînd atîția sufăr,
Și ruga-mi pentru dînșii
să fie-al meu Crăciun".
(Poezii, II, 1991, p. 363)

Vasile Postecă, și el în exil, își încheie un *Colind* cu următoarele versuri:

"Ninge blînd ca-ntr-o minune
Cu legende și cu stele;
Unde ești tu rugăciune,

Drag Crăciun al vieții mele?

Cînd îmi vei cînta și mie
Lîngă geam o veste mare,
Un colind de bucurie
Într-o țară ca un soare?"
(Icoane de dor, Lugoj, 1997, p. 178)

Numărul mare de poezii dedicate Crăciunului ne îndeamnă să nu lăsăm necomunicate și altele, în afara celor despre care a fost vorba pînă aici. Poetesele, mame prin definiție, se adresează, prin mesajele lor, copiilor, mai ales.

Iată alte creații poetice ale Elenei Farago, care s-a specializat, oarecum, în literatura pentru copii. Ea avea să fie urmată, printre altele, de Otilia Cazimir și de Maria Cunțan:

Copii către Moș Crăciun

Moș Crăciune, moș Crăciune,
Sfîntul nostru bun și drag,
Vei veni și-n noaptea asta,
Să ne bați în geam și-n prag.

Vei veni și-n noaptea asta,
La copiii toți pe rînd,
Moș Crăciun cu barba albă,
Și cu zîmbetul tău blînd.

Iară noi cu bucurie,
Ți-om aprinde-n brad lumini,
Cîntînd slava celui care
Ne-a făcut să fim creștini.

Cîntînd slavă și mărire
Lui Isus, te-om aștepta, -
Moș Crăciune, moș Crăciune,
Dragă ni-i venirea ta!

★

Slavă ție, Moș Crăciune,

Ce-n tot anul vii mereu,
Să ne amintești cuvîntul
Fiului lui Dumnezeu!

Slavă ție, moș cucernic,
Ce atît de bine știi
Să le-aduci o mîngîiere
Mamelor fără copii.

Care-n coșul tău pun astăzi:
Haine, jucării și bani,
Ca să le împarți la noapte,
Copilașilor sărmani.

*

Noi am fost cuminți tot anul,
Și miloși am fost mereu,
Și în fiecare seară
Ne-am rugat lui Dumnezeu.

L-am rugat de sănătate
Pentru noi, pentru părinți, -
Pentru pacea țării noastre
Înalțat-am rugi fierbinți;

Pentru mamele sărace,
Pentru copilașii goi,
Pentru toată sărăcimea
Care plînge în nevoi.

L-am rugat seară de seară.
Pentru copilașii, cei
Care n-au pe nime-n lume,
Să se bucure de ei!...

Că ne doare, moș Crăciune,
Inima, de cîte ori
Ne întind, în cale, mîna,

Copilașii cerșitori!

Și le dăm cu bucurie,
Ori de cîte ori putem,
Bani și jucării și haine,
Și bomboane - cînd avem.

Și ne doare orice jale,
Și am vrea s-avem puteri,
Să gonim din lumea asta,
Orice plîns, orice dureri.

Și mai mult, mai mult din toate,
N-am mai vrea să fie - știi?...
Nici copii orfani pe lume,
Nici părinți fără copii!
(Elena Farago, Pentru copii, Editura revistei "Ramuri")

De ajunul Crăciunului

Toată noaptea asta, colo-n Ceruri Sus,
Stelele lucrează fără încetare,
Căci le-adună-n clacă steaua sfîntă care
A-ndrumat pe vremuri Magii lui Isus.
Torc de zor în noaptea Sfîntului Ajun
Cîlți de nea și raze harnicele stele
Pentru noi, copiii, torc, să facă ele
Funie cu trepte pentru Moș Crăciun,
Lungă cît e drumul din pămînt la Cer
Trainică să-i fie moșului povara
Vor întinde-o-n noapte, nevăzută, scara
Moșului ce luptă cu-ndîrjitul ger,
Ca să ne aduca iar, de colo Sus,
Pe la toți copiii darurile care
Ni le va trimite, iar, la fiecare,
Sfînta și duioasa Mama-a lui Isus.
(Elena Farago)

Crăciun

Șed copiii sus - pe vatră
E-ntunerice în bordei
Mama-i dusă-n sat, să ceară
De pomană pentru ei.
Prin fereastră bate vîntul
Luminarea s-a topit
A-nsărat, pesemne, mama
La măicuța de la schit.
Tatăl lor, cel dus din lume,
Va trimite azi, de sus,
Pîne și hăinuțe nouă
Fiindcă s-a născut Isus...
..Într-un staul, așa se spune,
Fără foc - ce frig i-o fi -
Și pe rînd li se-nchid ochii
Somnoroșilor copii.
(Maria Cunțan)

Cu scriitoarele citate se asociază și Nichifor Crainic, cu poezia *Oaspeți cu azur în gene*:

Oaspeți cu azur în gene
Și zăpadă pe opinci
Se iviră la fereastră
Cu colinde și tilinci.

Cîntec legănat și fraged,
Înfloriri de ghiocei,
Umbre mari țineau isonul
Albăstrind pe după ei.

Se părea că-n zvon de aripi
Și miros de tămîier
În colindă mi se-ngîină
Pui de om cu pui de cer.

Și cîntară și urară
Și plecară ca un dor,
Strălucea un puf de înger

Risipind pe urma lor.
Și era o pace albă,
Ca ninsoarea, și era
O sfială ce din stele
Pînă-n inimi tremura.

Bacii lepădară grija:
Astăzi lupii țin ajun,
Porumbeii nu visează
Vînt de uliu căpcăun.

Și zăvozii și dulăii
Să mai lărmuie se tem,
Boii rumegă cu botu-n
Ieslea de la Betleem.

Fă-mi-te numai ureche
Ca s-auzi, bătrîn pămînt:
Sus, în leagăn prins de stele,
Gîngurește Pruncul Sfînt.
(Nichifor Crainic)

Iar după el vine Ion Alexandru, cu

Sărbătoare de iarnă

Leagănul e nedesprins de grindă
Și-n casă-i cald pe vatră lîngă foc
Și la fereastra Noptii de Colindă
E tot trecutul nostru la un loc

Și-i liniște și pace peste țară
Și fiecare-n sine-i fericit
Căci sîntem frați sub steaua milenară
A magilor porniți din răsărit

Nu-s pornit în noaptea necuprinsă
Fără de țintă veșnic pelerin
În casa mea i-o candelă aprinsă

Și umbra pînii amiroase-a vin

Poeziile dedicate sărbătorii Nașterii Domnului sînt mult mai numeroase, dar, în spațiul de care dispunem, nu ne putem opri la toate. Vom încheia exemplificările noastre cu două capodopere, una a lui Eminescu și cealaltă a lui Lucian Blaga:

"Colinde, colinde!
E vremea colindelor
Căci gheața se-ntinde
Asemeni oglinzelor.
Și tremură brazii
Mișcînd rămurelele
Căci noaptea de azi-i
Cînd scînteie stelele.
Se bucur copiii,
Copiii și fetele,
De dragul Mariei
Își piaptăna pletele.
De dragul Mariei
Și-al mîntuitorului
Lucește pe ceruri
O stea călătorului."
(Mihai Eminescu)

"Doarme colo în poiată
Pruncușor fără de tată.
Și măicuța, mama Lui,
Se tot plînge boului
C-a născut în Viflaim.
N-are scutece de in,
N-are apă, n-are fașă,
Nici opaiț, nici nănașă.
Iosif cercul de pe cap
În cuier și l-a lăsat.
Și-a plecat unde-a plecat
Să-l latre cinii prin sat.
Noaptea-i neagră, ceasu-i lung,
Stă măicuța lingă Prunc.
Să le ție de urît

Înger nalt a coborît
 Și în noapte înadins
 Degetul și l-a aprins.
 Arde îngerul lui Dumnezeu
 Ca o luminare de seu."
 (Lucian Blaga)

★

Mă văd elev de liceu și apoi student, în febra pregătirii colindatului. În Transilvania mea, Crăciunul este sărbătoarea cea mai mare; ea copleșește cu totul, prin importanță, deci și prin manifestări, toate celelalte sărbători de iarnă.

În satul nostru eram, acum mai bine de șaptezeci de ani, foarte mulți liceeni și normalști, și aproape toți cu oarecare voce. Ne constituiam în grupuri de cîte șase pînă la zece și, împreună sau alături de alte grupuri, formate din flăcăii sau fetele satului și, uneori, chiar din oameni căsătoriți, transformam satul într-o mare întrecere corală. După voci și după repertoriile folosite, oamenii știau totdeauna cine le-a intrat în tindă.

Pentru noi, seara de Crăciun constituia un fericit prilej de a ne întîlni nu numai unii cu alții, veniți de la școli și centre deosebite, ci și cu anumite personalități ale satului. Veneau acasă, de sărbători, aproape toți intelectualii satelor: un judecător de la Alba Iulia, un procuror de la Timișoara, un avocat de la Cluj; nu mai vorbesc de cei de la Rodna, de la Bistrița ori de la Năsăud.

Ne adunam, în fiecare an, în casa cuscrului nostru Ion Dumitru, Ionu Fătoaii, om al bisericii, socrul surorii mele Domnița, unde dascălul Silivan, fratele cumnatului meu Aurel, ne aștepta cu vinarsul, proaspăt luat de pe foc, în timp ce Domnița făcea pocinogul oalei cu găluște, cum sînt numite sarmalele prin partea locului.

Numai după păhărelul servit aici și după gălușca tradițională ne puteam pregăti de plecare, orientîndu-ne, de la an la an, cînd spre capătul din jos al satului, cînd spre cel din sus.

Bucurie mare aveau părinții noștri pe care nu-i uitam niciodată. Pretutindeni ciocneam un pahar de vinars cald și gustam o "gălușcă", o costiță de purcel sau măcar o bucată de colac, de cozonac adică.

Sărbătoarea continua, sub altă formă, a doua zi, la biserică. Prezența "studenților" la slujbă făcea să nu mai rămînă nimeni acasă. Toată lumea alerga să-i asculte pe domnișorii veniți în vacanță. Noi citeam Apostolul, noi dădeam unele răspunsuri la liturghie și, mai ales, noi, însoțiți de data aceasta și de batrini și de flăcăii și fetele din sat, vesteam clipa cea mare a Nașterii Mîntuitorului:

"Nouă azi ne-a răsărit
Domnul Isus Hristos.
Mesia cel mult dorit
Domnul Isus Hristos..."

Varsă, Doamne, dar și bine,
Dar și bine, de la Tine,
Peste casă, peste masă,
Peste oamenii din casă."

Și toată lumea se simțea fericită și clopotele bucuriei băteau în sufletele tuturor. Așa ne petreceam noi Crăciunul.

Am vorbit despre dascălul Silivan, moderatorul organizărilor noastre în seara de Crăciun, cu care eu, îmi aduc aminte, am făcut și ziua de Paști, în vremea marilor mobilizări din 1939, în localitatea Viile Satului Mare, din colțul nord-vestic al României Mari.

Din toamna anului 1942 (8 septembrie), de când prietenul meu neuitat doarme somn fără sfârșit în prejma Stalingradului, Crăciunul n-a mai fost nicio dată ca pînă atunci. Peste întristările pomenite în rîndurile de mai sus, a venit să apese asupra mea și despărțirea de acest prieten adevărat, "frate" mai mare, care m-a ocrotit și m-a sprijinit în toate ocaziile. În fiecare an, de Crăciun, el coboara în preajma mea, cu aceeași căldură și cu același zîmbet care m-a bucurat și pe mine și pe ai mei de atîtea ori. Crăciunul meu nu mai poate fi cum a fost cînd îmi lipsesc toți cei de "atunci" și nu mi-a mai rămas decît amintirea lor. Mă trezesc uneori, noaptea, colindînd satul împreună cu ei și așteptînd sosirea magilor cum o așteaptă milioane de credincioși, de două mii de ani încoace, așteptîndu-l pe Silivan să ne dea semnalul de început și să ridice cortina, ca în fiecare an, să urcăm în legendă și legenda să pună stăpînire pe tot pămîntul.

MUZEUL NĂSĂUDULUI*

IOSIF E. NAGHIU

În vechea citadelă culturală de pe Valea Someșului Mare, un grup de bătrâni cu cap de aur și cu plete de argint, bibliofili pasionați, au întemeiat un așezământ cultural de mare importanță. E cunoscut sub numirea de - **Muzeul Năsăudului** - și este un așezământ de creație culturală. Ctitorii Muzeului sunt următorii : 1. **Iulian Marțian**, fost membru onorific al Academiei Române, bibliofil pasionat. 2. **Alexa David**, magistrat pensionar. 3. **Virgil Șotropa**, profesor, istoricul consacrat al Ținutului Năsăudului. 4. **Iuliu Moisil**, profesor publicist și organizator binecunoscut în toată țara. Cei patru mecenați au donat achiziția lor intelectuală de o viață întreagă, pentru noul templu al Minervei în care generațiile următoare de cercetători să aibă la îndemână, tomurile vechi și îngălbenite, ca și hrisloavele prăfuite din vremurile trecute.

Nicăieri nu găsești atâta material despre trecutul năsăudean ca la acest așezământ. De zece ori pe ape line nuferii s-au stins cu anii de când s'a deschis acest templu al Minervei. E situat în palatul cel nou (în care își avea reședința-Regna)-într'o sală spațioasă. Spre a prezenta în linii mari colecțiile muzeale, cred potrivit a le împărți în: 1. Manuscrise. 2. Cărți vechi. 3. Obiecte. 4. Arhiva.

1. Colecțiile de manuscrise cuprind foarte multe lucruri inedite. Să pomenim doar lucrările în manuscris ale lui Nestor Șimon, A.Mureșan, Iacob Mureșan, etc. Iuliu Moisil lucra să alcătuiască și genealogii ale familiilor grănicerești. Rev. Ștefan Buzilă a publicat în monografia comunei Sân Iosif și genealogiile familiare. D. Moisil a organizat manuscrisele și hrisoavele în așa fel, încât să se poată studia genealogiile familiare. Răposatul Iuliu Marțian a organizat manuscrisele și a alcătuit un indice al lor. A pus în această categorie și Urbarele vechi, importante pentru descifrarea vremilor apuse.

2. Cărțile vechi sunt podoabele unei biblioteci.

Muzeul Năsăudului are câteva mii de volume în rafturile sale. Are și multe cărți vechi, românești (printre care pomenim *Evangheliul* lui Coresi, în colecția lui Iulian Marțian) latinești, germane, ungurești, etc. În colecția lui Iulian Marțian întâlnești adesea rarități biografice pe care nu le găsești nici în biblioteci de specialitate.

3. Muzeul are și obiecte. Într'un colț se păstrează steagul vechiu al grănicerilor de altădată. E steagul ciuruit de gloanțe, pe care "Cătanele negre" l-au dus cu demnitate pe toate câmpiile europene, luptând sub pajura habsburgică.

* Materialul a apărut în "Plaiuri năsădene", nr.1, 1943, p.3.

Steagul acela a fost văzut chiar și de Napoleon I, la trecerea podului de la Arcole, episod istoric glorios, descris de G. Coșbuc în opera "Dintr'ale neamului nostru".

4. Colecțiile arhivistice sunt foarte bogate. În casa de fer a Muzeului se păstrează un număr important de epistole ale lui Mihai Viteazul, scrise în 1600, după cucerirea Transilvaniei. Alături de sala principală de care am vorbit este o altă sală, ceva mai mică, în care se păstrează vechile arhive bistrițene. Au fost transportate de la Bistrița la Năsăud, căci aproape toate se referă la Țara Năsăudului. Există un catalog al documentelor alcătuit de profesorul A. Berger de la liceul german din Bistrița. Dai acolo de scrisori ale Voievozilor Moldovei trimise orașului Bistrița. Din acelea a publicat Nicolae Iorga două volume de - Documente din Arhivele Bistriței, precedate de un studiu asupra trecutului năsăudean. E important să remarcăm că N. Iorga abia a stat câteva zile la Bistrița și în timp atât de scurt a descifrat și a publicat două volume. Tot de acolo a luat dl. **Virgil Șotropa** toate documentele pe care le-a publicat în **Arhiva Someșană** și în toate lucrările Domniei Sale. De acolo au publicat documente: Valeriu Seni, C. Moisil și mulți alți cercetători ai trecutului năsăudean. Sunt informat că anul acesta autoritățile ungurești au pus sub lacăt sala cu documente bistrițene, interzicând să mai fie cercetate.

În câțiva ani Muzeul a devenit centrul vieții culturale năsăudene. Aici, între rafturi și hrisoave, se întâlneau zilnic publiciștii năsăudeni. Aici se pune la cale *Arhiva Someșană*, frumoasa revistă istorică a Graniței Năsăudene. Toți vizitatorii plaiurilor năsăudene treceau pe la Muzeu. Albumul Muzeului oferă nespuse de multe semnături ale multor figuri marcante. Pe ușa muzeului e inscripția latină - Bonus Intra, melior axei. Intri bun, dar ieși mai bun, căci înveți multe din lucrurile și hrisoavele din Muzeu.

SIMION CR. MÂNDRESCU - MILITANT DE SEAMĂ PENTRU ÎNFĂPTUIREA UNITĂȚII NOASTRE NAȚIONALE

TRAIAN PAVELEA

Din lungul șir de absolvenți ai gimnazului grăniceresc din Năsăud, Simion C. Mândrescu a fost cel mai de seamă militant pentru înfăptuirea unității noastre naționale. Profesorul universitar Simion C. Mândrescu, ocupând un loc de frunte în desfășurarea luptelor naționale pentru eliberarea românilor subjugăți, ca unul care a jucat un rol hotărâtor în fixarea atitudinilor politice care au determinat intrarea noastră în acțiunea contra Puterilor Centrale, a prestat în slujba ideii de Neam și Țară tot ce un suflet viu, o minte ageră și o inimă simțitoare de brav român poate oferi.

Simion C. Mândrescu a venit pe lume la 18 iulie 1868, în comuna Râpa Inferioară, comitatul Mureș - Turda, în familia unor vrednici gospodari și înflăcărați patrioți. După ce a frecventat cu succes cursurile școlilor românești din comuna natală și din Monor, apoi cursurilor școlilor nemțești din Reghin și Sibiu, la începutul anului școlar 1882, în loc să-și continue studiile la liceul evanghelic din Sibiu, unde absolvise clasa a II-a gimnazială, adolescentul mureșean se înscrie în clasa a III-a la Gimnaziul Superior Greco-Catolic Românesc din Năsăud¹ unde, timp de șase ani, se va pregăti temeinic sub atenta îndrumare a strălucitei pleiade profesurale alcătuite din: dr. Artemiu Publiu Alexi, dr. Constantin Moisil, dr. Ioan Mălaiu, Grigore Pletosu, Leon Pavelea, Maxim Pop, Octav Barițiu, Gavrilă Scridon, Ioan Tanco, Andrei Mazanek, Ioan Gheție. În fiecare an școlar s-a situat pe primul loc la învățătură. În clasa a VII-a, prin hotărârea conferinței profesurale, primește un premiu de 10 florini v.a. pentru purtare morală bună și progres eminent la învățătură, ca și elevii Elie Cristea, clasa a VIII-a (viitorul Patriarh al României), Ioan Pecurariu, clasa a VI-a, Tit Pop, a V-a².

Ca membru ordinar al Societății "Virtus Romana Rediviva" a avut o bogată activitate, susținând în ședințele literare, din anii 1886-88, analize critice asupra lucrărilor originale prezentate de elevii: Iosif Sângeorzan, Victor Corbul, Elie Cristea, pentru ca în ședința ordinară publică din data de 12 mai 1888, ținută în sala hotelului Rahova, să citească lucrarea proprie "Istoria și rostul evantaiului"³. Sub îndrumarea prof.dr. Constantin Moisil, în anul școlar 1887-88, societatea a ținut 13 ședințe în care s-au declamat și citit mai multe poezii, disertații, nuvele, povești, critice la acele "operate proprii", și o ședință literară-muzicală. Din partea conferinței profesurale s-a pus la concurs elaborarea de teme din diferite grupe.

Pentru grupa religie și filosofie s-a fixat tema: "Însemnătatea creștinismului ca factor cultural și moral", membrii societății prezentând mai multe lucrări, dintre care două lucrări ale lui Simion Mândrescu au obținut premiul I în valoare de 6 florini în argint⁴.

Din cauza numărului mic de candidați, în anul 1888, cei 11 absolvenți ai clasei a VIII-a de la gimnaziul năsăudean au susținut examenul de maturitate la Cluj, sub președenția dr. Abt Antal, profesor la Universitatea din Cluj, în prezența vicarului Grigore Moisil și a directorului Ioan Ciocan, de la Năsăud. Pe baza rezultatelor examenului scris, 10 candidați au fost admiși la susținerea examenului oral de maturitate, dintre care unul a fost respins, iar doi candidați s-au retras; din cei 8 candidați rămași înscriși au promovat examenul de maturitate 7 inși, unul fiind respins. Simion Mândrescu a obținut calificativul "bine maturu", ca și colegul său Victor Corbul, din Zagra, iar ceilalți 5 candidați au obținut calificativul "maturu"⁵. Sumara statistică, prezentată aici, reflectă clar extraordinara exigență a profesorilor gimnaziului față de pregătirea elevilor, dar și gravele lipsuri materiale cărora elevii trebuiau să le facă față, căci cei 28 de colegi pe care Simion Mândrescu i-a întâlnit în clasa a III-a, în toamna anului 1882, izbutesc să ajungă în fața examenului de maturitate doar 11 candidați! La gimnaziul grăniceresc din Năsăud această situație nu a fost nicidecum singulară.

Studiile superioare le-a făcut la Școala Normală Superioară și la Facultatea de Litere din București, apoi la Universitatea din Berlin unde obține și doctoratul în filosofie. A fost profesor secundar la Bârlad, apoi prof. univ. de limba și literatura germană la Universitatea București, fondatorul catedrei de germanistică din Capitala României, ministru al țării noastre în Albania, lingvist și folclorist, specialist în germanistică, savant de mare prestigiu, patriot înflăcărat și aprig luptător pentru realizarea deplinei noastre unități naționale.

Dintre importanțele lui studii reținem: "Germania medie de sus", "Din istoria literaturii germane: Klopstock", "Strigături sau chiuituri poporane", "Elemente ungurești în limba română".

A decedat la București în 1947.

În toamna anului 1888, când Simion Mândrescu în urma promovării examenului de admitere s-a înscris la Școala Normală Superioară din București, procesul de maghiarizare a românilor din Transilvania se făcea cu mare zel din partea autorităților maghiare, dar și cu dârză rezistență din partea românilor. Despre abuzurile guvernărilor maghiari împotriva românilor studenți și intelectuali bucureșteni erau informați de Simion Mândrescu și de băănățeanul Ioan Lupulescu care aduceau în Țară "Tribuna" din Sibiu. În octombrie 1890, năsăudeanul le citi colegilor săi un articol din "Tribuna" despre noile atentate ale ungurilor la adresa națiunii române și, după ce discuțiile se aprinseră, între-

bă: "De ce, adecă n-am întemeia și noi un Kulturegylet (*societate culturală n.n*) românesc pentru a sprijini pe frații noștri din Ardeal în lupta lor de rezistență, pentru a apăra unitatea noastră culturală amenințată?"⁶. În acea zi, la Școala Normală Superioară din București, a luat ființă *Liga pentru Unitatea Culturală a Tuturor Românilor (Liga Culturală)* care își începe activitatea sub îndrumarea unui comitet format din 10 membri: Simion Mehedinți, Gheorghe Adamescu, Simion Mândrescu, Ioan Lupulescu, Iordan Bogdan, Bratu, Negulescu, Mihail Dragomirescu, Rădulescu Pogoneanu, Policrat. După consultări cu studenții, cu unii oameni politici, cu intelectuali ardeleni, *Liga* se constituie formal la 24 ianuarie 1891⁷. Debutul activității *Ligii Culturale* a fost marcat de redactarea și publicarea, în limba română și în franceză, a unui studiu în care se face un aspru rechizitoriu politicii austro-ungare de oprimare a românilor din monarhia dualistă. Adresat în special opiniei publice din Apusul Europei, studiul a atras simpatia diferitelor cercuri europene pentru cauza Unirii.

Scopul *Ligii Culturale* era "de a întreține continuu vie, pe baza culturii naționale, conștiința de solidaritate în întreg neamul românesc"⁸. Mijloacele pentru realizarea scopului erau: "înființarea de săli de lectură și biblioteci, tipărirea de cărți, conferințe și întruniri publice, sărbătorirea evenimentelor istorice însemnate, organizarea de congrese".

Liga pornește la drum cu gândul de a dovedi, cu argumente convingătoare, nedreptățile suferite de românii din Transilvania și de a-i ajuta pe aceștia în lupta lor pentru emancipare socială și națională. Nu ceea ce despărțea pe români și maghiari, ci ceea ce i-a unit în momentele grele, ceea ce i-a determinat la colaborare, urmărea să demonstreze *Liga*. Activitatea *Ligii Culturale* a fost axată pe lupta pentru întregirea României, iar contribuția lui Simion Mândrescu la realizarea programului de acțiune al *Ligii* a fost cu totul remarcabilă. Sub egida *Ligii Culturale* s-au redactat și publicat apeluri, s-au organizat adunări și mitinguri de protest față de procesul memorandiștilor, s-au mobilizat românii la multiple manifestări naționale, unele dintre ele cu profunde semnificații politice și un larg răsunet până în cele mai îndepărtate cătune și sate românești. În suita acestor manifestări se înscriu campaniile pentru votul universal, egal, direct și secret, menite să asigure, în primul rând populației românești, drepturi politice; aniversarea unor date memorabile din istoria poporului român și din viața cultural-artistică a patriei: comemorarea a 300 de ani de la moartea lui Mihai Viteazul (în toamna anului 1901); comemorarea a 400 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare (2 iulie 1904); jubileul "Gazetei Transilvaniei" cu ocazia împlinirii a 70 de ani de la apariție (12 martie 1908); aniversarea a 60 de ani de la revoluția din 1848; comemorarea a 25 de ani de la moartea marelui compozitor român Ciprian Porumbescu; aniversarea a 30 de

ani de existență a societății Academice "Junimea" (9-10 iunie 1908); serbările jubileului a 50 de ani de existență a Astei (28-30 august 1911, la Blaj); aniversarea a 20 de ani de la înființarea *Ligii Culturale* (28-30 august 1911, la București); organizarea unor ample expoziții, culminând cu cea de la 1906; conferințe pe teme de istorie a poporului român, a limbii și a literaturii române, expuse în diferite localități din România și din Transilvania de academicieni, scriitori și profesori universitari români; cursurile de vară pentru studierea istoriei, limbii și literaturii române; întrunirile publice organizate în mai toate orașele României unde au luat cuvântul mari personalități ale vieții noastre culturale și politice.

Liga Culturală a jucat un rol deosebit, prin sprijinul moral și material acordat românilor din Transilvania, luptători pentru drepturi naționale. Pentru traducerea și tipărirea Memorandului și înaintarea lui la Viena a contribuit cu 70.000 franci; pentru subvenționarea Institutului Tipografic din Sibiu cu 50.000 franci; pentru subvenționarea presei române din Transilvania cu 30.000 franci; pentru propaganda în străinătate cu 150.000 franci; pentru întreținerea birourilor din Graz și Paris cu 60.000 franci. În total, *Liga* a ajutat lupta românilor din Transilvania cu 400.000 franci la care trebuie adăugată valoarea colectelor în produse și bani, acordate deținuților de la Vaț și Seghedin precum și familiilor acestora⁹.

Societatea *Cercul Românilor de peste Munți*, creată în 1909, în București, din inițiativa profesorului universitar Simion Mândrescu, a generalului Moise Grozea și a profesorului secundar G. Popa-Liseanu, a desfășurat o activitate rodnică pentru organizarea pe toate căile a luptei românilor aflați sub dominația austro-ungară. Președintele *Cercului*, Simion Mândrescu, a prezentat, pe larg, în trei numere ale ziarului "Viitorul", scopul acestei societăți: dezvoltarea legăturilor de solidaritate între membrii cercului; întreținerea de legături mai strânse cu românii de dincolo de munți; formarea unui centru pentru mișcările naționale¹⁰.

Printre formele principale de activitate ale societății se remarcă conferințele, adunările publice și sprijinirea materială a luptei românilor de peste munți, în special a celor urmăriți, judecați și condamnați pentru activitatea lor națională. În 30 mai 1910 *Cercul* a realizat în sala Dacia o puternică întrunire de protest împotriva măsurilor teroriste luate de guvernul Kuhen Hederváry în campania electorală pentru a împiedica intrarea în parlament a deputaților români din Transilvania. În cuvântările de solidaritate rostite de S. Mândrescu, B.Șt.Delavrancea, C. Rădulescu-Motru și alții, ca și în moțiunea adoptată, se arată că "opinia publică din România își afirmă energic conștiința solidarității cu frații de peste hotare"¹¹. Într-o adresă confidențială, președintele Consiliului de Miniștri regal cerea Ministerului Afacerilor Externe imperial "să imputer-

nicească organele noastre interne să urmărească îndeaproape activitatea acestui club și, pentru orice acțiune de interes în împrejurările actuale de aici, să ne raportați de îndată”¹². Activitatea *Cercului* a continuat până în preajma Unirii.

La 4 octombrie 1913 se împlineau 50 de ani de la înființarea Gimnaziului Superior Greco-Catolic Românesc din Năsăud. Corpul profesoral, alcătuit din profesori de elită, excelenți pedagogi, distinși cărturari și înflăcărați patrioți, intenționa să dea jubileului proporțiile unui eveniment național. Intențiile și eforturile lor au fost susținute cu generozitate și de foștii elevi năsăudeni, răspândiți pe tot cuprinsul românesc, dintre care unii, stabiliți la București, deveniseră mari personalități ale culturii noastre naționale. Mereu atenți și receptivi la mișcarea cultural-națională a românilor din Transilvania, ei și-au corelat preocupările cu cele ale intelectualilor de la Năsăud. Din inițiativa lui Simion Mândrescu, s-a redactat un apel adresat foștilor elevi ai gimnaziului grăniceresc din Năsăud, invitându-i să contribuie la reușita manifestărilor jubiliare:

“Iubite Domnule!

La 1913, se împlinesc 50 de ani de la înființarea gimnaziului din Năsăud. Știind că și Dvs. sunteți printre foștii elevi ai acestui gimnaziu, Vă rugăm ca până la 20 mai a.c. să binevoiți a ne trimite părerea D-voastră în privința modului cum credeți că va trebui să ne arătăm recunoștința noastră față de școala căreia îi datorăm cea mai frumoasă parte din viața noastră. După ce vom avea părerea tuturor foștilor colegi, ne vom alege un comitet care va certeta toate propunerile și va stabili un program de participare la serbările ce se vor face cu ocazia jubileului de 50 de ani. Programul se va comunica în cursul lunii iulie.

București, 15 mai 1912.

(s.s.) G. Coșbuc, S. Mândrescu, I. Moisil”¹³

- Cei trei semnatari ai apelului de mai sus, odinioară foști elevi ai gimnaziului grăniceresc din Năsăud, acum toți trei mari personalități ale culturii noastre naționale, au susținut propunerea prof. Constantin Moisil, fost strălucit elev al gimnaziului năsăudean, de a se bate o frumoasă medalie comemorativă, din care gimnaziului năsăudean i s-au oferit trei exemplare: una de aur, una de argint și alta de bronz. Fața medaliei reprezintă pe zeii Marte și Minerva, personificări ale vitejiei și înțelepciunii strămoșești. Medalia evocă amintirea vitejilor și înțelepților noștri prin inscripția: PRINOS GRĂNIȚERILOR DIN ȚINUTUL NĂSĂUDULUI PĂZITORII MOȘIEI STRĂMOȘEȘTI SUSȚINĂTORII CULTURII ROMÂNEȘTI. În câmpul din dreapta stă vechea deviză a grănicerilor năsăudeni VIRTUS ROMANA REDIVIVA și are inscripția: *la 50 de ani de la înființarea Gimnaziului superior românesc din Năsăud. 1863-1913. Vitregia timpu-*

lui și intervenția perfidă a autorităților comitatense maghiare au împietat asupra festivităților de la Năsăud, care nu au avut amploarea gândită de organizatorii ei, dar nici caracterul unei simple aniversări școlare, așa cum sperau guvernanții vremelnici ai Transilvaniei. Festivitățile au fost un triumf al simțirii și cugetului românesc. Punctul culminant al manifestărilor jubiliare l-a constituit expunerea istoricului gimnaziului, susținută în aula instituției de către un alt eminent fost elev al gimnaziului năsăudean, prof. dr. Nicolae Drăganu, în prezența unor numeroase personalități locale, în mijlocul cărora se afla și George Coșbuc¹⁴.

Campania pentru războiul întregirii neamului nostru a fost declanșată energic de către prof. univ. Simion Mândrescu, președintele *Cercului Românilor de peste Munți* prin redactarea și publicarea în "Universul" din 8 septembrie 1914 a Declarației ardelenilor stabiliți în țară. În acest document marele patriot și cărturar arată că: *După tot felul de suferințe și umiliri pe cari au avut să le îndure de la compatrioții lor austrieci și maghiari, după ce li s-au răpit sistematic toate drepturile, mândrii feciori români au fost trimiși cu minciuni la luptă pentru preamărirea Casei de Habsburg, sub a cărei oblăduire au fost oprimați, și pentru întărirea maghiarismului, a dușmanului neîmpăcat al neamului nostru... Regimentele românești au fost aruncate cele dintâi în foc, au fost nimicite, iar bravura lor a fost trămbițată în străinătate ca bravură ungurească.*

Trecând peste cadrele lor, rușii au ocupat Bucovina și sunt în drum spre cucerirea Ardealului și celorlalte ținuturi locuite de români, iar sârbii pătrund în Banat.

Astfel stând lucrurile, credem că e momentul suprem ca românii să intervină cu forța armată spre a ocupa tot ce-i românesc în Austro-Ungaria, căci altfel s-ar putea întâmpla ca în viitor să avem de revendicat, dela alții, ceea ce revendicăm de atâta vreme de la Austro-Ungaria¹⁵.

Din inițiativa aceluiași consecvent militant pentru unitatea noastră națională, trei săptămâni mai târziu, un grup de personalități politice format din: Em. Antonescu, S. Mândrescu, B. Șt. Delavrancea, N. Filipescu, N. Flea, I. Grădișteanu, T. Ionescu, Dr. C. Istrati, E. Pangrati, I. Tanovicianu, N. Xenopol s-au întrunit acasă la dr. I. Cantacuzino și după ce au votat următorul angajament: *Subsemnații ne legăm în fața țarei, să ducem o imediată acțiune, până la realizarea deplină a idealului românesc, s-a constituit din aceleași personalități, comitetul asociației politice Acțiunea Națională. Tot atunci a fost stabilită o comisie care să ia legătura cu primul ministru și cu șefii celor două partide de opoziție cărora să le comunice hotărârea ce a luat. Acțiunea Națională opta pentru intrarea României în război alături de Antanta¹⁶.*

Acțiunea Națională emite manifeste cu același conținut, organizează întruniri publice, manifestații, campanii de presă, toate cu scopul de a sili guvernul să-și precizeze poziția pentru ca la momentul oportun să acționeze potrivit cu porunca istorică: unitatea neamului românesc.

Deoarece Comitetul Central Executiv al *Ligii Culturale* de sub președinția lui Virgil Arion “nu corespundea noilor împrejurări create de războiul mondial”, a fost convocat un congres extraordinar pentru ziua de 14 decembrie 1914, când vechiul comitet a demisionat și s-a ales un nou Comitet Central Executiv, compus din: Vasile Lucaciu (președinte), Barbu Ștefănescu Delavrancea (vicepreședinte), Nicolae Iorga (secretar general), Simion Mândrescu (casier central). Membri: Nicolae Filipescu, Take Ionescu, dr. C.Istrati, I. Grădișteanu și Octavian Goga¹⁷.

Liga pentru Unitatea Culturală a Tuturor Românilor a fost transformată în *Liga pentru Unitatea Politică a Tuturor Românilor* și în această calitate și-a început activitatea prin lansarea unui manifest către țară prin care se arăta că *Liga Culturală* “s-a străduit să păstreze unitatea culturală a tuturor românilor”, însă trista experiență a dovedit că “o unitate culturală fără unitate politică nu are nici o cheazășie. Pentru păstrarea unității culturale ni se impune unitatea politică”¹⁸. Membrii comitetului și-au împărțit sarcinile. Profesorul universitar Simion Mândrescu a fost însărcinat să îngrijească de refugiații ardeleni, bănățeni și bucovineni veniți în Țară într-un număr considerabil, cărora li s-au acordat ajutoare bănești, li s-au asigurat locuri de muncă și siguranță pentru retragerea în Moldova. Din rândurile acestora au fost recrutați peste 12.000 de voluntari care s-au încadrat în diferite regimente de luptători, informatori și îndrumători¹⁹.

Ziarul “Ardealul” din Capitală informa pe cititori că profesorul universitar Simion Mândrescu, “distins membru al mai multor societăți naționaliste cum și cel mai de seamă reprezentant al românilor din afară de Regat”²⁰, a luat hotărârea convocării la București a unui congres al tuturor românilor de peste hotare stabiliți în țară. În acest sens, Simion Mândrescu împreună cu Vasile Lucaciu și Emilian Slușanschi au lansat un înflăcărat apel *Către românii de peste hotare aflați în țară*, în care, după ce se condamnă politica reacționară a guvernanților din monarhia dualistă față de naționalitățile asuprite, consideră că “e bine să se audă și cuvântul nostru, al românilor de peste hotare aflați în țară, cuvânt ferit de orice influențe potrivnice intereselor neamului”²¹. Lucrările congresului din 15 martie 1915 s-au desfășurat în sala și în grădina Ateneului, în prezența mulțimii entuziaste. Deschizând lucrările congresului, Simion Mândrescu, ferm convins de cauza dreaptă pe care o apăra, spunea printre altele: “Deschid primul și ultimul congres al românilor de peste hotare aflați în țară... El este primul fiindcă niciodată nu s-a pus chestiunea în mod așa de hotărât, fiindcă niciodată interesele întregului neam n-au fost mai amenințate ca astăzi. Acest prim congres al nostru va fi în același timp și ultimul, căci peste cel mai mult câteva luni granițele României vor fi acolo unde sunt și granițele

românismului²². Au luat cuvântul mai mulți intelectuali, între care: Em. Slușanschi, V. Stoica, M. Vrânceanu, A. Scurtu, I. Grămadă, V. Ionescu, I. Ursu, B. Șt. Delavrancea, S. Mândrescu, demascând în alocuțiuni suferințele românilor din Transilvania și Bucovina.

La tribuna congresului din sala Dacia s-a ridicat și locotenentul Flore Bogdan, fost elev al gimnaziului grăniceresc din Năsăud și membru al *Societății Virtus Roman Rediviva*, acum tânăr inginer. Peste decenii va deveni protagonistul excelenței evocări istorice *Caietele locotenentului Florian*, semnată de scriitorul Ștefan I. Fay²³. După ce a trăit aceeași dramă ca și Apostol Bologa, eroul romanului *Pădurea Spânzuraților* de Liviu Rebreanu, locotenentul Flore Bogdan, mai norocos, a reușit să ajungă la ai săi și, de la tribuna congresului, să se pronunțe fără echivoc: “Am venit să vă mărturisim că poporul român din Ardeal ... vrea necondiționată alipire la România!” Descriind situația transilvănenilor, “când peste Carpați nu mai aveam nici o familie care să nu-și aibă victimele războiului actual și bocetele jalnice ale nenumăratelor văduve și orfani răsună prin văi și câmpii și se frâng în fruntea Carpaților”, oratorul încheie cu apelul: “Fraților! Soarta întregului neam românesc stă azi pe marginea abisului pieririi ... Bărbații de stat ai Regatului trebuie să asculte de glasul apostolilor neamului românesc și de glasul duios al fraților de peste munți, căci inima românilor palpită la Alba-Iulia”²⁴.

Deoarece guvernul României nu hotărâse încă intrarea țării în război alături de Puterile Antantei, împotriva imperialismului germano-austro-maghiar, Simion Mândrescu a lansat, la 7 iunie 1915, un alt apel prin care chema populația să participe la marele miting ce se va desfășura în 14 iunie 1915, la Arenele Romane, acest miting trebuind să fie un ultim și hotărâtor avertisment pentru guvern și preludiul intrării României în acțiune. La apelul făcut de prof. univ. Simion Mândrescu, în numele românilor ardeleni și bucovineni aflați în țară, Capitala a răspuns prin participarea unui număr imens de simpatizanți. Au luat cuvântul S. Mândrescu, care a deschis marele miting, V. Luțaciu, V. Ionescu, dr. I. Cantacuzino, O. Goga, I. Grămadă, T. Ionescu, B. Șt. Delavrancea, oratorii condamnând asuprirea românilor ardeleni și bucovineni și cerând guvernului intrarea neîntârziată a României în acțiune, împotriva Puterilor Centrale, pentru dezrobirea fraților de dincolo de Carpați și unirea tuturor teritoriilor românești asuprite la Patria Mamă.

În același scop, Simion Mândrescu a publicat în ziarele “Dimineața”, “Epoca”, “Ardealul”, “Viitorul”, “Adevărul”, “Universul” vibrante articole și apeluri către locuitorii Capitalei și către refugiații români, invitându-i să participe la mari adunări naționale: “Veniți cu toții căci a sunat ceasul ca țara să se ridice cu hotărârea de a înlătura orice piedică din drumul pe care trebuie să

plece fără întârziere, pentru a făuri cu arma în mână unitatea națională a neamului românesc”.

La întrunirea din 8 septembrie 1915, ținută în sala Dacia, sub președinția lui Vasile Lucaciu, s-a protestat energic împotriva atrocităților săvârșite de autoritățile maghiare împotriva preoților și învățătorilor din Ardeal cerându-se, din nou, guvernului român neîntârziata decretare a mobilizării armatei române și declararea războiului împotriva Puterilor Centrale.

Cu acest prilej, Simion Mândrescu a citit următoarea scrisoare a lui George Coșbuc care, bolnav fiind, nu a putut participa la întrunire:

“Iubite Mândrescu,

Mă doare în suflet, că nu pot lua parte la întrunirea fraților noștri ardeleni și bucovineni, fiind bolnav. Aș fi dorit să ridic și eu glasul împotriva călăilor neamului și să aduc și eu prinosul meu de jale pentru suferințele celor de acasă. Ca fecior de popă din neam în neam, sunt dator să protestez în contra neomeniei ungurești față de stâlpii culturii românești de dincolo. Durerea mea e cu atât mai mare, cu cât nu mi s-a dat prilejul, ca singurul meu fiu să-l văd murind pentru libertatea celor obijduiți de veacuri.

Cu toată dragostea, al tău, George Coșbuc²⁵”

Drept replică față de aderarea Bulgariei la Puterile Centrale, o nouă organizație, *Federația Unionistă*, se înființează pe la mijlocul lunii septembrie 1915 în care au activat reprezentanți ai diferitelor partide politice și ardeleni stabiliți în România. Scopul noii organizații era clar formulat într-o cuvântare a lui Simion Mândrescu astfel: “Cu puterea încheată în jurul Unirei vom sprijini guvernul dacă va făptui cu tărie pentru împlinirea aspirațiilor noastre, sau de nu, vom lua răspunderea puterii”²⁶. S-a ales un comitet format din: B. Șt. Delavrancea, N. Filipescu, O. Goga, I. Grădișteanu, T. Ionescu, dr. C. Istrati, V. Lucaciu, S. Mândrescu, M. Xenopol, C. Olănescu și alții. Biroul comitetului alcătuit din Nicu Filipescu (președinte), Tache Ionescu și Simion Mândrescu (vicepreședinți) își încep activitatea prin convocarea marii adunări ținută în ziua de 24 octombrie 1915, în sala “Dacia”, unde vorbitorii au cerut guvernului mobilizarea armatei și ținerea unor adunări similare, în 31 octombrie, la Craiova, Caracal, Ploiești, Brăila și Turnu-Severin²⁷.

Un mobilizator *Manifest către poporul român* publica Simion Mândrescu în “Universul” din 17 aprilie 1916, în care scria: “În timp ce profesorii universitari, societatea românilor ardeleni și bucovineni din țară, *Liga Culturală, Acțiunea Națională și Federația Unionistă* au crezut de-a lor datorie să înlesnească guvernului pregătirea României, abținându-se timp de o jumătate de

an de la orice manifestație, guvernul a tolerat contrabande în care erau amestecați oameni “sus-puși” din toate partidele, pentru ca la urmă, luat de scurt, să poată mărturisi lucrul în plină Cameră, fără să-i fie nici frică, nici rușine de nimeni”. În încheierea manifestului, românii erau chemați la o nouă întrunire publică ce s-a desfășurat în ziua de 20 iunie 1916, în sala “Dacia” din București, oratorii și mulțimea participanților cerând demisia guvernului Ionel Brătianu și instaurarea unui alt guvern, capabil să decreteze mobilizarea generală a armatei române în scopul declanșării războiului pentru eliberarea fraților români din teritoriile contropite de dincolo de munți²⁸.

O grandioasă manifestație a avut loc pe străzile Bucureștiului în 15 august 1916 când, în sfârșit, s-a decretat mobilizarea generală a armatei române care trecu Carpații și înaintă fulgerător în Ardeal. Nu a izbutit să opună rezistență armatei germano-austriece a guvernului Falkenhaym care, în decembrie 1916, ocupă Bucureștiul. Regele, guvernul și parlamentul, înalții funcționari ai statului s-au refugiat la Iași.

Evacuat în Moldova, Simion Mândrescu a plecat cu cel din urmă tren, după ce a îngrijit de plecarea ardelenilor, bucovinenilor și bănătenilor refugiați. A luat cu sine toată averea *Ligii Culturale* și a depus-o la filiala Băncii Naționale din Iași, neputând fi, astfel, expediată în Rusia. La Iași a continuat să îngrijească de refugiați, a înființat, împreună cu alți câțiva colegi, *Asociația Profesorilor Universitari din România* și a deschis un birou pentru corespondența prizonierilor români, ardeleni, bucovineni și bănăteni, din Rusia.

Ales de *Asociația Profesorilor Universitari din România* și delegat de *Societatea Românilor din Transilvania, Banat și Bucovina* ca reprezentant al țării în străinătate pentru propagandă, a plecat pentru îndeplinirea mandatului încredințat²⁹. În noiembrie 1917, a publicat în revista “America Latină” care apărea la Londra, amplul articol *România și războiul mondial*; în decembrie presa engleză și americană publica următoarea telegramă a lui Simion Mândrescu adresată președintelui Americii, Thomas Wilson:

“Președintelui Wilson,

Declarând război Austro-Ungariei în momentul defecțiunii rusești, Statele Unite din America au ridicat moralul naționalităților negermane și nemaghiare din monarhia habsburgică reînnoindu-le în apropiata lor liberare.

Dați-mi voie, d-le Președinte, ca în numele românilor din Transilvania și Bucovina, stabiliți în România, să exprim profunda recunoștință ce o avem față de generoșii conducători și față de generoasa Republică a Statelor Unite din America. Adaug și rugămintea ca D-voastră și toți aceia care au luat armele con-

tra Puterilor Centrale pentru dreptate și libertate să nu uitați, că un popor, democratic și viteaz ca poporul român, are dreptul la o altă soartă decât aceea de astăzi, așa de puțin meritată. Această soartă nu va putea fi schimbată decât prin dezmembrarea Austro-Ungariei, anomalia de astăzi din centrul Europei.

Simion Mândrescu

președintele Societății Românilor din Transilvania și Bucovina

Vicepreședintele Asociației Profesorilor Universitari din România”³⁰.

În ianuarie 1918 a plecat în Italia pentru a participa la Congresul naționalităților asuprite din Austro-Ungaria și, în special, pentru a se ocupa de prizonierii români. A fost primit în audiență de premierul Orlando și de ministrul de externe, Sonnino, care i-au acordat tot sprijinul pentru constituirea, din rândurile prizonierilor de război români și din refugiații români din Italia, a unei legiuni care să lupte împotriva “inamicului nostru secular și în contra aliaților săi, pentru triumful sfintei cauze comune”, a participat la mitingul organizat de *Lega Patriottica Femminile*, pentru a contesta contra păcii de la București, și la manifestațiile comemorative dedicate lui Garibaldi, a instituit Comitetul de Acțiune al Românilor din Transilvania, Banat și Bucovina, al cărui președinte a fost. Scopul acestui comitet a fost “de a strânge într-un mănunchiu pe toți românii subjugăți Austro-Ungariei, aflători în țările aliate, de a-i organiza în legiuni și de a face propaganda necesară în vederea realizării unității noastre naționale”³¹. Activitatea comitetului s-a bucurat de simpatia mai multor personalități ale vieții politice și culturale italiene. Așa, spre exemplu, într-una din ședințele comitetului italian *Pro Romeni*, Maria Rygier a propus organizarea unei manifestații în Forul lui Traian, pentru a sărbători faptul că românii refugiați din teritoriile cotate au ales Roma ca centru al organizației și activității lor, manifestare care s-a desfășurat cu mare fast în ziua de 25 august 1917, în prezența reprezentanților guvernului și ai parlamentului italian, a Consiliului Comunal din Roma și a primarului, principele Prospero Colonna, care a rostit și un discurs. În ziarul italian “La Tribuna” se scria: “Toată Italia, prin persoanele miniștrilor săi, autoritățile sale civile și militare a reprezentanților Asociațiunilor sale și prin toată mulțimea cetățenilor romani, va prezenta românilor iredenți (refugiați - n.n) salutul solidarității și fraternității”³². În numeroasele cuvântări, demnitarii italieni și-au exprimat simpatia față de poporul român, de aspirațiile lui spre libertate și unitate națională. În finalul grandioasei manifestări a vorbit prof.univ. Simion Mândrescu. După ce a mulțumit antevorbitorilor pentru frumoasele aprecieri la adresa poporului român și după ce a elogiat pe participanții români prezenți în Forul lui Traian, patriotul

român releva temeiurile relațiilor de prietenie dintre români și italieni astfel: "Avem o minunată bază: alături de munca inteligentă și harnică desfășurată în România de colegul meu, Ramiro Ortiz, care a arătat într-o lucrare recentă atingerile culturale între cele două națiuni surori, avem azi noi legături, bazate pe cunoașterea limbei, a civilizațiunei și a inimei italienilor de către toți ardelenii români, care se găsesc astăzi pe pământul sacru al Italiei.³³"

O altă manifestație solemnă pentru România, a fost organizată de comitetul italian Pro Romeni din Torino și s-a desfășurat la Teatrul "Alfieri" din localitate, în ziua de 6 octombrie 1917.

În 1917, după încheierea armistițiului românesc, profesorul universitar Simion Mândrescu a început o propagandă asiduă printre ardelenii prizonieri pentru formarea de legiuni românești care să lupte alături de italieni în contra Austro-Ungariei. S-au strâns, astfel, vreo 50.000 de ostași și ofițeri care, înrolați în compănii, erau intercalați printre trupele italiene pe tot frontul. Ardelenii au participat la ultimele două mari lupte împotriva austro-ungurilor, la Montello și la Piave, lupte care au dus la înfrângerea definitivă a Austriei. Din legiunile acestora s-au format regimentele "Horia", "Cloșca", "Crișan", "Avram Iancu".

Întors din Italia Simion Mândrescu a prezentat Marelui Colegiu Universitar și Asociației Profesorilor Universitari din România, secția București, o expunere despre ororile ungurești în contra românilor, în timpul lichidării Imperiului Austro-Ungar, în care, printre altele spunea: "În toate atacurile asupra noastră, complicitatea imperiului maghiar este vădită, deși același guvern maghiar, ca și în timpul războiului, a luat toate măsurile ca Ungaria să apară în fața lumii ca o victimă sau cel puțin în legitimă apărare printr-un întreg și organizat sistem de mistificare a opiniei publice"³⁴.

Vestea că unii reprezentanți ai marilor noștri aliați, delegați la Conferința de Pace de la Paris, au emis părerea că Banatul trebuie rupt în două, spre a se da partea de sud-vest sârbilor, a fost pentru bănățeni ca și pentru întregul popor român o grea și neașteptată lovitură. Simion Mândrescu, președintele Cercului Românilor de peste Munți, lansa în presă un apel către români invitându-i la marele miting național din 25 mai 1919, de la sala și Piața Teatrului Național din București, "Pentru a lua o hotărâre pe care s-o comunicăm celor în drept și întregii lumi civilizate"³⁵. După cuvântările mai multor personalități, Simion Mândrescu a citit textul unei ample telegrame adresate lui Georges Clemenceau, telegramă din care reproducem doar finalul: "Personal îmi permit să vă amintesc cuvântul ce mi l-ați dat în împrejurări grele pentru întregul neam românesc, cu ocazia primirii delegațiunii românilor din Transilvania, Banat și Bucovina, că dacă Înțelegerea definitiv biruitoare va dicta pacea, aspirațiunile românilor vor fi complet satisfăcute"³⁶.

Un al doilea miting a fost organizat de Simion Mândrescu, în același scop, la data de 1 iunie 1919, în sala Eforiei din București. S-au rostit avântate cuvântări, s-au citit telegrame adresate regelui Ferdinand, altor conducători de state dar, din nefericire, toate demersurile nu au avut rezultatul scontat, Torontalul fiind cedat Serbiei.

La 4 octombrie 1938, se împlineau 75 ani de la înființarea gimnaziului grăniceresc din Năsăud. Cu acel prilej, prof. Aurel Șorobetea, directorul Liceului Grăniceresc "George Coșbuc" din Năsăud, intenționa să editeze un almanah jubiliar. În acest scop s-a adresat, prin scrisori personale sau prin intermediul presei, foștilor profesori sau elevi ai liceului, rugându-i să contribuie cu lucrări la realizarea almanahului. Mulți dintre ei au răspuns favorabil dar, din motive ce ne sunt necunoscute, proiectatul almanah nu a fost realizat, lucrările acestora păstrându-se în Fondul Liceului "George Coșbuc", din Năsăud, de la arhivele statului, depozitul profesorului Aurel Șorobetea cât și lucrarea profesorului universitar Simion Mândrescu, pe care le reproducem mai jos, fiind inedite. Consider aceasta drept un omagiu adus de noi gloriosului gimnaziu grăniceresc din Năsăud și, deopotrivă, un omagiu adus profesorului universitar Simion Mândrescu.

Textul scrisorii expediate de prof. Aurel Șorobetea profesorului universitar Simion Mândrescu este următorul:

"Direcțiunea liceului grăniceresc "G. Coșbuc" Năsăud D-Sale Dlui prof. universitar Simion Cr. Mândrescu"

București

În luna Octombrie, anul acesta, liceul nostru a împlinit 75 de ani de la înființarea sa. Din mai multe motive, acest eveniment nu s-a sărbătorit cu solemnitatea cuvenită. Vă anunțăm că nu s-a renunțat la sărbătorirea acestui eveniment național și în primăvara anului 1939 se va sărbători cu fastul cuvenit jubileul de 75 ani al acestui liceu.

Până atunci, colegiul profesoral de la liceu a hotărât ca să se editeze un almanah jubiliar. Acest almanah va cuprinde pe lângă istoricul și aportul cultural al instituției, o serie de contribuții literare de la foștii profesori și elevi ai acestui liceu.

De aceea, știind că Dv. ați fost la acest liceu ca elev, cu onoare vă rugăm, ca să binevoiți a ne da prețiosul Dv. concurs literar pentru a putea edita Almanahul Jubiliar preconizat, vrednic de trecutul acestei școli românești.

Un aspect al acestui liceu, o amintire, un îndemn, o sugestie, sunt foarte bine venite și primite.

Manuscrisul îl veți trimite pe adresa direcțiunii liceului pînă la 1 februarie 1939, așa ca acest almanah să fie tipărit înainte de serbările jubiliare cu care ocazie acest almanah ar putea fi distribuit.

Mulțumindu-vă de prețiosul și binevoitul Dv. sprijin semnez

Năsăud, 29 novembrie 1938

Directorul liceului
(s.s) Aurel Șorobetea”³⁷.

Profesorul universitar Simion Cr. Mândrescu a răspuns cu următoarea lucrare:

“LICEUL DIN NĂSĂUD - FACTOR HOTĂRĂTOR ÎN VIAȚA MEA”

Împlinisem 14 ani când, la începutul anului școlar 1882-83, în loc să apuc din nou calea Sibiului pentru a urma mai departe la liceul evanghelic unde isprăvisem clasa a doua, cu căruța încărcată cu merinde și alte lucruri necesare, am plecat din comuna mea natală Râpa de Jos pe drumul Bistriței, lăsând în urmă și Râpa și Monorul cu școlile copilăriei mele, lăsând în urmă și Bistrița, pentru a coborî în valea Someșului pe malul căruia e așezat târgușorul curat românesc cu liceul său grăniceresc, ajuns vestit cu toate că împlinise abia 19 ani de existență. În acel liceu aveam să-mi continui învățătura, după ce trecusem prin școlile românești din Râpa de Jos și Monor și nemțești din Reghin și Sibiu. În acel târgușor românesc în toată puterea cuvântului, aveam să-mi petrec anii cei mai frumoși ai adolescenței mele.

Aici mi-a fost dat să învăț a-mi iubi cu pasiune neamul, aici să învăț a iubi cu aceeași pasiune învățătura, amîndouă minunată bază pentru ceea ce mă aștepta în viitor, minunată școală pentru rolul pe care mi l-a rezervat viața mea de ROMÂN și PROFESOR.

De examen de admitere nu putea fi vorba. Venisem doar de la Sibiu înarmat cu un certificat de absolvire a clasei a doua în care, după înșirarea notelor de “ausgerechnet” și “verzüglich” la diferitele obiecte de învățămînt se putea citi “Raugerdunng: unter 52 klasifizierten Schöleru”.

Între noii mei colegi m-am simțit mai bine, mai acasă decît mă simțeam între colegii de alt neam în Reghin sau Sibiu cu toate că putem fi mîndru că eu, băiatul lui badea Ion, fără să fi știut de acasă o boabă nemțește, i-am lăsat repede în urmă pe toți, și nemți și unguri, care s-a întîmplat să îmi fie colegi. Mă simțeam mai bine, mai acasă, fiindcă întreaga clasă o formau numai fiii de țărani români cari, ca și mine luptau din greu spre a se pregăti pentru o viață mai bună, pentru un rol mai însemnat în desfășurarea destinului neamului - băieții de preoți,

învățători sau mici funcționari erau și ei la fel ca noi, cum și părinții lor nu erau diferiți de ai noștri decât doar, câteodată, în port. Eram copii din toate părțile Ardealului care semănau cu mine râpeanul, în toate, încât în noi s-a putut ușor naște ideea că trăim într-o țară românească, că aparținem unui neam, care avea dreptul să fie stăpân pe plaiurile cotropite de neamuri aduse printre noi de nenorocul nostru cari s-a ținut lanț secole de-a rândul.

Și ceea ce a sădit în sufletul meu acest mediu atât de familiar și care s-a continuat în tot timpul celor șase ani de școală, a crescut și s-a dezvoltat în deplină vigoare la lumina și căldura sufletelor profesorilor noștri, ROMÂNI prin toată făptura lor, așa cum nu se putea găsi decât la școlile unde a fi bun român era un fruct oprit. Cum ne încălzeau sufletele lecțiunile lui Grigore Pletos, ale lui Maxim Pop și ale altora când ne vorbeau despre România, despre tânăra literatură română, despre membrii Academiei Române! Pe atunci Academia Română era și "Românească", nu așa cum au coborât-o înainte și în timpul războiului nostru de întregire unii dintre cei mai marcanți membri ai ei, printre cari și câțiva ardeleni și un bucovinian, ale căror nume îmi repugnă să le pomenesc, ceea ce m-a făcut și pe mine să refuz să fac parte din acea înaltă instituție de cultură, și despre atâtea și atâtea fapte mărețe ale fraților din "Țară"! Profesorii noștri ne deprinsese să considerăm pe frunțașii vieții românești ca pe niște sfinți ai neamului. Venirea la Năsăud a părintelui Vasile Lucaci, simplu preot în Sisești, dar cunoscut luptător pentru drepturile noastre, furate de unguri și de alții ca ei, a fost pentru noi un eveniment național de o importanță pe care nu l-am putut uita - cel puțin eu - până acum la adânci bătrânețe. Eram prin clasa a VII-a când s-a petrecut evenimentul de care îmi aduc atât de bine aminte. Lucaci venise să-și aducă la învățătură pe Epaminonda al său, iar noi, acum flăcăi mari, ne furișam pe unde nu mai puteam pentru a-l vedea mai aproape. Soarta a vrut ca, mai, târziu, când ceasul întregirii României a sunat să luptăm amândoi, umăr la umăr, pentru a realiza această întregire.

Atmosfera românească din școală, în care ni se formau sufletele, era susținută de mediul specific românesc din târgușorul Năsăud și din întregul județ Năsăud - pe atunci comitatul Bistrița-Năsăud - județ care ne-a dat pe pedagogul Solomon Haliță, pe poetul George Coșbuc, pe romancierul Liviu Rebreanu și atâția profesori, preoți și magistrați, mulți trecuți în "Țară".

Într-un astfel de mediu era natural ca și petrecerile organizate de noi, cu concursul și sub oblăduirea profesorilor noștri printre cari cu deosebire excela Grigore Pletos, cel mai apropiat sufletește de noi, să rămână și să se desfășoare în cadrul curat românesc al ținutului. La ele participa întreaga "Inteligență" din județ și din județele limitrofe în variatul și pitorescul port național, aveau doar odrasle sau măcar neamuri la învățătură cari și ele își așteptau părinții sau

rucele și invitații în portul originii lor țărănești. Și erau frumoase costumele fetelor, ale tinerelor preotese și învățătoarese venite cu drag la chemarea noastră, nimic însă nu întrecea în farmec pe ale bărgăoancelor. Numai cine a luat parte la aceste petreceri, cu sufletul neînstrăinat de glia strămoșească și de tot ce ne-a ținut strâns uniți în lungile veacuri de restriște prin care am trecut, poate să-și dea seama de însemnătatea lor pentru educarea națională a tineretului.

E locul să mărturisesc că fără atmosfera din liceul grănițesc din Năsăud, fără de prelegerile pline de un adânc înțeles românesc ale profesorilor mei de la acel liceu, fără minunatul mediu românesc al Năsăudului nostru și împrejurimile în care m-a așezat destinul, după casa părintească, comuna mea natală și Monorul cu școala sa primară, curat românești, n-aș fi putut fi ceea ce se știe că am fost într-o epocă în care se cerea ca fiecare român cu rost în viața românismului să fie român, numai român, pentru ca evenimentele să nu ne găsească nepregătiți, când avea să sune ceasul mult așteptat.

Năsăudul poate revendica, pe sfântă dreptate, partea leului din tot ce am întreprins și am realizat ca român, alături de alți români cari își dădeau seama de însemnătatea vremilor pline de destin național. Fără îndoială că fără Năsăudul nostru la bază, am convingerea că nu mi-aș fi putut iubi neamul cu acea romantică dragoste de care vorbește un recenzent al activității mele în Italia, ca organizator al "Legiunii Române" în acea țară. Fără Năsăudul nostru la bază cine știe dacă în Școala Normală Superioară din București aș fi propus colegilor mei crearea "Ligii pentru Unitatea Culturală a Tuturor Românilor" și dacă aș fi lucrat, cum am lucrat pentru realizarea propunerii mele! Cine știe dacă fără acea bază, aș fi contribuit, în așa măsură, la crearea "Cercului Românilor de peste Hotare" încât, nu mult după cererea sa să fiu proclamat președinte și să rămân până la desființarea ei, odată cu înlăturarea tuturor piedicilor din calea realizării Unității noastre naționale? Cine știe dacă, fără această bază, aș fi activat în "Liga pentru unitate Politică a Tuturor Românilor", în așa măsură încât să mi se încredințeze formarea unei legiuni din refugiați ardeleni, bănățeni și bucovienieni? Cine știe dacă, fără această bază, aș fi putut avea un rol atât de însemnat în "Acțiunea Națională precum am avut, și dacă aș fi putut crea "Federația Unionistă" în care, împreună cu Take Ionescu am fost aleși vicepreședinți, Niculaie Filipescu fiind proclamat președinte? Nu cred că fără această bază atunci, când România, din cauza trădării rusești, a fost nevoită să depună armele, m-aș fi putut hotărî, înfruntând bolșevismul rusesc și pericolul submarinelor, să mă opresc apoi în Franța de unde să trec în Italia, cu ocazia Congresului Naționalităților din Austro-Ungaria, și să rămân acolo, singur singurel, pentru ca ceva mai târziu, ajutat de un comitet de ofițeri români din Ardeal, Banat și Bucovina, prizonieri de război, să organizez "Legiunea

Română” din care o mică parte a luptat în rândurile armatei italiene, în ofensiva care a adus, după sine, prăbușirea imperiului Austro-Ungar, iar grosul, după repatrierea lor, a contribuit acum, ca ostași ai României întregite, la ocuparea Budapestei și stărpirea bolșevismului iudeo-maghiar. Oare nu tot răsunete din Năsăudul meu scump trebuie căutate și la baza serbărilor organizate de mine, cu concursul frumoaselor doamne, cu ocazia centenarului morții eroului nostru național, Tudor Vladimirescu, într-un cadru național cum Bucureștii n-au mai avut ocazia să vadă până atunci? Fetele fostului meu profesor Grigore Pletos, venite și ele la serbări, nu-și vor fi putut da seama câte amintiri au deșteptat în sufletul meu cu minunatele lor costume țărănești de pe Valea Someșului. Fără această bază, cred că nu aș fi putut crea cu ocazia acelor serbări “Liga Națională a Femeilor Române”, “Hora”, “Industria Casnică, Românească” și societatea, “Joc și cântec Românesc” și să le conduc de cele mai multe ori din umbră dar cu hotărâre. Și mai cred un lucru: fără atmosfera românească din Năsăud nu m-aș fi putut hotărî ca, după realizarea visului nostru secular, în loc să stau liniștit și să culeg onoruri și bunuri materiale de pe urma contribuției mele la marea jertfă din ceasul suprem al destinului nostru, să reiau lupta pentru a da o mână de ajutor și fraților noștri rămași în afară de granițele Țării, să iau răspunderea conducerii societății naționaliste “Graiul Românesc”, să-mi părăsesc patria mărită, la temelia care pusesem atîta dragoste, și să plec ministru al Țării în Albania, de unde puțini dintre cei ce-mi prețuiau această jertfă, credeau că mă voi întoarce teafăr. Revista “Graiul Românesc”, pe care am condus-o după întoarcerea mea în țară timp de opt ani, e o fericită dovadă că s-au înșelat.

Sunt convins că toate aceste străduințe ale mele, tot zbuciumul meu sufletesc, manifestat așa cum s-a manifestat la porunca vremii, n-ar fi putut să aibă loc, sau în tot cazul nu în acea măsură, cu acea intensitate, fără Năsăudul nostru iubit la bază. În Năsăud mi s-a format sufletul, tocmai la vârsta când cele auzite și văzute ne întovărășesc toată viața și se resimt în toate acțiunile noastre. Dar nu numai atât.

Și la baza carierei mele profesionale, trebuie căutat liceul din Năsăud.

Aici am învățat să fiu profesor.

Să nu se pară curios!

Venit de la un liceu privilegiat - școlile germane din Ungaria trăiau sub un regim mai blând decît ale noastre - cu cărți didactice pentru toate materiile de învățămînt, am avut ocazia să văd, chiar de la început, cum guvernul unguresc dusese grijă să nu ni se pună la îndemînă manualele necesare mai ales de istorie universală unde ar fi putut fi locul să se vorbească și de soarta noastră a României într-un spirit de dreptate și pentru noi, și de limba și literatura română, amîndouă găsite periculoase ideii de Stat Ungar. A dus însă grija să nu

lipsească un manual de “a magyar irodalorn története”, adică istoria literaturii maghiare, din care eram obligați să învățăm pe dinafară, bineînțeles fără pic de tragere de inimă. Aveam câteva cărți pentru celelalte materii care nu erau considerate la Budapesta ca periculoase pentru formarea sufletelor acelor cari, ca mâine să putea lua în mână conducerea neamului nostru împilat din monarhia Austro-Ungară.

N-avem cărți tocmai pentru materiile de învățământ mai însemnate pentru formarea sufletului nostru.

Și poate că a fost mai bine așa.

Profesorii noștri, de la materiile respective, erau în largul lor să strecoare în lecțiunile lor tot ce oficialitatea ungurească n-ar fi admis să tipărească și să ni se pună la dizpoziție.

Am avut ocazia să mă pătrund de puterea cuvântului grăit de profesori conștienți de misiunea și răspunderea lor față de cei ce vin să învețe de la ei.

Căldura cuvântului spus de un Grigore Pletos, de un Maxim Pop și de alții, puși în situația de a-l spune, dădeau lecțiunilor lor vibrarea, farmecul, pe care o carte, fie ea oricât de meșteșugit scrisă, nu le-ar fi putut da niciodată.

Frumos model pentru un viitor profesor, indiferent dacă de liceu sau universitate.

De altfel profesorii de materii mai aride nu înțelegeau să ne dea știința moartă. Prin paranteze, făceau observații cari ne mergeau la inimă, și ne făceau să-i prețuim și să-i iubim ca și pe cei pomeniți. Îmi amintesc, printre aceștia, pe Moisil cari era și conducătorul societății noastre literare, prezidând ședințele noastre din fiecare duminică, de Alexi, Lupoae, Pavelea, Moțoc și Tancău. Și apoi nici profesorii de ungurește Barițiu și Gheție nu merită uitare din partea celor cărora le-au fost mentori în calea spinoasă a științei. De Ciocan vorbească alții! Eu nu pot, din motive cari cei care l-au cunoscut le vor înțelege.

Dar și ca știință profesorii mei din Năsăud mi-au rămas model. De la ei am învățat să iubesc știința, cum de la ei am învățat să fiu român. Ne-au învățat și deprins să iubim știința pentru știință, fiindcă ei înșiși o iubeau și o prețuiau, mulți dintre ei fiind doctori în ramurile ei, pe care le predau. Când era vorba de carte, nici o tranzacție nu încăpea, nici o intervenție nu s-ar fi putut lua în seamă dacă ea s-ar fi produs. Din fericire însă părinții sau rudele noastre numai la intervenții nu se gândeau: de nu învățai, fie că nu puteai, fie că nu vroiai, te așteptau acasă coarnezle plugului, sapa, furca și coasa. Supărare nu era!

Bunii noștri profesori își dădeau toată silința să ne înlesnească pătrunderea în tainele științei pe care ne-o dădeau în măsura puterilor noastre, în schimb nu cunoșteau cruțarea când ajungeam să răspundem de ceea ce ne încredințase, să le arătăm ce și cât ne-a rămas din învățăturile lor.

De vreo limitare nu se pomenea!

Îmi aduc aminte un caz tipic. Eram în ajunul examenului de maturitate, "Bacalaureatului". Ni se părea prea vastă istoria universală, așa cum ne-o propusese Maxim Pop, și am fi dorit o restrângere, o limitare, ceea ce bineînțeles nu se putea face fără învoirea temutului nostru diriginte. Ne-am prezentat, o delegație, la d-sa pentru a-l ruga să ne scutească de o parte din materia predată în decursul anilor. La ce ne puteam aștepta, am ghicit numaidecât: s-a făcut roșu ca focul - își avea omul curiozitățile lui! - și cu un glas ce-mi răsună și astăzi în urechi, ne condecie, zicându-ne: "Bine, dragii mei! Facă-se voia voastră! Nu veți avea să știți din ceea ce s-a întâmplat mai important, în viața popoarelor, decât de la Adam la mine. De rest, vă scutesc!"

Și a fost bine așa! Dovada am avut-o imediat!

După examenul de maturitate, am trecut în Țară, pentru a mă înscrie la Universitatea din București. Tocmai se țineau la acea universitate examene de bacalaureat. Am asistat, de la început pînă la sfîrșit, bineînțeles la oral, nu din curiozitate, ci pentru a-mi controla cunoștințele dobândite la Năsăud. Mărturisesc că am fost foarte mulțumit, mai ales în ceea ce privește partea literară. Profesorilor mei de la liceul din Năsăud le datoresc și reușita mea la concursul pentru primirea în Școala Normală Superioară, unde am avut și concurenți cu doi și trei ani de cursuri universitare în urma lor, dovadă că am plecat din Năsăud înarmat cu frumoase cunoștințe, solid pregătit și mai ales la studiile pe cari le aveam nevoie să le continui în Universitate.

Tot ce a urmat în viața mea: bursier al statului românesc la universitățile din București, Berlin, profesor de liceu și de universitate, se bazează pe ceea ce mi-a dăruit, din plin, liceul grănițaresc din Năsăud cu bucurii și neuitații săi profesori. Fie aceste mărturisiri și amintiri ale mele un prinos de recunoștință față de liceul care își serbează, cu oarecare întârziere, jubileul de 75 de ani și care, poate fi mândru de ceea ce a dat pînă acum țării.

București 26 ianuarie 1939

(s.s) Prof.Univ. Simion Cr. Mândrescu

Institutul de cultură Româno-German

București"³⁸

Note bibliografice

1. Raportulu al XIV-lea despre Gimnasiulu superiore greco-catolicu romanescu din Naseudu pre anulu scolastecu 1882/83, p.71.
2. Raportulu al XVIII-lea despre ..., p.68.
3. Arhivele Statului. Depozitul Năsăud, Fond Liceul George Coșbuc, Năsăud, Dosar XCIII, Fila 17.

4. Raportulu al XIX-lea despre ..., p.135.
5. Idem, p.133
6. Frăția Românească = Frățilia, Simion C. Mândrescu în serviciul unității noastre naționale. Omagiu din partea Societății "Frăția românească = Frățilia", președintelui ei de onoare, București, 1929, p.5.
7. Idem, p.6
8. Statutele Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor, București, 1892, art. 3.
9. Ștefan Pascu, Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, Cluj, 1968, p.156
10. "Viitorul" din 18.I.1910; din 26.I.1910; din 1.II.1910.
11. "Adevărul" din 2.VI.1910.
12. Ion Popescu Puțuri și dr. Augustin Deac, Unirea Transilvaniei cu România, 1 decembrie 1918, Ediția a II-a, București, 1972, p. 401.
13. Arhivele Statului, Depozitul Năsăud, Fond Liceul "George Coșbuc", Dosar XVII, Fila 9.
14. Raportul al LI-lea despre Gimnaziul Superior Fundațional din Năsăud pentru anul școlar 1913-14, pp. 21-22; Traian Pavlea, Năsăudul. Repere istorice și culturale, Ed. George Coșbuc, Bistrița, 2001, pp. 131-132.
15. Ion Popescu Puțuri și dr. Augustin Deac, Op. cit., pp.24-25.
16. Idem, pp. 24-25.
17. Frăția românească, Op. cit., p. 28.
18. Epoca din 28 decembrie 1914.
19. Frăția românească, Op. cit., p.30.
20. Ardealul, din 15 februarie 1915.
21. Congresul românilor de peste hotare aflători în țară, București, 1915, pp. 6-7.
22. Op. cit., p.9
23. Ștefan I. Fay, Caietele locotenentului Florian, Editura Albatros, București, 1983.
24. Ion Popescu Puțuri și dr. Augustin Deac, Op. cit., pp. 456-457.
25. Frăția românească, Op. cit., p. 54.
26. Idem, p. 90.
27. Idem, p. 100.
28. Idem, pp. 114-130.
29. Simion Mândrescu, În Franța și Italia pentru cauza noastră - 27 septembrie 1917 - 1 ianuarie 1919, București, Institutul de Arte Grafice, "C. Sfetea", 1919
30. Frăția românească, Op. cit., p. 144.
31. Idem, p. 161.
32. Idem, p.182.
33. Idem, p. 195.
34. Viitorul din 7 martie 1919.
35. Viitorul din 24 mai 1919.
36. Viitorul din 27 mai 1919
37. Arhivele Statului, Depozitul Năsăud, Fond Liceul "George Coșbuc", Năsăud, Pachet XCVIII, Dosar 4.
38. Arhivele Statului, Depozitul Năsăud, Fond Liceul "George Coșbuc", Năsăud, Pachet CXXX, Dosar 249 - fila 8.

TREI PROFESORI NĂSĂUDENI UITAȚI: TOMA G. BULAT, IOAN BUNEA ȘI VASILE MIHORDEA

- Prof.univ.dr. IRONIM MARȚIAN

- Prof. IOAN SENI

Sunt trei aștri apăruiți în constelația învățământului năsăudean după Marea Unire de la 1 Decembrie 1918, contribuind, alături de dascălii originari de aici, la ridicarea continuă a acestui orașel de la poalele Munților Rodnei, vechi centru grăniceresc, de cultură și cuvânt românesc din Transilvania, care încă nu este ridicat la rangul de municipiu. A fost înzestrat cu școli noi, pe lângă cele existente, în consens cu imperativele timpului, cu necesitățile României întregite. Numai în doi ani (1922-1924), din inițiativa Fondurilor Grănicerești și datorită stăruinței distinsului om al școlii, prefectul Solomon Halița (1859-1926), se deschiseseră Școala Normală de învățători (din toamna anului 1924 și Școala de Aplicație) și Școlile de Arte și Meserii din Năsăud, Sângeorz-Băi, Prundu Bârgăului și Telciu, cuvenindu-se să amintim în acest loc și Liceul "Al. Odobescu" din Bistrița (1923).

Dacă școlile înființate după mărețul eveniment erau frecventate de tot mai mulți elevi și din alte colțuri românești, fusese absolut normal ca și unii profesori să descindă la Năsăud și să se încadreze în angrenajul unui învățământ de stat, care luase locul, benefic sau nu, celui confesional; așa cum întreaga mișcare de culturalizare a poporului tindea să fie etatizată...

Primul dintre acești profesori, avuți în vedere a-i evoca acum, care au poposit la Năsăud, este **Toma G. Bulat**, întâiul director al Școlii Normale, deschisă în urmă cu 80 de ani, la 1 octombrie 1923, "om de inimă și acțiune, dar și cărturar", cum a fost caracterizat de succesorul său la cârma destinelor școlii, iscusitul moldovean Sandu Manoliu (1896-1930)¹. Se născuse la data de 18 august 1887, în localitatea Tunari (jud. Dolj). După studii primare în localitatea natală, le urmează pe cele secundare la Craiova și București, superioare tot la București, apoi în străinătate la Leipzig, Dijon, Berna, Paris și Freiburg, finalizate în anul 1921, licențiat în Teologie și Litere, cu doctoratul în Teologie (1921) și Istorie (1923)².

Este "detașat" de la Liceul Râmnicu Vâlcea" (...) la Năsăudul Bistriței, pentru înființarea și organizarea unei școli normale de învățători, tipul vechiului Regat, sistem pe care colegii ardeleni nu-l cunoșteau (sic!). (...) și m-am dus cu multă voioșie, pentru a da ceea ce aveam mai bun în mine, pentru a înființa acolo o școală de unde să radieze binefacerile luminii cultural-creatoare peste

fiii de grăniceri mândri, de dincolo de Someș, cât și peste aceia ai iobagilor sărmani - foști întăbulați în "urbariile" grofilor, din "câmpia" ardeleană (...)", afirmă Toma G. Bulat în ale sale "Amintiri"³.

Primul an de școală a fost greu ca orice început. A funcționat în acel an 1923/24 cu doua clase: cls. I - 39 elevi și cls. a IV-a - 50 elevi, la sfârșitul anului școlar promovând 74 elevi (30+44), din care s-au evidențiat și premianții, Victor Neamțu și Lazăr Zavaschi (cls.I), respectiv Vasile Nițoiu și Gheorghe Dumitrescu (cls.IV)⁴. În cls. I au fost înscriși îndeosebi elevi descendenți de grăniceri, dar și din împrejurimi, iar în cls. a IV-a, mai ales elevi veniți din vechiul Regat, în special orfani de război, semn că "elementele componente ale nației se adunau...și se înțelegeau!" Cursurile s-au ținut în două săli de clasă ale Liceului grăniceresc "George Coșbuc", în timp ce internatul a fost găzduit de clădirea fostei cazărmi grănicerești, numită "șvardă", cuvânt provenit din transformarea fonetică românească a întrebării în lb. germană "wer da?" = cine-i acolo?, predestinată a oferi acum răspunsul înaintașilor grăniceri, ai căror descendenți i-au schimbat rostul: "(...) noi suntem, urmașii voștri, amestecați cu fiii întregului popor român, eliberat prin voia lui Dumnezeu și a durerilor sale izbăvitoare. (...) Săgețile culturii române veneau să înlocuiască flintele (chiar dacă în localul impropriu elevii, dar și directorul, dormeau pe paie, n.n.), ce se încărcau odinioară pentru apărarea unui steag, care nu era al neamului românesc!"⁵.

Programa analitică urmată a fost cea din anul 1910, modificată în anul 1915, pe care desigur o cunoscuse Solomon Halîța, căci în perioada 1896-1916 fusese numit de Spiru Haret (1851-1912), ministrul Instrucțiunii în mai multe rânduri, ca inspector general al învățământului, calitate care se evidențiază în domeniul reformelor școlare și al activităților extrașcolare, în organizarea învățământului primar și normal, având astfel prilejul de a-și pune în practică multe idei pedagogice susținute în articole publicate în revista "George Lazăr" (1887-1889) din Bârlad⁶, al cărei director era, ca profesor la Școala Normală (1886-1893). Și atunci aserțiunea lui Toma G. Bulat potrivit căreia "colegii ardeleni" nu cunoșteau tipul de Școală Normală din Vechiul Regat, la fundamentarea căruia colaboratorul născădean al lui Spiru Haret își adusese prețiosul aport, nu poate fi acceptată decât ca o eludare a realității.

De un remarcabil ajutor s-a bucurat Școala Normală din partea corpului didactic al Liceului grăniceresc "George Coșbuc", care a fost și în acel moment "la înălțimea împrejurărilor", directorul păstrându-i "cea mai plăcută amintire". în postura de singur profesor titular al acestei școli, directorul Toma G. Bulat predase lb. franceză, istoria și geografia, fiind încadrat ca profesor-suplinitor și Gheorghe Ionescu (științe naturale și agricole), ceilalți profesori provenind de

la liceu: dr. Alexandru Ciplea (religia greco-catolică), V. Șimiganovschi (religia ortodoxă), Alexandru Haliță și Fl. Gancevici (lb. română), Vasile Bichigean (psihologia), Emil Mărcușiu (matematica și chimia), Teodor Șimon (caligrafia și desenul), Ioan Partene (lucru manual), Ștefan Scridon (gimnastica) și Emil Ștefănuțiu Sen. (muzica și violina)⁷. În Cartea de aur a școlii, numele lui Toma G. Bulat se află la loc de cinste printre donatorii de cărți întru înfirișarea bibliotecii, având exemplul lui Solomon Haliță, care dăruise biblioteca sa pedagogică Școlii Normale născuene, compusă din aproape 1900 exemplare de cărți și reviste, în valoare de peste 100.000 lei, prima personalitate privată ce urma, în acest sens, unor instituții de stat ca Academia Română, Casa Școalelor și Inspectoratul Școlar din Cluj.⁸

Conducerea colectivă a Școlii Normale era asigurată de Comitetul Școlar, desemnat pe cicluri de patru ani, acesta cu atribuții precum: cultural-educative, igienico-sanitare, asistență socială-recompensări școlare și gospodărești. În primul an din întâiul ciclu (1924-1928), Comitetul Școlar fusese alcătuit din membri de onoare Solomon Haliță - fost prefect al jud. Bistrița - Năsăud (dupa 1925, jud. Năsăud), prof. Ioan Păcurariu- președinte al Fondurilor Grănicerești, dr. Dumitru Hodor - avocat și Alexandru Haliță- vicar foraneu episcopal al Rodnei; președinte- directorul Toma G. Bulat (februarie-septembrie 1924), căruia i-a urmat Sandu Manoliu; secretari - prof. Ștefan Scridon și prof. Vasile Bichigean, directorul Liceului grăniceresc "George Coșbuc"; membri -inv. Teodor Zăgrean, directorul Școlii primare "Vasile Nașcu", și Toader Știopu, din partea părinților elevilor; cenzori - Ioan Șerban, reprezentantul Ministerului Instrucțiunii, fost prefect, prof. Emil Marcușiu, reprezentantul profesorilor, și Traian Anton, reprezentantul adunării generale; casier - Avram Suci; secretar-contabil - inv. Nicolae Culea⁹).

În acel an de început și singurul de directorat al lui Toma G. Bulat, personalul administrativ al școlii era compus, pe lângă director, din secretarii înv. N. Zamfirescu și Avram Suci, student la Drept, pedagogii Anton Dorgo și Emil Sabău, ambii studenți la Drept și viitori profesori suplinitori ai Școlii Normale (drept și lb. franceză), și economistul G. Ionescu Goangă, și el student.

Școala Normală de învățători din Năsăud s-a bucurat de inspecțiile întreprinse de dr. Valeriu Seni, inspector-șef al Serviciului Local de Învățământ din Cluj, dr. Victor Bojor, canonic al Eparhiei greco-catolice de Gherla (9-10 mai 1924), I. Ionescu-Bujor, inspector general în Ministerul Instrucțiunii, dr. Constantin Angelescu, și directorul general din același minister, Petre Ghițescu, în vara anului 1924, toți acești vizitatori rămânând impresionați de succesele obținute în primul an de existența a Școlii Normale născuene.

Tot în anul școlar 1923/24, sub îndrumarea directorului Toma G. Bulat,

vor debuta "producțiile și șezătorile" culturale ale profesorilor și elevilor, care vor deveni tradiționale și în cadrul cărora vor fi evocate evenimentele istorice semnificative ale poporului român: 1 Decembrie 1923 (Unirea cu Transilvania), 24 Ianuarie 1924 (Unirea Principatelor Române), 9 Aprilie 1924 (Unirea cu Basarabia), 10 Mai 1924 (Proclamarea, în 1866, a lui Carol I ca domnitor al României), 9 Iunie 1924 (Ziua Eroilor Neamului - Ispasul), la care se adaugă "șezătorile" din localitățile Salva și Rebrișoara, "maialul" elevilor din 31 mai 1924 și serbarea de sfârșit de an, ocazie pentru elevi de a juca în piesa "Cinel-Cinel", a lui Vasile Alecsandri¹⁰.

Nu pot fi trecute cu vederea excursiile din 25 mai 1924 la Societatea științifico-literară "Tinerimea Română" din București (1877-1943), organizarea unor concursuri naționale pentru elevi și studenți, la unele dintre ele participând și elevi normaliști nășăudeni, căci vizitele se vor repeta cu regularitate în fiecare an, societate care a editat și revista omonimă (din 1884), apoi cea de la sfârșitul anului; la "minele de pirită" de la Rodna și pe Ineu, despre aceasta, în *Amintiri*, întâiul director pronunțându-se cu patos: "(...) Iar la sfârșitul anului de dărză luptă cu nevoile începutului, pe cei 74 de discipoli i-am adus prin Rodna, pe vârful "celor trei confinii" al Ineului. Și de acolo, de pe înălțimea noului "Nebo" (denumirea ebraică a muntelui din vârful căruia Moise a avut privilegiul Țării Făgăduinței, aici și murind, Dt.32,49, n.n.), unde am pus un tricolor al României libere și întregite, li s-a arătat viitorilor luminatori ai nației Canaanul (Țara Făgăduinței, numele biblic străvechi al Palestinei, n.n.) românesc; că moșia străbună este mare și sfințită prin chinurile înaintașilor, și că ea se întinde spre răsărit, dincolo de Ceahlăul scăldat de soare, până la Dunăre și până la Marea cea mare, iar spre miazănoapte, prin văile obcinelor bucovinene, ajunge cineva la mormântul lui Ștefan cel Mare! Apoi au mai văzut ei aceea că spre soare-apune este pământul împădurit al Maramureșului, de unde s-a pogorât conducătorul de "viteji" spre a-și fixa stăpânirea liberă peste colinele dulci ale Moldovei; iar în spatele lor se lasă în dulce asfințit de soare platoul ardelean, pământul durerilor multe și al revoltelor dese de ieri, dar și al marilor speranțe de mâine. De aici, din vârful Ineului (2279 m, n.n.), au putut vedea ucenicii noștri pământul suflării românești, pe care au datorat să-l iubească, să-l lumineze și la nevoie să-l apere! în această apoteoză de iluminare i-am lăsat pe feciorii acestui neam să viseze, și... să acționeze apoi... Cu aceasta se termină rostul meu, directoratul meu se oprea aici. Alte nevoi mă chemau aiurea"¹¹.

Într-adevăr, de la 1 septembrie 1924 pașii îl duc departe de Năsăud, probabil la Școala comercială din Craiova¹² și la liceul din Roman, căci aceste repere ale itinerarului sunt marcate în bibliografia consultată, dar în cele din urmă Toma G. Bulat devine profesor universitar la Catedra de Istorie bisericească

medie și modernă a Facultății de Teologie din Chișinău, apoi la cea din București. Și va continua astfel activitatea de medievist, deoarece se dovedise un statornic cercetător al arhivelor din țară și străinătate, cu ocazia specializărilor sale, dând la iveală valoroase izvoare și studii privind îndeosebi viața cultural-religioasă a românilor din secolul XVIII și începutul secolului XIX. Variatele aspecte ale istoriei medievale românești sunt surprinse de Toma G. Bulat în lucrări¹³ ca: 1. *Încercare de bibliografie a istoriei românilor*, Fasc. I-II, Rm. Vâlcea 1919 (175 pag.); 2. *Contribuțiuni documentare la istoria Olteniei (sec.XVI-XVIII)*, Rm. Vâlcea 1925 (146 pag.); 3. *Din transhumanța română*, (Rm. Vâlcea) 1926; 4. *Din corespondența episcopului Calinic (1787-1868)*, (Rm. Vâlcea) 1927; 5. *Personalitatea religioasă a voievodului Neagoe Basarab al-IV-lea*, Craiova f.a. (51 pag.); 6. *Din domnia voievodului Neagoe IV Basarab*, Cluj 1931; 7. *Întemeierea Mănăstirii Văratec*, Chișinău 1931; 8. *O conspirație boierească contra mitropolitului Ignăție Grecul al Ungrovlahiei (1811)*, "Arhivele Basarabiei", Chișinău, An IX, 1937, pag.55-70; An X, 1938, pag.81-96; 9. *Documentele Mănăstirii Văratec*, Chișinău 1939 (242 pag.); 10. *Biserica Moldovei în vremea lui Bogdan al-III-lea cel orb (1504-1517)*, extras din "Mitropolia Moldovei" (Nr.2-3/1940), Iași 1940 (23 pag.); 11. *Un pension de domnișoare la Iași în 1811*, "Cercetări istorice". An XIII-XVI, Nr.1-2, Iași 1940, pag.414-423; 12. *Românii ortodocși și creștinătatea răsăriteană*, extras din "Biserica Ortodoxă Română" (An LXI, Nr. 7-9/1943), București 1943 (25 pag.); 13. *Istoricii bisericești răsăriteni din veacul V*, extras din "Revista de istorie bisericească" (Nr.3/1943), Craiova 1944 (23 pag.); 14. Daniile lui Constantin Vodă Brâncoveanu, pentru răsăritul ortodox, "Biserica Ortodoxă Română", an LXXXII, Nr. 9-10, București 1964, pag.937 pasim; 15. *Ioan Comnen, "iatro-filozoful", profesor la Academia Domnească și mitropolit al Dristei (1719)*, "Biserica Ortodoxă Română", an LXXXIV, Nr. 3-4, București 1966, pag.356-368; 16. *Întregiri la istoria bisericii moldovene până la Ștefan cel Mare, după mărturiile noi*, "Mitropolia Moldovei și a Sucevei", Nr.5-6, Iași 1969, pag.324-348.

Toma G. Bulat se remarcă și ca fondator al unor periodice istorice, menite să publice nu numai probleme de istorie locală, dar și referitoare la istoria românilor în general. Se distinge în primul rând publicația "Arhivele Olteniei" a Cercului "Prietenii științei" din Craiova, apărută în perioada 1922-1943, sub direcțiunea dr. Charles Laugier (1875-1930), igienist român de origine franceză, cu contribuții în organizarea sanitară a României, autor al unor lucrări de prevenire și tratament privind pelagra și malarie, comitetul de conducere fiind alcătuit din Ștefan Ciuceanu (Craiova), Toma G. Bulat (Rm. Vâlcea), Al. Bărcăcilă (Turnu Severin), iar secretar de redacție C.D. Fortunescu (Craiova), care, din anul 1930, devine directorul revistei¹⁴. În al doilea rând, amintim "Arhivele

Basarabiei", Chișinău 1929-1939, efectiv condusă de Toma G. Bulat, revistă de istorie și geografie în paginile căreia au fost publicate documente inedite relative la Moldova și, în mod deosebit, la Basarabia, studii de istorie locală, geografie istorică și toponomie¹⁵. Aici va publica alte pretioase studii, precum: 1. *Contribuții la viața judecătorească și administrativă a Moldovei supt ocupația rusească din 1806-1812*, An II, Nr.1/1930, pag.34-51; 2. *Veniturile și cheltuielile Moldovei și Valahiei pe 1808*, Ibid., pag.67-85; 3. *Boieriile - slujbe din Țările Române la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea*, An IV, Nr. 1-3/1932, pag.32-46, 179-203; 4. *Veniturile și cheltuielile Țărilor Românești între anii 1810-1812*, An VI, Nr. 2/1934, pag.115-150; 5. *Scutelnicii din Țările Românești la 1810*, An VI, Nr.3/1934, pag. 211-223. În sfârșit, este vorba despre "*Revista de istorie bisericească*", apărută la Craiova (1943), al cărei director era¹⁶.

Fuse și un asiduu colaborator al "Revistei istorice", București 1915-1946, editată de Nicolae Iorga, apoi de Nicolae Bănescu, al Buletinului Muzeului Limbii Române din Cluj, revista "Dacoromânia" (1921-1948), condusă de Sextil Pușcariu, al publicației Institutului de Istorie Universală de la Universitatea din Cluj, sub conducerea lui Constantin Marinescu, "Mélanges d'histoire générale", din care au apărut două volume (1927; 1938), etc. De asemenea, este coautorul (alături de G.I. Arghiropol) manualului de religie pentru învățământul primar: *Carte de religie*, cls.I (1930), cls. a II-a , cls. a III-a, cls. a IV-a (1933), tipărit la Chișinău¹⁷).

A desfășurat o bogată activitate pe tărâm cultural-politic; a fost președintele Societății "Amicii Poloniei" (1939), vicepreședinte al Fundațiunii Culturale "Principele Carol" (1921) - Regionala Basarabiei (1935), președintele Secției culturale a Institutului Social Român din Basarabia (înființat la București și condus de sociologul Dimitrie Gusti, 1921-1948); a făcut parte din Partidul Liberal-Georgist ("dizidență" a Partidului Național - Liberal creată în anul 1930 de istoricul Gheorghe Brătianu)¹⁸.

Păcat însă că despre viața și opera lui Toma G. Bulat nimeni nu s-a învrednicit să scrie, să dedice un studiu sintetic, bazat pe date certe, cronologice, nefiind cunoscute decât sumar și disparat, neștiindu-se nici când și unde a trecut în lumea umbrelor, cel puțin deocamdată.

Despre a doua personalitate pe care o vom elogia în continuare, *Pr.prof. Ioan Bunea*, datele sunt mult mai generoase, căci perioada de ședere a sa la Năsăud este ceva mai lungă (1933-1939) și, ca atare, mai plină de realizări îndrăznețe.

S-a născut la 11 septembrie 1906 în Lunca Arieșului (Jud. Alba). Treapta de instrucție primară o parcurge în localitatea natală, iar cea secundară la Liceul de băieți "Regele Ferdinand" din Turda, după care urmează succesiv, la Cluj,

Facultatea de Litere și Filosofie a Daciei Superioare (1930) și Academia Teologică Ortodoxă, cu durată studiilor de patru ani¹⁹. Activitatea pastorală o începe la Năsăud, după căsătoria cu învățătoarea Maria Runcu, unde este introdus ca paroh în fruntea tinerei Parohii Ortodoxe la Buna-Vestire, 25 martie 1933, parohie înfiripată doar în anul 1893 de către pr.prof. Grigore Pletosu al Gimnaziului superior fundațional, care, "pentru a satisface trebuințele religioase ale elevilor săi, precum și ale puținilor credincioși, a instalat un altar într-o cameră a locuinței sale, unde oficia Sf. Liturghie"²⁰.

Munca neșovăitoare a pr.prof. Ioan Bunea a fost canalizată în trei direcții, care s-au dovedit a fi tot atâtea "virtuți creștinești precumpănitoare": spirituală, didactică și social-morală. Pe linie spirituală, vădind o deosebită sensibilitate pastorală și pătruns de cele mai înalte idealuri, s-a consacrat ridicării și consolidării parohiei, întăririi credinței enoriașilor săi. Datorită "(...) solidarității puținilor și inimoșilor credincioși și, mai ales, jertfelniciei fără seamăn a unora dintre ei, care au dat dovadă de un zel apostolic, alergând zi și noapte pentru ca grăunțele de muștar, samânța cea mai mică, să rodească și să devină pomul mare"²¹, sub oblăduirea pr.prof. Ioan Bunea și cu binecuvântarea I.P.S. Nicolae Colan, episcop al Eparhiei Vadului, Feleacului și Clujului (1893-1936-1957-1967), s-au ridicat pe Valea superioară a Someșului Mare două biserici ortodoxe: în Filia Sângeorz-Băi, la 18 iulie 1937, și în Năsăud, la 19 noiembrie 1939. Acțiunea a fost înlesnită și grație înalților prelați ortodocși cu resentimente nășăudene, Nicolae Bălan (1882-1955), arhiepiscop și mitropolit al Ardealului (1920), și Miron Cristea (1868-1939), primul Patriarh al României (1925), ambii absolvenți ai Gimnaziului superior greco - catolic românesc din Năsăud, cel dintâi urmându-l integral în perioada 1892-1900, iar al doilea, numai cursul superior, în perioada 1883-1887, ambii membri de onoare ai Academiei Române.

Biserica de pe valea Borcutului din Sângeorz-Băi a fost înălțată cu sprijinul financiar din partea episcopiei clujene și a parohiei ortodoxe din Valea Bârgăului, al Societății de exploatare a pădurilor grănicerești "Regna" (devenită regie cooperativă în 1934) și primăriei locale: "Intervenția pentru obținerea fondurilor în sume mai importante a fost asigurată de către pr.prof. Ioan Bunea din Năsăud, care (...) a fost și ctitorul de suflet acestei minunate construcții (...) de la punerea pietrei de fundație și până la sfințirea ei", după doi ani, iar în "Actul constitutiv", păstrat în original, se consemnează: " S-a ridicat această biserică(!) cu hramul "Schimbarea la Față", spre slava celei de o ființă și nedespărțite Treimi, în Stațiunea balneoclimaterică Sângeorz-Băi (...), prin râvna pr.prof. Ioan Bunea", care "în intervalul cuprins între iulie 1937 și septembrie 1940" (sic!), oficiase și "serviciul religios în altarul acestei biserici", deplasându-se "aici de la Năsăud în fiecare Duminică". Dar, în urma Dictatului de la Viena, din 30 august

1940, activitatea bisericii a fost întreruptă... La procesiunea de sfințire a bisericii, condusă de I.P.S. Nicolae Colan, au participat "într-o comuniune spirituală deplină" 14 preoți ortodocși, printre care pr. Prof. Ioan Bunea, și 7 preoți greco-catolici, împreună înălțând o rugăciune "lui Dumnezeu pentru sănătatea și prosperitatea națiunii române"²². A fost un exemplu de ecumenism românesc, demn de urmat și astăzi, într-o iubire și adevăr, căci doar suntem "frați de-un sânge și de-o lege străbună", de la zămislirea poporului nostru din sorginte daco-romană.

La Năsăud, pentru că elevii și credincioșii ortodocși "(...) ascultau în duminici și sărbători, Sf. Liturghie într-o capelă igrasioasă, similară catacombe-lor", pusă la dispoziție de Comisia administratoare a Fondurilor grănicerești, încă din anul 1930 s-a demarat acțiunea de colectare a sumei necesare edificării unei biserici, inițiată de pr. Prof. Victor Susa și continuată cu mult zel de urmașul său pr. Prof. Ioan Bunea, după anul 1933. Și-au adus contribuția financiară Banca Națională a României, Consiliul de Miniștri, Ministerul Culturii și al Cultelor, Regiunea silvică și Regia Cooperativa "Regna", ambele din Năsăud, Societatea "Unirea" (București), "o mulțime de mărinimoși donatori din întreaga țară". S-au remarcat, potrivit acelorași consemnări ale pr. Prof. Ioan Bunea, consilierul parohial, inspectorul silvic Ștefan Teodorescu, episcopul-casier Octavian Berindei, episcopii: inspector ing. Constantin Tipa, prof. Constantin Albu și prof. Ioan Trelea, consilierii parohiali: ing. Victor Fătu, ing. Ioan Dobrescu, Laurean Berindei, Decebal Păunescu, Societatea Ortodoxă a femeilor române din Năsăud, în frunte cu prof. Emma Merchș și "bucetul ales de doamne ce formau comitetul": Caliope Lipan, Minerva Mihăese, Ana Berindei, Elisabeta Trelea, Livia Druga, Maria Bunea, Victoria Tipa, etc.

În acest fel, la 19 noiembrie 1939, s-a sfințit lăcașul bisericii ortodoxe din Năsăud, sub ocrotirea Eparhiei Vadului, Feleacului și Clujului, prin binecuvântarea I.P.S. Episcop Nicolae Colan, la edificarea căreia pr. prof. Ioan Bunea și-a adus un substanțial aport, a fost adevăratul ctitor al ei.

Pe linie didactică, s-a remarcat ca profesor de religie ortodoxă și catehet la Școala Normală (1933-1939), unde era titular al catedrei, dar a predat în paralel și la Liceul grăniceresc "George Coșbuc" în perioada 17 martie 1933-1937, ca succesor al lui Ilarion Boțiu (1926-1933), și acesta titular la Școala Normală²³. A propus religia ortodoxă la cls. I-VIII în 12 ore pe săptămână. A fost conducătorul Societății religioase "Sf. Gheorghe" a elevilor ortodocși de la liceu, care, numai în anul școlar 1935/36, a ținut 12 ședințe, în cadrul cărora s-au dezbătut tematici dintre cele mai valoroase, precum apostazia, despre iconoclastism, raportul dintre știință și religie, insistându-se asupra unor oameni de știință proeminenți, care au fost și profund religioși: Newton, Pasteur, Pascal, etc. Societatea a ținut și ședințe festive sau comemorative, a activat în corul bisericesc al societății

Ortodoxe a femeilor române născuțene, iar dintre elevii societății liceului, îndrumați de pr.prof. Ioan Bunea, au luat premii la concursuri de religie, ca Nistor Chira din cls.a III-a, laureat al premiului întâi cu cunună acordat de "Tinerimea Română" din București, la atribuirea acestor premii aducându-și aportul financiar, de exemplu, Regia Cooperativă "Regna" (în anul școlar 1935/36, cu 5000 lei)²⁴.

De subliniat aici că elevii români uniți majoritari de la Liceul grăniceresc "George Coșbuc" aveau Societatea religioasă "Congregația Mariana", condusă de profesorul titular definitiv în specialitatea religie greco-catolică Gheorghe Petcu (1924-1940)²⁵, pentru cei 144 elevi din totalul de 220 câți erau înregistrați în același an școlar 1935/36 (65, 45%), ceilalți elevi, după confesiune, fiind reprezentați astfel: ortodocși 46 (20,91%), 17 mozaici (7,73%), 6 reformați (2,73%), 5 romano-catolici (2,27%) și 2 evanghelici-luterani (0,91%), adică un adevărat liceu ecumenic, în cadrul societăților religioase dându-li-se elevilor "sugestii și îndemnuri bune pentru o conduită vrednică și pentru o viață cât se poate mai corectă", fiind, de asemenea, "stăruitor îndemnați la împlinirea conștiințioasă a tuturor îndatoririlor religioase, morale și naționale"²⁶.

În sfârșit, popasul pr.prof. Ioan Bunea la Născud a însemnat un neobosit travaliu dezvoltat pe linia Astei locale, după reactivarea Despărțământului de Plasă (DNA), sub președinția lui Iuliu Moisil, la 8 februarie 1934, în urma eșecului înregistrat în 25 ianuarie, când, din 89 fruntași născuțeni convocați, au participat doar 15²⁷. Trei au fost și în acest caz direcțiile de afirmare pentru pr.prof. Ioan Bunea: ca secretar al DNA, ca și conferențiar al acestuia și ca profesor la "școala țărănească" sau, cum se mai numea, la "cursurile practice pentru țărănimea noastră".

Își face simțită prezența într-un moment de răscruce, acum când Despărțământului de Plasă al ASTREI îi reveneau sarcini importante, cum au fost organizarea de cercuri culturale (care trebuiau să ia locul vechilor agenturi comunale), aranjarea de conferințe și șezători populare, înființarea amintitei "școli țărănești", acțiuni, care, în spiritul tradiției deschise prin constituirea DNA la 22 august 1881, în perioada interbelică urmau să capete noi valențe, în concordanță cu realitatea istorică de după Unirea cea Mare. Încă de la reactivare, DNA și-a prefigurat activitatea pe 5 comisii, cu următorii membri: 1. Comisia pentru probleme de organizare a cercurilor culturale (Mihail Lipan, Emil Mărcușiu, Decebal Păunescu; 2. Comisia pentru propagandă prin cursuri, conferințe, șezători populare, publicații, colaborări cu alte societăți (Iuliu Moisil, Ioan Bunea, Ovidiu Vasu); 3. Comisia pentru Casa Națională și a Sălii de lectură (Gavril Bichigean, Teodor Irimieș, Ștefan Lupu - primar), 4. Comisia bibliotecilor, muzeelor, serviciu de colportaj (Vasile Bichigean, Vasile Șuteu,

Ioan Șerban); 5. Comisia pentru înscrierea membrilor, încasarea taxelor, pentru venituri și fonduri (Iuliu Morariu, dr. Emil Bodescu, Alexandru Nășcuțiu)²⁸.

Ca secretar al DNA din anul 1934, pr.prof. Ioan Bunea participă, alături de Iuliu Moisil, la inaugurarea Cercului cultural din Salva, la 26 august 1934, iar din partea Comitetului executiv al DNA merge la Adunarea generală a ASTREI de la Tg. Mureș, din 8-9 septembrie 1934²⁹. Tot în calitate de secretar, îi găsim semnătura pe un proces verbal luat în ședința din 22 octombrie 1937 a Comitetului executiv al DNA, în care sunt evidențiate comemorările din 3 octombrie ale unor personalități marcante ale Ținutului Năsăudului³⁰: 1. vicarul-director Ioan Marian (1796-1845), la un secol de la deschiderea "cursurilor preparandiale" (pedagogice) de 6 luni, la 1 noiembrie 1837, baza Preparandiei de mai târziu (1859-1869); 2. învățătorul Vasile Nașcu (1816-1867), apripit luptător pentru recăștigarea drepturilor grănicerești, cu prilejul împlinirii a 70 de ani de la moarte (2 octombrie); 3. profesorul și gazetarul Iacob Mureșanu (1812-1887), unul din redactorii "Gazetei de Transilvania" și al "Foi pentru minte, inimă și literatură" (Brașov 1838), la semicentenarul morții sale (29 septembrie). În aceeași zi, după-masă, la Cinematograful "Unirea" din Năsăud rula filmul "Satul Șanț", realizat de sociologul -istoric Henri H. Stahl și operatorul Tudor Posmantir³¹ cu prilejul "campaniei monografice" din numita localitate în vara anilor 1935 și 1936, întreprinsă de echipele studențești de cercetare sociologică, sub conducerea directă a lui Dimitrie Gusti. Dar "faimosul film" documentar, care se bucurase de o largă popularitate atât în țară, cât și peste hotare, fusese anunțat pentru rulare în ședința DNA din 7 octombrie 1936, căci a fost obținut de Iuliu Moisil de la Fundațiile Culturale Regale în scopul procurării de fonduri pentru ridicarea "unui monument al marilor grăniceri"³². Apoi pr.prof. Ioan Bunea transmite o circulară (Nr. 86/14 august 1939) tuturor localităților DNA în vederea pregătirii Adunării generale a ASTREI de la Cluj din 9-11 septembrie 1939, care se dorea a fi o importantă manifestare a românismului, a conștiinței și solidarității naționale, în condițiile când Europa era acoperită de norii negri ai războiului și revizionismului. În cele din urmă, participarea s-a redus la 275 de persoane: Salva - 35, Rebrîșoara - 50, Mocod - 50, Fanfara Telciu - 40 (localități ce erau chemate să ia parte la manifestările etnografice preconizate) și "grupul special" al DNA - 100³³.

În Raportul general prezentat de Comitetul Central al ASTREI în Adunarea generală de la Satu Mare din 14-15 septembrie 1935 este elogiată activitatea DNA pe anul 1934/35, cu un număr impresionant de conferințe și prelegeri populare (72), pr.prof. Ioan Bunea remarcându-se prin susținerea a două conferințe³⁴. Pentru anul 1938 sunt semnalate nu mai puțin de 9 conferințe, având o vastă tematică axată pe probleme de istorie, cultură și artă, cea a

pr.prof. Ioan Bunea referindu-se la Ziua Unirii (1 Decembrie 1938)³⁵, după două decenii de la înfăptuirea mărețului act de voință românească.

La apelul Comitetului Central al ASTREI, care încă de la 3 decembrie 1933 ia această hotărâre, urma ca și la Năsăud să se înființeze o "școală țărănească", motiv pentru președintele Asociațiunii, Iuliu Moldovan (1932-1947), de a veni aici în 17 noiembrie 1934³⁶ spre a da câteva sugestii în acest sens. Deși problema a fost mult dezbătută, cursurile n-au putut demara nici în anul 1935, dar pentru anul 1936, în perioada 15 martie - 4 aprilie, este stabilit programul acesteia pe săptămâni, zile și ore, pe discipline astfel: Pomărit - Ioan - Filimon, profesor și agronom al Școlii Normale; Agricultură - numitul Ardeleanu; Zootehnie - Francis Payer, medic veterinar; Apicultura - Teofil Lupu, secretarul Liceului grăniceresc "George Coșbuc", și Teodor Irimieș, învățător; Medicină și Igienă - dr. Emil Bodescu; Istorie Națională - Aurel Șorobetea; Drept - Mihail Lipan; cooperatie - Emil Mărcușiu; Meteorologie - dr. Marin Vancea, acești patru fiind toți profesori la Liceul grăniceresc "George Coșbuc"; Construcții gospodărești - Decebal Păunescu; Educație Morală și Națională - pr.prof. Ioan Bunea, iar duminică, după-masă, cinematograf și prelegeri populare ținute de prof. Iuliu Moisil, președintele DNA, și pr.prof. Ioan Bunea, cu menirea de a contribui și așa la "ridicarea culturală a acestui colț îndepărtat al României". Din fiecare comună trebuia să participe câte doi săteni, cu vârsta de 25-40 ani, stagiul militar satisfăcut, cu purtare morală exemplară, oameni pașnici, având recomandarea preoților și a învățătorilor sătești, deținători de case și de pământ pentru a aplica pe cont propriu cunoștințele dobândite, recunoscute prin diploma de absolvire³⁷.

Anul 1939 înseamnă o cotitură în viața și activitatea pr.prof. Ioan Bunea: depărtarea de Năsăud și apropierea de meleagurile natale. Mai întâi, pentru un an (1939-1940) și apoi încă trei ani (1945-1948), este profesor de religie la Seminarul Pedagogic Universitar din Cluj (care ființa de la 1919 sub conducerea prof.univ.dr. Onisifor Ghibu, marele pedagog punându-l sub patronajul spiritual al lui Gheorghe Lazăr, 1779-1823), în răstimpul 1940-1945 trăind refugiul la Turda, unde fusese profesor la Liceul de fete din numita localitate³⁸. În perioada 1948-1952 îl găsim pe pr.prof. Ioan Bunea ca lector universitar de lb.greacă la Institutul Teologic Ortodox din Cluj (ce luase locul Academiei Teologice Ortodoxe), cu durata cursurilor de patru ani, în anul 1952 învățământul teologic superior ortodox clujean, demarat în anul 1924 sub episcopul Nicolae Ivan (1855-1921-1936), încetându-și activitatea. În sfârșit, pr.prof. Ioan Bunea își încheie prima etapă didactică în calitate de profesor la Școala de cântăreți bisericești și Seminarul Teologic din Cluj (1952-1959), cu caracter de școală medie, la început cu durata de trei ani și apoi de cinci ani, condusă de directorul

Arhid.prof.dr. Ioan Zăgreanu³⁹. Numai că sfârșitul a fost nefast, ca pentru mulți preoți, indiferent de confesiune, greco-catolică sau ortodoxă: în 1959 este arestat sub acuzația că a întocmit "o programă analitică" pentru predarea religiei în școli și "deținerea de cărți interzise", cu alte cuvinte "pentru crima de uneltire contra ordinii sociale" (comuniste! n.n.), și condamnat de către Tribunalul Militar Cluj la 5 ani de închisoare corecțională. A executat "pedeapsa" la Gherla și în Balta Brăilei până în anul 1964⁴⁰, an în care se lansase "Declarația cu privire la poziția PCR în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale", adoptată la Plenara CC în 15-22 aprilie 1964 ("Declarația din aprilie"), în urma căreia, chingile sovietice mai slăbind sub presiunea chineză, au fost eliberați "deținuții politici". Astfel că Ioan Bunea, după "eliberare", va fi preot în Someșeni (1964-1969) și în continuare, la biserica "Schimbarea la Față", catedrala greco-catolică răpită în 1948 de comuniști și "oferită" credincioșilor ortodocși, de asemenea profesor la Seminarul Teologic Ortodox din Cluj (1969-1981), condus acum de diac.prof. Ioan T. Brie.

Pr.prof. Ioan Bunea s-a săvârșit din viață la 6 iulie 1990 în Cluj-Napoca, dar nu pot fi uitate importante lucrări ale sale și zecile de studii, articole și recenzii risipite în presa bisericească și culturală a vremii trăite, căci a fost un condeier iscusit, rod al multor ani de cercetări științifice în domeniul teologiei, investigațiile întreprinse etalând virtuți introspective ale "profunzimilor de taină ale sufletului omenesc"⁴¹.

Dintre lucrări amintim⁴²: 1. *Frăția credinței și frăția națională*, 1946; 2. *Cuvânt de învățătură la duminici și sărbători*, Cluj-Napoca, 1983; 3. (În colab.) *Episcopul Nicolae Ivan, 1855-1936, ctitorul reînviarei Episcopiei a Vadului. Feleacului și Clujului. Studii și documente*, Cluj-Napoca 1985; 4. *Cuvânt de învățătură la Botez, Cununie și Învmormântare*, Cluj-Napoca 1986; 5. *Din galeria marilor convertiți. Medalioane*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1998, lucrarea postumă prefigurând apariția altor două, sub egida aceleiași prestigioase edituri ale Universității "Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca; 6. *Din comoara de învățătură a Bisericii. Creionări teologice*; 7. *Fenomenologia conștiinței morale*. Câteva reviste la care a colaborat pr.prof. Ioan Bunea, cu aceeași râvnă și acribie profesională: "Telegraful român" (Sibiu, 1853-1989); "Dacoromânia" (Buletinul Muzeului Limbii Romane din Cluj, 1921-1948, începând cu Vol.IX/1938); "Vatra", Revista învățătoarească din Jud. Năsăud (Năsăud, 1935-1940), unde publică *Morală și sociologie*, Nr.1/1935, *Pro memoria - Pavel Dan*, Nr. 7/1937, ca și studiul *Familia și morala*, Nr. 1-5/1939, apoi articole precum: *Marxismul în contradicție cu religia*, Nr.2/1935, *Calea adevărului și viața*, Nr.9/1935, *Tâlcul învierii*, Nr. 3/1936 etc., numele său stând alături de cele ale lui Iuliu Moisil, Octavian Goga, Dionisie Maior, Vasile Mihordea, Iosif Naghiu,

Anton Coșbuc, Tiberiu Morariu, Al.Husar etc.); "Plaiuri născuțene" (1943-1945, periodic al refugiaților născuțeni și bistrițeni din București, director E. Boșca-Mălin); "Mitropolia Ardealului" (Sibiu); "Mitropolia Banatului" (Timișoara); "Renașterea" (Buletinul Parohiei Ortodoxe Române din München); "Gând românesc" (Buletinul Parohiei Ortodoxe Române din Madrid) și încă altele; de exemplu, publică *Un martir al "legii românești": Tănase Todoran din Bichigiu*, în "Îndrumătorul Bisericesc", Cluj-Napoca 1980, pag.272-277.

I se potrivește sacerdotului, catehetului și profesorului Ioan Bunea, distins pedagog și îndrumător spiritual, următoarele cuvinte pe care cuvine-se să le reamintim la încheierea prezenței unei "vieți de om, așa cum a fost": "Pentru păcatul strămoșesc și noi trebuie să suferim în viața aceasta pământească scurtă și trecătoare, ca după moarte să primim răsplata veșnică și după judecata din urmă să înviem spre a primi numai cu sufletul și cu trupul răsplata faptelor noastre (...). Și această suferință să nu ne oprească de a ne arăta recunoștința și mulțumirea noastră față de înaintași (...) care au (...) muncit ca noi să ajungem la un bine mai mare decât ei"⁴³.

Despre **Prof.dr. Vasile Mihordea** s-a vorbit și mai puțin, chiar din partea istoricilor în rândul cărora și-a înscris numele, dar opera sa, căci a lăsat o adevărată operă, îl recomandă.

Ca fost membru al Școlii române din Franța, de la Fontenay-aux-Roses, creată de Nicolae Iorga în anul 1920, a cercetat asiduu arhivele franceze, culegând o impresionantă cantitate de informații despre istoria Țărilor Române referitoare la secolele XVII și XVIII, ca și despre politica orientală a Franței, date pe care le-a valorificat publicându-le în numeroase lucrări, studii, articole. Din simpla înșiruire a acestora rezultă laboriosul său travaliu scriitoricesc, de asemenea frecventele colaborări inserate în publicații istorice prestigioase⁴⁴: 1. *Les Principautés roumaines dans la presse française au XVIIe siècle (1680-1699)*, extras din "La gazette", Edit. Gamber, Paris 1932 ("Mélanges de l'école roumaine en France" 162 pag.); 2. *Înființarea grănicerilor vechii case de Austria (1762)*, "Revista istorică", An XX, Nr.7-9, București 1934, pag. 237-239; 3. *Contribuție la istoria păcii de la Belgrad, 1739*, "Arhivele Olteniei", An XIV, Craiova, pag.205-253; 4. *Politica orientală franceză și Țările Române în veacul al XVIII-lea (1749-1760)*, București 1937 (XVII + 552 pag.); 5. *Biblioteca domnească a Mavrocordăților. Contribuții la istoricul ei*, extras din Analele Academiei Române. Memoriile Secției Istorice, Secțiunea III, Tom XXII, București 1940 (61 pag.); 6. *Les frères Cantacuzenes et le projet de revolte des chrétiens des Balkans*, "Balcania", Vol.VI, București 1943, pag.129-144; 7. *Raporturile ruso-române după pacea de la San Stefano (1878)*, "Cercetări istorice", Vol. XVIII, Iași, pag.380-388; 8. *Note cu privire la Antioh Cantemir*,

extras din "Revista istorică", An XXXI, Nr. 1-12/1945, Tip. "Bucovina" I.E. Toroutiu, București 1946 (49 pag.); 9. *Răscoala grănicerilor de la 1866*, Edit. Academiei RPR, București 1958 (307 pag.); 10. Responsabil al colecției *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*, Vol.I, Țara Românească, București 1960 (960 pag.); Vol.II, Moldova, București 1966 (794 pag.), primul volum publicat de Institutul de Istorie "Nicolae Iorga" din București, iar al doilea volum, în colaborare cu Institutul de Istorie și Arheologie "A.D. Xenopol" din Iași (Ioana Constantinescu și Corneliu Istrati); 11. *Politica lui Nicolae Mavrogheni față de țărănime*, "Studii", An XVI, Nr.6, București 1963, pag. 1325-1350; 12. Coautor la *Istoria României, Vol.III* (Redactor responsabil Acad. Andrei Oțetea), Edit. Academiei RPR, București 1964 (1260 pag.); 13. *Relațiile agrare din secolul al XVIII-lea în Moldova*, Edit. Academiei RSR, București 1968 (318 pag.); 14. *Les lignes du développement de la diplomatie roumaine au XVIII-e siècle*. "Revue Romaine d'Histoire", An IX, București 1970, pag.43-62; 15. *Maitres du sol et paysans dans les Principautés roumaines au XVIII-e siècle*, (Trad. de Radu Crețeanu), Edit. Academiei RSR, București 1971 (283 pag.).

Prof.dr. Vasile Mihordea s-a născut în 27 iunie 1902 la Fălciu (Jud. Vaslui). Prin urmare, după Sandu Manoliu, este al doilea moldovean care vine la Năsăud... Studiile secundare le parcurge la Bârlad, acolo unde Solomon Haliță fusese, cum am văzut, profesor al Școlii Normale și fondase revista pedagogică lunară "George Lazăr", în redacția căreia se găsea și Gavrilă Onișor, iar printre colaboratori număra pe Ion Pop Reteganul, Grigore Pletosu și Vasile Gr. Borgovan. Studiile superioare de specialitate le va urma la București, pe care le finalizează în anul 1929. După revenirea din Franța, Vasile Mihordea își trece doctoratul în Litere (1935)⁴⁵.

Devenise profesor la Liceul grăniceresc "George Coșbuc" din Năsăud începând cu data de 1 septembrie 1934, până în anul 1940; mai întâi "profesor titular provizoriu", iar din 1 februarie 1936 "profesor titular definitiv" al disciplinelor "istorie-geografie-drept". De pildă, pe anul școlar 1935/36 a predat Istoria la cls. II-VIII, în 14 ore pe săptămână⁴⁶. Dar mai înainte, în anul 1933, îl găsim profesor la Școala Normală, condusă de directorul Dionisie Maior (1930-1937).

Activității de la catedră îi asociază susținute preocupări științifice și culturale, publicistice. Astfel, la 26-28 mai 1934, participă la Congresul profesorilor de geografie, primul congres științific desfășurat la Năsăud, sub patronajul prof.univ.dr. Simion Mehedinți, de la Universitatea din București, membru al Academiei Române. Alături de Iuliu Moisil, Vasile Bichigean, I.Popescu-Voitești, Vintilă Mihăilescu, Robert Ficheux (prima conferință în lb. franceză la Năsăud: "Aurul în Munții apuseni"), Tiberiu Morariu, ing. Vasile Șuteu, Iuliu Morariu, Ioan Bojor și alți prezentatori de comunicări, prof. dr. Vasile Mihordea "face o

dare de seamă" amănunțită și "fidelă" asupra cărții mr. în rezervă Iulian Marțian (1867-1937), membru de onoare al Academiei Române, intitulată "Țara Năsăudului înainte de instituirea regimentului de grăniceri", apărută la Edit. Tip. "Cultura" din Năsăud în anul 1934 (34 pag.+9 anexe + 2 hărți), evidențiind importanța lucrării privind studiul geografic și istoric despre "prima formă de țară românească"⁴⁷. Dar de la Năsăud încă va continua să publice neîntrerupt ale sale valoroase studii și cercetări istorice, cum rezultă din lista de lucrări apărute, însă va găsi răgazul să și colaboreze la "Vatra", Revistă învățătorească din Jud. Năsăud, mai departe la "Revista istorică" (București)⁴⁸.

Pe linia culturală susținută de ASTRA, prof.dr. Vasile Mihordea se înscrie chiar de la venirea sa la Năsăud: ca membru în Comitetul executiv al DNA, calitate consfințită prin prezența la ședința acestuia din 17 noiembrie 1934, condusă de președintele prof Iuliu Moisil, unde urma să se aprobe programul de activități pe anul viitor⁴⁹; face parte din corpul de conferențieri ai Despărțământului de Plasa Năsăud, remarcându-se, de exemplu, prin conferința Problema Renașterii, în anul 1935/36 ciclul de conferințe fiind întregit de Vasile Bichigean - "Horațiu", procurorul Ioan Calfescu din Cluj - "Necesitatea și mijloacele de însănătoșire a vieții publice" (8 martie 1936) și Iuliu Moisil - "Despre rolul și activitatea ASTREI timp de 74 de ani" (7 iunie 1936)⁵⁰.

După Dictatul de la Viena din 30 august 1940 și prof.dr. Vasile Mihordea trăiește anii refugieiului, dau unde ? Nu se știe! Ceea ce sursele bibliografice precizează este că în perioada 1945-1952 îl vom găsi conferențiar universitar la Catedra de Istorie Universală a Facultății de Istorie de la Universitatea din București, apoi ajunge, poate fortuit, cercetător științific și șef de sector la Institutul de Istorie "Nicolae Iorga"⁵¹. Și cam atât, deocamdată, despre viața și activitatea unui prețios istoric, autor al unor cercetări, studii și lucrări remarcabile în domeniul pe care l-a îmbrățișat cu atâta pasiune, indispensabile reconstituirii trecutului românesc.

Iată, dar, câteva informații, fără pretenția de a fi exhaustive, despre cei trei profesori năsăudeni, care au ilustrat cu apreciable rezultate învățământul secundar și normal din acest colț de țară românească, într-o etapă de efervescență creatoare deschisă de înfăptuirea Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918. Sau considerat ei la Năsăud dezrădăcinați? Realizările lor ne spun că nu, mărturie stând generațiile de elevi formate și sub competența îndrumare școlară și spirituală pe care au dovedit-o, dar nu numai... A fost pentru ei Năsăudul o punte de lansare spre catedrele universitare deținute? Evident, da!

Note bibliografice și comentarii

1. Cf. Sandu Manoliu, *Noua școală normală, "Icoana unei școli dintr-un colț de țară românească"*, Anuarul Școlii Normale din Năsăud/1929, Năsăud 1930, pag.219. În acest articol sunt reliefate hotărârile Comitetului Fondurilor Grănicerești născute din 19 iulie 1923 privind înființarea Școlii Normale, constituirea delegației ce urma să se prezinte la Ministerul Instrucțiunii cu cererea semnată de dr. Teofil Tanco și Ioan Șerban, președintele și, respectiv, secretarul Fondurilor, însoțită de Adresa Nr. 272/11 august 1923: Solomon Haliță - prefectul județului, dr. Teofil Tanco - președintele Fondurilor și prof. Ioan Păcurariu - senator în Parlamentul României, delegație care a obținut Ordinul Nr. 97 648/A al Ministerului Instrucțiunii, Direcția Învățământului Normal, de deschidere a Școlii normale de băieți din Năsăud pentru data de 1 octombrie 1923.

2. Vezi Ștefan Ștefănescu (Coordonator științific), *Enciclopedia istoriografiei românești*, Edit. științifică și Enciclopedică, București 1978, pag.75; de asemenea, Lucian Predescu, *Enciclopedia Cugetarea*, Edit. Cugetarea - Georgescu Delafras, București 1940, pag.139, aici precizându-se că Toma Bulat urmas Seminarul Central din București și-și luase baccalaureatul la Liceul "Carol I" din Craiova.

3. Sunt inserate în "Icoana unei școli dintr-un colț de țară românească", Anuarul Școlii Normale din Năsăud/1929, publicat de Sandu Manoliu, Năsăud, 1930, pag. 213-216.

4. Cf. Idem, Partea a III-a școlară; anul școlar 1923-24, pag. 489-490. De remarcat că Directoratul Regional din Cluj numise ca "director provizoriu" pe prof. Vasile Bichigean, directorul Liceului grăniceresc "George Coșbuc" (1921-1938), prin Adresa Nr. 6843/18 septembrie 1923 înaintată fondurilor Grănicerești.

5. Apud Toma G. Bulat, Amintiri, Ibid., pag.214.

6. Cf. Sandu Manoliu, Un om și o energie: Solomon Haliță, Idem, pag.268-270.

7. Vezi Tabloul profesorilor, Ibid. nota 4.

8. Vezi Donatorii de cărți, Idem nota 3, pag.565.

9. Vezi Comitetul Școlar, Ibid., 554.

10. Cf. Idem, Ibid., nota 4.

11. Apud Idem, Ibid., nota 5, pag.215-216

12. La Craiova îi apar două manuale: *Manual de geografie*, cls. I sec. (1927), și *Istoria modernă și contemporană*, cls. a VI-a sec. (f.a.).

13. Sunt extrase din enciclopediile menționate la nota 2 și din Cataloagele Bibliotecii Centrale Universitare "Lucian Blaga" din Cluj-Napoca.

14. Cf. Ștefan Ștefănescu (Coordonator științific), Op. cit., pag.442. Printre colaboratorii de marcă se număra Iuliu Moisil (1859-1947), fostul bibliotecar al Institutului Geologic al României (1906) și directorul Muzeului Pedagogic al Casei Școalelor (1910) până la sosirea sa definitivă la Năsăud, în anul 1931.

15. Idem., Ibid.

16. Despre apariția revistei ne oferă câteva însemnări Nichifor Crainic în "Gândirea", Cluj-București (1921-1944), An XXII, Nr. 9/1943, pag.551; cf. Emil Pintea, Gândirea. Indice bibliografic adnotat, Edit. Echinocțiu, Cluj-Napoca, 1998, pag.486.

17. Vezi enciclopediile citate la nota 2, pag.450; 452-453; respectiv pag.139.

18. Cf. Lucian Predescu, Ibid.

19. Cf. Ioan Mușlea, *Un memorial tragic. Din viața unui deținut politic. Preotul ortodox Ioan Bunea*, "Tribună", An IX, Nr.10, Cluj-Napoca 1997, pag.8-9; Pr.prof. Ioan Bunea, Din

galeria marilor convertiți. Medalioane, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca 1998, coperta posterioară. Vezi și *Clujeni ai secolului 20 - Dicționar esențial*, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2000, pag.59; Vasile Manea, *Preoți ortodocși în închisori comuniste*, Ed. a II-a. Edit. Patmos, (Cluj-Napoca), 2000, pag. 63.

20. Pr.prof. Ioan Bunea, Biserica ortodoxă - română născuțeană, "Plaiuri născuțene", An II, Nr.11-12, București, 1-20 februarie 1944, pag.12.

21. Ibid.

22. Vezi detalii la Mircea Vlădică, *Sângeorș-Băi, veche vatră de credință și cultură românească*, Edit. Napoca Star, Cluj 2003, pag.35-39.

23. Cf. Ioan Ilieș (Coordonator), Grigore Găzdac, Ion Lăpușneanu, Gheorghe Pleș Octavian Ruleanu, *Liceul "George Coșbuc" Năsăud (1863-1988). Micromonografie*, Năsăud, 1988, pag.97.

24. Vezi *Anuarul Liceului grăniceresc "G.Coșbuc" din Năsăud, anul școlar 1935-36*, publicat de Vasile Bichigean, director, Tip G. Matheiu, Bistrița (1936), pag.77, 87, 97.

25. Cf. Ibid, nota 23. În anul școlar 1935/36 s-au ținut 17 ședințe și au fost prezentate 35 de lucrări cu subiecte axate mai ales pe morala practică, din problematica religioasă curentă pe atunci.

26. Cf. Idem, nota 24, pag.86, 108.

27. Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Bistrița-Năsăud (în continuare ANBN), Fond ASTRA, Despărțământul (de plasă) Năsăud (în continuare DNA), P.2, Dos.44, F.23, 24, 28. în Circulara din 5 februarie 1934 se spune: "Pentru a se putea reactiva Despărțământul Năsăud al ASTREI, a cărui activitate a încetat de vreo 8 ani, la chemarea președintelui ASTREI dr. Iuliu Moldovan, prof.univ. din Cluj, rugăm cu toată stăruința pe domnii de mai jos notați a se întruni în ședința de alegere a noului comitet și constituire a comisiilor regulamentare". Astfel, la 8 februarie 1934, va fi reactivat DNA, când se alege noul Comitet executiv: președinte - Iuliu Moisil, vicepreședinte - Gavril Bichigean, secretar - Ioan Bunea, bibliotecar - Ovidiu Vasu, casier - Iuliu Morariu (din 10 decembrie dr. Marin Vancea), econom - Teodor Irimieș, iar membri - Vasile Bichigean, Mihail Lipan, Ștefan Lupu, Decebal Păunescu, Ioan Șerban, dr. Emil Bodescu, Vasile Șuteu, Alexandru Născuțiu, tot comitetul structurându-și activitatea pe cele cinci comisii. A se vedea și Teodor Tanco, *Virtus Romana Rediviva*, Vol.V, Bistrița 1984, pag.25-26.

28. Cf. Ibid., F.25.

29. ANBN, Fond "Iuliu Moisil", P. XX, Dos.89, F. 25,26.

30. Procesiunea de pomenire a început la Cimitirul "Comoara" printr-un parastas și o cuvântare funebră a vicarului foraneu episcopal Ștefan Buzilă, a continuat în Aula Liceului grăniceresc "George Coșbuc" prin evocările aduse de Iuliu Moisil (Ioan Marian și Iacob Mureșanu), directorul Școlii primare "Vasile Nașcu", Ferdinand Cautnic (Vasile Nașcu), omagiul dascălimii a fost prezentat de Aurel Groze, președinte Asociației Învățătorilor din Jud. Năsăud, și Vasile Bichigean, directorul liceului, printr-o "privire istorică a ținutului", insistând asupra Fondurilor Grănicerești și a școlilor susținute de aceste fonduri. Vezi și "Vatra", Revista învățătorescă din Jud. Năsăud, An III, Nr. 8, Năsăud, 1937, pag.323-351.

31. În perioada 7 noiembrie 1919-20 februarie 1920 se afla "în tabăra militară de la Bistrița Carol II (16 octombrie 1893 - 3 aprilie 1953), un fel de "surghiun" al părinților săi (Regele Ferdinand și Regina Maria), care la 1 august 1919, "renunța la calitatea de principe moștenitor al Coroanei României" și se căsătorise "morganatic" în 18 august 1918 cu Ioana (Zizi) Lambrino la Odessa (era în vârstă de 24 ani și colonel al regimentului VIII Vânători de Munte al Armatei Regale Române), la 8 ianuarie 1920 soția dăruindu-i un fiu, Mircea Grigore. Desfacerea căsătoriei a fost decisă juridic la 31 ianuarie 1919 de către Tribunalul Ilfov și a fost publicată în Monitorul Oficial în 16 mai, același an. La 20 februarie 1920 declara "nulă și

neavenită" hotărârea sa de renunțare la tron, iar în 21 februarie se imbarca la Constanța pentru un periplu în jurul lumii. În acel periplu de 7 luni (până la 2 octombrie), Carol II este însoțit și de Tudor Posmantir (Romanșov). Acesta, după un stagiul de practică la studiourile UFA din Berlin, descinsese în România, unde în anul 1914 își întemeiază la Brăila o societate de producție cinematografică. În timpul războiului se numără printre cei care organizează, pe lângă Marele Cartier Central de la Iași, Serviciul Foto-Cinematografic al Armatei, urmând să filmeze pe front și în spatele lui evenimente și "importante documente", de asemenea în anturajul familiei regale, prilej cu care îi va cunoaște pe Carol II și pe Elena (Magda) Lupescu, infirmieră într-un spital militar. În anul 1921, Tudor Posmantir primește misiunea de a înființa și gestiona Serviciul Cinematografic al Fundației Culturale Regale, unde, în 1924, cu ocazia premierii filmului "Nibelungii" la Cinematograful Clasic, Carol II este atras de "femeia roșcată", care "va intra în viața lui" pentru a nu mai ieși niciodată, chiar dacă se căsătorește la 19 martie 1921 cu Principesa Elena a Greciei și la 26 octombrie se naște prematur, viitorul Rege al României, Mihai. Artizanul întâlnirii dintre cei doi devenise șeful acelui serviciu cinematografic, dar se mai zice că avea și o Catedră de Cinema, Teatru și Film la Universitatea din București. Cf. Petre Dogaru, *Casa Regală, femeile fatale, masoneria și dictatorii secolului XX*, Edit. Aldo Press; Edit. Tritonic, București, 2002, pag.73 passim; Lilly Marcou, *Regele tradat*. Carol al II-lea al României (Trad. Din lb. Franceză), Edit. Corint, București 2003, pag.107-124.

32. ANBN, DNA, P.2, Dos. 49, F. 131. Vezi și Heari H. Stahl, *Amintiri și gânduri din vechea școală a "monografiilor sociologice"* Edit. Minerva, București 1981, pag.336; Veturia Marțian, Ironim Marțian, "Astra" la Năsăud, *Buletin Intern*, Nr. 2-1982, Căminul "Plaiuri năsădene și bistrițene" Cluj-Napoca, pag.80; Mircea Prahase, *Filmul documentar "Satul Șanț" - sursă modernă de inspirație monografică, "Arhiva Someșană"*, Seria a III-a, I, Edit. Nereamia Napocae, Cluj-Napoca 2002, pag. 319-326. Tot în cadrul acelei ședințe a DNA, președintele Iuliu Moisiu prezentase un raport despre serbările aniversare ale ASTREI de la Blaj, din 20-21 august 1936, după 75 de ani de existență, și planificarea comemorării nașterii poetului nostru George Coșbuc (n.20 septembrie 1866), pentru 25 octombrie 1936, care s-a și realizat printr-o conferință ținută de Iuliu Moisiu, ilustrată cu 30 "proiecțiuni luminoase", și piese muzicale executate de corul "Secolul", dirijat de prof. Emil Ștefănuțiu Jun.

33. Ibid., P.2, Dos. 47, F. 1; Fond "Iuliu Moisiu", P.XX, Dos. 89, F. 157.

34. Cf. "Transilvania", LXVI, Nr. 4, Sibiu 1935, pag.165-186.

35. Ibid., P. 2, Dos. 47, F. 3.

36. Ibid., Fond "Iuliu Moisiu", P.XX, Dos. 89, F. 118-121.

37. Ibid., F. 130.

38. Cf. Lucr. cit. la notele 19 și 20.

39. Vezi Pr.prof. dr. Alexandru Moraru, *La răscruce de vremi o viață de om: Nicolae Gholari, Episcopul Vadului, Feleacului și Clujului (1936-1959)*, Edit. Arhiepiscopiei Ortodoxe Române a Vadului, Feleacului și Clujului, Cluj-Napoca 1989, pag. 84-85.

40. Cf. Vasile Manea, Lucr. cit., Ibid.

41. Apud Bartolomeu Anania, Arhiepiscopul Clujului, Cuvânt înainte la Pr.prof. Ioan Bunea, Lucr. cit., nota 19, pag.8.

42. Vezi lucrările citate la notele 19 și 39.

43. Apud Dr. Valeriu Traian Frențiu, Episcopul Oradei și Administratorul Apostolic al Mitropoliei de Alba Iulia și Făgăraș (cu sediul la Blaj), *Suferința înaltă*, "Plaiuri năsădene", An II, Nr. 11-12, București, 1-20 februarie 1944, pag.1.

44. Apud Ștefan Ștefănescu (Coordonator științific), Lucr. cit., pag.219-220, și Catalogele Bibliotecii Centrale Universitare "Lucian Blaga" din Cluj-Napoca.

45. Idem., Ibid., prima lucrare citată supra.

46. Vezi Anuarul Liceului grăniceresc "G. Coșbuc" din Năsăud, Anul școlar 1935-36, publicat de Vasile Bichigean, director, Tip. G. Matheiu, Bistrița (1936), pag.71, 76-77. Nu știm cum să interpretăm aserțiunea lui Gavril Scridon din recenta lucrare intitulată *Viața lui George Coșbuc*, Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 2003, pag.65, potrivit căreia "lucrările scrise la examenul de maturitate ale lui George Coșbuc se află la B.A.R. din București, unde au fost donate de către profesorul de istorie Vasile Mihordea, care le-a sustras din arhiva liceului "George Coșbuc" din Năsăud, în timp ce funcționa acolo". Și face trimitere la opul lui Nicolae Drăganu, *George Coșbuc la liceul din Năsăud și raporturile lui cu grănicerii*, Tip. G. Matheiu, Bistrița (1926). Ar rezulta că Vasile Mihordea a fost profesor la liceu și înainte de 1 septembrie 1934 și chiar de finalizarea studiilor sale superioare, în anul 1929!

47. Cf. Iosif Naghiu, *Aspecte culturale*, "Arhiva Someșană", Nr. 18, Năsăud 1936, pag.467-471.

48. Aici publică *Odobescu în "Țara Năsăudului"*, Nr. 4-5/1936, pag.102-110, referindu-se la popasul lui Alexandru I. Odobescu pe meleagurile noastre în vara anului 1894. În "Revista istorică" (Nr.9-10/1936, pag.244-245) prezintă lucrarea *Gavril Bichigean: Slujitorii altarului bisericii române din Năsăud*, apărută în Biblioteca "Din granița năsăudeană", Nr. 6, Bistrița 1936.

49. ANBN, DNA, P. II, Dos. 44, F. 3.

50. Ibid., Fond "Iuliu Moisiu", P. XX, Dos. 89, F. 118-121.

51. Cf. Ștefan Ștefănescu (Coordonator științific), *Lucr. cit.*, pag.219.

CONTRIBUȚII NĂSĂUDENE LA PRIMA ENCICLOPEDIIE ROMÂNEASCĂ (Sibiu -1904)

Prof. IOAN SENI

Sub auspiciile Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român - A S T R A a avut loc elaborarea și editarea primei *Enciclopedii române* între anii 1898 (tomul I, prezentat la adunarea anuală a Astrei de la Beiuș), 1900 (tomul II) și 1904 (tomul III). Primul tom cuprinde 10401 articole, 9 hărți și 111 ilustrații; tomul II : 8402 articole, o hartă și 20 de ilustrații; tomul III: 18819 articole, 2 hărți și 16 ilustrații, fiind pregătite și tipărite la editura și tiparul lui W.Krafft din Sibiu¹. A fost cea mai reușită lucrare din literatura română până în 1904, realizată fără nici un ajutor sau subvenție oficială, reușita datorându-se numai editorilor și colaboratorilor îndrumați de un birou format din Dr.I.Beu- medic, N.Togan-preot, I.Popovici și Ilie Moga-profesori, toți îndeplinind dispozițiile Dr.C.Diaconovich - întâiul secretar al Astrei.

Necesitatea elaborării unei enciclopedii românești era evidentă "deoarece între împrejurările noastre de astăzi suntem lipsiți de o mulțime de instituțiuni și mijloace pentru lățirea cunoștințelor folositoare de care alte neamuri se bucură în abundență"². La elaborarea lucrării au contribuit peste 200 de autori, specialiști ai limbii și literaturii române, oameni de știință, preoți, profesori, ingineri, învățători, etc. din București, Iași, Târgoviște, Arad, Brașov, Caransebeș, Sibiu, Beiuș, Lugoj, Cernăuți, Blaj, Botoșani, Timișoara, Varviz (Secuime), Năsăud, Oradea, Târgu Jiu, Brad, Bran, Brăila, Craiova, Ploiești, Bicsad, (Țara Oașului), Oravița, Făgăraș, Cluj, Orăștie, Sighet, Roman, Bocșa Montană, Bușteni, Caracal, Oravița, Berlin, Brno, Praga, München, Viena, Grafenberg, Budapesta, Fiume (Istria), Paris, etc. Mulți dintre colaboratori erau profesori universitari, membri a numeroase academii ori societăți culturale.

Colaboratorii *Enciclopediei* erau convinși de forța culturii în formarea și consolidarea conștiinței naționale, în emanciparea națiunii, de aceea efortul de-a o realiza a fost încununat cu succes, chiar dacă elaborarea celor trei volume enciclopedice a durat câțiva ani și a solicitat maximum de implicare și responsabilitate.

La tomul I au colaborat din partea Năsăudului profesorul de literatură *Ioan Gheție* (pentru literatură), *Grigore Pletos* - profesor de filosofie și pedagogie (pentru filozofie), *dr. Ioan Pop* - vicar (pentru istorie), *dr. Paul Tanco* - profesor de matematică și geometrie (pentru matematică, geometrie). La tomul al-II-lea colaborează aceiași *Ioan Gheție*, *Grigore Pletos* și *dr. Paul Tanco*, iar la tomul al-III-lea- *Grigore Pletos* și profesorul de istorie *Virgil Șotropa* (pentru

istorie); *Iuliu Moisil* (pentru zoologie), deși era profesor la Târgu-Jiu; (Procopian, Pr.A., șef de cultură la grăd. botan., București (pentru Botanică, Fl.Porcus!?)). Toți au slujit la Astra, nu numai ca membri fondatori, pe viață sau ordinari ci și ca funcții din cadrul Astrei: președinți ai Despărțământului - dr. Ioan Pop (1892-1901); dr. Paul Tanco (1901-1905); prof. Iuliu Moisil (1933-1945); președinți de secțiuni: școlară - prof. Ioan Gheție; istorică - prof. Virgil Șotropa; literatură și școlară-prof. Grigore Pletos; medicală - medic *Simeon Stoica*³.

În cele trei volume sunt explicate noțiuni referitoare la toate domeniile de activitate, cunoștințe științifice din matematică, filosofie, istorie, geografie, ș.a., termeni religioși, diverse ocupații, meserii, diferite denumiri, date importante din viața unor personalități, ale unor popoare sau țări. Toate aceste aspecte sunt abordate și cu referire la zona Năsăudului, de unde aflăm date importante despre viața și opera unor personalități precum: *Artemiu Publiu Alexi, Ion Ciocan, Alexandru Bohățel, George Coșbuc, Veronica Micle, Iacob Mureșan, vicarul Grigore Moisil, Florian Porcius, Grigore Silași, Grigore Pletosu, Ioan M. Marian, Simion Florea Marian, Ioan Pop Reteganul, vicarul Macedon Pop*; alte date din *Enciclopedia* se referă și la alte localități din jurul Năsăudului, la *situația învățământului, a bisericii creștine, la diferite sărbători și obiceiuri*, etc. De asemenea, găsim date despre asociația *Astra*⁴.

Cu privire la **Artemiu Publiu Alexi**⁵ *Enciclopedia* reține: a fost profesor la Gimnaziul român din Năsăud; s-a născut la Sângeorzul român din părinți grăniceri. Studii universitare la Viena și Graz unde își ia doctoratul în *științele naturii* (24 IX 1874). Între anii 1873-1893 lucrează ca profesor de științele naturii la gimnaziul din Năsăud, fiind un profesor activ și zelos. A murit la 15 X 1896, fiind înmormântat la Rebrîșoara (n.n)⁶. A editat împreună cu Maxim Pop volumul *Resbelul oriental ilustrat*. Disertații: *Românii la Plevna - Gherla* (1880), *O excursie botanică în România și Dobrogea* - Sibiu (1883); *Însemnătatea științelor naturale* - București (1883); *Despre importanța studiului botanic* - Sibiu (1884); *Compendium de Meteorologie* - Brașov (1889); *Helveția și Wilhelm Tell* - Brașov (1889); A publicat articole științifice și în reviste germane. A fost membru în mai multe societăți științifice din țară și străinătate.

Ion Ciocan⁷: profesor de română; s-a născut în Mocod (1850). A făcut studii la Gimnaziul din Năsăud, Universitățile din Viena, Graz, Budapesta. În anul 1878 obține diploma de profesor pentru limba română și pentru istorie și geografie. Din 1873 este colaborator, apoi redactor la *Albina*, condusă de Vincențiu Babeș. Din 1878 va lucra ca profesor la Gimnaziul Năsăudean, iar din 1880 și ca director. A fost președinte și director la administrația fondurilor grănicerești din Năsăud. A primit decorația *Crucea de cavalier al ordinului Franz*

Iosif. În anul 1896 a fost ales din partea Cercului Năsăud deputat în Parlamentul Ungariei. Va muri în anul 1915 la Budapesta (Năsăud)⁸.

Carol baron Enzenberg⁹: general austriac născut în 1725 în Pavia, cadet la un regiment în Tirol (1749), lt. superior (1752), lt. major (1761), lt.-colonel (1764) însărcinat să conducă Regimentul II de grăniceri de la Năsăud, colonel (1770), general major (1777), administrator milităresc al Bucovinei (1778-1786), timp în care a înființat școli românești și nemțești. Devine lt.-mareșal (1790) și se pensionează, iar în 1810 va muri la Sibiu.

Alexandru Bohățel¹⁰: născut în anul 1816; fost căpitan suprem al Districtului Năsăud. Studii la Blaj și Cluj. Ajunge avocat protejându-i când aveau procese, mai ales după anul 1848; ulterior deputat în Dieta din Cluj.

Între anii 1861-1876 a fost căpitan suprem al Districtului Năsăud. În 1863 se implică în înființarea Gimnaziului năsăudean; lua parte la lucrările Dietei din Sibiu ca deputat al Reteagului. În 1865 protesta în Dieta din Cluj împotriva uniunii Transilvaniei la Ungaria. Din 1876 s-a retras în afaceri, devenind în 1886 președinte al Băncii *Economul* din Cluj. Moare în 1897.

George Coșbuc¹¹: s-a născut la 8 a-IX-a 1866, în Hordou într-o familie de preoți. Termină Gimnaziul din Năsăud în 1884, urmează Facultatea de Litere din Cluj (1884-1887). Publică cu pseudonimul C.Boșcu în *Familia* - Oradea, ajunge redactor la *Tribuna* - Sibiu unde publică poezii, legende, basme, anecdote. Colaborează cu Biblioteca populară a Astei, cu *Amicul familiei* - Gherla, *Cărțile săteanului* - Blaj, *Convorbiri literare* - București. În 1893 publică primul volum *Balade și idile*; *Fire de tort* - în 1896; în 1897 publică traducerea *Eneidei* pentru care primește premiul *Năsturel* al Academiei. Traduce *Sacontala* lui Calidasa; *Antologie sanscrită*, bucăți din *Rig-Veda*, *Ramayana* și *Mahabharata*, *Mazepa* lui Lord Byron, *Eunuchus* al lui Terentius; pregătea o istorie a războiului de independență - *Cântece de vitejie*. Va muri la 9 mai 1918 la București, la 14 ani după apariția *Enciclopediei*¹².

Veronica Micle¹³: s-a născut la Năsăud în anul 1850; s-a mutat la Iași cu părinții în anul 1852, unde termină Școala primară, apoi Școala de fete. În anul 1864 se mărită cu profesorul Ștefan Micle, care moare în 1879, iar Veronica se va muta la București. Moare și ea în 1889, fiind depusă la Mănăstirea *Văratice*. A publicat poezii lirice în *Convorbiri literare*, *Familia*, iar în 1887 editează un mic volum¹⁴.

Iacob Murășan¹⁵: publicist și profesor s-a născut în Rebrîșoara la 28 a-XI-a 1812. Școala primară o face la Năsăud, iar Gimnaziul la Blaj. Din 1837 este profesor la Gimnaziul romano-catolic din Blaj, inclusiv 20 de ani ca director. Călătorește la Viena împreună cu George Barițiu pentru a obține aprobarea

Gazetei de Transilvania la care a colaborat până în 1850 când a fost suspendat. A condus și *Foaie pentru minte, inimă și literatură* până în 1878. A introdus în scrisul românesc literele latine. În 1868 a fost cercetat pentru *Pronunciamentul* de la Blaj. În 1877 este împins într-un proces de presă. A înființat *Reunirea femeilor române din Brașov* (prima din Ardeal). A sprijinit *Asociațiunea Astra, Albina, Școala civilă de fete* din Sibiu, *Gimnaziul greco-ortodox* din Brașov. În anul 1850 a compus muzica și coregrafia pentru dansul *Romana* pe care l-a jucat pentru prima dată clasa sa de elevi. A publicat lucrări literare, poezii, articole, studii. A devenit membru de onoare al Academiei Române. Din 10 copii i-au trăit trei feciori și două fete. Moare la 29 a-IX-a 1887.

Iacob Murășan¹⁶: compozitor, profesor de muzică; s-a născut la Brașov în 29 a-VI-a 1857. Și-a făcut studiile la Brașov, Viena, Lipsca. A lucrat ca profesor de muzică la Năsăud, Brașov și Blaj. Din 1888 a colaborat la foaia muzicală *Muza Română*. A realizat peste 200 de compoziții muzicale. A elaborat muzica liturgică pentru Mănăstirea Argeșului.

Grigore Moisil¹⁷: vicar, născut în 1814 la Rocna noua (Șanț); studii la Blaj, iar din 1859 - vicar episcopesc foraneu al Rocnei cu reședința la Năsăud. A fost și președinte al fondurilor școlare grănicerești; s-a implicat în înființarea Districtului românesc al Năsăudului, a Gimnaziului superior românesc din Năsăud unde a fost și director între anii 1863-1868. S-a implicat în găzduirea adunării anuale a Asociațiunii Astra la Năsăud în 1870, în înființarea și administrarea fondurilor grănicerești. A murit în 1891.

Iuliu Moisil¹⁸: s-a născut în 1859 la Năsăud; își completează studiile politehnice și universitare la Viena. A lucrat ca profesor de științe fizico - naturale la Slatina, din 1886, iar din 1894 la Târgu Jiu, unde este și director al Gimnaziului "Tudor Vladimirescu" din 1895. A publicat mai multe studii: *Herbariu pentru școalele secundare*, *Corpul omenesc*, *Higiena omului* (pentru școalele secundare), *Scopul și metoda științelor naturale în școlile secundare*, *Băile alcalino - muriatice de la Sângeorgiu românesc*; a inițiat o revistă pentru tineri - *Amicul tinerimii*; a colaborat la *Enciclopedia română*, partea de zoologie; din 1897 devine Cavaler al "Coroanei României"; în 1910 înființează împreună cu cu ing. șef al jud. Gorj, Aurel Diaconovici, Școala de ceramică din Târgu Jiu, iar în 1894, împreună cu Al. Ștefănescu, Aurel Diaconovici, V. Rola Piekarski *Muzeul Gorjului* din Târgu Jiu. La Năsăud a condus mai târziu Despărțământul Năsăud al Astrei și, împreună cu Virgil Șotropa și Iulian Marțian, a pus bazele *Muzeului grăniceresc năsăudean*, a Arhivelor Statului și a Bibliotecii Academiei, filiala Năsăud¹⁹.

Florian Porcius²⁰: s-a născut în anul 1816 la Rodna veche; a absolvit Școala militară germană din Năsăud, Gimnaziul din Blaj și Cluj. Din 1844 va studia

la Viena, trimis de Regimentul de graniță născădean, cursurile de botanică și economie rurală. Întors acasă va lucra ca învățător la Zagra, apoi la Școala militară din Năsăud. După 1848 va lucra în administrație. Din 1861 este ales jude cercual al Districtului născădean, din 1862 - asesor (jude) la Sedria generală (tribunalul) din Năsăud. În 1867 devine vicecăpitan (vicecomite) al districtului născădean. În 1871 este decorat cu Ordinul Coroanei de fier clasa a-III-a (titlu de cavaler), iar în 1882 devine membru al Academiei Române. A fost pasionat de botanică având corespondență cu mari botaniști din țară și din străinătate. Anumite plante îi poartă numele: *Draba carinthiaca* sau *Porciusii stur*, *Festuca Porci*, *Hieracium Porci*, *Thymus Porci*. Primul *Hierbar* i-a ars în 1848. Alt *Hierbar*, mult mai complex, se păstrează la Institutul Botanic din București. În anul 1880 Astra i-a premiat lucrarea *Flora phanerogama*, iar în 1893 Academia Română îi publica *Diagnosele plantelor phanerogame și cryptogame vasculare*. A colaborat la *Flora Dobrogei* cu Dimitrie Brândză. A condus Secțiunea științifică a Astrei. A murit în 1906²¹.

Grigore Silași²²: s-a născut la Beclean în anul 1836 și a murit la Năsăud în 1897. A absolvit Seminarul teologic *Sfânta Barbara* din Viena; își ia doctoratul la Viena în 1862 ajungând rector al Seminarului din Viena. Din 1865 conduce foaia *Sionul românesc* - foaie bisericească, școlară și literară. Din 1872 devine profesor ordinar pentru limba și literatura română la Universitatea din Cluj, unde desfășoară o bogată activitate literară și istorică cu scopul de a întări sentimentul național românesc. Este primit în Academia română ca membru de onoare. Are mai multe scrieri: *Apologii, discuții filologice și istorice maghiare privitoare la români* (1879); *Renașterea limbii române în vorbire și scriere* (1879,1881). A publicat în revistele *Transilvania*, *Familia*, etc.

Grigore Pletosu²³: profesor și scriitor român născut în anul 1848 la Chintelnic. A făcut Gimnaziul la Năsăud, teologia la Sibiu, filosofia la Lipsca și Budapesta. Din anul 1878 va lucra ca profesor la Gimnaziul din Năsăud. În anul 1900 îl găsim în conducerea Secțiunii școlare a Astrei. Lucrări publicate: *Dogmatica ortodoxă*, Sibiu 1899; *Educațiunea și instrucțiunea în gimnaziu*; *Concentrațiunea învățământului secundar*; *Retorica și carte de citire*, 1896; *Propedeutica filosofică pentru învățământul secundar (Psihologia și logica)*, 1899-1900. Va muri în 1934, la Bistrița²⁴.

Marian, M., Ioan²⁵: pedagog român născut la Zagra (1796). Studii - la Năsăud și Blaj. A fost sfințit ca preot de episcopul Ioan Bob. Va lucra ca profesor la Gimnaziul din Blaj, apoi ca preot în Zagra (1823). În 1830 este trimis în Galiția pentru specializare în pedagogie și metodică. Din anul 1833 va activa ca director general al tuturor școlilor din ținutul Regimentului I de graniță cu reședința în Orlat. În 1834 devine vicar episcopesc și director al școlilor

grănicerești din Regimentul II de graniță cu reședința Năsăud. A funcționat ca vicar între anii 1823-1846. În anul 1839 este decorat cu *Medalia de aur pentru merite* de către împăratul Ferdinand. Moare la Năsăud (1845)²⁶.

Marian, Simion Florea²⁷: scriitor român născut în anul 1847 la Ilișești. Studii: La Suceava, Năsăud, Beiuș, Cernăuți. Din anul 1876 lucrează ca preot în Poiana Stampei, apoi la Căndreni, Voloca pe Siret și în Siret. Din 1877 - catehet la fosta Școală reală din Suceava, iar în 1883 - profesor de religie la Gimnaziul Superior din Suceava și membru în Consiliul școlar districtual (1877). Se afirmă în literatura poporană și istorică. Publică: *Poesii populare din Bucovina, balade* - Botoșani, 1896; *Poesii populare române*, tom I, balade, Cernăuți, 1873; tomul II - *Doine si hore*, Cernăuți, 1875; *Tradițiuni populare române*, broșura, Sibiu, 1878; *Chromatica poporului român*, București, 1882; *Ornitologia poporală română*, două tomuri, Cernăuți, 1883; *Câteva inscripțiuni și documente din Bucovina*, București, 1885; *Descănțețe poporane române*, Suceava, 1886; *Biserica din Părhauf, Bucovina*, București, 1887; *Nunta la români*, București, 1890; *Nașterea la români*, București, 1892; *Înmormântarea la români*, București, 1892; *Satire poporane române*, București 1893; *Vrăji, farmece și defaceri*, București, 1893; *Sfântul Ioan cel Nou din Suceava*, București, 1895; *Tradiții poporane române din Bucovina*, București, 1895; *Resplata, povești din Bucovina*, Suceava, 1897; *Serbătorile la români*, două tomuri, București, 1898-1899. Din anul 1881 devine membru al Academiei Române, iar în 1882 este decorat de regele Carol I cu *Medalia Bene Merenti clasa I*. A înființat *Școala Română* (1883), ziarul *Revista politică* (1886-1891) unde devine colaborator literar. Înființează *Clubul român* din Suceava unde devine dirigent al publicației *Biblioteca de petrecere și de învățătură pentru tineret*, editată de Școala Română. Ajunge prim vicepreședinte al acestei publicații (1897).

Ioan Pop Reteganul²⁸: născut în anul 1853 la Reteag. Studii - la Năsăud, Preparandia la Gherla și Deva devenind învățător. A redigiat (aranjat pentru tipar) *Cărțile săteanului român, Convorbiri pedagogice* (1886). Din 1898 colaborează la *Revista ilustrată*. Scrieri publicate: *Trandafiri și viorele, poesii populare*; *Chiuituri*; *Starostele*; *Leonat cel tiner*; *Inimioara și buchetul, poesii naționale*; *Prietenul săteanului român*; *Opșaguri*; *Țiganii*; *Povești ardelenesti*, *Pomăritul practic*; *Cartea poporului*; *Povești din popor* (premiat și editat de Astra); *Pintea Viteazul*; *Novele și schițe*; *Pilde și sfaturi*; *Povestiri din viața țăranilor români* (I și II, premiate și editate de Astra); *Novele*. A murit în 1905 în satul natal.

Macedon Pop²⁹: născut la Sângeorzul Năsăudului în anul 1809. Studii - la Gimnaziul din Bistrița, teologia la Blaj. Din 1834 va fi profesor, apoi capelan, profesor de religie și istorie la Școala primară și Institutul militar din Năsăud.

Ajunge preot în Năsăud și administrator al Vicariatului năsăudean. Din 1847 activează ca vicar episcopesc foraneu până în anul 1858 când fu numit *preposit* (prelat mai mic, cu drept de a purta insigne, cruce pe piept și inel; administra averile capitulare) la Episcopia din Gherla. A organizat școlile românești din fostul Regiment II de graniță năsăudean; a organizat fondurile grănicerești; a publicat un mic *Catechism*, un *Catechism mare*; *Galeria icoanelor sfinte*; *Activitatea vicarilor Năsăudului de la finea sec. XVIII până la 1859*. Moare în 1875.

Vasile Petri³⁰: organizator al școlii moderne la românii din Transilvania și Ungaria. S-a născut la Mocod (2/14 II 1833); studii pedagogice la Praga; profesor la Șc. Normală din Năsăud, apoi din Deva; director al școlii grănicerești de la Orlat. Ca profesor și inspector la Năsăud și Deva a transformat școala într-o adevărată academie pedagogică în care învățătorii își completeau studiile. A editat manualele: *Elementar sau Abcdariu 1864*; *Scriptologia, îndreptar la tractarea Abcedarului, 1872*; *Instrucțiune privitoare la tractarea cărților scolastice, 1872*; *Nou Abcdariu Românesc*; *Legendar*; *Sistemul metric*; *Plan de lecțiuni*; *Legea de pensiune*; *Foi pedagogice*: *Școala Română*; *Școala Practică*.

Atanase (Tănasă) Todoran³¹: fruntaș român din Bichigiu care, cu Ștefan Cute din Feldru, au alergat în repetate rânduri la Viena pentru a se întemeia la fruntarii de regimente de români pentru a scăpa de iobăgie. Jurământul militar însă pretindea și trecerea la unirea cu biserica Romei. Gen. Buccov, pentru a preveni eventualele tulburări pe motiv confesional, a adus în 10 mai 1763 la Salva și pe episcopul Petru Paul Aaron, dar la îndemnul lui Todoran, care milita pentru interesele zonei, a fost refuzată depunerea jurământului și alungate autoritățile. Curtea de la Viena a considerat episodul o răzvrătire militară și-n noiembrie același an T. Todoran și ortacii săi au fost pedepsiți cu tragerea pe roată (primul) și trași în țeapă sau spânzurați ceilalți.

Năsăudul³²: opid cu 2697 locuitori (1891), în majoritate români; până la desființarea Regimentului grăniceresc (1851) a fost centrul administrativ al ținutului, apoi al Districtului năsăudean. La 4 octombrie 1863 își deschidea porțile Gimnaziul superior românesc Greco-catolic, iar din 1870 i s-a acordat dreptul de a lua examene de maturitate și dreptul de publicitate (1871). Năsăudul a găzduit sediul administrativ al Fondurilor grănicerești (fondul scolastic central; fondul de stipendii); venitul acestor fonduri era menit pentru "literatura și cultura poporului român în toate ramurile de știință, arte și meserii, în special pentru susținerea unui gimnaziu, a unor școli normale, elementare de fete..." Din fondul de stipendii (burse) erau ajutați fiii de foști grăniceri care studiau la școli mai înalte, iar din fondul scolastic central erau susținute Școala elementară de băieți și fete, o Școală confesională de stat. Într-un timp relativ scurt, a fost edificată și catedrala din centrul Năsăudului (1880-1884).

Rodna³³: Munții, o ramură de 50 km din Carpații răsăriteni, pe terenul Maramureșului și B-N, vecini cu Țibleșul, cu vărfurile Pietrosul (2305), Ineul (2280), Gârgălăul (2160). *Rodna veche*, comună în comitatul B-N cu 4350 loc. (2945 români, 332 germani, 1060 maghiari, 298 ovrei). Era sediul unei preturi, avea o judecătorie cercuală, Erariul (statul) avea mine de aur, de plumb și argint. De Rodna veche aparținea stațiunea balneară Valea Vinului. *Rodna nouă*, comuna din comitatul B-N, cu 2139 loc., din care 1802 români, 154 germani, 130 maghiari. *Rodna, district vicarial greco-catolic*, român, cu 31 parohii și 43143 suflete în anul 1898.

Romuli³⁴: comună în comitatul B-N cu 1396 loc., din care 784 români, 499 germani, 83 maghiari.

Telciu³⁵: comună în comitatul B-N cu 40913 jug. Și 3102 locuitori.

Zagra³⁶: comună în comitatul B-N cu 1344 loc.

Bistrița-Năsăud³⁷: comitat în nordul Transilvaniei, vecin cu Bucovina și Moldova, având 401435 km². Este un comitat muntos: Bătrâna (1713 m), Vf. Repede (2077 m), Putredu (2135 m), Pietrosul (2102 m), Strunioara (1994); văile produc cereale, iar în părțile sudice are și viță de vie. Munții au păduri și pășuni alpine, iar în sânul lor aur, argint, fier, plumb, neexploatate suficient. Izvoare minerale la Maieru, Sângeorz, Pintic, Valea Vinului. Clima este rece și aspră, iar în sud mai domoală. Are 104737 loc., din care: români - 70466, sași - 25268, maghiari - 4994. Ocupații de bază: agricultura, păduritul, mineritul (Rodna). Comitatul mai are joagare (pe Bârgaie), fabrici de hârtie, de spirt (Năsăud, Bistrița și Entradam); industria mică: măsari, butnari, rotari, morari, tăbăcari, cojocari, curelari, ciobotari, etc. Administrativ este împărțită în 4 cercuri pretoriale: Beșâneu cu 32 de comune, Iaad cu 29 comune, Năsăud cu 23 comune, Rodna veche cu 13 comune; capitala - la Bistrița. Comitatul s-a format în 1876 din fostul scaun al Bistriței și district al Năsăudului la care s-au mai adăugat și comune din fostele comitate Dăbâca și Solnocul interior.

Regimente grănicerești³⁸: Grănicerii erau soldați puși în paza graniței - teritoriu sau confiniu militar care se mărginea cu Imperiul turcesc. Confiniu militar s-a format prin sec.XVI cu menirea de a apăra țara (Ungaria) de invaziile turcești și cuprindea o fâșie din partea sudică a țării, de la Marea Adriatică și până în Transilvania. În sec.XVIII s-a înființat confiniu militar și în Transilvania, cel secuiesc în 1764, iar cel românesc în 1766. S-au desființat în 1851 - cel românesc, în 1871 - cel croat și în 1881 - cel ungar. O instituție caracteristică a confiniului militar a fost *comuniunea de casă* alcătuită din familii cu membrii capabili de arme. Fiecare familie avea o moșie comună, ca avere fundamentală, care nu se putea împărți, nici vinde sau înstrăina de la familie. Scopul *comuniunii de casă* era asigurarea puterii armate, de aceea averea comună a familiei, care asigura

existența acesteia, era pusă sub îngrijirea și supravegherea autorităților publice. Familiile erau grupate în companii și regimente, numite după naționalitatea grănicerilor sau după centrul regimentului..., cum ar fi *româno - banatic, sârbo - banatic, germano - banatic*. În Transilvania au existat patru regimente grănicerești, (două regimente secuiești și două românești)³⁹.

Regimente grănicerești au început a fi organizate pe teritoriul confinar sudic și estic al Austriei și Ungariei încă din 1740. Până la 1775 se formară succesiv 18 regimente dintre care trei românești, adică: la 1763 - Regimentul II transilvan cu comanda în Năsăud⁴⁰; la 1766 - Regimentul I transilvan cu comanda în Orlat; în 1775 - Regimentul românesc - bănățean cu comanda în Caransebeș. Fiecare regiment era împărțit în două batalioane cu câte 6 companii, având comandant un colonel care era și șeful administrativ în afaceri civile, pentru întreg teritoriul Regimentului. Organe superioare erau comanda de brigada și comanda generale. În fruntea celor din urmă era un locotenent mareșal, căruia îi raportau șefii a cinci secții militare: secția militară, secția politică, secția economică, secția de justiție și *secția de proviantură* (controla rezerva de hrană pentru îmbătrânirea și înlocuirea alimentelor supuse stricăciunilor sau consumului). De aici toate rapoartele se trimiteau *consiliului belic de curte (Hofkriegsraht)* în Viena - organul militar și civil suprem pentru întreaga monarhie. Grănicerii, după statutul și poziția lor erau: ofițeri, subofițeri, funcționari publici, preoți, învățători, comercianți, industriași și gregari (grăniceri care făceau servicii de pază în timp de pace, serviciu de transport și de ordonanțe în stațiunile militare ale Regimentului, precum și servicii de cordon la confiniile țării). Deprinderile militare pentru începători se țineau din octombrie - martie, câte patru zile în fiecare lună, iar primăvara și toamna se făcea câte o săptămână în companie și divizie (două companii). Timpul liber de serviciu militar îl petreceau grănicerii acasă cu economia. În timp de război erau duși contra inamicului. Regimintele românești au luptat în secolele XVIII-XIX în multe războaie cu germanii, turcii, francezii și italienii dând dovadă de disciplină, curaj și devotament storcând până și admirația lui Napoleon I. Regimintele grănicerești se susțineau din speze proprii, înființându-se câte un *fond de provenite*, din care se acopereau toate cheltuielile administrative interne. În multe regimente s-au înființat *fondul de monturi*, din care se ajutau grănicerii la aprovizionarea cu îmbrăcăminte, procurată cu speze proprii. În unele regimente, în special în cel nășăudean, s-au creat și *fonduri școlare* din care se susțineau *școlile naționale*, înființate din inițiativa împărătesei Maria Teresia. În regimintele românești, până la 1840, s-au ridicat succesiv: trei școli normale, în Năsăud, Orlat și Caransebeș; câte o școală de fete în Năsăud și Caransebeș; vreo 15 școli triviale - în regimentul nășăudean - în fiecare comună, iar în celelalte două regimente

românești - în multe comune. S-au înființat *școli populare sau naționale*, iar la Năsăud, în 1784 și un *Institut militar*. Școlile normale, triviale și de fete se susțineau din fondurile de provenite, în unele locuri adăugându-se și ceva ajutor de la stat, iar cele naționale se susțineau din *lăzile comunelor* și din amintitele *fonduri școlare*. Granița militară se înființase cu scopul de a servi ca mur de apărare contra atacurilor și invaziilor turcești, eventual și ale altor popoare. Noile raporturi de vecinătate au determinat slăbirea instituției graniței, iar crearea unei armate permanente a monarhiei a determinat desființarea *regimentelor grănicerești* (1851-1881). Regimentele de la Năsăud și Orlat s-au desființat în 1851, iar cel bănățean la 1872. După desființare și-au împărțit fondurile între comune și familii. Năsăudenii însă și-au creat din *fondul de monturi* un *fond de stipendii* pentru fiii și descendenții lor, iar din *fondul de provenite* îl destină pentru scopuri școlare sub numele de *fondul scolastic*. Cei din Orlat au susținut școlile din fondul de monturi, iar bănățenii au creat din păduri o *comunitate de avere* prin care și susțineau scopurile culturale⁴¹.

Călușerii sau Călușarii⁴²: trupă de dănțuitori care în săptămâna Rusaliilor merg prin sate dansând un joc tradițional, reminiscență romană, jucat în amintirea răpirii Sabinelor. Se joacă în Transilvania și Valachia.

Romana⁴³: nume dat de Iacob Mureșanu din Brașov unei specii de cadril, ale cărei figuri de dans și muzică au fost întocmite după dansuri și cântece naționale. Jucat pentru prima oară pe la 1850, figurile acestui dans poartă numele de Rosa, Octavia, Mureșiana, Augusta, Nimfa și Amata; muzica lor și o descriere mai detaliată se poate vedea în fascicolul 6 din iunie 1888 al Foi *Musa Română*.

România⁴⁴: la 1894 avea o suprafață de doar 131020 km² cu o populație de 5317249 locuitori. Avea 973 de femei la mia de bărbați, 442 de nașteri și 289 de morți la 10 mii de locuitori; 890 de analfabeți la 1000 de recruți sau 873 la mia de locuitori, dar avea 369 de ziare la suta de locuitori. Dispunea de 67% teren productive, din care arabil - 29%, fânețe, pășuni - 21%, păduri - 16%, neproductiv - 32%. Dispunea de 595 mii cai, 2520 mii cornute mari, 5002 mii oi, 926 mii porci, 210 mii capre, 6 mii asini și catări, Populația majoritară era daco-romană (4516000) în jurul căreia conviețuiau: 5000 greci, 10000 rusi, 30000 sârbi, croați, sloveni, 100 mii bulgaro-slavi, 400 mii israeliți, 50 mii unguri, 250 mii armeni și țigani, 2 mii de turci și tătari. România avea două universități, o politehnică, 18 gimnazii, 29 de școli civile superioare, 48 de școli medii (11 elevi la 10 mii locuitori), 9 seminarii pentru învățători, 3650 de școli populare cu 30 de elevi la mia de locuitori. Este vizibilă absența Transilvaniei, Bucovinei, Basarabiei...(n.n)

Ungaria⁴⁵: avea la anul 1900 o populație de 2624 mii unguri, 2779 mii

români, mai multe mii de germani, sârbi, ruteni, slovaci etc. dintr-un total de 6814000 de locuitori. În județul B-N erau 119014 loc. din care 82256 români. Învățământul: 15 grădinițe românești, 35 ungurești, 31 de școli populare (primare) românești dintr-un total de 2309; o școală reformată, 1089 greco - catolice, 1184 gr - ort, din care 4 susținute de Astra. Din 706 școli comunale 146 erau maghiaro - române, 191 gr - cat, 368 gr - ort. Ungaria avea 1755197 elevi din care doar 12,95% erau români. Existau 182807 școli confesionale, 154 școli private și 639 școli ale Astrei. În școlile primare de repetiții (copii între 12 - 15 ani) erau cuprinși doar 14,19% elevi români dintr-un total de 2317492 elevi. Școlile civile de băieți cu limba de predare românească nu existau. Școli de fete românești erau 6 din 186, din care 3 gr - cat, 2 gr - ort. și una a Astrei. Din 82 de preparandii, doar 6 erau românești: 3 gr - cat și 3 gr - ort. cu 682 de elevi români din 4892 și doar 24 eleve românce din 3907. În învățământul maghiar predominau școlile confesionale: 61981 școli din care 613 rom - cat, 26237 gr - cat, 34719 gr - ort, 98 evangh., 310 reformate, 4 unitariene. La acestea se mai adăugau 6 școli private și 69 ale Asoc. Astra. Școli medii (gimnazii) românești erau doar 4 complete și una incompletă în centrele Beiuș, Blaj, Brad, Năsăud, Brașov din Ardeal, însemnând 5,80% (adică 3441) din totalul elevilor. În învățământul superior Ungaria avea 2 universități, o politehnică, 10 academii de drept, 7 seminarii teologice cu 12068 studenți din care 658 erau români. În seminarii catolice erau 14 clerici români, 112 gr - cat și 163 gr - ort. În cele 10 institute militare ungurești erau doar 5,09% elevi români (52), în școlile agricole, doar 3,36% (78). Nu există nici o școală agricolă românească. Din peste 7341 școli de meserii doar două aveau limba de predare română, iar din 37 școli de comerț, doar una era românească. La academia orientală din 33 elevi, 2 erau români, etc.

Alte date importante găsim în *Enciclopedia* despre **Astra**⁴⁶ care avea în 1903: 1600 de membri în 44 de despărțăminte; avea un *muzeu istoric și etnografic* inaugurat în 1904, inclusiv o mare *bibliotecă publică*; alte informații aflăm despre **maghiari**⁴⁷; despre viața lui **Isus Hristos**⁴⁸; despre **Al.I.Cuza**⁴⁹; despre **Dacia**⁵⁰; etc, etc.

Biserica Ortodoxă⁵¹: La început biserica a fost precum și întemeietorul ei. Împărțirea bisericii în cea de apus și cea de răsărit s-a datorat împărțirii Imperiului roman în cel de apus și cel de răsărit (395). Patriarhii de răsărit susțineau paritatea și egalitatea în drepturi între cei 5 patriarhi ecumenici: ai Romei, cei de la Constantinopol, Antiohia, Alexandria și Ierusalim, dar papa de la Roma își impunea cu silă supremația peste întreaga biserică. Loc de împăcare nu s-a găsit așa ca în timpul papei Leon al-IX-lea și a patriarhului Mihail Cerularie are loc marea schismă din 1054 prin anatimizări reciproce. Din biserica răsăriteană făceau parte popoarele orientale, slave și grecii, în a căror

limbă s-a tradus de către 70 de bărbați Sf. Scriptură. Alte scrieri bisericești se datorează lui Vasile cel Mare, Grigorie din Nissa, Grigore din Nasians, Ioan Gură de aur ș.a.

De biserica orientală mai țineau românii din Principate, românii din Transilvania, Banat și Ungaria, biserica rusească, biserica grecească, biserica sârbească, biserica bulgărească, circa 85 de milioane de creștini, la care se adaugă cei din Asia Mica, Armenia, Palestina, Siria, Egipt, Persia, ș.a. Biserica orientală își baza învățăturile pe Sf. Scriptura și tradiție, învățături sistematizate de mitropolitul Petru Movila (Kiev) la care se mai adaugă lucrările sinoadelor. Dogmatic, biserica răsăriteană se deosebește de cea apuseană prin următoarele puncte: purcederea Duhului Sfânt și de la Fiul; eucharistia cu azimă; purgatoriul; primatul papei; nașterea imaculată a Fecioarei Maria; infaibilitatea papei; Aceste puncte nu sunt acceptate de biserica răsăriteană. Există și alte puncte secundare de diferențiere între cele două biserici: botezul în răsărit se face prin cufundare de trei ori, iar în apus numai prin stropire; ungerea cu mir și cuminecarea se face la botez în răsărit, iar în apus, numai la o anumită etate; în răsărit se admite la liturghie cuminecarea poporului, pe când în apus numai a preoților; în apus s-a introdus celibatul pentru preoți pe când în răsărit acesta este obligatoriu numai de la episcop în sus; apusul acceptă sculpturile, iar răsăritul picturile în biserici; liturghia în răsărit se face o dată pe zi, pe când în apus de mai multe ori pe zi; apusul acceptă muzica instrumentală, pe când răsăritul numai cea vocală; Bisericile orientale au altarul spre răsărit, pe când apusene spre apus; altarul răsăritean este separat de naos prin catapeteasmă, pe când apusean nu; Limba slavonă fu introdusă cu forța în biserici, prin cartea religioasă, dar Vasile Lupu și Matei Basarab au facilitat folosirea limbii române în biserici, din lipsa de personal slavon și grecesc, stimulând activitatea tipografiilor românești din mănăstiri. Biserica ortodoxă română din Transilvania și Ungaria are o istorie mai specială: avea legături cu patriarhia din Constantinopol, mitropoliții români din Alba Iulia primeau sfințirea de la mitropoliții din București. Se constată 4 perioade diferite în istoria bisericii din Transilvania: **a.)** de la anul 1000 la 1526, când "a fost asuprită de biserica latină din apus și de legile țării" prin intermediul regilor unguri care voiau " să-i aducă pe români la supunere și ascultare de episcopul latin"; Ludovic cel Mare îi considera "sismatici și eretici"; taxele și impozitele impuse îi umileau peste măsură, determinând răscoale ce au slăbit regatul ungar, învins apoi de turci la Mohacs (1526). **b)** de la 1526 la 1700, când și în Transilvania se răspândește *reforma religioasă*: calvinismul (ungurii), luteranismul (sașii), unitarismul. Mulți unguri au rămas catolici. Românii și-au păstrat religia greco-orientală, nerecunoscută de autorități între religiile recepte. Sub presiunea calvinilor, aristocrația românească și-a abandonat religia străbună, dar

poporul a rămas constant credincios bisericii răsăritene, chiar dacă a plătit cu iobăgia această statornicie (p.490). c) de la 1700 la 1848 - când românii sperau să fie ajutați de habsburgi împotriva calvinilor, dar au fost loviți de interesele romano-catolice care, prin mitropolitul Teofil (1697), apoi Atanasie (1698) s-au lăsat ademiniți de biserica apuseană acceptând *unitația*, prin care preoții uniți acceptau: supremația papei; cuminecătura cu azimă; purgatoriul și purcederea Duhului Sfânt de la Fiul. În popor au urmat violențe, luarea bisericilor în favoarea uniților, intermedieri, dărâmbarea de mănăstiri, proprietăți bisericești confiscate, expulzări peste graniță. Preoții gr-ort. erau hirotonisiți de episcopi sârbi și români de peste Carpați. În 1762 în Transilvania existau 128653 familii gr-ort. cu 1365 de preoți și 25223 familii de uniți cu 2550 de preoți. În 1791 episcopul gr-ort. Adamoviciu a obținut de la Dieta țării libertatea cultului gr-ort. De abia în 1811 românii gr-ort. își pot alege un episcop român, preot necăsătorit Vasile Moga din Sebeșul săsesc, căruia, însă i-au fost restrânse libertățile de acțiune. d) de la 1848 până la 1904 (anul publicării *Enciclopediei*) - când s-a deschis o perioadă mai favorabilă pentru biserica gr-ort.: după 150 de ani s-a putut întruni un sinod (1850) ce va restaura vechea mitropolie românească în fruntea căreia a ajuns inteligentul Andrei Șaguna, de la 1848 la 1864 ca episcop, iar de la 1864 la 1873 ca mitropolit, cel care i-a redat autonomia și personalitatea. Sub oblăduirea lui s-au înființat școli, tipografii, seminarii românești. Pentru meritele sale a fost ales întâiul președinte al Asociațiunii Astra, promovând prin aceasta cele mai strălucite metode de emancipare a românilor. I-au urmat mitropolii Procopiu Ivacicoviciu (1874-1898) și Ioan Mețianu (1898-azi!).

Biserica greco-catolică⁵²: biserica națională unită în credință cu biserica Romei, dar ritul și disciplina bisericii sunt de model grecesc-oriental, iar limba liturgică este cea națională. Astfel de biserici sunt cele: gr - cat. română din Transilvania (lb. liturgică - română); gr - cat. rutenă din Galiția și Ungaria (lb. liturgică - vetero - slavă); gr - cat. bulgară (lb.liturg. - vetero - slavă); gr - cat. grecească (lb.liturg. - greaca antică); gr - cat. melchită din Liban și Siria (lb.liturg. greacă și arabă); gr - cat. italo-grecilor din Calabria, Sicilia și Corsica (lb.liturg. - greaca antică). Bisericile română, rutenă, bulgară și melchită au ierarhii proprii, fiind dependente numai de Roma; celelalte, deși au episcopii lor proprii depind de arhiepiscopii romano - catolici din țara lor. Biserica gr - cat. română cunoaște două perioade: a) Raporturile religioase ale românilor cu Roma până la 1700 și b) Biserica gr - cat. de la 1700 până astăzi (1904 - data apariției *Enciclopediei*). a) Teologii catolici susțin că la începuturile creștinismului toți românii erau în legătură bisericească cu Roma, atât ierarhic, cât și în ce privește ritul și disciplina. Prin sinodul de la Chalcedon (451), doar românii din sudul Dunării depindeau de patriarhul de la Constantinopol, cei din nordul Dunării au rămas sub

patriarhatul Romei. În 535 Iustinian a cucerit din nou malul stâng al Dunării, dar schisma din 1054 a desbinat aproape definitiv unitatea bisericii creștine. Încercări de refacere a unității creștine au existat la 1204, la 1370, la 1436, dar fără prea mare izbândă, deși în Ardeal, numai în ținutul Sebeșului existau 30000 români uniți cu Biserica Romei. b) Încă din sec. XVI biserica românească din Transilvania avea de suferit din cauza calvinismului: credința alterată; episcopii casate; mitropolitul ajuns la nivel de episcop supus superintendentului calvin; familii românești mai bogate trecute la calvinism și poate ar fi trecut toți români dacă nu s-ar fi salvat prin unirea cu biserica Romei. Unirea s-a început la 1697, când Ardealul ajunsese sub Habsburgi și s-a încheiat la 1700, (ajungându-se la situația ca-n Transilvania) românii să aibă două biserici: una greco - orientală și alta greco - catolică, ambele cu același rit, aceeași limbă liturgică - română și aproape aceeași disciplină, cu câteva deosebiri: biserica gr - cat. profesază aceeași credință cu biserica Romei; susține primatul papei; purgatoriul; cuminecătura și cu azimă, nu numai cu pâine dospită; Spiritul sfânt provine și de la Fiul. Până la 1853 a avut două diecese: a Făgărașului și a Oradei. Cea a Făgărașului a fost ridicată la gradul de arhiepiscopie în 1853 avându-i ca arhierei pe : Atanasie Anghel, Ioan Giurgiu (Pataki), Ioan Inocențiu Micu (Klein), Petru Pavel Aaron, Atanasie Rednic, Grigorie Maior, Ioan Bob, Ioan Lemeny, Alexandru Sterca Suluțiu, Ioan Ev. Vancea, Victor Mihalyi de Apșa. Diecesa Oradei a ajuns treptat sub jurisdicția episcopului latin al diecesei Gherla, iar în 1748 au primit un vicar de rit grecesc, pe Melețiu Kovacs, supus episcopului latin din Oradea. În 1777 românii din părțile Oradei au fost scoși de sub jurisdicția episcopului latin, înființându-se pentru dânșii diecesa Orazii mari, având următorii episcopi: Moise Dragoș, Ignățiu Darabanth, Samoilă Vulcan, Vasile baron Erdelyi, Iosif Papp-Szilagyi, Ioan Oltean, Mihail Pavel. În 1853 s-au creat diecesele de la Gherla și Lugoj. Cea de la Gherla a avut ca episcopi pe: Ioan Alexi, Ioan Vancea, Mihail Pavel, Ioan Szabo, iar cea a Lugojului pe Alexandru Dobra, Ioan Oltean, Victor Mihalyi, Demetriu Radu. Diecesele Orazii, Gherlei și Lugojului erau supuse mitropolitului român gr-cat. de la Alba-Iulia și Făgăraș.

Numeroase nuanțări au oferit cărturarii născuți cu privire la **cuvințele uzuale** folosite în ținutul născuțean: ajun, aluat, avere, boi, cămașă, coasă, ceteraș, bureți, moașă, năpărcă, oaie, oală, oblon, moară, obârșie, oblânc, luțărnă, ocol, măcelar, macriș, negură, ogor, măgură, mălai, margine, olei, omor, păsă, minciună, perfid, noroc, onoare, necuviință, pocăință, mântuire, păcat, mănăstire, ortodox, gr-cat., parastas, praznic, protopop, predică, psalmi, tămaie, cruce, post, prescură, vicar, potir, paști, doliu, mătani, crăciun, pomană, minte, opaiț, ordin, ostaș, mândru, maț, mână, miere, mustață, pagubă, pământ, pândă, pagubă, pănură, păun, păstor, pecete, pedeapsă, merit, *peșteră* (Bistrița), preț,

pâine, plângere, plată, plug, poală, blând, vină, zână, zăr, jug, zastre, șură, șurț, său, slănină, snop, țabac, soacră, poruncă, speculă, taur, dâmb, pumni, șpesă, proces, rană, sărăcie, târg, iarbă, rânză, steag, topor, vârtos, strungă, ginars, iernat, recrut, struț, turtă, întărcat, șezătoare, tușă, zeamă, jugănit, șerpi, sucală, zănoagă, jugăr, junc, regiment, primar, glorie, ovrei, corupție, dor, durere, interes, etc, etc. Cele doar câteva exemplificări de cuvinte uzuale în ținutul nășăudean reflectă ocupațiile acestor locuitori, trăsăturile lor de caracter, măreția sau modestia acestora, hărnicia și interesele lor.

Merituoasă rămâne preocuparea cărturarilor nășăudeni de a se angaja pe spese proprii în a susține această măreață lucrare - prima *Enciclopedie românească* ce se referă la întreg arealul populat de români. Exemplul lor poate constitui pentru cărturarii nășăudeni de astăzi un îmbold serios în a-și edita prima *Monografie* completă a orașului Năsăud, mai ales că-n editarea ei se implică și profesori universitari din Cluj-Napoca, Iași, Sibiu, etc, legați sentimental de Țara Năsăudului și motivați în reușita unei astfel de acțiuni. De asemenea, acțiunea va fi susținută activ de instituțiile culturale ale orașului sau județului: Muzeul grăniceresc nășăudean, Complexul Muzeal Județean, Inspectoratul Școlar, Prefectura județului, Consiliile local și județean, etc.

Note bibliografice

1. Dr. Corneliu Diaconovich, *Enciclopedia română publicată din însărcinarea și sub auspiciile Asociațiunii pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român*, tom II, p. 296. Cele trei volume au fost studiate la Arhivele Statului Bistrița-Năsăud. Câte un exemplar din fiecare volum se află și la Biblioteca Academiei Române, filiala Năsăud.

2. Dr. Corneliu Diaconovich, *Enciclopedia română publicată din însărcinarea și sub auspiciile Asociațiunii pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român. Din prefața către cititori*, tomul I, A. Copenhaga, Sibiu, 1898, Editura și tiparul lui W. Krafft.

3. Ioan Seni, *Despărțământul Năsăud al Astrei de la înființare până la 1918*, lucrare metodic-științifică pentru obținerea gradului didactic I, Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca, 1989, p. 115-122; p. 132.

4. Dr. C. Diaconovich, *op.cit.*, tom I, p. 293; *Ibidem*, tom III, p. 793.

5. *Ibidem*, tomul I, p. 105.

6. Vezi și T. Tanco, *Virtus Romana Rediviva*, vol. VII, Editura VRR, Cluj-Napoca, 1993, p. 495 și vol. I, p. 211-212.

7. Dr. C. Diaconovich, *op. cit.*, tomul I, p. 838.

8. Teodor Tanco, *op. cit.*, p. 500. Vezi și vol. III, p. 218-221.

9. Dr. C. Diaconovich, *op. cit.*, tomul II, p. 308.

10. Dr. C. Diaconovich, *op.cit.*, tomul I, p. 521. Vezi și T. Tanco, *op. cit.*, p. 498; vol. I, p. 202-203.

11. *Ibidem*, tomul II, p. 20. În același tom, la paginile 37 găsim date despre Ion Creangă; pag. 78 - despre Al. Ioan Cuza; pag. 86 - despre provincia *Dacia*.

12. Teodor Tanco, *op. cit.*, p. 501. Vezi și vol. I, p. 222-224; vol. V, p. 67-68. Vezi și Prof.

Ioan Lăpușneanu, *George Coșbuc*, în Muzeul Județean Bistrița-Năsăud, *Studii și cercetări etno-culturale*, vol. II, ediție revăzută, Editura "G.Coșbuc", Bistrița, 2001, p. 36-47. (În continuare MJBN/SCE).

13. Dr. C. Diaconovich, *op. cit.*, tomul III, p. 269.

14. Vezi și T. Tanco, *op. cit.*, p. 509; vol I., p. 221-222.

15. Dr. C. Diaconovich, tom III, p. 350-351; Vezi și T. Tanco, *op. cit.*, p. 511; vol. I, p. 194-195; vol. V, p. 65-66; Ec. Nicolae Trifoiu, *Iacob Mureșanu*, în MJBN/SCE, p. 100-107.

16. Dr. C. Diaconovich, *op. cit.*, tom III, p. 351; Vezi și T. Tanco, *op. cit.*, vol. II, p. 224-226.

17. Ibidem, tom III, p. 311. Vezi și T. Tanco, *op. cit.*, p. 509; vol. I, p. 208-209.

18. Ibidem; Vezi și T. Tanco, *op. cit.*, p. 510; vol. I, p. 229-230; vol V, p., 75-78.

19. Ioan Seni, *Despărțământul Năsăud al Astrei*, lucrare pentru obținerea gradului didactic I, Cluj-Napoca, 1989. Vezi și Prof. Gavrilă Tomi, *Iuliu Moisiu în MJBN/SCE*, p. 89-95.

20. Dr. C. Diaconovich, *op. cit.*, tom III, p. 646-647.

21. Teodor Tanco, *op. cit.*, p. 516. Vezi și vol. I, p. 199-200. Vezi și Înv. Silvestru Leontin Mureșianu, Prof. Liviu Păiuș, *Florian Porcius* în MJBN/SCE, p. 108-113.

22. Dr. C. Diaconovich, *op. cit.*, tom III, p. 957; Vezi T. Tanco, *op. cit.*, p. 519; vol I, p. 213-214; Vol. V, p. 63-64; Vezi și Traian Pavelea, *Grigore Silași* în MJBN/SCE, p. 124-132.

23. Dr. C. Diaconovich, *op. cit.*, tom III, p. 618.

24. Teodor Tanco, *op. cit.*, p. 514. Vezi și vol. II, p. 246-249.

25. Dr. C. Diaconovich, *op. cit.*, tom III, p. 206. Vezi și Mircea Prahase, Gavrilă Rus, *Zagra. O monografie posibilă*, Editura Carpatica, Cluj-Napoca, 1997, p. 180-181.

26. Teodor Tanco, *op. cit.*, p. 508. Vezi și vol. I, p. 188-189.

27. Dr. C. Diaconovich, *op. cit.*, tom III, p. 206. Vezi și Prof. Grigore Marțian, *Simeon Florea Marian* în MJBN/SCE, p. 72-75.

28. Dr. C. Diaconovich, *op. cit.*, tom II, p. 641. Vezi și T. Tanco, *op. cit.*, p. 516; vol I, p. 217-219.

29. Ibidem, tom II, p. 641. Vezi T. Tanco, *op. cit.*, p. 515; *idem*, vol. I, p. 200-202.

30. Ibidem, tom III, p. 576. Vezi și T. Tanco, *op. cit.*, vol. I, p. 216-217.

31. Ibidem, tom III, p. 1107.

32. Ibidem, tom III, p. 374; Vezi și Traian Pavelea, *Năsăudul. Repere istorice și culturale*, Editura "G.Coșbuc", Bistrița, 2001, p. 105-106. În același tom III al *Enciclopediei*, la pag. 735 se fac referiri la Rebra Mare (*Nagy Rebra*), ca având 1273 locuitori români.

33. Ibidem, tom III, p. 778.

34. Ibidem, tom III, p. 843.

35. Ibidem, tom III, p. 1072.

36. Ibidem, tom III, p. 1261.

37. Ibidem, tom I, p. 496.

38. Dr. C. Diaconovich, *op. cit.*, tom II, p. 599.

39. G. Barițiu, *Istoria Regimentului alu II romanescu granițiaru*, Brașov, 1874.

40. Dr. C. Diaconovich, *op. cit.*, tom III, p. 743.

41. Virgil Șotropa a mai publicat și-n *Gazeta Transilvaniei*, nr. 240-243 din 1897 și nr. 63-79 din 1898 despre Grănicerii regimentului românesc năsăudean. Idem, *Înființarea graniței militare năsăudene. 1762*, în Arhiva Someșană, nr. 24, 1938; Ibidem, nr. 25/1939; Idem, *Regimentul grăniceresc năsăudean*, în Arhiva Someșană, nr. 2, Năsăud, 1924; Ibidem, nr. 24, 1938; Idem, *Revolta Districtului năsăudean*, în Arhiva Someșană, nr. 22, 23, 1937.

42. Dr. C. Diaconovich, *op. cit.*, Tom I, p. 679.

43. *Ibidem*, tom III, p. 788.

44. *Ibidem*, tom II, p. 351-354.

45. *Ibidem*, tom III, p. 1161-1162.

46. *Ibidem*, tom III, p. 1162.

47. *Ibidem*, tom III, p. 161-163.

48. *Ibidem*, tom II, p. 894.

49. *Ibidem*, tom II, p. 78.

50. *Ibidem*, tom II, p. 86.

51. *Ibidem*, tom III, p. 483-492.

52. *Ibidem*, tom II, p. 608-609; (Informații oferite de Dr. Aug. Bunea; același autor oferă date și despre episcopul Ioan Bob; tom I, p. 509).

COȘBUCIANA

MUZEUL MEMORIAL "GEORGE COȘBUC" FILE DE ISTORIE (III)

CONSTANTIN CATALANO

Cercetând statistica semnată în 31 decembrie 1960, aflăm că numărul vizitatorilor crescuse la 5.019, că numărul pieselor era de 303 și că muzeul a fost deschis pentru public 302 zile. În cursul acestui an au fost achiziționate 2 piese pentru muzeu. Au fost "ținute" 7 conferințe în mediul rural. În ziua de 17 iulie muzeograful este invitat la Reteag :

Comitetul Executiv al Sfatului Popular al Raionului Dej

Vă invită să luați parte la
**DEZVELIREA BUSTULUI SCRITORULUI
ION POP RETEGANUL**

*care va avea loc duminică 17 iulie 1960 orele 10
în comuna Reteag Raionul Dej*

(M.M.G.C. Dos.9, p.11)

Nu știm dacă profesorul Ștefănuțiu a onorat invitația. Știm cu siguranță însă că în 28 august primește de la Sfatul Popular al Raionului Năsăud, Secția de învățământ și cultură, următoarea copie a Ordinului nr. 45289/5917/960, a Secției de învățământ și cultură a Regiunii Cluj, căreia trebuia să se conformeze:

Cu ocazia consfățuirii din martie 1960, a personalului care lucrează la muzee au fost trasate sarcini concrete privind îmbunătățirea muncii în aceste instituții.

Unii dintre directorii muzeelor din regiune, printre care și cei din Raionul Dvs, nu au răspuns până în prezent unor sarcini al căror termen a fost deja cu mult în urmă depășit.

*Astfel nu a fost înaintat ghidajul scris al expoziției de bază a muzeului, nu se lucrează cu seriozitate la adunarea materialului în vederea deschiderii pentru vizitatori, a temei **orânduirii capitaliste și în special a luptei din ilegaliat** a partidului (subl.n.), nu a fost înaintat planul expozițiilor temporare și volante pe 1960.*

Vă rugăm să luați măsuri ca până în 15 august 1960 să ne fie înaintate aceste materiale, precum și o informare din partea Dvs. asupra felului cum s-au îndeplinit până în prezent prevederile planului de măsuri al Comitetului

Executiv al Sfatului Popular regional expediat Dvs. în urma analizei activității muzeelor în ședința de comitet executiv din 23 II 1960.

*Șeful Secțiunii,
s.s Chirilă Nicolae
Pentru conformitatea cu originalul
(M.M.G.C. Dos.9, p.12)*

Din contextul Ordinului am înțeles obligația specialiștilor pentru întocmirea ghidajului, dar deschiderea unei asemenea expoziții credem că i-a dat de furcă muzeografului de la Coșbuc! O asemenea expoziție nici nu avea cum și nici nu a fost realizată vreodată. În "Raportul de Activitate pe 1960" muzeograful, după ce informează "Raionul" despre activitatea de ghidaj, prezența vizitatorilor elevi de la mai multe licee din București, Cluj, Dej, Bistrița, Dorna, etc, subliniază că au fost și "minieri din Rodna și muncitori de pădure" pentru a sensibiliza pe mai marii raionului de prezența "clasei muncitoare la muzeu". În însemnările lor din Registrul pentru vizitatori "*vorbesc despre felul cum au fost primiți și ghidați, și mai ales mulțumirea către Partid care le-a dat posibilitatea, prin deschiderea acestei case memoriale, să poată trece pragul casei unde s-a născut și a copilărit* (subl.n.) *poetul nostru drag*". Cu mare amărăciune informează muzeograful despre dispariția morii-muzeu: "*Mulți, foarte mulți vizitatori își exprimă regretul de nu a mai putea vedea și moara* (subl.n.) *cântată de poet cu atâta duiosie în poezia Mama. Apele mari și ghețurile din primăvara anului 1960 venind cu o putere nebănuită și într-un timp extrem de scurt, au făcut imposibilă orice încercare de salvare, rămânând din fosta moară doar "grindeiul" și roata din față. Problema reconstituirii morii rămâne o problemă deschisă.*" În "Planul de muncă" pentru anul 1961, profesorul Ștefănuțiu își propunea: "*O îmbunătățire a ghidajului, scoțând în evidență în deosebi lupta poetului împotriva nedreptăților sociale din timpul său și prin aceasta un adevărat apărător al luptei de clasă.*" (M.M.G.C. Dos.10, p.1)

Prin adresa 173 din 4 februarie 1961, Muzeul Coșbuc primea un "plan" de atragere a unui număr de 2.500 vizitatori din care 80% trebuia să fie "*muncitori și țărani muncitori*" iar până în 2 iulie să informeze de "*rezultatele obținute*" (Dos.10, p.7)

Pentru edificarea cititorilor cu obligațiile muzeografului, reproducem mai jos "*Raportul de activitate pe semestrul I al anului 1961*": "*În conformitate cu dispozițiile Ministerului Învățământului și Culturii, care prevăd măsuri pentru activitatea personalului care lucrează în muzee, activitate care să fie normată, cu titlu de experiență, în semestrul I al anului 1961-la casa memorială*

"George Coșbuc" din comuna Coșbuc activitatea s-a desfășurat precum urmează:

Ghidajul vizitatorilor s-a făcut spre mulțumirea lor, mulțumire care reiese din însemnările lăsate de vizitatori în Cartea noastră.

S-au redactat și ținut două conferințe, cu prilejul împlinirii celor 43 de ani de la moartea poetului George Coșbuc. Una din conferințe s-a ținut la Centrul de radioficare Năsăud, iar a doua la Stațiunea balneară Sângeorz-Băi, conferință urmată și de o evocare a figurii poetului cu amintiri personale.

A treia conferință, ținută la Centrul de radioficare Năsăud, a cuprins "Satul în poezia lui Coșbuc". Conferințele au fost redactate și ținute de muzeograf.

În ce privește restul de conferințe, se vor ține în semestrul II al anului 1961, întrucât în decursul verii, peste săptămână, doar la centrul de radioficare sau la stațiunea balneară s-ar putea ține conferințe, - la sate numai în zilele de duminică, muzeograful nu poate lipsi de la muzeu (în cazul nostru fiind singur), știut fiind că oamenii muncii vizitează muzeele mai mult în zilele de duminică.

În ce privește numărul vizitatorilor, s-a îndeplinit planul prevăzut în dispoziția Ministerului Învățământului și Culturii, ajungând în semestrul I la numărul de 2512 vizitatori, cu singura observație că în trim.I s-a realizat cifra prevăzută de 1000 vizitatori, și abia 612, în schimb în trim.II, când a fost prevăzut un număr de 1500 vizitatori, s-a realizat un număr mai mare, ajungându-se la cifra prevăzută... Experiența și posibilitățile din comuna Coșbuc, ne arată că numărul de 1000 de spectatori prevăzuți pe trim.I, având în vedere atât timpul neprielnic: frig, zăpadă, ne îngăduim a propune ca pe trim.I să se prevadă un număr de cel mult 600 vizitatori, iar ptr., trim.II de 1900, ajungând pe semestru la 2500 vizitatori.

Expozitia temporară - în urma faptului că suntem în curs de reorganizare, nu s-a putut deschide, urmând să se deschidă în cursul semestrului II al anului. Am căutat să suplinim această deficiență prin afișarea celor două fotomontaje, una în gara Salva iar a doua la Sângeorz-Băi.-

Casa memorială reclamând reparații atât de interior cât și la exterior, acestea s-au executat în bune condițiuni; întrucât acoperișul, ușile, și ferestrele reclamă reparațiuni, se vor executa în semestrul II al anului, dar despre aceasta mai amănunțit în planul de muncă pe sem.II- în vederea achiziționării în "tindă" a unui blindar țărănesc.

În camera II s-a schimbat circuitul aducându-se îmbunătățiri, conform planului de activitate anunțat: părinții poetului, frații poetului, s-a executat macheta morii, iar sub machetă, "pe malul apei ...". Apoi urmează copilăria poetului, legănuțul, băncuța, elev la școala din Coșbuc, apoi la Năsăud casa Rotaru, colegii, activitatea la liceu. S-au adunat o parte din perdele la ferestre, restul se va executa în prima decadă a lunii iulie.

În camera a 3-a activitatea la ziarul Tribuna și colecții ale ziarului Tribuna, prietenii cu poetul, poetul cu profesorii, poetul cu colegii la întrunirea de 25 de ani de absolvire a liceului din Năsăud.

În planul de activitate s-au prevăzut covoare modeste țărănești, atât pe jos cât și pe pat și pe peretele de la pat scoarțe modeste țărănești, ceea ce credem că vom realiza în decursul semestrului II.

Circuitul se va încheia cu obiecte personale rămase de la poet: cămașa, cravata, pelerina, pălăria, chipiul de licean etc.

Deplasări în comunele învecinate s-au făcut numai la Salva, urmând ca în semestrul II să vizităm, în colaborare cu Căminul Cultural, Bichigiul, Runcul, Zagra, Suplai, unde muzeograful va vorbi despre poetul George Coșbuc.

Grădina de flori, florile din ferestre, precum și în jurul bustului, au fost îngrijite de muzeograf și azi sunt o atracție pentru vizitatori.

Repetițiile de cor se țin tot de muzeograf.

Ștefănuțiu Emil

Muzeograf

(M.M.G.C.Dos.10,p.21-22)

Din adresa de înaintare nr. 6/1961 aflăm că raportul a fost expediat în 10 iunie (Dos.10,p.27).

Raportul acesta oglindește munca intelectualului-muzeograf, care avea să facă: ghidaj, conferințe, deplasări, fotomontaje, reparații, repetiții la cor, chiar să îngrijească florile... Mesajul transmis "mai marilor" se face într-un limbaj de lemn (conform "epocii") de care nu a putut scăpa nici "popa" Ștefănuțiu.

Sesizăm faptul că reparațiile și înzestrarea expoziției, i-au dat multă bătaie de cap, pentru că el era cel care trebuia să sensibilizeze autoritățile raionale și locale de evenimentul ce avea să se întâmple în 1966, centenarul nașterii poetului.

Covoarele sus amintite au fost achiziționate de la urmașii preotului Vasile Coșbuc (nepotul poetului) din Leșu, preotul George Coșbuc din Parva, urmașii familiei preotului Zagrai din Bistrița-Bârgăului, de la cei din Hordou etc.

Regretabil este faptul că, în urma unei vizite în anul 1972 a grupului de elevi din clasele terminale ale unui liceu agricol din Șimleul Silvaniei, unul din elevi, profitând o clipă de neatenția personalului muzeului, a subtilizat chipiul de licean, și, cu toate insistențele noastre la conducerea școlii, nu a mai recunoscut nimeni fapta, vitregind muzeul de un prețios obiect autentic.

Dulapul "țărănesc" a fost confecționat conform facturii nr.1946 din 23 iunie 1962 de atelierul de tâmplărie al "Întreprinderii raionale industriale Bistrița-

Năsăud" și a fost plătit cu suma de 723,58 lei (cf. originalului din Dos.10,p.20).

La pagina 29 din același dosar 10, este procesul-verbal de recepție a perdelelor "de la ferestre", confecționate într-o "înalță calitate artistică" de Pop Mina, din Feldru, după modelul unui ștergar din familia Coșbuc. Comisia de recepție era formată din: "tov. George Ștefan, secretarul Sfatului Popular al comunei Coșbuc, Ștefănuțiu Emil, muzeograf la Muzeul memorial George Coșbuc, comuna Coșbuc, și Mănarcă Gavril, muzeograf la muzeul Regional Năsăud. Conform stăutului de plată existent la pagina 30, s-a achitat Minei Pop suma de 176 lei din care s-au reținut 26 de lei impozit în 1 august 1961. Pe statul de plată de la pagina 31, a mai primit și suma de 400 de lei, pentru care au fost reținuți 60 lei impozit, în 21 dec. 1961. Tot în acest an au fost cumpărate covoare pe jos, în sălile de expoziție, perdele din nailon și diverse obiecte de inventar.

În urma vizitei la Coșbuc din 5 ianuarie 1962, elevii școlii din Vultureni, raionul Gherla, scriau prin intermediul prof. Aurel Anton "bătrânului îngrijitor":

Mult stimat tovarășe coleg Ștefănuțiu,

Reîntorși la școala noastră, am plăcuta sarcină de a vă transmite din partea întregului colectiv pedagogic, sincerele mulțumiri pentru atenția cu care ați înconjurat excursia noastră făcută la Muzeul marelui poet Gh.(sic!)

*Felul pedagogic în care ați știut să transmiteți elevilor noștri aspecte atât de interesante din viața poetului, căldura cu care ați arătat legătura din întreaga activitate a poetului și vremurile de astăzi, au constituit o reală contribuție din partea dvs. la realizarea **patriotismului socialist** (subl.n.) la elevi.*

În același timp, grupul entuziast de elevi din clasa a VII-a, participant la prelegerea ținută de dvs. în fața Casei-muzeu, mă roagă să intervin pe lângă dvs. cu rugămintea de a le transmite în scris minunatele epigrame făcute de poet, epigrame pe care Dvs. le-ați spus dar pe care elevii-transportați de minunățiile expuse de Dvs., au uitat...să și le însemne.

În numele colegilor participanți la excursie, rog să trimiteți tov. președinte și secretar al Comitetului executiv al Sfatului popular al comunei Coșbuc, mulțumirile noastre pentru atenția cu care ne-au înconjurat cu ocazia vizitei făcute în comuna Coșbuc.

În speranța că vom mai avea - în viitorul apropiat - plăcerea de a primi rândurile Dvs., vă rog să primiți salutările mele colegiale

12 I 1962

*Prof. Anton Aurel
Comuna Vultureni, Raion Gherla
Regiunea Cluj*

(M.M.G.C. Dos.11, p.1)

Iată cum, preotul, profesorul și muzeograful Emil Ștefănuțiu încerca să-l apropie pe Coșbuc de "patriotismul socialist". Ce-i drept că nici prof. Aurel Anton nu putea să procedeze altfel, pentru a-și păstra pâinea.

Răspunsul muzeografului nu se lasă prea mult de așteptat :
Casa Memorială "George Coșbuc " *Coșbuc la 28 Febr.1962*

Dragul meu coleg Anton și dragi elevi,

Răspunsul meu vine cam târziu, dar să nu credeți că v-am uitat. Preocupat de gândul care mă frământă mai demult, de a da o mai bună prezentare operei poetului nostru drag, prin deschiderea unei noi camere cu materiale documentare (cam.4 -casa mare n.n) și primind și vizita Tovarășului Președinte al Sfatului Regional Cluj, care ne-a promis sprijinul, în scopul urmărit, era firesc - să nu uit - dar să amân un răspuns, pe care îl trimit azi.

Iată câteva din improvizațiile poetului:

Una, pe când era copil de șase, șapte ani, și este dedicată primului dascăl al său¹ cu numele Tănăsucă Mocodeanul, care era și dascăl la biserică. Poetul, care era fecior de popă, mai da și pe la biserică și acolo îl aude pe dascălul său cântând..." Mai marilor voievozi" ... cuvinte cu care începe un cântec bisericesc (întrebați pe preotul din sat). Poetul vine acasă și scrie:

*"Când Tănăsucă cântă-mai marilor voievozi
Toți câinii încep a bate din cozi!"*

Alta. Aflându-se în Bistrița cu câțiva foști colegi de la liceul din Năsăud² într-o crăsmă a unui oarecare "Paulini", stând la masă, poetul vede trecând pe stradă pe fostul lui profesor Pletosu³, care acum era protopop al Bistriții. Poetul roagă pe fostul lor profesor, să vină în mijlocul foștilor săi elevi:

*" Noi rugăm pe protopopul
Să-și pună degrabă clopul"
Și să vină pe la noi
Noi suntem la "Paulini"
Și petrecem ca vecinii
Cu vin vechi și chelneri noi!"*

Alta în stil popular, probabil amintire sentimentală de la Leșu unde era preot fratele său mai mare, Leon:

*"Leșule, râu ca ghioara,
Treci-mă la Mărioara
Dar mă treci să nu mă-neci
Că dacă mi-i îneca,*

*Fetele te-or blestema
Te-or blestema și-i seca!"*

Și mai sunt și multe alte improvizații, căci avea o ușurință mare la improvizări, cât de neașteptate, dar veți mai veni pe la noi la Coșbuc, dacă bătrânul îngrijitor de azi al muzeului, va mai fi acolo și nu va fi "oale și ulcele", poate că vă va mai spune câte ceva...

Rămâneți încredințați că bătrânul îngrijitor nu v-a uitat nici pe voi dragi colegi și nici pe voi dragi elevi.

Ștefănuțiu

(M.M.G.C. Dos.11,p.6)

Deși înaintat în vârstă, muzeograful încearcă să acopere întreaga paletă de activități cultural-educative, gospodărești, corespondență (cum am văzut), dar și de înzestrare a muzeului cu ultimile apariții editoriale "Coșbuc". Prin adresa nr.7, din 9 mai 1962 înaintată Sfatului Popular al Raionului Năsăud, Secția Învățământ-cultură informa:

La Casa memorială "George Coșbuc" din comuna Coșbuc, se află o parte din edițiile mai vechi din opera poetului George Coșbuc, dar nu se află din opera poetului tot ce a apărut după 23 August 1944, în anii puterii populare. Este absolut necesar ca la acest muzeu să se afle tot ce a apărut din opera poetului sau studiile critice, apărute în această perioadă. La librăria din Năsăud nu se află nimic din opera poetului, afară de ultima ediție bibliofilă pe care am reținut-o.

Noi ne-dispunând de fonduri, rugăm secția de învățământ și cultură să binevoiască a comanda de la Editura Tineretului, Casa Scânteii, Piața Scânteii nr.1 și de la Editura pentru Literatură, Bul. Ana Ipătescu, nr.39 tot ce a apărut în editurile respective privind opera poetului George Coșbuc.

Coșbuc la 9 Mai 1962

Ștefănuțiu Emil,

Muzeograf

(M.M.G.C.Dos.11, p.9)

Prin adresa nr. 6042 din 21 mai 1962, Dosar 1234, Obiectul: Procurare de cărți pentru casa memorială "George Coșbuc", secția de învățământ-cultură, era de acord cu procurarea acestor cărți, în numele căreia semnează șeful

secției, Ioan Anuță și inspectorul metodist Vasile Vranău. Nu știm dacă această doleanță a fost onorată, deoarece cărțile de la Ed. Tineretului și E.S.P.L.A. prezente în inventar, poartă semnătura muzeografului, ceea ce înclinăm să credem că au fost procurate pe bani proprii și ulterior donate muzeului. Știm acest lucru și din propria experiență.

Anul 1962 este și anul în care avea să se desfășoare la Radiodifuziunea Română (pe atunci era singurul post de radio din țară) concursul **“Cine știe câștigă”**, organizat de acea instituție. Concursul se desfășura cu public, se înregistra, și apoi era transmis pe calea undelor, în fiecare duminică pe la ora prânzului. Deoarece se apropia centenarul nașterii lui Coșbuc (1966), redacția concursului respectiv și-a planificat tema **“George Coșbuc”**. Pentru aceasta redactorul șef, I. Margulius, l-a contactat personal pe muzeograf, pentru a alege un țăran din Coșbuc care să fie concurent. A fost ales un țăran cu carte și iubitor de informații în persoana lui **Vasile Cira**, a Valerii. Sarcina lui Ștefănuțiu era de a-l pregăti cât mai bine pe concurent, cu toate informațiile despre viața și opera poetului. Timp de mai multe luni între Margulius și Ștefănuțiu a circulat o bogată corespondență, pentru a se informa reciproc cu stadiul pregătirii concurentului, cu informații despre concursul, care avea să se desfășoare la Năsăud etc. În 15 mai 1962 muzeograful primește o “correspondență” pentru Vasile Cira, care urma “să-i fie înmănată cât mai urgent” și cere confirmarea primirii acesteia (M.M.G.C.Dos.11, p10).

Într-o scrisoare din 23 mai Margulius este informat de anumite neclarități:

Stimate Tov. Margulius,

Am primit corespondența D-Voastră, pe care imediat am expediat-o tov. Vasile Cira, care mi-a spus că a confirmat primirea ei, deci nu mai era lipsă de confirmarea mea. Am căutat ediția 1960 - manualul pentru cl.X, rușine dar nu am aflat decât ediția 1958 ori 1959, care sunt identice; am rămas pe ediția 1958.

Confruntând împreună cu Vasile cele două manuale, nu mică mi-a fost mirarea când am citit chiar în primele rânduri afirmații... cum să le spun... c-am alături de realitate... “casa mică, gârbovită, acoperită cu stuf”.

Dumneavoastră ați fost și ați văzut casa unde s-a născut poetul. Ați văzut zidurile groase ale pereților, este casa veche a familiei Coșbuc, casa popii Sevestean (sic) Coșbuc, care nu a putut fi acoperită cu stuf niciodată, din simplul motiv că pe toată Valea Sălăuței nu există stuf⁴. Ar fi putut fi acoperită cu paie, cum erau câteva case la marginea satului, a oamenilor de stare materială mai slabă, dar a popii, niciodată. Deci am șters acest pasaj. Cel ce a afirmat prima dată acest neadevăr a fost Octav Minar, după care s-au luat toți, inclusiv Popper, și toate edițiile ulterioare, inclusiv a X-a.

Alta: Tata poetului a fost sărac cu mulți copii. Cu mulți copii da, dar sărac? O să mai vorbim când veți veni aici.⁵

... "poetul ... bătrân și bolnav "Bolnav da, mai mult șubrejit și aproape pierdut/mărturisire chiar a poetului/, după cumplita moarte a fiului său. Întreb eu, la 52 de ani cât avea poetul când a murit, poate fi cineva bătrân?"

Trecut poetul de aici din vechea Austro-Ungarie, clandestin, peste graniță, în Vechiul Regat, este considerat de autoritățile maghiare ca dezertor și nu se poate întoarce în dragul lui Ardeal decât în 1908, când regimul maghiar de atunci a dat o amnistie generală și în vara anului aceleia, 1908, vine prima dată. Ce spunea cartea?

"...Repetatele lui treceri (clandestine) peste graniță ..."

Am aflat și eu unele afirmații de la oameni bătrâni că la moartea tatălui său, sau a mamei sale (1900 respectiv 1903) ar fi venit poetul la înmormântare și l-ar fi văzut "fisolgăbirăul"(primpreotul) și la întrebarea primpreotului, dacă acesta este poetul Coșbuc, feciorul popii, răspunzându-i-se că da, el este, primpreotul ar fi zis: "spuneți-i să meargă de unde a venit că dacă nu îl închid", Cam greu de crezut.

Venea de multe ori la Predeal (vechea graniță), de unde privea cu dor spre Ardeal, dar de la graniță mai încoace, după propria mărturisire nu a trecut căci ... "l-au alungat cei cu pene de cocoș" (jandarmii).

Observații de foarte mică importanță, dar ... vom mai vorbi.

Aveți bunătatea și ne avizați atât asupra datei concursului cât și a recitalului "Coșbuc" la radio.

Vă așteptăm cu drag!

(M.M.G.C.Dos.11,p.11)

Între-o carte poștală datată 28/V, dar ne-trimisă, Margulius este informat că "învățătura merge bine". În scrisoarea din 29 mai, prof.Margulius îi scria lui Ștefănuțiu :

"Stimate tov. Ștefănuțiu,

Vă multumesc, înainte de toate, pentru interesul pe care-l acordați concursului nostru, interes manifestat mai ales prin ajutorul dat tov.ului Cira.

Cât privește observațiile dvs. nu ne îndoim că ele sunt întemeiate.Vom ține seama de ele la întocmirea chestionarului.

Pentru a evita unele inadvertențe, ne vom adresa dvs. înainte de concurs, cerându-vă părerea asupra unor referiri la satul Hordou din chestionar.

Concursul va fi în 10 iunie ! (s-ar putea 11 VI), vă vom comunica din timp. Data recitalului n-a fost încă fixată.

Eu voi sosi cu 2-3 zile înaintea datei concursului și voi veni la Coșbuc.

Vă voi înștiința de asemenea asupra datei (și orei) când voi sosi acolo cu examenatorul⁶ nostru, rugându-vă să-l convocați pe tov. Cira la muzeu pentru a sta cu el de vorbă.

*Mulțumindu-vă pentru concursul pe care ni-l dați, vă salut cu stimă,
Margulius*

(M.M.G.C. Dos11,p.13-14)

“Radioteleviziunea Română”, “Cine știe câștigă”, informa la 15 iunie 1962:

“Tovarășe Ștefănuțiu,

Vă rugăm să comunicați concurenților Cira Vasile și Leon Conea⁷ că concursul “Cine știe câștigă” la care sunt participanți va avea loc în orașul Năsăud, luni 11 iunie ora 18,00, în localul Școlii medii “George Coșbuc”.

Îi rugăm pe concurenți să se prezinte duminică, 10 iunie a.c. în cursul după amiezii la muzeul din comuna Coșbuc pentru a lua legătura cu tov. profesor examinator și cu redactorul redacției noastre, tov.Margulius.

Dânșii vor trebui să aibă cu ei lista bibliografică precum și o listă cu eventualele neconcordanțe de date întâlnite în materiile studiate.

Cu mulțumiri,

Redacția “Cine știe câștigă”

(M.M.G.C.Dos 11,p.18)

Reflectând la centenarul Liceului Coșbuc, din 1963, și al nașterii poetului, din 1966, Ștefănuțiu aplica politica pașilor mărunți, folosind fiecare prilej de a tot cere Secției raionale câte ceva pentru muzeu; că era vorba de covoare, perdele, fotocopii, achiziții de piese și documente, ilustrații după opera lui Coșbuc, orice, numai să sporească zestrea muzeului. La un moment dat (vezi raportul pe trim. III al anului 1962, Dos.11, p.25): *“Au fost planificate pentru acest trimestru, diferite amenajări, pentru a căror executare s-au întocmit documentațiile necesare (cu devizul respectiv), trimițându-se la Sfatul popular regional, spre aprobare, urmând ca după aprobarea cerută să se înceapă executarea lor.*

Tot în acest trimestru a fost planificată deschiderea sălii a patra pentru care încă s-a început aprobarea mobilierului necesar (vitrine).

Toate amenajările propuse sunt absolut necesare, executarea lor ne mai putând suferi amânare cu atât mai mult cu cât în anul viitor, 1963, împlinindu-se 100 de ani de la înființarea liceului din Năsăud, serbarea acestui eveniment luând amploarea cuvenită, iar poetul George Coșbuc fiind elevul cu care se mân-

drește mai mult liceul, este neîndoios ca participanții la serbarea liceului vor dori să vadă și satul și casa unde s-a născut poetul Coșbuc", scria în raportul său, din 30 septembrie 1962, muzeograful Ștefănuțiu.

La începutul lui octombrie muzeograful primește următoarea adresă:
"Stimate tovarășe Ștefănuțiu, Vă facem cunoscut că duminică 7 octombrie a.c. în cadrul emisiunii "Cine știe câștigă" se va transmite tema "Amintindu-ne de George Coșbuc pe meleagurile sale natale". Concurent tovarășul Cira Vasile din satul Coșbuc. (ora 14,30, pr.II).

Redacția "Concursuri cu public"

p.s. Stimate tov.Ștefănuțiu,

Vă rog să dați "sfoară în țară" pentru ca concursul să fie ascultat în sat, eventual cu ajutorul radioficării.

Vă rog de asemenea să-l vestiți pe tov. Ștefan, președintele Sfatului, pe directorul școlii etc.

Vă mulțumesc și vă doresc numai bine."

(M.M.G.C.Dos.11,p.28)

Deși dorea din tot sufletul ca pentru centenarul școlii născudene muzeul să fie la "înălțimea sarcinii", tovarășii de la regiune nu se prea urneau, după cum rezultă din adresa 15 din 18 octombrie 1962. Abia în 30 octombrie raionul trimite copia adresei regiunii prin care erau informați că *"cererea Dvs. a fost luată în evidență și va fi rezolvată în limita disponibilităților noastre bugetare"* (ibidem p.30). Colac peste pupăză, muzeul Coșbuc este luat în răspăr de ziarul "Scânteia" care sesiza lipsuri aici, după cum rezultă din adresa fără număr, din decembrie 1962 înaintată Comitetului pentru cultură și artă raional (între timp cultura a fost ruptă de învățământ):

"...În legătură cu adresa Comitetului Executiv al Sfatului popular, privind sesizarea trimisă de ziarul Scânteia cu privire la unele lipsuri de la Muzeul memorial George Coșbuc, cu referire la moară și unele obiecte existente la rudele poetului, Vă comunicăm următoarele:

Cele relatate în sesizare corespund în parte realității. Moara a fost într-adevăr mănătă de apă, acum doi ani, când datorită dezghețului masiv s-a format o aglomerație de ghețari care au schimbat cursul apei, prin surprindere a intrat în sat, făcând imposibilă orice salvare a morii.

La aceasta moară nu s-au executat nici un fel de reparații din partea noastră, întrucât ea nu aparținea muzeului. Este adevărat că muzeul a încercat să achiziționeze această moară, dar tratativele nu au dus la nici un rezultat, moștenitorii cerând sume prea mari.

Rămășițele din moară (pietrele și grindeiul) au mai dăinuit pe acel loc câțva timp și după aceea au dispărut, iar în acest an proprietarul folosește și locul ocupat de moară.

Cât privește existența unor lucruri aparținătoare poetului și aflate la rudele lui, în Coșbuc, noi nu cunoaștem acest lucru. Cunoaștem însă că ar exista în alte părți: Leșu, Sibiu și eventual la Tiha Bârgăului. Noi din Leșu am reușit să achiziționăm câteva manuscrise.

Este adevărat că mulți vizitatori, trecând prin Coșbuc și vizitând muzeul, doresc să vadă moara sau cel puțin unde a fost moara, unde străjuiesc și astăzi câțiva din plopii cântați de poet, dar fiind locul proprietate particulară și cultivat (porumb, cartofi) accesul vizitatorilor este îngreunat. Nu ar fi rău, și chiar poate indicat, ca pe locul morii să existe o fotografie și o inscripție, iar până acolo un mic drum de acces"... Căări ce duc moară".

Realizarea acestui deziderat cade în sarcina Sfatului popular comunal (câștigarea locului de acces) și în seama muzeografului, realizarea practică, (tablă indicatoare, fotografia morii).

Muzeograf,

Emil Ștefănuțiu

(ibid.p.31-32)

Ultimele trei file din dosarul amintit sunt: p.38 oferta făcută de Anton Coșbuc de 15 articole, sau fragmente de articole manuscrise:

"Către,

Direcția Muzeului Regional

Năsăud

Subsemnatul ofer spre cumpărare pentru Casa memorială Coșbuc din Hordou (Coșbuc) (subl.n.), o serie de articole, în manuscris, de ale poetului George Coșbuc. Unele au fost publicate, după cum rezultă din adnotațiile marginale, altele par să fie inedite. În orice caz atât unele cât și celelalte reprezintă un material valoros și necesar pentru Casa memorială din Hordou (subl.n.), care, după cât știm, nu posedă nici un manuscris autograf de al poetului Coșbuc, afară de adnotațiile de pe cărțile din Bibliotecă.

Alăturat anexăm o specificare a materialelor și costul lor."

Năsăud, 8 mai 1962

Anton Coșbuc

Pe colțul din stânga sus, rezoluția șefului secției, Ioan Anuță:

14 V 1962

Tov. Pop, (prof. Septimiu Pop, directorul muzeului din Năsăud)

Secția raională de învățământ și cultură aprobă cumpărarea articolelor în manuscris, de ale poetului George Coșbuc.

Conducerea muzeului va încheia formele de cumpărare-vânzare cerute de lege, iar plata se va face din fondurile secției noastre de la T 54.

Șeful Secției

(semnătura)

Pe p. 39 din același dosar este "specificarea" respectivă; iar p. 40 reprezintă un **"bon" de împrumut** semnat de E. Ștefănuțiu, a respectivelor documente. După ce oferta avea o destinație exactă, adică muzeul din Coșbuc, iată cum "raionalii" o dirijează la muzeul din Năsăud. În modestia sa, și neputința de a schimba lucrurile, Ștefănuțiu "împrumută" documentele, conform bonului semnat la Năsăud în 2 martie, se obligă ca *"până joi, 7 martie să le restituți muzeului"*. Ce putea să facă muzeograful în 5 zile? Nici măcar să le copieze într-un timp atât de scurt. Aceste documente au fost la Năsăud până în 1992, când, la stăruințele mele repetate, colegul și prietenul Ion Radu Nistor, directorul de atunci al muzeului din Năsăud, a considerat că locul lor era la Hordou.

Note bibliografice

1. Eronat! Primul dascăl al poetului a fost învățătorul preparandial, cu atestat, **Procopiu Rusu**, care a funcționat ca învățător la școala confesională greco-catolică din Hordou, și unde în anul școlar 1871-1872, George Coșbuc i-a fost elev în clasa întâi.

2. **George Linul** și **George Mateiu**, primul un vestit avocat iar al doilea un la fel de vestit tipograf n.n.

3. **pr. Grigore Pletosu**, fost profesor de L. Română la Gimnaziul Năsăud, la acea dată, protopop ortodox de Bistrița n.n.

4. Prof. Ștefănuțiu cunoștea bine valea pentru că era pescar înrăit. De la el și de la tatăl meu am învățat și eu meșteșugul fascinant al pescuitului (n.n.).

5. În Conscripția de pământuri a Hordoului, realizată în 1870, preotul Sebastian este înregistrat cu peste 200 ha. de pământ (n.n.).

6. **Prof. Mihai Florea** - foarte bine cunoscut de publicul radio-ascultător (n.n.).

7. **Leon Conea**, era dascăl necalificat în Coșbuc; mai târziu, interpretul de muzică populară **Ion Conea** (n.n.).

REBRENIANA

CUVÂNT DE DESCHIDERE LA EDIȚIA DIN ANUL 2003 A "SALOANELOR LIVIU REBREANU"

MIRCEA PRAHASE

Stimat Auditoriu,

Ieri Liviu Rebreanu ar fi împlinit 118 ani.

A intrat în tradiția manifestărilor cu caracter aniversar să debuteze cu un discurs, fie el chiar succint, închinat personalității celui sărbătorit, adică a patronului spiritual.

Promit însă să nu spun nimic despre scriitor, pentru a nu vă jigni, ca diștiși invitați ai "Saloanelor Rebreanu", care în ultima vreme și-au propus să adune, măcar o dată pe an, pe cei mai autorizați exegeți ai operei rebreniene.

Sau, cum am spune în limbajul lui Ion, nu voi încerca să vând castraveți grădinarilor.

De altfel, cuvântul "salon" - mă refer la cel literar - definea în Italia secolului XV sau în Franța secolelor 17-19-lea reuniunile ținute în casa unor doamne din înalta societate, cu participarea unor oameni de artă, literați, iluștri gânditori sau chiar oameni politici, pe care - sincer vorbind - nu-i prea văd astăzi împreună. Și asta pentru că trăim într-o epocă profund pragmatică, improprie unui atare sistem de comunicare.

În pofida declarațiilor fariseice, viața cetății este mult prea tensionată, ca să-și permită luxul unei adevărate conviețuiri spirituale.

Cu timpul, noțiunea s-a extins, definind locul public unde au loc festivități, expoziții și baluri, mult mai ample decât întâlnirile de odinioară din casa doamnei Recamier, de exemplu.

Îngăduiți-mi să folosesc noțiunea de "salon" în cea mai largă accepțiune: încăpere rezervată primirii musafirilor. Modestia acestui sens lexical, în comparație cu cele evocate, îmi îngăduie să vă spun mult mai aproape: "Bine ați venit în casa noastră!".

Iată de ce consider mai oportun să ne concentrăm atenția asupra unor întrebări esențiale: ce s-a făcut, ce se face, ce mai trebuie făcut pentru valorificarea integrală a operei lui Liviu Rebreanu, pentru dezvoltarea cercetării vieții și creației celui mai mare romancier al țării.

Desigur, nu intenționez să umbresc cu nimic activitatea înaintașilor mei, strădaniile și rezultatele altor instituții culturale ce poartă în titulatura lor numele romancierului. N-o fac și pentru că articolul publicat de Niculae Gheran în paginile "Adevărului literar și artistic" - intitulat "Parastase și aniversări" și

apărut tocmai în această săptămână - mă scutește de orice comentariu personal, apropo de trecut. Subliniez doar că festivismul ce a caracterizat până mai ieri manifestările închinat scriitorului nostru s-au datorat și faptului că bunii noștri confrăți se obișnuiseră ca lucrurile temeinice, menite să lase urme în evoluția culturii noastre, să meargă "de la sine". Amintesc că datorită unei perseverențe aproape diabolice, dublată de o competență recunoscută de toți, domnul Niculae Gheran - care ne onorează și astăzi cu prezența, - a izbutit pe parcursul a patru decenii să ne ofere o ediție critică integrală a operei rebreniene. O viață de om folosită în slujba unui mare deziderat cultural, soldată cu realizarea unei ediții monumentale, cu multe premii și distincții de prestigiu, din păcate sau poate din fericire, mai toate onorifice.

Numai că vremurile s-au schimbat. În condițiile economiei de piață nimeni nu este dispus să investească în valori culturale neprofitabile, desigur, din punct de vedere finanțist. Dărnicia unor magnați ai banului, mai mult sau mai puțin "de carton", se vede cu predilecție pe stadioane, în achiziționarea de jucători, în premii și recompense incredibile pentru eroii arenei, nicidecum pentru cultură. Și asta pe fundalul unor stări înapoiate, la scara mulțimii, ce ne întoarce cu gândul la Iuvenal, care reproșa Romei - din anii decadenței sale - că nu are altă ambiție decât a se hrăni și a se distra. "Panem et circenses" sau în traducere, mai mult sau mai puțin liberă, cum ne sfătuiește senatorul grămatic George Pruteanu "Pâine și jocuri".

Am rămas mai mult decât uluit când, cu trei ani în urmă, același exeget al operei lui Liviu Rebreanu se vedea nevoit să se adreseze primului ministru de pe atunci, Radu Vasile, lui Gabriel Țepelea, ca șef al comisiei de cultură din Camera deputaților, lui Ion Caramitru, ca ministru al culturii, lui Decebal Traian Remeș, mai mare peste finanțe, încercând să obțină condițiile materiale strict necesare activității de valorificare a unor volume deja pregătite, considerate de unii, chiar și în prezent, a fi un fel de "hobby". Nu mă miră că primul scriitor care a reacționat în Bistrița la aceste mesaje aruncate pe gâră a fost Ion Moise, după cum m-am bucurat să văd că în revista "Familia", din Oradea, domnul Ion Simuț, a preluat memoriile lui Niculae Gheran, pentru ca, în fine, "Adevărul literar și artistic" să li se asocieze, în toate privințele.

Ceea ce n-a cutremurat pe nimeni atunci a fost întrebarea: "Își poate cineva închipui că, în zilele noastre, la Londra, descoperirea unui manuscris al lui Shakespeare ar fi trecută cu vederea? Că la Paris, o operă inedită a lui Balzac ar rămâne needitată? Că, și în Rusia bolșevică, și-ar fi îngăduit cineva să nu valorifice o nouă lucrare aparținând lui Dostoievski?"

Iată că în România se putea, două volume Rebreanu - cuprinzând interviurile și cuvântările sale - rămânând în afara oricărui interes editorial, deși, ulterior, culmea, aveau să fie răsplătite cu premiul Academiei!

În această situație deplorabilă a intervenit Consiliul Județean Bistrița-Năsăud, în urma discuțiilor dintre Niculae Gheran și președintele Gheorghe Marinescu. Suma acordată a îngăduit ca, în anul 2000, să apară volumele amintite, chiar dacă încurcăturile de ordin administrativ aveau să se răsfrângă negativ în remunerația drepturilor de autor ale îngrijitorului de ediție.

Mai mult decât atât, impasibilitatea sistemului editorial ne-a determinat ca, la începutul anului trecut, 2002, Muzeul Județean Bistrița-Năsăud să preia în planurile lui de cercetare științifică finalizarea integralei Rebreanu, angajând, cu modestia mijloacelor de care dispunem, pe același Niculae Gheran să-și continue activitatea și, totodată, să pună bazele unui nucleu redacțional care, în viitor, să valorifice uriașul depozit de documente inedite de la Biblioteca Academiei Române, Muzeul de Literatură, Biblioteca Națională, unde, cu posibilitățile noastre organizatorice, dacă plecăm de la convingerea că profilul unui muzeu județean - robit în trecutul nu prea îndepărtat lozincii că doar masele fac istoria - trebuie lărgit în așa fel încât să pună în valoare nu doar pietrele propriei noastre geologii, uneltele și actele istorice care ne legitimează în geografia țării, dar și figurile emblematice ale neamului, pornite de pe aceste pământuri. Or, deocamdată, peste ștacheta impusă în literatură de un Coșbuc și Rebreanu, iar în matematică de Moisiș nu prea văd pe cine mai găsim în paginile marilor enciclopedii ale lumii.

Am avut bucuria ca Academia Română să salute inițiativa noastră, conștientizând să ia sub auspiciile ei întreaga ediție Rebreanu, alături de Consiliul județean Bistrița-Năsăud, caz fără precedent în istoria tipăriturilor noastre, nu puține purtând iz de provincie. Instrumentele prin care amândouă instituțiile au acționat au fost Fundația Națională pentru Știință și Artă, Institutul de Istorie și Teorie Literară "G. Călinescu", precum și Muzeul nostru județean, care, după cum reiese din toate actele ce însoțesc respectivele tipărituri, a pregătit manuscrisul pentru tipar, urmărindu-i traiectoria de la început până la sfârșit. Ne înscriam - cum s-ar spune - pe coordonate naționale și în această direcție.

Rezultatele au fost mai mult decât încurajatoare. În mai puțin de doi ani (martie 2002 - noiembrie 2003), grație acestei colaborări și tenacității lui Niculae Gheran, au apărut două noi volume, având ca temei exploatarea prea puțin cunoscutului tezaur epistolar rebrenian. Este vorba de:

- vol. 21, cuprinzând corespondența de familie, împreună cu toate comentariile adiacente;

- vol. 22, între ale cărui coperti sălășluiesc acum epistolele scriitorului adresate confrăților, prietenilor, oamenilor de tot felul, aflate în colecțiile peblce, particulare (când s-au știut), în ziare și reviste. În total peste 720 de scrisori, peste așteptări, pentru o primă ediție critică, convinși că, la fel ca în toate țările civilizate, timpul va adăuga și altele, cu plusuri de cunoaștere.

Încercând să creionăm urgențele planului de cercetare științifică, având ca obiect viața și opera marelui romancier, avem în vedere ca **primă țintă** realizarea ultimului volum -23- intitulat "*Varia*", care, mai mult decât altele similare, intitulate "*Moloz*", are un profil mai legat. El ne aproprie mai mult de laboratorul scriitorului, adunând caietele lui de creație, notațiile pasagere, dar și paginile inedite semnate cu pseudonime în presa vremii.

În măsură ce județul nostru devine pe zi ce trece centrul exegezei rebreniene, așa cum ne propunem, - poate și sediul unei viitoare Fundații Rebreanu, s-ar putea ca seriei de opere știute să i se adauge instrumentele ei ajutătoare: o bibliografie, care să adune măcar sursele ce au stat la temelia ei, și, de ce nu, un dicționar de personaje, realizat pe structura celui alcătuit de regretatul D. Șt. Rădulescu.

Surpriza mare va fi însă deschiderea unui nou front de lucru; valorificarea uriașului depozit epistolar de la Biblioteca Academiei Române, prin alcătuirea câtorva volume, fără de egal, datorită numelor aflate pe respectivele documente literare. Este vorba de seria intitulată "*Scrisori către Liviu Rebreanu*", organizată alfabetic de la Arghezi la G.M. Zamfirescu, adevărată istorie și frescă vie a culiselor literare și artistice interbelice.

De pe acum, Academia Română ne-a transmis că se asociază acestui plan, punându-ne la dispoziție cele trebuitoare. Totul depinde de modul cum vom izbuti să creăm în jurul lui Nicolae Gheran un colectiv de viitori specialiști, cărora, cu generozitate, domnia sa le-a promis să le transmită depozitul său documentar și întreaga sa experiență, unanim recunoscută.

Stimați invitați și buni colegi,

În acest an s-au împlinit 59 de ani de când Rebreanu s-a stins din viață. Exact vârsta pe care ar fi făcut-o, dacă mai trăia o lună și jumătate. La anul, în 2004, se vor împlini deci 60 de ani de la moartea lui, eveniment de o importanță cu totul excepțională în istoria culturală românească. Peste alți doi ani, în 2005, se vor împlini 120 de ani de la naștere.

După cele scrise în presă, la Valea Mare, casa memorială e în paragină, după cum nici dinspre București nu vin semne prea încurajatoare; acolo cu scuza că în spectrul de activitate a organismelor culturale intră toți marii artiști și scriitori români. Este clar că, în aceste condiții, ne revine obligația să tragem semnalele de alarmă ce se cuvin, încercând să ne coordonăm acțiunile cu alte centre interesate, dar și pregătindu-ne ca la momentul potrivit să punem pe masa Academiei Române, Ministrului Culturii și Uniunii Scriitorilor lucrări fundamentale ce credem că nu vor putea fi refuzate. Este o datorie a noastră față de pământul natal al lui Liviu Rebreanu, față de școala românească, față de toți cititorii lui, și, în ultimă instanță, față de noi înșine.

(Vezi fotografiile 20 - 22)

O POVESTIRE CIUDATĂ

DAN PRAHASE

Moto:

"Dar parcă nimeni nu l-ar fi ascultat. Îl priveau cu neverosimilă indiferență, ca și cum n-ar fi fost acolo, între ei.

.....
Ca și cum nu l-ar fi auzit, bătrînul trecu pe lîngă el și se reaseză pe bancă. "Sînt nebuni!" își spuse Gore. Întoarse capul și scuipă, apoi își șterse gura cu batista".

(Mircea Eliade: Douăsprezece mii de capete de vite)¹.

Povestirea *Cupeul fermecat* - care figurează în volumul al treilea al operelor lui Liviu Rebreanu la secțiunea *Prelucrări* - a apărut, după cum menționează Niculae Gheran și Nicolae Liu, în *Universul literar*, XXX (1913), nr. 19 (12 mai), p. 7. Finalul unei versiuni autografe, cu data pusă de autor "19 iulie 1910", se păstrează în ms. rom. 4055, f. 60 de la B.A.R.²

Cupeul fermecat face parte (împreună cu următoarele narațiuni: *Sentinela*, *Familia misterioasă*, *Venus*, *Ana Maria*, *Sfârșitul*) din ciclul de povestiri *Biedermeier képek* (*Tablouri Biedermeier*), care apare în anul 1908 la Budapesta în volumul cu 31 de povestiri intitulat *Lelki kalandok* (*Aventuri spirituale*). Acest volum este semnat de scriitorul maghiar Szini Gyula³. În cartea amintită anterior, narațiunea de care ne vom ocupa apare sub titlul *A sárga batár* (*Cupeul galben*). Szini Gyula publică în 1914 o parte dintre aceste povestiri și în versiune germană, în volumul *Die gelbe Kalesche*⁴.

Într-o scrisoare pe care o trimite din închisoarea din Gyula lui Mihail Dragomirescu - și datată 7 august 1910 - Liviu Rebreanu îl anunța pe acesta din urmă că va traduce din limba maghiară o parte dintre povestirile pe care le scrisese *în colaborare* (după cum se exprima el) cu *Szini Gyula*, scriitor și ziarist cu care era prieten. Acesta din urmă se născuse la data de 9 octombrie 1876 la Budapesta și se bucura de o anumită vogă în activitate literară ungară de dinaintea începerii primului Război mondial, fiind un adept al curentelor moderniste ale timpului (simbolism, neoromantism etc.)⁵.

Niculae Gheran și Nicolae Liu consideră că versiunea manuscrisă a povestirii de față este o *tălmăcire, făcută cu puține libertăți, a textului original*. Acest lucru - afirmă ei - este valabil și pentru majoritatea prelucrărilor în limba română ale unor povestiri proprii și străine⁶. În ceea ce privește colaborarea lui Liviu Rebreanu cu Szini Gyula, Niculae Gheran afirmă: "Nimeni nu știe în ce a

constat această colaborare și, în consecință, ce l-a determinat pe fostul ofițer să semneze unele lucrări care, la o cercetare mai atentă, se dovedesc a fi mai mult tălmăciri⁷. Din cele 31 de povestiri ale volumului lui Szini, Rebreanu traduce 10.

Să mai specificăm faptul că respectivul ciclu de povestiri *Biedermeier képek* reprezintă o satiră la adresa nonconformismului burghez; acțiunea din aceste narațiuni se petrece în jurul anului 1830, adică în epoca în care are loc înflorirea stilului Biedermeier în arta țărilor de cultură germană⁸.

Să vedem care este conținutul povestirii de care ne ocupăm.

Narațiunea începe cu cearta pe care eroul - aflat într-o evidentă stare de ebrietate - o poartă cu un ceasornic care indică orele două din noapte. După ce se răotoiește la acesta, omul realizează că nu se va putea ține multă vreme pe picioare și încearcă să găsească o birjă spre a pleca acasă. Negăsind imediat, el caută în continuare și ajunge "pe o strada bătrână, pustie și hopuroasă"⁹.

Deodata aude niște plesnituri zdravene de bici și un glas care îi vuiește în urechi. Deși mergeau la pas, caii birjei ce apăruse erau să-l calce. Clătinându-se puțin pe picioare, eroul îi face semn vizitiului să oprească. Când vrea să urce, bețivului începe să-i sară în ochi înfățișarea omului de pe capră: un guler alb și fardat, o pălărie tricornă foarte caraghioasă, pantaloni scurți ce se pierdeau sub ciorapii lungi și albi, pantofi cu "cătărămi"¹⁰. În plus, are niște haine atât de pestrițe și de roase, "ca penele unui papagal bătrîn, bătut de furtună"¹¹. Imaginea de ansamblu a vizitiului este aceea a unui moșneag gârbov, cu părul ca argintul, atât de zbârcit încât nu mai avea ochi și gură; bețivul ajunge să presupună că acest vizitiu nu mai vede și nici nu mai aude și că doar băjbăie în beznă.

O impresie stranie îi lasă caii; aceștia păreau să fie în vârstă de cel puțin două sute de ani. În ceea ce privește trăsura, ea i se pare și mai ciudată. Astfel, ea îi apare "galbenă ca o coajă de lămâie"¹², cu "ferestre rotunde, cu sticlă concavă, așa că nu puteai vedea înlăuntru"¹³. Roțile înalte și mari au arcuri lungi, semănând cu niște picioare de lăcustă. Pe acoperiș era un grilaj asemenea vechilor căruțe de poștă, iar în dreapta vizitiului "într-o toartă de bronz, clipocea flacăra de ulei a unui felinar"¹⁴.

Sesizând aspectul neobișnuit al trăsुरii și al vizitiului, eroul îl întreabă pe acesta din urmă ce fel de vizitiu este, dar nu primește răspuns. Apoi, intrând în vehicul, bețivul zărește pe cineva în cupeu și rostește de două ori "Pardon!"¹⁵, dar nu este luat în seamă și, fiind obosit, se așează înăuntru.

Cupeul pleacă din nou la drum, într-un ritm indiferent și monoton. Eroul nu reușește deloc să intre în vorbă cu pasagerul inițial și se hotărăște să rămână și el tăcut. Deși ajunge să simtă în interiorul acestui "cupeu straniu"¹⁶ un miros de putred, își spune că se obișnuiește cu acesta și simte o adevărată plăcere în a se tolăni pe pernele moi de mătase.

Eroul îi place această situație romantică, și anume de a sta într-un cupeu "cu un om necunoscut și tăcut ca moartea"¹⁷ și de a-și putea închipui orice, fără a fi deranjat de nimeni și de nimic. Însă îl neliniștește un sentiment de așteptare, și anume de a ști cum se va încheia această aventură. În consecință, începe să-și închipuie tot felul de variante romantice. Însă nu se întâmplă nimic, iar cupeul își continuă drumul, "parcă de nenumărate veacuri niciodată nu s-ar fi oprit..."¹⁸.

Bețivul începe acum să-și cerceteze colegul de drum la lumina felinarului. Vede o persoană nu prea tânără, care poartă haine dintr-un timp trecut: o redingotă croită pe talie, iar sub ea o vestă de brocart. Pantalonii se întindeau pe picioare și apăreau deschiși - poate chiar albi - și strâmți. Părul - cărunț sau mai degrabă blond - era alcătuit în șuvițe în formă de suluri. Pe cap pasagerul necunoscut poartă "un joben negru de mătase, mare și inform"¹⁹. El doarme, neexpunându-și figura vederii. În acest timp cupeul huruie neconținut.

Atenția bețivului se îndreaptă și spre peisajul vizibil de pe fereastră. Curios, de câte ori privește pe geam, el vede aceeași imagine: "o stradă murdară, moartă sau poate adormită. Nicăieri țipenie de om"²⁰. Acest tablou alcătuit din străzi pustii și întunecoase este acompaniat de țcănitul pașilor cailor, de zurelul ferestrelor trăsuri și de "respirația regulată, fără expresie"²¹ a celui alt pasager.

În aceste condiții, eroul povestirii începe să-și pună o serie de întrebări: "De unde venea cupeul acesta! Unde merge! De când e pe drum? Ce scop urmărește?"²². El remarcă faptul că viteza cu care merge cupeul este atât de mică încât în orice moment el s-ar fi putut da jos, fără a fi observat de către tovarășii lui de călătorie. Însă, dorind să dezlege cu orice preț enigma vehiculului, el se decide să rămână spre a vedea ce se va mai întâmpla.

Dar nu se întâmplă nimic deosebit. "Aceeași uniformitate, aceeași nesiguranță, același întuneric în care de abia clipocea un opaiț funinginit"²³. Treptat, eroul începe să se simtă ca într-un vis; parcă inima nu-i mai bătea și se simțea ca și mort! În mintea lui apar din nou întrebări, de astă dată referitoare nu la cupeu, ci la însăși existența lui ca individ: "De unde am venit? Unde merg? De când sunt pe drum? Ce scop urmăresc? Pentru ce trăiesc?"²⁴. Din nou remarcă faptul că acest cupeu merge atât de încet încât oricând ar putea coborî neobservat de către cei din el. Devine supărat și încearcă să forțeze o discuție cu personajul din interior. I se adresează cu expresia "Dragă domnule doctor"²⁵ și-i reproșează tăcerea neconținută. Treptat, prin natura reproșurilor, ajunge să abordeze teme filozofice; astfel, aseamănă viața cu o călătorie începută, continuată și sfârșită (finalul echivalând cu moartea), fără a găsi răspunsul la întrebările care ne frământă. Apoi îl întreabă pe tăcutul călător dacă nu cumva este însuși *Trecutul*, de la care nu poate învăța nimic.

După cum era de așteptat, tăcutul însoțitor al bețivului nu răspunde, iar cupeul merge mai departe cu nepăsare.

În acest moment eroul se întreabă dacă nu cumva, prin această tăcere neîncetată, cei doi nu urmăresc să-și bată joc de el și, sub efectul acestei presupunerii, se hotărăște să tacă și el. Și, după un sfert de oră (după cum i se pare lui), se obișnuiește cu această atmosferă de "nimic mut, care sfirîie, sfirîie mereu și fără zgomot, ca nisipul, ca lumea însăși"²⁶.

Ca și consecință a acestei integrări voite în lumea tăcerii, eroul remarcă mai întâi că stelele de pe cer par mai mari ca altădată. Apoi, i se pare că vede lucruri tot mai ciudate și mai stranii. "Luna părea că se uită mai prietenoasă în cupeu, ne acoperi cu un val de dantele argintate, iar felinarul începu a arde cu flacăra mare, scrumoasă, ca un candelabru de doliu. O adevărată înmormîntare, fără clopot"²⁷. Reacția bețivului este acum violentă: "- Nu, nu! strigai deodată, încă nu vreau să mor!"²⁸. El deschide ușa trăsorii și respiră cu nesaț aerul proaspăt de afară. Apoi, mișcându-și piciorul ca și cum ar fi dorit să înlăture "zăbranicul cu horbote de argint"²⁹ cu care-l învăluisese luna, se opintește și coboară din cupeu. Ca și cum nu s-ar fi întâmplat nimic, trăsura trece încet și tăcută mai departe.

Eroul se pomeneste în stradă, agățat furibund de un stâlp de felinar și în bătaia unui vânt răcoros. Treptat, el își revine: i se ușurează pieptul, încep a i se mișca pupilele ochilor, îi lucrează iar mintea și reușește să deosebească încet casele, porțile și străzile din jur. Se îndreaptă spre un vardist ce dormea reze-mat de peretele unei băcănii și-l întreabă despre numele străzii pe care erau. Dar rămâne blocat când aude că este chiar acolo de unde se urcase în cupeu. Apoi, îl întreabă pe vardist dacă nu văzuse "p-aici, un cupeu, înalt, mare și larg, ca un dric de clasa întâi"³⁰. Vardistul îi răspunde că e acolo de un ceas și jumătate, dar n-a văzut nici un cupeu galben. Apoi se uită mirat la eroul povestirii și clatină neîncrezător din cap când acesta se îndepărtează.

Deși nedumerit în continuare, bețivul pare a se împăca într-o anumită măsură cu situația deoarece, după cum concluzionează el, "de obicei, aceia care l-au văzut și s-au urcat într-însul călătoresc mult mai departe ca mine și nici nu se mai întorc înapoi, așa că nu ne pot spune: unde mergem? de unde am venit? de ce trăim? și de ce murim?"³¹.

Acum, după ce am văzut conținutul povestirii, să discutăm câteva aspecte legate de partea stilistică a ei. Concret, vrem să analizăm în ce măsură o lucrare scrisă în colaborare cu Szini Gyula (după cum mărturisește însuși Liviu Rebreanu³²) păstrează amprenta stilului rebrenian. În acest sens, vom apela la considerațiile pe care le face Alexandru Piru, referitor la stilul operelor rebreniene.

"Conform concepției sale realiste, Rebreanu nu e interesat sub raport

stilistic decît de exactitatea exprimării, de corespondența dintre idee și expresie și, desigur, de adecvarea stilului la proveniența și vorbirea obișnuită a personajelor" ne spune Al. Piru³³. Și tot el ne spune că Rebreanu nu are un vocabular aparte, specific; de asemenea, el a utilizat "în chip natural și normal figurile stilistice curente, epitetul, comparația și foarte rar metafora".

Epitetele. În cazul scrierilor rebreniene, epitetele simple sau, uneori, duble, triple și chiar cvadruple au sarcina de a defini cu exactitate sau de a întări o situație materială sau chiar o stare psihică³⁵. În cazul de față predomină epitetele simple și duble și apar rar cele triple.

Pentru exemplificare, avem:

- epitete simple: ceață deasă; opaiț funinginit; cupeul galben etc.;

- epitete duble: cadranul roșu, luminos; fața arămie și zbârcită; roatele erau mari și înalte; respirația regulată, fără expresie; taină neînțeleasă și nedezlegată etc.;

- epitete triple: stradă bătrână, pustie și hopuroasă; stradă murdară, moartă sau poate adormită; un cupeu înalt, mare și larg etc.

Comparațiile. Acest procedeu - după cum remarcă Tudor Vianu - ocupă locul de frunte în ceea ce privește procedeele stilistice rebreniene. În general, cu ajutorul comparației lucrurile devin încărcate cu reflexii de urătenie, ridicol sau tristețe. În multe din cazuri apare tendința vizibilă de depoetizare a Universului.

Astfel, în cazul nostru avem:

- hainele vizitiului sunt pestrițe și roase, ca penele unui papagal bătrân, bătut de furtună;

- trăsura e galbenă, ca o coajă de lămâie;

- arcurile sunt lungi, ca picioarele de lăcustă;

- felinarul arde cu flacără mare, scrumoasă, ca un candelabru de doliu;

- cupeul este înalt, mare și larg, ca un dric de clasa întâi etc.

Lipsește din această povestire comparațiile în care al doilea termen este femeia. Avem comparații care subliniază o reacție violentă, văzută ca un traumatism sufletesc:

- bețivul aflat în cupeu își revine și face o mișcare cu piciorul ca și când ar fi vrut să se descotorosească de zăbranicul cu horbote de argint;

- bețivul îmbrățișează cu deznădejde un stâlp de felinar, agățându-se de el ca o lipitoare.

Metaforele. După cum afirmă Al. Piru³⁷, metaforele la care recurge Liviu Rebreanu sunt rare și banale; acest caz este valabil și pentru *Cupeul fermecat*.

Elipsele. Nu avem de-a face - în povestirea de față - cu elipse (întreruperea expunerii).

Al. Piru remarcă faptul că Liviu Rebreanu - pe care-l consideră incapabil de efuziuni lirice sau exaltări - pune accentul pe acțiune. Drept consecință a acestui aspect, în operele sale apar puține determinări nominale și foarte multe verbe. Astfel, se întâlnesc alăturări de trei sau patru verbe; aceste asocieri joacă rolul unor descrieri pentru care ar fi fost nevoie de un spațiu mai mare în ceea ce privește exprimarea în stil nominal³⁸. În *Cupeul fermecat* avem două importante astfel de alăturări de trei-patru verbe. Primul caz, atunci când eroul încearcă să forțeze discuția cu tăcutul său tovarăș de drum și începe să pună întrebări cu tentă filosofică; dar, chiar și în acest caz, alăturarea verbelor este întreruptă de *exprimarea neputinței umane de a ști mai mult în legătură cu soarta omului*. Fraza la care facem referire este una interogativă: "Că plecăm la drum, singuri nu știm de ce; mergem, habar n-avem de ce, și ne dăm jos, murim, fără a fi găsit răspunsul la vreuna din întrebările noastre?"³⁹.

A doua frază pe care o luăm în discuție în acest sens este ultima din povestire; și aici apar, de asemenea, pronunțate accente filozofice, iar succesiunea de patru verbe la care ne referim este întreruptă doar de semne de întrebare. O reproducem și pe aceasta: "Căci, de obicei, aceia care l-au văzut și s-au urcat într-însul călătoresc mult mai departe ca mine și nici nu se mai întorc înapoi, așa că nu ne pot spune: unde mergem? de unde am venit? de ce trăim? și de ce murim?"⁴⁰.

Explicația faptului pentru care nu avem decât în două cazuri alăturarea de trei-patru verbe este dată de starea de imobilitate - devenită aproape atemporală - a bețivului în trăsură, precum și de sugerarea unei atmosfere stranie de nemișcare și de integrare progresivă în lumea trecutului. Dacă observăm cu atenție verbele folosite de-a lungul povestirii, ele sugerează situația ca atare. Astfel, la început avem câteva verbe mai violente, care arată cearta bețivului cu ceasornicul și sosirea cupeului: bețivul *se hărțuiește* cu ceasornicul, glasul de aramă *îi vruiește* în urechi, caii erau cât pe ce *să-l calce*. Urmează apoi exprimarea prin verbe calme, liniștite a descrierii cupeului și a ocupanților lui, precum și a timpului petrecut de bețiv în cupeu. Renunțăm la aceste exemplificări întrucât sunt evidente.

Verbele și acțiunile violente, bruște, smucite revin în momentul când eroul părăsește trăsura: *el strigă, deschide larg ușa cupeului, înhite lacom aerul, face o mișcare cu piciorul spre a se scutura de zăbranicul cu horbote de argint, se opintește, se scoală și se dă jos din trăsură, îmbrățișează cu deznădejde un stâlp de felinar, se agață de dânsul ca o lipitoare*. Verbele și acțiunile *mă sculai și mă dădui jos din cupeu* sunt ceva mai "moi", pentru a sugera faptul că eroul este, totuși, încă sub efectul somnolenței stranie și a "narcozei" din cupeu, stare din care iese destul de greu.

Odată cu revenirea la normal, verbele și implicit acțiunile devin iarăși calme, domoale, dar totuși influențate de evenimentele petrecute: *eroul se apropie cu băgare de seamă de vardist, îl întreabă, află, rămâne cu gura căscată; vardistul sforăie* (mai întâi), apoi *își freacă ochii, îl privește mirat și apoi clatină din cap necrezător*.

Al. Piru afirmă - legat de opera rebreniană în general - că, spre a nu face o lungă prezentare propriu-zisă a unei stări sufletești, se recurge la repetarea unui verb spre a obține, în esență, o comunicare directă și foarte sugestivă a acelei stări psihice⁴¹. În cazul nostru, pentru a se sugera faptul că eroul - dacă ar dori - ar putea găsi deschisă poarta dintre lumea reală și cea stranie a trecutului, adică ar putea oricând forța - cu un efort nu foarte mare - ieșirea din starea aceea ciudată de transă, se recurge la fraza: "Cupeul de altmintrelea mergea atît de încet, că oricînd m-aș fi putut da jos fără ca cei dinlăuntru să observe"⁴². Această frază se repetă la scurtă vreme⁴³.

În consecință, vom observa și în cazul povestirii *Cupeul fermecat* prezența figurilor de stil - și a proporției în care apar acestea - caracteristice lui Liviu Rebreanu. Evident, prin această observație nu avem pretenția de a enunța precis care este contribuția lui Liviu Rebreanu și care este cea a lui Szini Gyula în realizarea acestei narațiuni. Acest aspect îl lăsăm în seama specialiștilor în domeniu. Noi dorim doar să remarcăm asemănarea între stilul în care este scrisă bucata *Cupeul fermecat* și stilul celorlalte scrieri epice rebreniene. Pe undeva, acest fapt este explicabil ținând cont că narațiunea respectivă este trecută la capitolul *Prelucrări*. Deci, chiar dacă Szini a scris textul original, el a fost prelucrat în tiparele stilului rebrenian.

Legat de aceasta, ar fi interesant să amintim considerațiile lui Nicolae Gheran și Nicolae Liu: "În varianta tipărită au fost înlăturate expresiile germane sau din altă limbă decît cea franceză, eroul nu se mai întoarce de la "banchetul lunar al Bohemiei", nu se mai face nici o aluzie la "cîntecul birjarilor", la coafura numită "frizura jobenului", la "pantalonii slavilor" sau la piețele Budapestei - cu alte cuvinte a fost eliminată orice notă locală sau care ar putea aduce în vreun fel aminte de originea povestirii. La tipar sînt înlocuite și unele expresii dialectale din manuscris ("rînjea către mine", cu "rînjea la mine"; "tăcea ca știuca", cu "tăcea ca peștele"; "încheieturile împăturate", cu "încheieturile înfășurate"; "bojdicăia" cu "mergea")"⁴⁴.

Este clar un lucru: cheia povestirii *Cupeul fermecat*, mai exact elaborarea ideii originale a acestei narațiuni, stă în natura și substanța colaborării dintre Liviu Rebreanu și Szini Gyula. Să nu pierdem din vedere faptul că, dacă în 1907 autorul maghiar traducea în ungurește *Salomeea* lui Oscar Wilde, Liviu Rebreanu traducea în 1908 *De profundis* a aceluiași celebru scriitor neoromantic englez⁴⁵. Așadar, influența neoromantismului se manifestă la ambii scriitori.

În cele ce urmează vom încerca să analizăm *Cupeul fermecat* ca semnificații și simbolistică în raport cu o celebră povestire a lui Edgar Allan Poe, și anume *Manuscris găsit într-o sticlă* (tipărită pentru prima dată în 1831, după cum mărturisește într-o notă însuși autorul⁴⁶).

Narațiunea înfățișează întâmplările trăite de un tânăr care se îmbarcase în anul 18... în portul Batavia (numele olandez - considerat de rău augur - al capitalei Indoneziei, Djakarta⁴⁷) pentru a călători prin insulele Arhipelagului Sondela. Corabia pe care navighează acesta este surprinsă de o furtună teribilă, în urma căreia rămân în viață doar eroul nostru și un bătrân marinar suedez. După potolirea doar parțială a furtunii, vasul pe care se află cei doi supraviețuitori navighează în derivă pe oceanul infuriat timp de cinci zile și cinci nopți. În cea de a cincia noapte, corabia este înconjurată de un întuneric de nepătruns; deodată se zărește o dără de lumină de culoare roșu întunecat și cei doi văd îngroziți în apropiere o corabie imensă, care naviga cu toate pânzele întinse în plină furtună. Cele două nave se ciocnesc, iar tânărul se pomenește aruncat cu o forță extraordinară pe corabia străină. Acolo, pe măsură ce timpul trece, el își dă seama că nimeni din echipaj nu-l bagă în seamă, ca și cum n-ar fi prezent. Marinarii și căpitanul arată foarte îmbătrâniți și vorbesc într-o limbă necunoscută de tânăr. Corabia pare și ea construită în vremuri demult apuse, iar aspectul ei ciudat nu lasă să reiasă scopul pentru care a fost făcută. Treptat, tânărul salvat începe să se gândească la faptul că uriașa navă și echipajul ei sunt blestemați să rătăcească tot timpul pe mare și să nu se scufunde niciodată. Cuprins de astfel de sentimente mai mult decât stranii, eroul are dorința să descifreze secretul acesta înfricoșător, chiar dacă este conștient de faptul că poate întâlni oricând oribilul chip al morții. El presupune că nava este împinsă de un curent puternic și vede, de la un timp, nu departe de corabie, uriașe metereze de gheață.

La un moment dat, gheața din apropierea corăbiei se dă în lături iar nava pornește a se învârti sub forma unor mari cercuri concentrice; acestea se micșorează rapid, corabia se aruncă în vârtej într-un ritm nebunesc și, în cele din urmă, acompaniată sinistru de mugetele oceanului și de bubuiturile de tunet ale furtunii, se scufundă în abis. Relatarea întâmplărilor a fost posibilă datorită faptului că tânărul luase la un moment dat cele trebuincioase scrisului din cabina căpitanului, alcătuiuse un fel de jurnal și, în clipa dinaintea scufundării, îl aruncase - ambalat într-o sticlă - în ocean⁴⁸.

Analiză comparativă între *Cupeul fermecat* și *Manuscris găsit într-o sticlă*.

1. Obsesia timpului. Instaurarea și dezvoltarea ei

Unul dintre elementele centrale care apare în ambele povestiri este *timpul*. Prezența sa se manifestă sub formă de *obsesie* în narațiunile amintite.

La E. A. Poe avem de-a face cu o *obsesie a timpului* chiar mai accentuată și mai puternic conturată decât *obsesia spațiului*. După cum afirmă Liviu Cotrău⁴⁹, universul care este prezentat în special în proza lui Poe este "temporalizat"; el este pur și simplu pigmentat din plin cu gălăgia infernală a ceasurilor. În acest sens, două exemple edificatoare sunt povestirile *Dracul în clopotniță* și *Masca Morții Roșii*. De fapt, originea *obsesiei timpului* la Poe s-ar putea găsi în *relația timp-moarte*⁵⁰. În cazul narațiunii *Manuscris găsit într-o sticlă*, tânărul și marinarul suedez nu au nici un mijloc de a măsura timpul⁵¹; acest fapt premerge întâlnirea cu *corabia-fantomă* care vine dintr-un alt timp și navighează tot în trecut. Cu adevărat sinistre sunt imaginile care arată prezența în același loc - așadar avem o unitate din punct de vedere spațial - a marinarilor îmbătrâniți de pe *vasul-năluca* și a tânărului provenit de pe nava reală (așadar, iată o diversificare din punct de vedere temporal). Treptat, tânărul își dă seama că întreaga corabie împreună cu ciudații ei navigatori aparțin unor vremuri pierdute în timp.

În *Cupeul fermecat*, *obsesia temporală* apare chiar de la început, din primele fraze: mai întâi ni se spune că miezul nopții trecuse de multă vreme, iar apoi ne este relatată cearta bețivului cu ceasornicul. Procedeele stilistice întrebuințate sunt și ele pe măsură: cadranul ceasornicului rânjește dintr-o broboadă de ceață deasă și seamănă cu fața arămie și zbârcită a unui bețiv; arătătoarele ceasului sunt cute pe fruntea lui încruntată. De fapt, însuși bețivul este cel care - cel puțin simbolic vorbind - provoacă apariția vehiculului aparținător trecutului, și asta o face prin *refuzul acceptării timpului real*: "- Iascultă, asta! Degeaba te mai schimonosești așa! Cutele alea de pe fruntea d-tale încruntată, alea care vreau să-mi arate că sunt orele două, pentru mine sînt șmafu, ai înțeles? *Je m'en fous, madam la Lune Rousse!*..."⁵².

În continuare, evenimentele se succed halucinant, iar esența trecutului răzbate prin toate fibrele povestirii: aspectul ocupanților cupeului, al trăsurii însăși, mirosul de putred în interior și, peste toate acestea, o stare de așteptare într-o tăcere mormântală, stare tipică pentru integrarea într-o lume apusă și morbidă. De altfel, eroul remarcă faptul că acest cupeu parcă nu se oprișe de nenumărate veacuri⁵³. Impresia de scufundare treptată în straniețate a trecutului este întărită de ritmul în care merge vehiculul, de peisajul mereu același care poate fi zărit de pe fereastră și de "respirația regulată, fără expresie"⁵⁴ a pasagerului inițial. În această atmosferă de instaurare pas cu pas a unui alt timp, întrebările pe care și le pune bețivul, începând de la cele logice și până la cele de natură - deja! - filozofică, apar aproape firesc. Dacă tânărul marinar din povestirea lui E. A. Poe ajunge să concluzioneze că, împreună cu tot ceea ce se găsește pe ea, nava este cuprinsă de duhul vremurilor apuse⁵⁵, bețivul ajunge

să presupună că tăcutul său tovarăș de drum este "însuși Trecutul"⁵⁶, de la care nu poate învăța nimic.

Foarte interesant este și un alt aspect. Eroii ambelor povestiri discutate, deși realizează situațiile stranii și chiar disperate în care se află, se hotărăsc să rămână ancorați în trecut, spre a urmări dezlegarea tainelor ciudate în mijlocul cărora se găsesc. Dar asupra acestui aspect vom reveni.

2. Vehiculul care vine din negurile trecutului și călătoria eroului.

La Edgar Allan Poe avem de-a face - în cazul de față - cu o *corabie blestemată*. Walter Scott - preluat de Liviu Cotrău - afirmă că ar fi vorba despre o foarte cunoscută superstiție a marinarilor cu privire la o corabie fantastică denumită *Olandezul Zburător*. Ea ar putea fi întâlnită pe la latitudinea Capului Bunei Speranțe și, spre deosebire de alte corăbii aparținând lumii reale, arborează toate velele chiar și în condiții de vânt foarte puternic, când celelalte vase nu cutează a ridica nici o pânză. Exact nu s-ar ști motivul rătăcirii ei. Se spune că în trecut fusese o navă încărcată cu comori, iar la bordul ei avusese loc o crimă groaznică. După aceasta, mateloții înrăiți din echipaj ar fi devenit bolnavi de ciumă și ar fi navigat fără vreo țință precisă. Având în vedere că purtau această înspăimântătoare molimă, nu erau primiți în porturile unde încercau să acosteze. În plus, drept pedeapsă pentru nelegiuirile pe care le comisese, *vasul-fantomă* bântuie fără încetare prin apele unde se întâmplase fărâdelegea, iar toți marinarii îl considerau ca pe o prevestire groaznică⁵⁷.

Având în vedere că universul redat de E. A. Poe în povestirile sale este unul fantastic, în țare legile și principiile fizicii clasice nu funcționează totdeauna, pare justificată remarca lui Liviu Cotrău că nava din *Manuscris găsit într-o sticlă* seamănă cu o ființă însuflețită⁵⁸.

Referințe despre *Olandezul Zburător* apar și la alți autori. Astfel, o legendă despre acest subiect este relatată de Heinrich Heine în *Memoriile d-lui von Schnabelewopski* unde, cum ne spune Emanoil Ciomac, "lucrurile sînt povestite glumeț, și concepțiile romantice nu prea luate în serios"⁵⁹. Evident, trebuie amintită aici celebra dramă muzicală a lui Richard Wagner *Vasul fantomă* sau *Olandezul zburător*. Cu privire la această operă a lui Wagner, Emanoil Ciomac scoate în evidență câteva aspecte esențiale: "Corabia blestemată, rătăcitoare, himerică, veșnic în căutarea limanului mântuitor: *Arta* lui - pentru care îndură zbuciumul unei vieți ce năzuiește spre liniște, deplinătate și consfințire! Năluca acelui marinăr ce nu-și poate afla răscumpărarea decît în dragostea unei femei credincioase! Temă extrem de romantică, în care se afirmă de pe acum o idee organic pesimistă - aceea a *artistului* prigonit, pradă tuturor furtunilor, care caută cu deznădejde să se apropie de sufletul poporului, să fie înțeles și iubit -

și care pînă la urmă pricepe că nu-și va astîmpăra dorul, nu-și va găsi pacea și idealul decît în moarte"⁶⁰.

Din punct de vedere al simbolismului, *nava-fantomă* ar reprezenta visele nobile prin inspirație, dar care nu se vor putea realiza. Aceste vise sunt legate de idealul imposibilului⁶¹.

Despre corabia blestemată (deoarece la bordul ei se comisese o nelegiuire) vorbește, într-una din povestile sale, și Wilhelm Hauff. În acest caz, fărâdelegea este crima comisă asupra unui derviş⁶².

În cazul povestirii *Cupeul fermecat*, vehiculul cu pricina este o trăsură. Prin înfățișarea ei, arată foarte clar faptul că aparține unor timpuri trecute. Ar trebui să observăm, totuși, un aspect interesant: bețivul, deși ne dă o descriere relativ amănunțită a vizitiului, a trăsurii și a pasagerului din ea, nu ne spune culoarea cailor! Remarcă doar faptul că aceștia sunt stranii și că par a avea cel puțin două sute de ani!

Altfel, este de menționat că - dacă în povestirea lui E. A. Poe corabia este asemănată cu o ființă însuflețită - în ceea ce privește *Cupeul fermecat* trebuie să constatăm că se potrivește o mențiune făcută de Jean Chevalier și Alain Gheerbrant, și anume că trăsură și persoanele din ea - ne referim doar la vizitiu și la pasagerul cel tăcut - formează o singură ființă umană care este privită sub diversele ei aspecte și se află într-o situație conflictuală sau măcar dramatică⁶³. În cazul nostru, vizitiul și călătorul cel tăcut formează, împreună cu trăsură cea nefirească, o stranie materializare a Trecutului însuși adică, în definitiv, a morții! De ce ajungem cu exprimarea pînă la moarte? Pentru că atmosfera în cupeu înainte de evadarea eroului nostru este transfigurată în acest sens: luna îi acopera pe cei doi pasageri cu un val de dantele argintate care aduc a lintoliu mortuar, iar flacăra felinarului se transforma parcă în lumina unui candelabru de doliu. Așadar: "O adevărată înmormîntare, fără clopot"⁶⁴. Să nu uităm că luna - deoarece dispare pe timp de trei nopți, iar unele popoare socotesc că ea a fost mâncată de monștri - este considerată drept "primul mort"⁶⁵.

Pe lângă aceasta, să remarcăm că, în discuția cu vardistul, bețivul seamănă cupeul cu un dric. Iată, deci, prezența obsedantă a morții în mintea lui, datorită evenimentelor la care a luat direct parte și care l-au marcat evident pe plan psihic!

Extrem de interesantă ni se pare utilizarea imaginii lunii ca un element cu funcțiune ambivalentă. Ne referim îndeosebi la momentele imediat anterioare părăsirii cupeului. Pe de o parte, luna pare a se uita mai prietenoasă în cupeu, iar pe de altă parte îi acoperă pe călători "cu un val de dantele argintate"⁶⁶ care, după impresia eroului nostru, este un val al morții. Această comportare duplicitară a astrului nopții - asemănătoare unui prieten care lovește pe la spate - asociată și cu metamorfozarea felinarului în candelabru de doliu, nu fac decît să

aducă la paroxism sentimentul de angoasă ce se instalase progresiv în mintea bețivului. Nu întâmplător, după cum am mai menționat, luna este considerată - din punct de vedere simbolic - ca fiind *primul mort*; și asta datorită faptului că, după ce trei nopți în fiecare lună ea este moartă, adică dispare, reapare iarăși cu o strălucire mărită. La fel se consideră și despre morți, că ei obțin *o nouă modalitate de existență*⁶⁷. În cazul nostru, sub *privirea complice a lunii*, eroul nostru s-ar fi integrat *lumii moarte a trecutului putred*. Cu privire la imaginea lunii în cazul de față, poate ar fi bine să amintim și interpretarea lui Paul Diel - amintită de Jean Chevalier și Alain Gheerbrant - după care noaptea și luna ar simboliza imaginația nesănătoasă care provine din subconștient; despre această imaginație se poate spune că exaltă și refulează⁶⁸.

3. Modalitățile de ieșire din situația de criză apărută.

Tânărul ajuns pe corabia blestemată nu are altă ieșire din situația sa disperată *decât să aștepte să vadă ce se va întâmpla în continuare*. El nu poate să încerce să părăsească nava deoarece un plonjon în ocean l-ar fi dus la moarte sigură, iar vreo altă corabie prin apropiere nu se ivise. Neavând de ales, el se resemnează cu spectrul morții pe care o întrevădea dar, totodată, este curios să urmărească în continuare evoluția misterului corabiei damnite.

Pasagerul de ocazie din cupeul fantomatic *are posibilitatea de a evada din trecut*. Acest lucru el îl remarcă în legătură cu deplasarea lentă a vehiculului, fapt ce îi dădea ocazia *oricând* să părăsească trăsura. Însă, pentru un timp, el decide să rămână spre a vedea finalul acestei întâmplări neobișnuite.

În atitudinile celor doi protagoniști principali ai celor două povestiri discutate aici regăsim, probabil, secretul călătoriilor inițiate, făcute cu scopul revelării vreunui mister, a unei taine învăluită în straniețate.

4. Rezolvarea situației extraordinare în care se găsesc personaje principale.

Pentru eroul lui E. A. Poe, deznodământul este tragic. Problema este că - spre deosebire de drama muzicală a lui Wagner, unde scufundarea navei este consecința anulării unui blestem prin jertfa Sentei⁶⁹ - în *Manuscris găsit într-o sticlă* nu avem nici un indiciu asupra încetării acțiunii vreunui blestem. Corabia ajunge să se rotească - prin înlăturarea gheții - în cercuri concentrice; acestea se micșorează treptat și, în final, nava se scufundă. Regăsim aici preferința scriitorului american pentru forma rotundă - în cazul de față cercul, care este și formula concepției romantice în ceea ce privește viața -, iar acest tip de formă ajunge a fi asociată cu voluptățile pline de mister ale intimității⁷⁰.

Cu totul altfel este înfățișat deznodământul în *Cupeul fermecat*. În momentul în care realizează că, de fapt călătoria în trăsură nu este altceva decât o orientare tot mai clară spre lumea moartă a trecutului, neliniștea bețivului -

neadormită total de atmosfera din interior devenită treptat de-a dreptul apăsătoare, chiar sufocantă - se transformă în groază; consecința este reacția lui de disperare și părăsirea cupeului cu un efort deosebit.

Să ne gândim acum la schema elaborată de Victor Gioscia în *On Social Time* (în *The Future of Time*, editată la Londra în 1972), model prezentat de Liviu Cotrău⁷¹. Întâlnim acolo expresia *a fi sub timp* (*catacronic*), care ar însemna o trăire acută, hipercronică, a fluxului temporal; mai exact, ar fi vorba despre simțirea acruului gust ce caracterizează descompunerea și putrefacția. Și mai departe, se scoate în evidență faptul că *omul catacronic* este, în fond, o creatură a subteranelor; el este o ființă rănită, insultată și umilită. În plus este condamnat la o împovărătoare și veșnică repetiție⁷².

Părerea noastră este că bețivul, prin încercarea sa reușită de așa-zisă evadare (spunem așa-zisă pentru că nimeni n-a încercat, în mod efectiv, să-l împiedice a părăsi cupeul!) refuză să devină un *om catacronic*; el se reîntoarce în timpul real după ce, în interior, a tras destul de puternic în nări mirosul îmbâcsit cu putreziciune, fetid, al morții. Să ne amintim că el simte un miros de putred încă la urcarea în trăsura, dar își zice că se va obișnui. Iată că tocmai această relativă obișnuire - care ar fi însemnat, de fapt, metamorfozarea lui în *om catacronic* - este gata să-i fie fatală! În ceea ce privește povara veșnică a repetiției, să ne gândim la faptul că el vede, la fiecare privire pe geam, același tablou deprimant: "o stradă murdară, moartă sau poate adormită. Nicăieri țipenie de om"⁷³. La aceasta se adaugă tactul monoton și regulat al trăsurii și al cailor, precum și "respirația regulată, fără expresie"⁷⁴ a companionului său. În aceste condiții, apar chiar în mod firesc întrebările tot mai ciudate pe care și le pune eroul povestirii.

5. Alte aspecte interesante.

Poate că deosebirea esențială între *Cupeul fermecat* și *Manuscris găsit într-o sticlă* - din punct de vedere al intervenției lumii trecute - este aceea că, în povestirea la care a colaborat Liviu Rebreanu, trăsura oprește la *semnul bețivului*! Asta înseamnă că avem de-a face *nu doar cu o simplă alipire a eroului la o epocă misterios și brusc resuscitată ci, mai mult, cu o participare efectivă a acestuia în acel timp*! Interesant este faptul că acesta pare a fi singurul moment când se produce un *contact relativ clar* între realitatea înconjurătoare și cealaltă lume, toate evenimentele care s-au succedat ulterior demonstrând anularea acestui contact. Într-adevăr, bețivul nu mai poate purta un dialog cu nimeni, nu este luat în seamă (ca și cum ar fi inexistent), iar evadarea sa din cupeu se petrece (cel puțin așa lasă să se înțeleagă povestirea) fără ca sinistrul vehicul să se fi oprit! Așadar, iată o - să-i spunem - *minimă intervenție a trecutului în lumea reală*, fapt care, corelat ulterior cu totala ignorare a bețivului, nu face decât să sporească

valul de mister al narațiunii.

Spre deosebire de *Cupeul fermecat*, în *Manuscris găsit într-o sticlă* avem o intrare forțată a tânărului pe *vasul-nălucă* (datorită izbiturii teribile dintre cele două nave); mai departe, el este total nebăgat în seamă de către echipajul corabiei blestemate, inclusiv în dramaticul moment al scufundării. Așadar, macabra corabie îl primește pe tânăr doar datorită unui moment excepțional, manifestat prin aruncarea lui de pe o navă pe cealaltă.

Un aspect pe care îl vom aminti este faptul că, atunci când bețivul îi descrie vardistului cupeul în cauză, îl amintește ca fiind "înalt, mare și larg, ca un dric de clasa întâi"⁷⁵. El nu pomeneste culoarea cupeului! Și totuși, răspunsul vardistului este foarte ciudat: "- Cupeu galben?"⁷⁶, după care mai accentuează încă de două ori culoarea galbenă a vehiculului. Lăsăm această nesincronizare nelămurită - dar nu din vina noastră! - cu precizarea că, după cum am menționat la începutul lucrării, traducerea în română din maghiară și germană a titlului poveștii este *Cupeul galben* (*A sárga batár*, respectiv *Die gelbe Kalesche*).

Interessant este însă și altceva. Știm că eroul nostru urcă în trăsură în stare de ebrietate. Întrebarea este de ce povestirea a utilizat un om beat pentru a trăi întâmplările neobișnuite care îl vor marca? Răspunsul ține de dispoziția specială tipică stării bahice; în această stare realitatea este mai mult sau mai puțin percepută, granița dintre real și fictiv este îngustată iar consecințele pot fi dintre cele mai neobișnuite! Să ne gândim că beția reprezenta o tradiție în cadrul mării sărbători irlandeze de la *Samain* (din punct de vedere calendaristic corespunzând datei de 1 noiembrie), când curgeau în valuri hidromelul și berea. În marea majoritate a textelor se vorbește despre *starea de confuzie generată de beție*. Din punct de vedere simbolic, această sărbătoare se consideră a avea loc în afara timpului omenesc, iar oamenii iau contact - printr-o beție sacră - cu lumea zeilor, ieșind astfel din limita normalității⁷⁷.

De asemenea, interesant pare a fi faptul că, la coborârea sa năvalnică din trăsură, bețivul se gasește în același loc de unde a plecat. Aceasta s-ar putea interpreta în două moduri: fie călătoria a avut loc doar în mintea înfierbântată de aburii alcoolului a eroului (și când spunem asta avem în vedere faptul că vardistul nu văzuse cupeul, deși stătea acolo de un ceas și jumătate), fie călătoria avusese loc cu coincidența punctelor de plecare și de întrerupere forțată a ei (dar atunci înseamnă că trăsura era nedetectabilă de către simțurile unui om treaz, aparținător pe deplin lumii reale; sau poate că vardistul dormise). În cazul acestei din urmă interpretări, stimulată fiind de euforia bahică în care se afla, eroul nostru a luat contact - fără să vrea și fără să știe - cu o altă lume, de domeniul trecutului.

Concluzie.

Cupeul fermecat este - din punct de vedere al conținutului său straniu - o prezență singulară în cadrul prozei incluse în volumele de *Opere* ale lui Liviu Rebreanu. Oricare ar fi fost contribuția lui Liviu Rebreanu la realizarea acestei povestiri - autor, coautor sau traducător cu modificări proprii - faptul că scriitorul născut de la Băneasa s-a implicat și în acest gen de narațiune, desprinsă parcă din opera lui Edgar Allan Poe, ne indică plurivalențele sale literare. De fapt, din punct de vedere al aventurilor supranaturale la care ia parte eroul principal aflat sub influența alcoolului, *Cupeul fermecat* se aseamănă destul de bine cu o nuvelă mult mai cunoscută, și anume cu *Douăsprezece mii de capete de vite*, scrisă de Mircea Eliade⁷⁸.

Note bibliografice

1. Mircea Eliade, *Douăsprezece mii de capete de vite*. În: *La țigănci și alte povestiri*, București, 1970, p. 383-384.
2. Nicolae Gheran, Nicolae Liu, *Note, comentarii, variante*. În: Liviu Rebreanu, *Opere*, vol. 3, *Nuvela*, 1968, p. 435.
3. Nicolae Gheran, *Tînărul Rebreanu*, București, 1986, p. 296.
4. Nicolae Gheran, Nicolae Liu, *op. cit.*, p. 436.
5. *Ibidem*, p. 436.
6. *Ibidem*, p. 436.
7. Nicolae Gheran, *Rebreanu - amiaza unei vieți*, București, 1989, p. 106.
8. Nicolae Gheran, Nicolae Liu, *op. cit.*, p. 442.
9. Liviu Rebreanu, *op. cit.*, p. 330.
10. *Ibidem*, p. 331.
11. *Ibidem*, p. 331.
12. *Ibidem*, p. 331.
13. *Ibidem*, p. 331.
14. *Ibidem*, p. 331.
15. *Ibidem*, p. 332.
16. *Ibidem*, p. 332.
17. *Ibidem*, p. 332.
18. *Ibidem*, p. 332.
19. *Ibidem*, p. 333.
20. *Ibidem*, p. 333.
21. *Ibidem*, p. 333.
22. *Ibidem*, p. 333.
23. *Ibidem*, p. 333.
24. *Ibidem*, p. 334.
25. *Ibidem*, p. 334.
26. *Ibidem*, p. 334.
27. *Ibidem*, p. 334-335.
28. *Ibidem*, p. 335.

29. *Ibidem*, p. 335.
30. *Ibidem*, p. 335.
31. *Ibidem*, p. 336.
32. Niculae Gheran, *Tînărul ...*, p. 295.
33. Alexandru Piru, *Liviu Rebreanu*, 1965, p. 99.
34. *Ibidem*, p. 100-101.
35. *Ibidem*, p. 101.
36. Tudor Vianu, *Arta prozatorilor români*, București, 1988, p. 255.
37. Alexandru Piru, *op. cit.*, p. 103.
38. *Ibidem*, p. 104-105.
39. Liviu Rebreanu, *op. cit.*, p. 334.
40. *Ibidem*, p. 336.
41. Alexandru Piru, *op. cit.*, p. 105.
42. Liviu Rebreanu, *op. cit.*, p. 333.
43. *Ibidem*, p. 334.
44. Niculae Gheran, Nicolae Liu, *op. cit.*, p. 437.
45. *Ibidem*, p. 436.
46. E.A.Poe, *Prăbușirea Casei Usher - Schițe, Nuvele, Povestiri - 1838-1842*, București, 1990, p. 120.
47. Liviu Cotrău, Note și comentarii. În: E.A.Poe, *op. cit.*, p. 624.
48. E.A.Poe, *Manuscris găsit într-o sticlă*. În: E.A.Poe, *op. cit.*, p. 111-120.
49. Liviu Cotrău, *Prefață*. În: E.A.Poe, *op. cit.*, p. 25.
50. *Ibidem*, p. 27.
51. E.A.Poe, *op. cit.*, p. 114.
52. Liviu Rebreanu, *op. cit.*, p. 330.
53. *Ibidem*, p. 332.
54. *Ibidem*, p. 333.
55. E.A.Poe, *op. cit.*, p. 119.
56. Liviu Rebreanu, *op. cit.*, p. 334.
57. Liviu Cotrău, *Note ...*, p. 623.
58. Idem, *Prefață*, p. 13.
59. Emanoil Ciomac, *Viața și opera lui Richard Wagner*, București, 1967, p. 32.
60. *Ibidem*, p. 31-32.
61. Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri. Mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere*, vol. I, A-D, București, 1994, p. 364.
62. Wilhelm Hauff, *Povestea Vasului Nălucă*. În: *Prințul cel neadevărat - și alte povești*, București, 1995, p. 19-28.
63. Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *op. cit.*, vol. I, p. 250.
64. Liviu Rebreanu, *op. cit.*, p. 335.
65. Ivan Evseev, *Enciclopedia semnelor și simbolurilor culturale*, Timișoara, 1999, p. 255.
66. Liviu Rebreanu, *op. cit.*, p. 335.
67. Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *op. cit.*, vol. II, E-O, București, 1995, p. 244.
68. *Ibidem*, p. 248.
69. Richard Wagner, *Olandezul zburător (Corabia nălucă)*. În: *Olandezul zburător*, 1968, p. 83-134.
70. Liviu Cotrău, *Prefață*, p. 23-24.

- 71. *Ibidem*, p. 24-25.
- 72. *Ibidem*, p. 24-25.
- 73. Liviu Rebreanu, *op. cit.*, p. 333.
- 74. *Ibidem*, p. 333.
- 75. *Ibidem*, p. 335.
- 76. *Ibidem*, p. 335.
- 77. Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *op. cit.*, vol. I, p. 191-192.
- 78. Mircea Eliade, *op. cit.*, p. 377-390.

ETNOGRAFICA

ORGANIZAREA INTERIORULUI CASEI DIN COMUNA ȘANȚ DIN INCINTA COMPLEXULUI MUZEAL BISTRITA-NĂSĂUD

Muzeograf FLORICA POP

Comuna Șanț este situată în extremitatea nord-estică a jud. Bistrița-Năsăud, pe cursul superior al râului Someșul Mare, făcând parte din zona etnografică a Năsăudului.

Cele dintâi sate din acea zonă sunt Valea Mare și Șanțul (numit odinioară și Rodna Nouă), cele două formează comuna Șanț așezată la vărsarea în Someș a văilor Cobășel pe dreapta și Cârțibav pe stânga, mărginită la vest de M-ții Rodnei și la est M-ții Bârgăului.

Comuna Șanț este una dintre cele mai mari din România și cea mai mare comună din județul Bistrița-Năsăud, cu o suprafață de 25,032 ha, formând limita cu județele Suceava și Maramureș.

Datorită faptului că Valea Someșului în această zonă este îngustă, așezarea este foarte adunată de-a lungul drumurilor principale dispuse sub formă de cruce, având casele lipite una de alta, ceea ce o fac să nu fie o localitate specifică zonei de munte cu locuințe răzlețe. A fost ultima localitate din cele 44 de comune grănicerești de pe Valea Someșului, fiind localitate de frontieră. Granița militară cu cel de-al II-lea Regiment de graniță a viețuit din 1762 pînă la 1852, deci vreme de trei generații.

Rânduiala aspră impusă prin militarizare, însă plină de avantaje și privilegii materiale, se reflectă și azi în diferite aspecte ale vieții localnicilor: în viața lor socială cu puternică organizare familială, în psihologia lor, caracterizată printr-un puternic spirit de independență și de disciplină totală, în cultura lor materială cu aspectul ordonat al ulițelor, cu dimensiunile impunătoare și înfățișarea bogată a caselor.

Casa, care se găsește în parcul Complexului muzeal Bistrița-Năsăud, a fost achiziționată din comuna Șanț în anul 1991 de la familia Grapini Emil. Este o casă tipică sfârșitului de sec. XIX, și a aparținut unei familii înstărite.

După clasificarea făcută de I.Petrescu-Burloiu în studiul din *Sociologia românească*, anul III(1938) Nr.1-3., pp.36-45, referitor la "Tipuri de casă din comuna Șanț-Năsăud", în zonă întâlnim două tipuri caracteristice de case:

- Unul care cuprinde grajdul și șura sub același acoperiș cu casa având o singură încăpere de locuit, cu o încăpere și tindă sau cu două încăperi și tindă;

- Al doilea tip cu casa separată de "celturi" (șură, grajd) cuprinde în plan două încăperi, tindă și cameră sau două încăperi, tindă și două cămări.

Casa pe care o prezentăm face parte din al doilea tip.

Planul ei cuprinde tinda cu două camere mari, înalte, cu câte patru ferestre

luminoase. Alte două încăperi mai mici servesc drept depozite: camera de alimente alături de camera de locuit și camera cu depozitul rezervelor de haine, în legătură cu camera de oaspeți.

Este construită din bârne de brad, tăiate cu ferăstrăul în 4 fețe încheiate solid "coadă de rândunică". Înălțată pe temelie de piatră, casa este mărginită pe trei laturi de prispă (târnaț, gang) cu balustrada închisă și stâlpi ciopliți neted, cu muchiile teșite.

Acoperișul, sau "hăizașul", este înalt construit în patru "ape", fără hornuri. Lipsa hornurilor pe acoperiș ne amintește de impozitul pentru fumărit care apăsa asupra locuitorilor în feudalism.

În capătul "târnațului" se țin "stativile", urzoiul și bineînțeles lavițele pe care stau cei ai casei în zilele de sărbătoare. Tot pe "târnaț" se agățau de grinzi prin două cârlige de-a lungul "târnațului" o rudă unde se prind cununile de porumb puse la uscat etc.

Intrarea în casă se face cu ajutorul unor trepte din gresie de pe "târnaț" prin tindă.

Plafonul încăperilor este construit din grinzi, pereții sunt tencuiți și văruiți în alb, iar pardoseala este netedă din lut lipit. Se lipea în fiecare săptămână în vederea întreținerii în bune condiții.

Tinda este camera de trecere în cele două camere, loc pentru păstrat obiectele de uz gospodăresc și bucătărie pentru sezonul de vară.

Prezintă podul acoperit doar pe jumătate.

După ușa se află un podișor (dulap) din lemn cu polițe în partea de sus, apoi ușa de intrare în casa de dinapoi (unde se locuia), o laviță cu diferite obiecte de uz casnic, pive, vârtelnițe, cupe, butoaie, coveți, etc. O leasă (suport împletit din nuiele) pentru uscat fructele sau cașul, este agățată de grindă împreună cu cumpenele (cântar cu taleri).

La mijlocul peretelui ce despărțește tinda de camera de locuit este amplasată "vetrița", cea mai simplă formă pentru gătit. Înaltă de 0,80 m, este făcută din lespezi de piatră unse deasupra cu lut amestecat cu bălegar. Pe ea se face focul. Deasupra vetriței nu există pod (plafon), fumul putând să se ridice liber, înlesnind conservarea materialelor din acoperiș și a șuncilor agățate în pod. Aici se găsește și scara de urcat din pod. În pod se păstrează în primul rând proviziile de cereale, ținute în lădoaie, construite acolo odată cu casa, de dimensiuni mari. Tot pe pod, pe rudițe, agățate de corni, se afumă slănina, cârnații, șuncile etc, se usucă plante medicinale, ciuperci, etc.

Pe vatră se găsește ceaonul sau căldarea agățată într-o "cușbă" de lemn cu lanț și pirostriile sau *caii de foc* folosiți ca suport pentru cratițe.

Lângă vetriță se găsește ușa de intrare în "casa dinainte" și în colțul de la ușa o bancă cu coafe pentru apă, iar deasupra un cuier cu desagi și trăiști etc.

Camera dinainte "camera de paradă" sau "casa cu cingeaule", este camera așezată la drum. Este destinată oaspeților; în ea se păstrează cele mai frumoase obiecte din gospodărie, ceea ce-i oferă un aspect sărbătoresc.

Specifică interioarelor țărănești românești este așezarea pieselor decorative în frize colorate alternând cu câmpul alb al peretelui vărui¹.

În rânduiala camerei de oaspeți remarcăm în, dreapta intrării, colțul cu soba de încălzit, lavițele, dulapul cu vase, lăzile de zestre așezate la capetele paturilor și masa între două paturi acoperite cu țesături de lână, alese cu motive geometrice sau florale, cuielele de lemn pictate cu motive florale fixate roată pe pereți, sus către grinzi.

Pe cuie sunt cance și blide mari cu câte două torți, la care predomină decorul în albastru de cobalt și nuanțe de marouri, scos în relief pe fondul alb al vaselor.

Mai jos, pe pereți, sunt icoanele pictate pe sticlă de renumiții meșteri de la Nicula, tablouri cu poze de familie, unde îl întâlnim pe Dimitrie Gusti în postura de naș, tablou cu o parte din echipa regală a lui Dimitrie Gusti, în cercetarea sociologică din comuna Șanț din anii 1935-1937.

Blidele agățate în cuie, iar după fiecare blid câte un ștergar țesut cu decor liniar, cu alesături florale sau zoomorfe, multicolore, întregesc bogăția și varietatea ansamblului decorativ.

Cel mai decorativ colț din "casa dinainte" este colțul cu patul, din dreapta intrării, unde, pe aproape un perete întreg, este fixată ruda de perete pentru țesăturile decorative neutilizate.

Ruda² fixată deasupra patului, îndeplinea un important rol decorativ și constituia în același timp un semn al stării materiale a proprietarului³. Îți dădeai seama de hărnicia femeilor din casă după numărul țesăturilor etalate pe rudă. Ca valoare și importanță, cerga domină în ansamblul decorativ, ruda nimeni nu se la Șanț "ruda cu cergi".

Cergile din lână - decorate cu pătrate în culori calde de roșu, alb, negru, portocaliu, sunt așezate alternativ, vertical până deasupra patului. Marcând linia de sus, un păretar, ales cu motive geometrice (în pâraie) și douăsprezece căpătaie de perne decorate în tehnica ștergarelor de pe cuie, completează ansamblul decorativ.

Paturile, dispuse paralel de-a lungul celor doi pereți longitudinali, sunt acoperite de asemenea cu cergi din lână, iar la ambele capete sunt câte trei perne așezate una peste alta.

Masa înaltă cu "săcrie"⁴, așezată în fața laviței cu ladă, este acoperită cu o față de masă albă aleasă la capete cu motive florale și geometrice.

Păretarele, o țesătură din lână în pătrate de roșu, negru, galben, și verde,

înconjură pereții de la înălțimea paturilor și lavițelor în sus contrastând frumos cu fondul alb al pereților. "Camera dinainte" este prevăzută cu o cămară pentru haine în care întâlnim lăzi de zestre și cuier unde sunt depozitate hainele mai groase.

Camera de locuit

Numită și "casa dinapoi", este locul unde se desfășoară cele mai importante momente ale vieții familiale: alimentația, odihna, confecționarea hainelor și țesăturilor etc. Întregul inventar al camerei de locuit este aranjat pe mai multe grupe conform colțurilor ei: colțul cu cuptorul și colțul cu podișorul⁵.

În stânga ușii se află vatra cu cuptorul care domină prin volumul lui întreg interiorul ocupând o pătrime din încăperea. Cuptorul are o bază pătrată umplută pînă la 0,40-0,50 m cu umplutură de piatră și pământ. Peste această bază se pun lespezi mari de piatră formând vatra cuptorului.

Deasupra vetrei, în partea inferioară, se află cuptorul cu boltă pentru gătit și copt pâinea având în exterior formă dreptunghiulară. În fața lui se află o laviță formată din trei scânduri groase îmbinate între ele, una din laturi sprijinindu-se pe marginea vetrei, iar cealaltă pe picioare de lemn. Pe vatră întâlnim frecvent căloii din metal pentru sprijinit lemnele de foc, suport pentru ceaon, oale de lut, cleștii pentru prins jarul etc.

Pe cuptor era amenajat culcușul pentru bătrâni sau copii. Cu ajutorul hornului de formă dreptunghiulară se evacuează fumul în tindă, și de acolo în pod. Deasupra vetrei este fixată de pod "rudita"⁶ destinată uscării și prinderii hainelor.

Colțul cu patul este în continuarea vetrei focului, urmează lăițerele și podișorul pentru vase. În colțul unde se întîlnesc cele două lavițe este așezată "masa cu săcrie". În săcriu se păstrau alimentele necesare zilnic: pâine, slănină, precum și blidele, lingurile, clopotorul pentru mămăligă etc.

În colțul de lângă ușă este montat un colțar (dulăpior cu sertare pentru perete). Pe perete, aproape de vatră, este fixată o ramă de lemn pe care sunt agățate vase utilitare de lut.

De grinzele tavanului sunt agățate vase utilitare sau vase ce se întrebuințau la diferite ocazii. Ele sunt din lut, smălțuite sau nesmălțuite, ce provin din centrele de olari de pe Valea Bârgăului.

Nelipsite din această cameră sunt cuierul dispuse orizontal, cu cance și blide cu ștergare agățate pe perete și icoanele de Nicula.

Țesăturile de pat și păretarele sunt din lână, în culori naturale de alb, negru și gri.

Ștergarele, fețele de pernă și fața de masă sunt țesute în casă din bumbac în amestec cu cânepă, bogat alese în războiul de țesut cu motive florale și geometrice. Specific interioarelor din comuna Șanț sunt țesăturile alese în

pătrate colorate mai ales a cergilor și păretarelor.

Cu satisfacție constatăm și astăzi că țărăncile din satele de pe Valea Someșului sunt maestre în țesut și cusut, războiul de țesut, mai ales în lunile de iarnă, fiind nelipsit din camera de locuit.

Din cercetările făcute, în comuna Șanț mai întâlnim foarte puține case care păstrează elemente specifice și tradiționale ale vechiului interior. Vor dispărea treptat casele vechi, ele făcând loc caselor mai mari, acoperite cu țiglă, compuse din încăperi multe.

Amplasând această casă din satul Șanț în curtea Muzeului Bistrița, considerăm că ilustrăm și valorificăm o parte din patrimoniul arhitectural țăranesc de sfârșit de sec. XIX - și început de secol XX, având în vedere că, în timp, asemenea construcții au început să dispară încetul cu încetul.

(Vezi fotografiile 1-9)

Note bibliografice:

1. G. Stoica - *Interiorul locuinței Bistrița-Năsăud*, în *Arhitectura locuinței țărănești*, Buc., 1974, p.111-114.
2. Ruda - o prăjină din molid groasă și lungă fixată orizontal la 30-40 cm de tavan.
3. G.Stoica - ibidem
4. Masa cu săcrie - masă cu fața mobilă, iar dedesupt un fel de ladă pentru alimente.
5. Viorica Pascu - *Organizarea interiorului popular năsăudean*, În: AM.E.T, 1968-1970, Cluj, 1971, p.107-159.
6. Rudița - o prăjină de molid fixată în pământ.

CÂTEVA CONSIDERAȚII PRIVIND SĂRBĂTORILE DE IARNĂ ÎN COMUNA ȘANȚ

Muzeograf MIHAELA BOLOG

Sărbătorile de iarnă au ocupat și ocupă în continuare un loc important în viața omului. Ținut cu sfințenie de către toți oamenii din sat, cu excepția copiilor de vârste mai mici, Postul Crăciunului precede una din marile sărbători ale anului - Nașterea Domnului.

Pe valea Someșului, mai exact în comuna Șanț, unele dintre datinile și obiceiurile de altă dată pot fi întâlnite și astăzi; cu toate că, spun bătrânii, "Sărbătorile de iarnă erau mult mai frumoase pe vremuri. Era slujba de sărbători iar bătrânii umblau la colindat îmbrăcați în straie nouă" (Silvia Petri, 73 ani). În Ajun de Crăciun cetele de colindători frumos îmbrăcați în costume populare, porneau la colindat. Și atunci, ca și acum, colindătorii se organizau ținând cont de vârstă, în mai multe cete:

1. Cetele copiilor, care erau formate din fetițe și băieți, colindau mai devreme și primeau ca daruri mere, colăcei, nuci și pere uscate. Astăzi banii înlocuiesc unele din produsele enumerate anterior;

2. Cetele tinerilor (flăcăilor) colindau pe la casele cu fete de măritat;

3. Cei căsătoriți colindau pe la rude, prieteni și vecini iar ca dar primeau o cană cu vin, țuică și colăcei.

În prima zi de Crăciun toată lumea, cu mic cu mare, venea la biserică pentru a asculta Sfânta Evanghelie. Fiind considerată prea mare sărbătoare, în această zi nu se face "joc", oamenii stând pe la casele lor și primind vizitele rudelor. A doua zi de Crăciun era așteptată de către toți tinerii. După slujba de la biserică, aceștia se adunau pentru a participa la jocul numit "bere". Era un fel de joc care ținea zi și noapte, timp de șapte seri la rând până la Bobotează, după unii, sau până după Bobotează, după alții.

În ceea ce privește denumirea de "bere" a acestui joc, nimeni nu știe de unde vine. Persoanele chestionate de noi, spun că nu are nici o legătură cu băutura numită bere și că este un obicei al feciorilor an de an. La "bere" participă atât tineri cât și cei căsătoriți. Cu puțin timp înainte de Crăciun, într-una din seri, se adunau 20-30 de feciori pentru a-și alege un conducător al berii numit "bgirău". Rolul lui este de a organiza "berea", de a strânge banii de la feciori pentru a plăti gazda și muzica - "lui nu-i mai comandă nimeni, el este șeful berii" (Maxim Sângeorzan - 67 ani).

Locul unde se desfășura "berea" era ales de "bgirău". De obicei se alegea o casă mai mare în care oamenii iubeau jocul și erau dispuși să pună la dispoziția tineretului una din încăperi. În ultimii ani în care se mai ținea "berea", aceasta se făcea la căminul cultural. Datorită numărului mare de tineri și a faptului că, în acea vreme, casele aveau dimensiuni mai mici, tinerii se grupau, în funcție de vârstă, în mai multe "cete" și se organizau mai multe "beri":

1. berea tinerilor cu vârsta între 14-17 ani, a băieților care nu și-au satisfăcut încă stagiul militar;

2. două "beri", a feciorilor scăpați de armată.

La "bere" erau chemate toate fetele din sat. Feciorii erau cei care umblau prin sat și invitau fetele la joc, având însă permisiunea părinților. Fetele veneau însoțite de părinți iar în cazul în care aceștia nu mai erau în viață sau nu se puteau deplasa, erau însoțite de o mătușă sau o vecină. În ultimele zile ale "berii", fetele erau anunțate să vină la joc fără ca feciorii să meargă după ele - "Cele bine crescute nu veneau decât însoțite de drăguții lor. Dacă mergea după ea, zicea lumea, "ăștia se iau dar nu întotdeauna se adevărea." (Maxim Sângeorzan, 67 ani). Obligația fetelor față de feciori era aceea că ele trebuiau să primească plugușorul de Anul Nou, în cazul în care refuzau nu puteau participa la bere.

Jocul și voia bună țineau toată noaptea, tinerii jucau și cântau. Feciorii erau cei care aduceau țuică și vin și "beu 5-6 la o cupă cu jinars toată noaptea" (Fărăgău Mărioara 60 ani).

În ceea ce privește îmbrăcămintea, "tinerii și nu numai ei, veneau îmbrăcați în straie de sărbătoare, fetele cu poale și cămăși albe lucrate de mâna lor, cu zădii colorate și cojocel din blană de miel cusute cu mătase colorată, iar băieții cu cămăși albe încinși la brâu cu chimire din piele, cu opinci noi, cumpărate din târg cu puțin timp înainte, special pentru acest eveniment" (Fărăgău Mărioara 60 ani). Persoanele chestionate, ne spun, cu regret, că acum aceste jocuri nu se mai practică iar portul popular nu se mai poartă decât de sărbătorile mari: Paște, Rusalii, Crăciun, Anul Nou și atunci numai de către bătrâni. Tinerii l-au abandonat demult, în favoarea hainelor cumpărate din "bold" (magazin).

"Berea" era un prilej de veselie, de a lega noi prietenii între băieți și fete, care de cele mai multe ori aveau ca și finalitate căsătoria acestora. Totodată reprezenta și un bun prilej de a discuta și afla ultimele noutăți din sat.

Dintre toate serile de peste an, cea mai bogată în datine și credințe este seara Sfântului Vasile sau a Anului Nou¹. În această noapte nu doarme nimeni: copiii colindă pe la neamuri și vecini cu Viflaimul, Capra și Steaua (un obicei ceva mai recent). Tot acum este noaptea în care se spune că se deschide cerul iar cei cu sufletul curat, lipsiți de păcate, îl pot vedea pe Dumnezeu. Totodată, dorința pusă acum se va îndeplini.

În dimineața Anului Nou, băieții umblă pe la casele oamenilor cu "aldoitul" și urează un an îmbelșugat și sănătate gazdelor. Obiceiul, potrivit căruia primul care intră în casă de Anul Nou trebuie să fie băiat/bărbat era respectat cu strictețe. Potrivit acestei datini, băieții sunt cei care aduc belșug, fericire și sănătate. De Anul Nou nu se dă nimic cu împrumut iar la masă se mănâncă doar carne și produse din carne de porc deoarece, spun bătrânii, "porcul rânește înainte și îți va merge bine tot anul".

Un alt obicei care se practică de Anul Nou este cel al calendarului din ceapă. Se ia o ceapă, se desface și se aleg 12 foi care reprezintă cele 12 luni ale anului, se înșiră și se presară cu sare. În dimineața următoare, foile care au apă mai multă arată lunile mai ploioase iar cele uscate, lunile secetoase.

Șirul sărbătorilor de iarnă se încheie cu sărbătoarea Bobotezei. Puține datini și obiceiuri s-au mai păstrat legate de această sărbătoare.

Acestea au fost doar câteva dintre informațiile referitoare la unele obiceiuri de iarnă care se practicau și care, din păcate, sunt pe cale de dispariție.

(Vezi fotografiile 18-19)

Informatori:

Silvia Petri, 73 ani, Șanț;

Maxim Sângeorzan, 67 ani, Șanț;

Fărăgău Mărioara, 60 ani, Șanț;

Grapini Florica, 61 ani, Șanț.

Note bibliografice:

1. Simion Floarea Marian, "*Sărbătorile la români*", I, 1994, pag. 5".

MICĂ ISTORIE A CRĂCIUNULUI

ANA SĂLĂGEAN

25 decembrie a devenit data oficială a Nașterii lui Iisus Hristos în anul 320

Pentru a evita persecuția din timpul festivalurilor păgâne romane, primii creștini își împodobeau casa cu ilice de saturnalii. Pe măsură ce numărul creștinilor se mărea și obiceiurile lor prelevau, sărbătorile au luat o turnură creștină. Însă biserica timpurie nu a sărbătorit de fapt nașterea lui Hristos în decembrie, până la Telesphorus - al doilea Episcop al Romei din 25-36 - care a declarat că serviciul bisericesc ar trebui ținut în această perioadă pentru a sărbători "Nașterea Domnului și Mântuitorului". Oricum însă, cum nimeni nu era sigur cu adevărat când s-a născut Hristos, nașterea era sărbătorită deseori în septembrie, adică în timpul festivalului evreiesc al trompetelor (Rosh Hashanah din zilele noastre). De fapt, timp de peste 300 de ani, oamenii au văzut Nașterea lui Hristos în diverse date.

În anul 274, la 25 decembrie, împăratul Aurelian a proclamat data ca "Natalis Solis Invicti", festivalul nașterii soarelui invincibil. În 320, papa Julius I a menționat 25 decembrie ca dată oficială a Nașterii lui Iisus Hristos.

În 325, Constantin cel Mare - primul împărat roman creștin - a introdus Crăciunul ca sărbătoare fixă pe 25 decembrie. A mai introdus și Duminică, în a 7-a zi din săptămână, ca zi de sărbătoare, precum și sărbătoarea mobilă (Paștele). În 354, Episcopul Romei Liberius a ordonat în mod oficial credincioșilor săi să celebreze Nașterea lui Iisus pe 25 decembrie.

Chiar și după ce Constantin a sărbătorit în 25 decembrie Nașterea lui Hristos, creștinii își aminteau încă data respectivă ca pe o zi de sărbătoare păgână și nu împărtășeau bunele intenții ale împăratului. Crăciunul nu și-a căpătat recunoașterea oficială printre creștini decât recent. În unele zone protestante, sărbătorirea Crăciunului a fost chiar interzisă. În Anglia, Oliver Cromwell a interzis sărbătorile Crăciunului, între 1649 și 1660, prin așa-numitele "Legi Albastre". Când mulți dintre protestanți au scăpat de persecuțiile bisericii catolice, fugind în coloniile din toată lumea, interesul pentru sărbătorile vesele de Crăciun a fost reaprins. Cu toate acestea, Crăciunul nu a fost nici măcar o sărbătoare legală până în secolul trecut. În acel timp nu exista nici un personaj care să-l întrupeze pe Moș Crăciun.

Obiceiuri de Crăciun

Sărbătoarea Nașterii Domnului este marcată de numeroase tradiții.

Începând din ajunul Crăciunului, ulițele satelor răsună de glasurile colindătorilor. Purtând costume tradiționale și traiste cât mai încăpătoare, aceștia merg din casă în casă, pentru a le ura oamenilor fericire și prosperitate. Colindele sunt de două feluri: religioase și laice. Subiectele celor religioase se referă de cele mai multe ori la Iisus Hristos. Pe de altă parte, colindele lumești au un caracter liric și deseori sunt improvizate de colindători, în funcție de gazda pentru care cântă.

Copiii de până la 7-8 ani - spun etnografii - umblă cu colindatul în ajunul Crăciunului: "Colinde, colinde, dați bomboane în coșuleț". Când se înserează, încep să umble pe la case și cetele de colindători adulți. Cei maturi umblă cu colinde foarte vechi. În partea de sud a Basarabiei se umbla chiar cu colindul precreștin laic, de gospodar, de casă, de prunc, de fată, de flăcău, de logodiți.

De la Crăciun și până la Bobotează colindătorii umblă cu "Steaua", care vestește Nașterea lui Iisus. În unele locuri se întâlnește cântarea numită "Vecleem", sau "Irozii", o dramă religioasă care înfățișează misterul Nașterii Domnului în toate fazele sale. Pe lângă aspectul religios al colindelor, în timp a evoluat și partea laică a acestei tradiții. În unele locuri este obiceiul ca flăcăii să umble cu "Capra", "Ursul" sau "Cocostârcul". În aceste jocuri sunt purtate măștile confecționate din piei sau blană și sunt ironizate personajele rele. Cu această ocazie, gazda împarte colindătorilor covrigi, nuci, mere și colăcei pe care gospodinele îi frământă din timp pentru sărbătoarea Crăciunului.

În 1834, tradiția bradului de Crăciun și a colindelor s-a extins și în Anglia, apoi în lumea întreagă

Popularitatea Crăciunului a fost impulsionată, din 1820, de cartea lui Washington Irving - "Cum se ține Crăciunul la Bracebridge Hall". În 1834, Regina Angliei, Victoria, și-a adus soțul german, prințul Albert, la Castel, introducând în imperiu tradiția bradului de Crăciun și a colindelor ce se țineau în Europa. Cu o săptămână înainte de Crăciun, în 1834, Charles Dickens a publicat "O colindă de Crăciun" (în care a scris că Scrooge îi cerea lui Cratchit să se gândească și la întrunirea de Crăciun a Congresului SUA). Era deja atât de popular încât nici biserica, nici guvernele, nu mai puteau ignora importanța sărbătorilor Crăciunului. An de an, țări din lumea întreagă începeau să recunoască Crăciunul ca zi în care se aniversază Nașterea lui Iisus.

Astăzi, multe din obiceiurile păgâne sunt prezente în tradițiile de Crăciun. Iisus s-a născut în martie și, totuși, nașterea sa este celebrată pe 25 decembrie, în momentul solstițiului. Sărbătorile se termină în a 12-a zi de Crăciun (6 ianuarie), aceeași perioadă în care se serba și reîntoarcerea Soarelui la anticii romani și păgâni. De aceea, nu surprinde faptul că puritanii

creștini - sau chiar creștinii conservatori - sunt deseori supărați deoarece Crăciunul "nu este atât de religios pe cât ar trebui să fie".

Legenda lui Moș Crăciun

Figura lui Moș Crăciun (Santa Claus) este clădită pe Sfântul Nicolae, care a devenit unul din cei mai tineri episcopi ce au fost vreodată (la doar 17 ani). În timpul Reformei Protestante din secolul XVI, Martin Luther a încercat să oprească venerarea sfinților, iar sărbătoarea Sfântului Nicolae a fost abolită în unele țări europene. Cel ce oferea daruri a luat alte nume: în Germania a devenit Der Weihnachtsmann ("Crăciunul"), Père Noël în Franța, Moș Crăciun în Marea Britanie, și multe alte nume. Danezii, conduși de Peter Stuyvesant, au adus cu ei sărbătorirea lui Sinterklaas - numele danez al Sfântului Nicolae. Santa Claus este pronunția americană pentru Sinter Klaas. Încă înainte de 1773, "St. A. Claus" a fost menționat în presa americană. În 1809, Washington Irving (autorul "Povestirilor din caverna adormită") a scris despre Sinterklaas în "O istorie a New York-ului". Irving l-a descris pe Sinterklaas ca pe un omuleț rotunjor într-un costum danez tipic, cu bufanți pe genunchi și o pălărie cu boruri mari, care călătorea călare pe un cal în seara de Sfântul Nicolae. În 1822, Clement Clark Moore, poet și profesor de teologie, a publicat un poem "Vizita Sf. Nicolae" (cunoscută și ca "Noaptea dinainte de Crăciun"). Crăciunul lui Moore este un bătrân spiriduș vesel care zboară într-o sanie în miniatură, cu opt reni minuscule. Moore chiar a denumit renii cu nume cunoscute și astăzi precum și metoda prin care Santa se reîntorce în coș.

Thomas Nast, ilustrator și caricaturist, a contribuit cu propria lui viziune asupra lui Santa pentru revista săptămânală Harper din 1860 până în 1880. Nast l-a descris pe Santa într-o tunică roșie îmblănită cu o centură lată de piele. În fiecare an a adăugat mai multe detalii versiunii sale despre legenda lui Santa, inclusiv atelierul de acasă de la Polul Nord.

Neascultătorului și cumișelului

În 1885, Nast a desenat doi copii privind harta lumii și urmărind călătoria lui Santa de la Polul Nord până în Statele Unite. În anul următor, scriitorul american George P. Webster a preluat ideea, explicând că fabrica lui Santa de jucării și casa sa, în timpul lunilor de vară, sunt ascunse în gheață și zăpadă la Polul Nord. În 1931, Haddon Sundblom l-a prezentat pe Santa ca pe un omuleț rotofei mai degrabă, decât un spiriduș, cu o față jovială și o barbă mare, într-o reclamă Coca-Cola. Astăzi, Santa Claus al lui Sundblom coboară pe coșul caselor în întreaga lume.

În 1925, s-a constatat că nu existau reni la Polul Nord. Există însă oricum

o mulțime de reni în Lapland, Finlanda. În 1927 marele secret al adresei lui Santa a fost divulgat de Markus Rautio ("Uncle Markus") care era gazda popularei emisiuni "Ora copiilor" la un post public de radio finlandez. El a declarat că Moș Crăciun locuiește în Munții Korvatunturi din Lapland.

Korvatunturi - literar "Muntele Ureche" - se află în ținutul Savukoski (Lapland, Finlanda) pe granița fino-rusă. La 500 metri înălțime este de fapt un deal mai mare. Însă cele trei vârfuri ale sale indicau răspunsul pe care copiii lumii îl cereau de ani de zile: "Da, Moș Crăciun există cu adevărat".

Spiridușii păzeau casele împotriva răului

În Scandinavia timpurilor păgâne, oamenii credeau că spiridușii le păzeau casele împotriva răului. Deși acești spiriduși erau în general binevoitori, se spune că puteau deveni repede răutăcioși când nu erau tratați cum se cuvine. De-a lungul secolelor au fost fie iubiți, fie detestați. Unii oameni credeau chiar că erau spirite rele și canibali. Percepția asupra spiridușilor depindea în mare măsură dacă o persoană era răutăcioasă sau drăguță.

Când Crăciunul a devenit din nou popular, ca sezon al sărbătorilor, în mijlocul anilor 1800, scriitorii scandinavi ca Thiele, Toplius, Rydberg au schițat adevăratul rol al spiridușilor în viața modernă: magicieni ce sunt săcăitori într-un fel, însă sunt adevărații prieteni și ajutoare pentru Moș Crăciun. Ei sunt spiridușii Crăciunului. Artiști ca Hansen și Nyström au completat imaginea spiridușilor pentru noi.

La un moment dat se credea că spiridușii trăiesc în satul lui Moș Crăciun de la Polul Nord. Nimeni nu a reușit să vadă cu adevărat satul lor pentru că pasajul către el este un secret cunoscut numai de Moș Crăciun și spiriduși. Știm că este undeva pe muntele Korvatunturi în ținutul Savukoski din Laponia, Finlanda.

Cu mult timp în urmă, Moș Crăciun și spiridușii săi au descoperit formula magică a Prafului Magic al Renilor care-i face să zboare. Acest praf este pulverizat pe fiecare ren cu puțin timp înainte de plecarea lor din seara de Crăciun. Le conferă suficientă magie pentru a putea zbura în jurul lumii. Rudolpf este cel mai celebru ren. Este conducătorul celorlalte 8, ale căror nume sunt: Blitzen, Comet, Cupid, Dancer, Dasher, Donder, Prancer și Vixen. Numele celor 8 reni au fost publicate de Clement Clark Moore, poet și profesor de teologie american, în poemul său din 1822 "O vizită de la Moș Nicolae".

Bradul de Crăciun își are originea în Germania

Obiceiul de a avea un pom de Crăciun, nedecorat, se crede că a apărut în Germania, la începutul secolului al VIII-lea. Se spune că Sfântul Bonifaciu predica creștinismul triburilor druide germanice în apropierea orașului

Geismar, în ajunul Crăciunului. Pentru a convinge pe druizii care adorau stejarul că acesta nu este o zeitate, Sfântul Bonifaciu, supranumit "Apostolul Germaniei", a tăiat stejarul pe care germanicii îl adorau. În căderea sa, stejarul a zdrobit toți copăceii din preajmă, cu excepția unui mărunț brad. Legenda spune că Sf. Bonifaciu a socotit aceasta o minune și a numit brăduțul "copacul Pruncului Hristos". De atunci, Crăciunul în Germania se sărbătorea plantând un brad. Pomul de Crăciun, așa cum îl știm în epoca modernă, a apărut în secolul al XVI-lea, tot în Germania. În Alsacia, într-o hotărâre a consiliului orașului Elsass din 1561 se spunea: "nici un cetățean nu va avea pentru Crăciun mai mult de un brad, nu mai înalt de 8 picioare". Decorațiile atârinate în brad în acea vreme erau "trandafiri din hârtie colorată, mere, pișcoturi, zahăr și lucruri aurite". În regiunea Strasbourg-ului era obiceiul ca acești brazi să fie aduși în casă pentru a fi decorați la Crăciun. Acest obicei al unui pom veșnic verde pe care se atârnavă mere, aducea aminte de pomul vieții din Rai, obicei prezent în multe din spectacolele medievale. În secolul al XVII-lea, acest obicei de a decora un brad la Crăciun s-a răspândit în întreaga Germanie și, de aici, în Scandinavia. Răspândirea de care s-a bucurat pomul de Crăciun în țările protestante a fost înlesnită și de tradiția conform căreia Martin Luther a fost cel dintâi care a introdus lumânări în pom. Se spune că într-o seară de iarnă, mergând spre casă după ce tocmai scrisese o predică, Martin Luther a fost uimit de frumusețea sclipirii stelelor printre brazi. Pentru a arăta familiei sale cum a văzut el stelele printre crengile brazilor, a înălțat în mijlocul camerei un brad în crengile căruia a pus lumânări aprinse. Iluminat în secolul al XVII-lea de candelă din coji de nuci, pline cu ulei, brazii au cucerit Europa și lumea întreagă în secolul al XIX-lea.

Globurile de sticlă sunt produse din 1830

Primele ornamente de sticlă au fost așa-numitele "kugels", un fel de globuri de sticlă care erau puse în brad pentru a proteja casa de spiritele rele. Aceste globuri de sticlă erau produse în Lauscha (Germania) începând cu anul 1830. Forma acestor "kugels" aducea aminte de merele roșii care decorau în picturile religioase copacul din Rai.

Imigranții germani au dus cu ei tradiția bradului de Crăciun în America, în secolul al XVII-lea. Brazi iluminați public cu becuri electrice, au apărut pentru prima dată în Finlanda, la 1906, și în America - la New York - în 1912. Pentru prima dată este menționat în jurnalul lui Matthew Zahm din Lancaster (Pennsylvania), la 20 decembrie 1821, bradul de Crăciun cu toate decorațiile sale. De atunci bradul a devenit unul din simbolurile Crăciunului în întreaga lume.

DATINI ȘI OBICEIURI DE ANUL NOU

ANA SĂLĂGEAN

Dacă din tradițiile de odinioară nu a rămas aproape nimic, iar de sărbători răsună mai degrabă pocnetul asurzitor al petardelor decât colindele sau înfricoșătoarele obiceiuri cu rădăcini păgâne ce umpleau lumea satului de farmec și mister, merită măcar să ne amintim cum era întâmpinat Anul Nou nu mai departe de vremea bunicii.

Anul Nou vine la 1 ianuarie

Primul calendar Roman (introdus în 535 î.H.) avea 10 luni, cu 304 zile într-un an ce începea în martie. Ianuarie și Februarie au fost adăugate doar mai târziu. În 46 î.H., Iulius Cezar a creat "Anul Confuziilor", adăugându-i 80 de zile, lungindu-l astfel cu 445 de zile și aducând calendarul din nou în pas cu anotimpurile. Anul solar - de 365 de zile și 6 ore - a fost creat pe baza calendarului. Pentru a compensa cele 6 ore, fiecare al IV-lea an este format din 366 de zile. Atunci a decis Cezar și ca anul să înceapă la 1 Ianuarie.

În septembrie 1752, și în Marea Britanie și coloniile sale americane, calendarul Iulian a fost înlocuit cu calendarul Gregorian. Calendarul Iulian era cu 11 zile în spatele calendarului Gregorian, așa încât ziua schimbării, 14 Septembrie a trebuit să urmeze după 2 Septembrie. Rezultatul a fost că între 3 și 13 Septembrie, nu s-a întâmplat absolut nimic, iar ziua de An Nou s-a schimbat de la 25 martie la 1 ianuarie.

Mascații

Pentru cel mai important moment, trecerea în noul an, pregătirile se reiau. În săptămâna dintre Crăciun și Anul Nou, în toate satele, cetele de flăcăi se pregătesc pentru "urat", sistem complex de datini și obiceiuri. Pe înserat, în ajunul anului, sunt așteptați să apară "Ursul", "Capra", "Bunghierii", "Căiuții", "Malanca", "Jienii", "Mascații", etc. Concretizarea spectaculoasă a unor mituri antice legate de simbolistica animalelor, aceste manifestări reprezintă o modalitate originală de exprimare a arhaicelor asociații rituale dintre animale și cultul cvasi-universal al soarelui. Există și un cuvânt generic pentru aceste obiceiuri: "mascații". Recuzita, măștile, costumele sunt pregătite din vreme. Mai ales măștile sunt cele care vorbesc cel mai mult despre imaginația și umorul săteanului român. Anume meșteri s-au specializat în confecționarea lor, ele devenind cu timpul adevărate opere de artă populară. Faptul că aceste obiceiuri se practică la cumpăna dintre ani este justificat de simbolistica zilei de 31 decembrie, care,

în gândirea populară, reprezintă data morții, dar și a renașterii ordinii cosmice. Structura ceremonială a obiceiului este în același timp plină de forță și vitalitate. Muzica și dansul, remarcabile prin virtuozitate și dinamism, măștile pline de expresivitate, alcătuiesc un spectacol unic.

În diferite zone ale țării, costumația, interpretarea pot fi diferite, dar obiceiul este în esență același. Dacă acest fel de manifestare ne duce cu gândul la arhaice practici magice de alungare a maleficului, "Plugușorul", alt obicei, este strâns legat de mitul fertilității. Vorbe frumoase, de prosperitate și belșug, sunt adresate de cetele care vin cu "Plugușorul", fiecărei gospodării. Ca o incantație magică, textul urării se transmite din tată în fiu și nu există român să nu-l cunoască.

Capra

Acest obicei ține, de regulă, de la Crăciun până la Anul Nou. Măștile care invocau la Vicleim personaje biblice sunt înlocuite aici de masca unui singur animal, al cărui nume variază de la o regiune la alta: cerb în Hunedoara, capră sau turcă în Moldova și Ardeal, borița (de la bour) în Transilvania de sud. În Muntenia și Oltenia, capra e denumită "brezaia" (din cauza înfățișării pestrițe a măștii) și obiceiul se practică mai ales de Anul Nou. Capra se alcătuiește dintr-un lemn scurt, cioplit în formă de cap de capră, care se învelește cu hârtie roșie. Peste această hârtie se pune o altă hârtie neagră, mărunț tăiată și încrețită în forma părului. În loc de aceasta se poate lipi și o piele subțire cu păr pe ea. În dreptul ochilor se fac în lemn două scobituri unde se pun două boabe de fasole mari, cu pete negre, peste care se lipește hârtia neagră cu încrețituri sau pielea cu păr. În loc de urechi, capra are două găvane de lingură. Pe ceafă are patru cornițe, frumos împodobite cu hârtie colorată, pe care se află înșirate șiraguri de mărgelile sau hurmuzi. În dosul cornelor se află o oglindă care răsfărânge foarte frumos lumina de pe la casele unde intră capra noaptea. În cele două fălci de sus ale capului, se pune falca de jos, care se mișcă în jurul unui cui ce nu se vede. Această falcă este îmbrăcată la fel ca și capul. Sub ceafă este o gaură în care se pune un băț lung de un cot, de care se ține capra. De partea de dinaintea fălcii de jos se atârână un clopoțel, iar pe partea de dinapoi se află legată o sârmă. Dacă această sârmă se lasă slobodă, partea de dinaintea fălcii de jos atârână și astfel gura caprei se deschide. Dacă s-ar trage scurt de sârmă, gura caprei s-ar închide printr-o clămpăneală seacă, de lemn. Firește clopoțelul sună. Atât bățul, cât și sârma sunt acoperite cu un sac de formă tronconică, de pânză groasă de sac, care, pentru a sta umflată și a acoperi astfel pe cel ce va ține capra de băț, va clămpăni-o și va juca-o, are legate pe dinăuntru niște cercuri de sârmă sau de lemn. Masca este însoțită de o ceată zgomotoasă, cu nelipsiții lăutari ce acom-

paniază dansul caprei. Capra saltă și se smucește, se rotește și se apleacă, clămpănind ritmic din fălcile de lemn. Un spectacol autentic trezește în asistență fiori de spaimă. Mult atenuat în forma sa citadină actuală, spectacolul se remarcă mai ales prin originalitatea costumului și a coregrafiei. Cercetătorii presupun că dansul caprei, precum și alte manifestări ale măștilor (căiuții-feciori travestiți în crai, turca-masca de taur), întâlnite în satele românești la vremea Crăciunului, provin din ceremoniile sacre arhaice închinete morții și renașterii divinității.

Umblatul cu ursul

Spre deosebire de capră, această datină e întâlnită doar în Moldova, de Anul Nou. S-a avansat chiar ipoteza că la origine ei s-ar afla un cult traco-getic. Ursul este întruchipat de un flăcău purtând pe cap și umeri blana unui animal ucis, împodobită în dreptul urechilor cu ciucuri roșii. Alteori, masca este mai simplă: capul ursului se confecționează dintr-un schelet de lemn acoperit cu o bucată de blană, iar trupul dintr-o pânză solidă, astfel ornată încât să sugereze perii maronii caracteristici. Masca este condusă de un "Ursar", însoțită de muzicanți și urmată, adesea, de un întreg alai de personaje (printre care se poate afla un copil în rolul "puiului de urs"). Ațâțată de ursar ("Joacă bine, măi Martine,/Că-ți dau pâine cu măsline"), în răpăitul tobelor sau melodia fluierului, ținându-și echilibrul cu ajutorul unui ciomag, masca mormăie și imită pașii legănați și sacadați ai ursului, izbind puternic pământul cu tălpile. Jocul său trebuie să fi avut, la origini, rolul de a purifica și fertiliza solul în noul an. Reprezentația se încheie cu obișnuitele urări adresate asistenței.

Plugușorul

Urare tradițională la români în preajma Anului Nou, plugușorul a păstrat scenariul ritualic al unei invocări magice cu substrat agrar. El e întotdeauna însoțit de strigături, pocnete de bici și sunete de clopoței, dar plugul adevărat, tras de boi, a fost înlocuit cu timpul de un plug miniatural, mai ușor de purtat, sau de buhaiul care imită mugetul vacilor. Textul plugușorului și-a pierdut astăzi caracterul de incantație magică. Recitată într-un ritm vioi, urarea devine tot mai veselă, mai optimistă, pe măsură ce se apropie de sfârșit.

Sorcova

Aparținând obiceiurilor de Anul Nou, umblatul cu sorcova e mai cu seamă bucuria copiilor. Aceștia poartă o crenguță înmugurită de copac sau o sorcovă confecționată dintr-un băț în jurul căruia s-au împletit flori de hârtie colorată. Numele de sorcovă vine de la cuvântul bulgar "surov" (verde fraged), aluzie la ramura abia îmbobocită, ruptă odinioară dintr-un arbore.

Înclinată de mai multe ori în direcția unei anumite persoane, sorcova joacă întrucâtva rolul unei baghete magice, înzestrate cu capacitatea de a transmite vigoare și tinerețe celui vizat. Textul urării, care amintește de o vrajă, nu face decât să întărească efectul mișcării sorcovei.

Pusul cânilor

Pusul cânilor se făcea de Anul Nou pentru претендентii la însurătoare sau la măritiş. Femeile vârstnice aşezau sub câmile de pământ cărbune, bani, un pieptene, o floare, etc. Când tânărul sau tânăra nimerea sub cana ridicată cărbune sau floare, însemna că viitoarea pereche era neagră sau frumoasă ca o floare.

Iordănitul

Iordănitul era urarea de bine pentru noul an în care se intră. Pentru iordănit, de la Bobotează la Sf. Ioan, grupuri de flăcăi (care intrau și în curțile caselor), pe cine întâlneau în cale, în special pe bărbați, îi ridicau în poziție verticală de la pământ, făcându-le, cu mare zgomot, urarea de bine pentru Anul Nou. Flăcăii erau dăruți cu bani, cozonaci, ca și în zilele noastre la colindat sau plugușor.

Vergelul

Tot ajunul Anului Nou prilejuiește practicarea anumitor acte mistereose, care încearcă să prospecteze viitorul. Iată unul dintre obiceiuri: "Vergelul". Este un prilej de sărbătoare la care participă mai ales tinerii necăsătoriți și părinții acestora. Cei care fac "Vergelul" doresc să afle ce rezervă noul an, mai ales dacă și cu cine se vor căsători. În casa unei gazde, anunțați din vreme de "colceri" sau "chemători", se adună toți cei interesați. Într-un căzanel cu apă, cei ce doresc să-și cunoască viitorul aruncă un obiect personal (inel, mărgea, pieptene, ban, cuțit, etc.) Personajul cel mai de seamă este "Vergelatorul". El urmează să "proorocească viitorul", să-și potrivească vorbele și să stârnească hazul ... Ajutându-se de două vergele de la războiul de țesut, acesta bate în marginea căzanelului, intonând o incantație. Obiect după obiect este scos din apă la cererea participanților. Tălmăcirea sensului obiectului este simplă: inel - nuntă, ban - bogăție, pieptene - bărbat colțos, cuțit - ceartă, piatră - căsătorie amânată etc. După ce toate răspunsurile au fost date, cu toții, triști sau plini de speranță, se adună în jurul căzanelului din care apa a fost înlocuită cu vin și petrecerea începe.

Când se apropie miezul nopții către noul an, țăranii obișnuiesc să prevadă cum va fi vremea în anul ce vine. Se folosesc de foile unei cepe mari pe care le desprind și le aşează în ordine, numindu-le după lunile anului. În fiecare

din ele pun puțină sare. A doua zi, de Sfântul Vasile, cel ce dezleagă vrăjile și făcăturile, ei va verifica cât lichid a lăsat sarea topită în fiecare foaie. Așa vor ști (pentru că în mod misterios cantitățile sunt diferite) dacă vor avea secetă sau ploaie și în ce lună anume.

Boboteaza

Prima săptămână din ianuarie este marcată de două importante sărbători creștinești: Botezul Domnului (Boboteaza) pe 6 ianuarie, și Sfântul Ion pe 7 ianuarie. Toți românii se duc la biserică de Bobotează, pentru a lua apă sfințită, atât de necesară pentru tămăduire și purificare. În satele și orașele așezate pe maluri de ape, tinerii se întrec să scoată la mal crucea aruncată de preot în apa înghețată. Cel ce va reuși, va avea parte numai de bine. În aceste zile, atât de reci ale iernii, adunați pe lângă focuri neavând altă treabă decât de a hrăni animalele, țăranii români își trag sufletul alături de cei dragi, petrecând cu toți Ionii și Ioanele și pregătindu-se pentru truda care va veni curând, odată cu topirea zăpezii.

Tradiția vâscului în lume

Vâscul este o plantă parazită, care crește pe ramurile sau pe trunchiul unui copac și penetrează scoarța acestuia pentru a-și procura substanțele nutritive.

Această plantă era considerată sacră de oamenii din antichitate. Norvegienii, druzii, celtii și indienii nord-americani tăiau vâscul din stejar cu o seceră de aur. Ramurile trebuiau prinse înainte de a atinge pământul. Ei rupeau apoi ramurile în mai multe rămurele și le împărțeau oamenilor, care le atârnavă deasupra ușilor pentru a-i proteja împotriva trăsnetelor, fulgerelor și al altor rele. În cele din urmă, vâscul a devenit o tradiție de Crăciun. În limba celtică "vâsc" avea înțelesul de "atoatevindecător". Apicultorii britanici obișnuiau să pună rămurele de vâsc pe stupii lor, deoarece credeau că albinele bâzâie în onoarea copilului Iisus. În Franța, obiceiul legat de vâsc era rezervat pentru ziua de Anul Nou. Astăzi, săruturile sub vâsc pot fi schimbate oricând în perioada Sărbătorilor de Iarnă. Tradiția vâscului a dăinuit de-a lungul secolelor. O legendă spune că o rămurică de vâsc pusă în leagănul unui copil îl ferește pe micuț de toate relele. De asemenea, primului vițel născut după Anul Nou i se leagă o rămurică de vâsc la gât, pentru a proteja întreaga cireadă.

VERSURILE LUI *VIAN DIN DEAL* ÎN MEMORIA COLECTIVĂ A SĂTENILOR DIN SPERMEZU preot MARIUS DAN DRĂGOI

În Arhiva Primăriei Spermezeu despre *Vian din Deal* nu se păstrează altă mențiune decît consemnarea scurtă: ZSURZSUKA OCTAVIAN, fiul lui Grigore și Raveca, născut la 20 martie 1912, în Spermezeu, decedat la 20 aprilie 1980, în Spermezeu.

În memoria colectivă, însă, nu i s-a știrbit amintirea în primul rând datorită versurilor sale. A devenit foarte popular în perioada anilor 50-60, când regimul comunist ajunsese cu colectivizarea pînă în zona Năsăudului, pînă la Căianu Mic, în vecinătatea satelor Dumbrăvița și Spermezeu. Vian, cum îl numeau sătenii, locuia pe atunci în Dumbrăvița (Diug), sat, care ulterior, n-a scăpat de colectivizare, fiind rupt de trecut de sub administrația comunei Spermezeu la comuna Căianu Mic. Din fericire, colectivizarea s-a oprit la granițele Spermezeului. Cu acest prilej Vian a preferat să se mute la căsoiul său de pe terenul pe care îl deținea în Spermezeu, zona Picui, în vârful dealului, de aici apelativul *Vian din Deal*.

Drept răzbunare față de căienari, considerați niște instrumente docile în acțiunea partidului de a colectiviza zona, Vian a compus niște versuri prin care îi ponegreia elogiind demnitatea și frumusețea satului Spermezeu. Versurile au fost primite cu multă feroare în acea atmosferă de tensiune și repulsie, mai cu seamă că "voștinarii" (căinarii) erau de mult priviți cu antipatie de locuitorii satelor învecinate, și în special de spermezeni, datorită comerțului pe care îl făceau prin țară cu voștina. Erau considerați niște comercianți lipsiți de scrupule și verticalitate care se pretau la orice, în a falsifica marfa și înșela clienții pentru a-și satisface interesele și a obține banii doriți.

De altfel, aceeași animozitate s-a perpetuat pe parcursul anilor, drept dovadă, generațiile din anii 1988-1989, au refuzat cu obstinație de a fi înglobați la Căianu Mic, atunci când li s-a pus în vedere că "porunca partidului" este ca Spermezeul să fie desființat ca și comună. Spermezenii au ripostat vehement, iar când nu s-a mai putut, au preferat să treacă la Târlîșua. În acele momente dramatice, erau evocate versurile lui Vian:

"Ce-ai gîndit voi voștinari
Că-ți bea lapte din șustar
Și-ți mânca de dulce-n-post
Și-a fi Spermezeu a vost..."

Desigur, percepția asupra căinarilor nu se poate spune că a fost corectă, însă, locuitorii își aveau justificările lor.

Vian a trăit până la sfârșitul celor 68 de ani ai săi în Spermezeu, într-o sărăcie lucie. Pe deasupra, era și infirm, îi lipsea un picior. Se ajuta de un căluț amărât cu ajutorul căruia se deplasa până în centrul satului pentru anumite treburi și își lucra cu multă greutate pământul.

“Scrisă de Vian din Deal
Cu trei capre și un cal
Calu-i slab, caprele-s grasă
Și Vian nu are casă
Numai un căsoi nelipit
Cu ogrinji acoperit...”
“Pe șes tractoare sună
Să fie recolta bună
Numai cu Vian în Deal
Ară-un plug numai c-un cal
De la tulean la tulean
Așa-i lucrul lui Vian
Calu-i slab, pământu-i tare
Tot stă mohoru-n picioare...”

Versurile lui Vian au fost reținute mai mult sau mai puțin de către săteni. Cele despre căienari sunt cele mai cunoscute, pe care și le poate recita, până astăzi, orice spermezan. Așadar, Vian a rămas în memoria colectivă a satului tocmai datorită acestor creații ale sale. În ciuda stângăciei și simplității lor, prin ele iese în evidență aspectul unui sat din perioada comunistă, aflat în schimbare, și mai cu seamă, convulsia unui țăran infirm și sărac izbit de inumanitatea unui regim care, prin ideologia sa, încerca să schimbe normalitatea și viața dreaptă și curată a țăranului român. Se poate observa în aceste versuri atât nemulțumirea și tonul dramatic în fața asprelor imposite, cât și ipocrizia și lipsa de demnitate prin care se aduceau osanele partidului, de altfel ceva la modă în acea perioadă crâncenă.

Redăm în continuare câteva din versurile păstrate, în special prin oste-neala lui Poenar Iustin, 50 ani, care, prin anii 70, le-a copiat, după dictare, de la însuși Vian, pe care îl ajuta deseori, din compasiune, la cositul ierbii.

“Măi Iustine din Popoasă
Haide la mine la coasă
Haide și cosește-mi iarba
Că și eu oi face treaba
Tu să-mi cosești iarba mie

Eu să-ți fac o poezie
Și s-o spui la ciclu doi
C-am fost prieteni amândoi”

Din cercetările făcute pe teren am constatat că versurile redade din memorie de alți săteni nu sunt decât fragmente din copia care se păstrează la Poenar Iustin. Excepție fac câteva versuri pe care și le amintește Drăgoi Vasile, 68 ani, pe care le-a auzit de la Vian cu ocazia unei vizite pe care i-ar fi făcut-o la căsoi în perioada cât a lucrat ca funcționar al Primăriei.

Ce-ați gândit, voi, voștinari
Că-ți bea lapte din șustar
Și-ți mânca de dulce-n post
Și-a fi Spermezeu a vost?
Spermezeu-i băștinaș
Are țarini și imaș
Nu-i un sătuleț ca Diugu
Să-i luați carul și plugu.
Când vezi opt feciori că-s frați
Ce mai ai la ei să cați?
Câți cu bine de-o rugare
Nu să fii comandant mare
Mânați, măi flăcăi, tractorul
Că-i al vostru viitorul
Și al fraților ciobani,
Aveți tată, aveți mamă
Și n-ați rămas orfani
Este cine să vă vadă
N-aveți frică de dușmani.
Cîmpu-i lung, soarele-i vede
Spermezeu nu se pierde
Sat de munte, clasa întâie
Orișicând cu primărie.

★

Spermezeule bătrân
Nu uita că ești român
Că pe toate ramurile
Ți-s deschise geamurile
Colo-n deal, avem spital

Colo-n târg, veterinar
 Vis-a-vis de drum convoi
 Se mai vede ciclu doi
 Cu cooperativa-n față
 Stă biserica măreață
 Câțiva pași de aici la deal
 Ia, și sfatul popular,
 Câțiva pași de aici în jos
 Un cămin, mare frumos,
 Prin mijlocul satului
 Curge apa muntelui
 Când mai tare, când mai lină
 Învârtește morile
 Din boabe face făină.
 Peste-apă un pod de flori
 Construit de muncitori
 De lemnari și de fierari
 Toți l-au făcut laolaltă
 Și cu cei ce sfarmă piatră.
 Iar la stânga pe imaș
 Vezi turme cu ciobănași
 Iar la dreapta de la sat
 Sunt păduri pe dealu-nalt
 Și sub Steancă la Picui
 A făcut lupoaica pui
 Și cu vicleșugul ei
 I-a dus la Vian doi miei.
 Spermezeule bătrân
 Nu uita că ești român
 Și cu târgul tău de luni
 Și o vază și-un renume.
 Pe la capătul de sus
 Vezi pe brigadierul Rus¹
 Cum lucră cu tinereți
 Milioane de pueți.
 Scrisă de Vian din Deal
 Cu trei capre și un cal
 Calu-i slab, caprele-s grasă
 Și Vianu n-are casă

Numai un căsoi nelipit
Cu ogrinji acoperit.

*

De la munte pân-la gară
Toate plugurile ară
De la munte românași
Zilnic mână bivolași
Coasta oablă-n jos o toarnă
Și seamănă cu grâu de toamnă
Pe la șes tractorul sună
Să fie recolta bună
Numai cu Vian în deal
Ară-un plug numai cu-n cal
De la tulean la tulean
Așa-i lucrul lui Vian
Calu-i slab, pământu-i tare
Tot stă mohor-n picioare
Vian cântă, calu-i ară
Negurile fug prin țară
Dă, doamne, să iasă grâu
Lână la mîndruța-n brâu
Să bag și secerătoare
Trei surori și-o fată mare
Am arat și semănat
Ca fost ordin de la Sfăt.

*

Câți paznici, câți pădurari
Toți m-au luat de pieptar
Dar Puica² când a venit
Mi-a pus mâna tocmai în gât
Și m-a strâns de-o fost să mor
Pentru vrei doi cornișori
Și cu Pavel Mireșeanu³
Tot mi-au sfâșiat sumanul
M-o lăsat să mai trăiesc

Cornișorii să-i plătesc
De trei ori cât au costat
Măcar n-am fost vinovat.

*

Asta-i treabă, f-i raiu',
Domnii ne-au luat mălaiu'
Și ne-a dat bon de făină
Kilogram pe săptămână
Suptagronom David, tot
Ne-a luat grâul din pod
Și ovăzul din hambar
Și lâna de pe cârlan.
Și-a pus mândra teara-n șură
Nu-i ajunge băătăura
C-a dus lâna la fiertură
Fânul și l-a răsfiat
Și l-au plătit maximat
Pentru două măji de fân
Bei un kilogram de vin
Pentru două măji de paie
Iei gălușca la o oaie
Să nu moară de gâlbează
Să fete de Bobotează
Și să crească mielul mare
Și să-l vinzi cu trei parale
Să te duci cu bani în dare.
Dacă nu te mulțumești
Patruzeci de pălmi primești
Toate-odată ca la bal
Ordin ministerial.

*

La crâșma din Spermezeu
De trei nopți vinarsu-i tău
Beau ortacii, beau de stâng
Ei tot beau și alții plâng

Scrâșnește inima din ei
Se vânzolesc în ochi scânteii
Că-i jale mare fără leac
Se cătrănește badea Pop
Roșește ca-ncălzit foc
Și dă-n masă c-un pumn vânjos
De sar glăjile pe jos
Și tună vorbe, măi fărtați,
Noi să fim oameni curați
Că noi toți suntem de-un sânge
Și poporul românesc
Uite cum geme și plânge

*

Cântă cuce când ti-i duce
Când va fi vara mai dulce
Și vino la primăvară
De ne adă veste-n țară
De județ și de comună
Și de multe lucruri bune
Dar să nu faci vreo greșală
S-aduci veste rea prin țară
Să cânți, puiule, frumos
Și să aduci an mănos
Vara verilor să fie
Și peste tot primărie
Să aibă țara renume
Că Partidul Comunist
O făcut tot lucruri bune
România, mama noastră
Niciodată n-ai fost proastă
Că ai buni conducători
Tot de-ai patriei feciori
Și în orice colț de țară
Voinicii cu plugul ară
Și-au mult grâu de semănat
Și fete la secerat
Că la vara viitoare

Vor fi mai multe tractoare
Tractoriștii mai vânjoși
Vor mâna și-n sus, și-n jos
Brazdă lungă, brazdă lată
Și recoltă mai bogată
Cum n-am avut niciodată.
Din județ până-n comună
Toți să fim cu voie bună
Să cântăm și noi și cucu
Că ne merge bine plugu
Și prin părțile muntoase
Să fie iarba mai groasă
Și fetele mai frumoase
Ciobani, flăcăi și voinici
Cu suman și opinci
Cântă muntelui să știe
Că-n comună-i primărie
Valea Țibleșului sună
Dați flăcăi cu voie bună
Să cosim dealul cu iarbă
C-a făcut partidul treabă

*

Măi, Iustine⁵ din Popoasa
Haide la mine cu coasa
Haide și cosește-mi iarba
Că și eu oi face treaba
Tu să-mi cosești iarba mie
Eu să-ți fac o poezie
Și s-o spui la ciclul doi
C-am fost prieteni amândoi.

(Copiate de Poenar Iustin, 50 ani)

Dumnul Lazea⁶ și cu Șoș⁷
Vin de pe izvor în jos
C-un registru-n geantă-nchis
Calcă-ncet dar la precis
Drumu-i bun dar calea-i lungă

La Vian cu greu ajung
Ca să vadă cum i-i halu
Cum își ține-n tindă calul.
Calul mănă la corciui
N-are grija nimănui
- Declară-ți, Vian, averea
Oi și capre și porcine
Dacă vrei să-ți fie bine!
- Doară, eu le-am declarat
La recensământ la sfat
Da mai vin la mine-acasă
Ca să vadă dacă-s grasă...
- Să trăiți, Domnu Primar
Să-ndreptăm claia din deal
Cu poprele de stejar.
Vine vicele Drăgoi⁸
- Hai să v-ajutăm și noi.

Note bibliografice:

1. Rus Alexandru, sătean din Spermezu, decedat, fost brigadier silvic.
2. Sătean din Spermezu, poreclit Puica
3. Sătean din satul Mireș
4. Pop Ioan, sătean din Spermezu, decedat, funcționar la Primărie
5. Poenar Iustin, 50 ani, informatorul de la care ne-au parvenit versurile lui Vian
6. Lazea Ștefan, profesor la Școala generală din Spermezu
7. Șoș Ioan, clopotarul satului, decedat, iar pe atunci și om de serviciu la primăria din Spermezu
8. Drăgoi Vasile, informatorul care ne-a redat versurile, pe atunci vice-primar. Ulterior a devenit primar al comunei Spermezu.

CÂTEVA CONSIDERAȚII DESPRE OBICEIUL ÎNSÂMBRATULUI

IOAN RADU NISTOR

Începuturile îndepărtate ale procesului de conturare ocupațională a păstoritului se pierd într-o formă străveche de dobândire a resurselor de trai. În ansamblul ocupațional, alături de agricultură, ca ocupație de bază și complexă, păstoritul s-a dezvoltat pe fundalul economiei agricole, dar și ca specific, ocupație în sprijinul agriculturii și cu unele caracteristici specifice. În cursul ocupațional general, păstoritul s-a dezvoltat în mod necesar într-o interdependență economică, tehnică, folclorică împreună cu meșteșugurile populare, pădurăritul, vânătoarea și pescuitul, cu obiceiurile populare în general.

Păstoritul, sub diferitele sale forme de practicare, a răspuns mai întâi unor necesități economice, completate cu cele spirituale și manifestările folclorice. Ca și agricultura cu *tânjaua*, *craii*, ori *cununa*, păstoritul și-a creat, ca manifestare folclorică înscrisă în rândul obiceiurilor, *însâmbratul*, *sâmbra oilor*, *măsuratul*, *băgatul pe brânză*, alte sinonime.

Păstoritul, de-a lungul istoriei și în condițiile luptei complexe a păstorului pentru valorificările cele mai diverse ale naturii, relevă și îmbracă numeroase forme tipologice, atât economice cât și de manifestare spiritual folclorică.

În funcție de forma și conținutul vieții pastorale practică, s-au diferențiat și formele de manifestare a sâmbratului. Desfășurarea completă a obiceiului se caracterizează prin numeroase note particulare, în funcție de sistemul de păstorit, de condițiile naturale, de colectivitate și de interferențele între obiceiurile cu caracter agro-pastoral. Obiceiul, ca formă privește, în primul rând, și depinde inclusiv de sistemul zonal de oierit, incluzând una sau mai multe manifestări anuale. În acest context, vom preciza că *însâmbratul* este în esență sa același.

Autenticitatea obiceiului în sine este susținută și respectată și prin locul de origine al său, de caracteristicile acestui loc, de interferența și influențele reciproce dintre obiceiurile agrar-pastorale ale locului; chiar de caracteristicile graiului local.

Însâmbratul, în accepțiunea noastră, în urma cercetărilor, atât cele bibliografice, cât mai ales cele de teren, poate fi privit și altfel decât istorico-cronologic. Se serbează anual fără a fi perceput ca fenomen istoric pentru că el are loc la timpul prezent și, în mod conștient, el reprezintă cu totul și cu totul altceva decât un simplu fenomen al complexului de cultură populară. În acest context, sprijinit de numeroase argumente, obiceiul ca atare ascunde, în spatele eresurilor, adevăruri istorice și științifice perfect valabile. Putem afirma deci că

însâmbratul este un obicei unicat în istoria arealului zonal, el dă personalitate atât ocupației -păstorit-, cât și obiceiurilor populare zămislite într-o matcă a Carpaților și a Dunării.

Astăzi s-a dovedit deja că însâmbratul, ca fenomen mai întâi și obicei mai apoi, este îndreptat asupra aprofundării rolului pragmatic al său, îmbinat într-o definire de ansamblu între obiceiurile cu caracter agro-pastoral. Ca obicei, deschide, prin modul de desfășurare, un întreg capitol al existenței ocupației păstorit și de ce nu, o porțiță spre existența spirituală concentrată în episoadele ori momentele de desfășurare.

Însâmbratul se aliniază sferei încercărilor săteanului de a se apropia de sacralitate, de a comunica cu forțe supranaturale. Aceasta prin oferirea de ofrande ce au, credem, menirea să mijlocească o bună conviețuire, de aceea nu vom evita să amintim faptul că baciul, cu ocazia serbării și a mesei la însâmbrat, taie unul sau mai mulți miei, din care prepară apoi mâncare pentru participanți. Iată deci cum, poate inconștient, devine licit și pios și sacrificiul în complexul de manifestări ce țin de regulile de petrecere a obiceiului și cum se orientează acesta spre zona spiritualului și spre solemnitatea și bucuria serbării, amintind involuntar de practici milenare, când săteanul și divinitatea se bucurau să mănânce și să petreacă laolaltă.

Veridicitatea ideilor de mai sus o susținem și prin afirmația că ofranda adusă de baciul de la boteiul din hotar sau stâna din munte oferă un dar, deși întreaga comunitate participantă practic nu ar avea nevoie din punct de vedere nutritiv. Mecanismul acestui dar, în accepțiunea noastră, este acela de a vedea natura sacrificiului în dorința de reușită a tuturor activităților ce privesc obiceiul de însâmbrat. Apoi, poate fi considerat ca o provocare a sacrului, prin oferirea cu această ocazie a unui bun personal, la care se renunță. Aceasta în credința că acest dar nu poate fi refuzat de divinitate, care, la rândul ei se crede că va răsplăti ofranda prin aceea de a apăra atât individul cât și animalele sale de toate necazurile ce s-ar putea abate asupra lor. Iată cum susține aceasta Mircea Eliade: "Plecând de la ideea că viața nu se poate naște decât dintr-o altă viață sacrificată, că moartea violentă e creatoarea unei noi vieți ce se manifestă pe un alt nivel al existenței".

În considerațiunile noastre asupra însâmbratului am încercat să regăsim epopeea păstorului român și al proprietarilor de animale în contextul ocupațiilor tradiționale și a obiceiurilor în habitatul pastoral-agrar. În mitologia populară, oaia este o ființă demiurgică, ea este prezentă și însoțește credințele, legendele, superstițiile, descântecele, cântecele, colindele și jocurile (brăul oilor).

Această aglomerare de fenomene este în relație cu motive biblice, arhaice. În pregătirea și desfășurarea însâmbratului găsim momente ce

amintesc vechi credințe, găsim o imensitate de date etnofolclorice structurate într-un loc și timp, într-o regie de spectacol cu intervenții de mică importanță și fără conturbare de esență. De aceea, concepția răspândită astăzi de oficializare a vechiului, cum că obiceiurile vechi, deci și însămbratul, ar fi refractare la civilizație, în accepțiunea noastră nu se confirma. Aceasta pentru că tot noul adus este înglobat într-o realitate puternic sedimentată și în simplitatea manifestării, în pitorescul și puritatea de ansamblu a culturii populare românești.

Obicei agro-pastoral, însămbratul, în cursul lui de asimilare, atât magico-religios cât și existențial, a manifestat permanent tendințe de a-și adăuga firesc noi elemente. Aceasta într-un sistem propriu de valori și semnificații, în proporțiile concepției etice a păstorului și a colectivității din care acesta face parte. Dacă rememorăm "contaminările" de genuri și specii în cadrul aceluiași tip de manifestare, acestea au fost frecvente, iar obiceiul de însămbrat legat de un cult străvechi, oferă numeroase exemple în acest sens. Însămbratul, ca expresie a multor alte obiceiuri populare, vine să întărească și să dezvolte momente de credință. Un moment reprezentativ este acela cu care atât personalul stânii cât și participanții manifestă necesitatea de a se întări în credință și a elimina neputința și zădărnicia din valurile vieții și ale destinului.

Însămbratul reflectă permanent o activitate desfășurată în diverse ipostaze, ipostaze ce alcătuiesc adevărate documente de vechime în contextul fenomenelor sociale și al obiceiurilor cu caracter agro-pastoral. Interesant de observat ar fi și faptul că, în desfășurarea obiceiului, legătura dintre pământeni și cer este nelipsită. Aceasta poate fi exprimată prin însăși credința într-o legătură misterioasă cu Divinitatea, permițând ca însămbratul să se efectueze sub influența spiritualului și al magicului. Experiența de teren ne înclină a arăta că de multe ori se recurge la rugăciune, la descântece de făcătură de rău, de bube la animale, de șchiopătare, de duhurile necurate și multe altele ce s-ar putea abate asupra păstorilor și animalelor, asupra locului și așezământului stânii.

Între obiceiul ca atare, între rit și mit se instalează o perfectă relație. Mitul se pare că dă rezolvare unei realități ce se petrece prin obiceiul însămbrat. Ritul îi releva obiceiului soluționarea actelor și a tuturor momentelor ce se petrec într-un loc, într-un timp, într-o zonă. Acest aspect, zicem noi, subliniază relația dintre realitate, imaginar și spiritualitate, izolează la o dată, într-un loc și într-un anume fel calitatea obiceiului ca atare. Ca aspect relevant să dăm numai un simplu exemplu: înconjurul staulului și al strungilor înainte de a începe mulsoarea, stropirea cu aghiazmă a acestora, a clădirii stânii, a comarnicului, a izvorului de apă, a halauălor și a locului, în patru părți, imitând semnul crucii (dacă este prezent preotul se face de acesta, dacă nu aghiazma și busuiocul sunt aduse de unul dintre mertuci).

Prin cercetările efectuate de-a lungul timpului am constatat că, în desfășurarea de ansamblu a însâmbratului (astăzi foarte rar mai întâlnim în sate ca: Sântioana, Șieut, Gledin, Sebiș - informație 1972), la momentul de petrecere cu joc se practică și jocuri specifice ciobănești. Aceste jocuri se întâlnesc foarte rar la horele satești. Aspectul acesta ne indică faptul că jocurile respective cândva constituiau și făceau parte dintr-un repertoriu pastoral și că au avut o arie mult mai largă de răspândire și manifestare.

Ca obicei străvechi, însâmbratul a ținut permanent de aceste credințe și datini, s-a instalat la un loc bine definit între obiceiuri, în practicile rituale și chiar în cele magice. Însâmbratul în zona la care ne referim - Țara Năsăudului - a îmbrăcat unele forme aparte. Spunem aceasta dat fiind faptul că populația din acest colț de țară s-a prezentat întotdeauna cu o fizionomie mai aparte, o populație liberă, cu un deosebit simț al proprietății. Munca și obiceiurile au avut menirea de a se desfășura mai ușor și au îmbrăcat permanent momente de bucurie și veselie. Mertucilor și personalului de la stână le este mereu dor de joc și de petrecere, manifestări ce se integrează perfect în specificul muncii în domeniu, iar participanților ocazionali la însâmbrat le face inima să tresalte, îi emoționează, îi pune pe aceștia de multe ori între muncă, vrajă, afecțiune, joc și voie bună. Impactul cu momentul însâmbrat devine, astfel, un moment afectiv puternic și copastoral.

În funcție de venirea primăverii, deținătorii de oi și capre, cum da colțul ierbii, le scot pe acestea în hotarul satului, pe proprietăți individuale. La începutul lunii aprilie, uneori chiar și după jumătatea lui martie, dacă pășunea permite, proprietarii formează trei-patru *boteie* (în funcție de numărul de animale ale comunității satești) în hotarul localității. În localitățile unde se obișnuiește să se prepare lapte acru se face un *însâmbrat pe lapte acru* în hotar. Oile sunt aduse de obicei pe proprietățile *mertucilor* (proprietari cu animale în botei) ce posedă case în câmp și adăposturi pentru animale. Se angajează baci și un număr mic de păcurari. La cel mult o săptămână se organizează măsuratul pe lapte acru. Cu o zi înainte de data fixată pentru acest însâmbrat, mertucii se prezintă la stână. La mulsoarea de ujina se face *vârșogul*, adică sâmbrașii - mertucii - își mulg oile cu mulgași străini. Înainte de-a începe mulsoarea, unul dintre proprietarii mai în vârstă ingenunchează în fața strungilor și rostește cu glas tare *Tatăl Nostru*. Laptele rezultat se pune tot la un loc în budaca (vas de lemn cu toartă), unde se măsoară cu *carâmbul* (râboj) cioplit pe patru fețe. Locul unde ajunge suprafața laptelui din budacă se însemnează cu o creștătură în jos. Astfel se obține cantitatea de lapte ce o au toți proprietarii la un loc.

Preparatele din această cantitate de lapte se folosesc pentru cheltuielile boteiului, o parte, iar altă parte se împarte în mod egal fiecărui mertuc sub formă de caș, urdă și spume.

Din complexitatea de momente se detașează și cele cu haz și pline de ilaritate care totodată în prim-plan au și un caracter de pedepsire a anumitor mertuci ori reprezentanți ai puterii locale a satului. Respectivetele momente cu caracter de răzbunare pedepsesc mertucii pentru te miri ce fapte în neconcordanță cu normalitatea de desfășurare a obiceiului. Cei în cauză, ce s-au dovedit a încerca să înșele comunitatea, au provocat scandaluri ori te miri ce alte fapte ce au adus atingeri în rău, sunt pedepsiți în stil original. Pe ascuns, în timpul mesei, baciul, ori vreun mertuc mai șugubăț, le strecoară acestora în mâncare făină de cari, fire de păr tocate mărunț de sub burta vreunui țap, ori dopuri de plută mărunțite fin. La ceva vreme după aceasta, celor care li s-a strecurat în mâncare ingredientele amintite, le provoacă o diaree de multe ori cu consecințe grave. Altor se obișnuiește a le crea momente prin care comunitatea îi face de râsul tuturor, sunt trimiși în diferite locuri pentru te miri ce obiecte, să aducă relații despre ceva ce nu există, să caute anumite obiecte, plante ori alte lucruri etc. Momentele create produc ilaritate, de multe ori putând duce chiar la certuri și bătăi.

Vârșogul este, deci, tot un fel de măsură. Acesta se face în scopul de a se aprecia cantitatea de lapte a boteiului sau a stânii, ca, în funcție de aceasta și în funcție de cantitatea de lapte a fiecărui mertuc, să se stabilească câte cupe de lapte acru ar reveni fiecărui proprietar, pentru personalul de la stână și pentru alte cheltuieli ale stânii sau boteiului. Adică se fixează numărul de cupe "lapte muls atâtea cupe lapte acru", prin învoiala colectivă. La acest prim însămbat proprietarii mai primesc o cantitate de spume (spuma rezultată din tunsul laptelui când fierbe) la obținerea laptelui acru, laptele se fierbe mai mult; se zice că atunci este gata când capătă o culoare rozie și mai bun dacă are puțin gust de afumat).

A doua zi după vârșog animalele se scot în pășune (se pășunează de obicei unde este iarba mai bună și se pleacă mai de dimineată) și în jurul amiezii se revine la stână pentru a se face măsurătoarea. Fiecare proprietar își mulge oile. Unii își fac *țâncușe* (tot un fel de răboj), pe care se încrestează fiecare oaie sau capră pe care a muls-o. În timpurile mai vechi, boteiele și stânele erau formate dintr-un număr mai mare de animale (1000-1400 capete), cu proprietari mai puțini ca număr în stână. Măsuratul laptelui în budacă se putea face pe același carâmb al stânii, fiecare proprietar cu creștatura lui în jos. (Se creștează pe carâmb un semn cu înclinația spre în jos). Creștatura de pe carâmb corespundea cu una din creștăturile făcute pe carâmbul proprietarului sau pe *țâncușă*, aceasta pentru a se avea controlul cantității de lapte. După ce proprietarul își lua întreaga cantitate cuvenită, la semnul lui de pe carâmb își făcea o creștătură în sus (semn după care baciul și capul de botei înseamnă că a predat mertucului cantitatea de lapte acru ce i se cuvenea). Cu timpul, numărul de deținători de animale a cres-

cut, dar cu efective mai puține. În mare parte, acest fenomen a determinat și modul de desfășurare al sâmbatului, precum și a măsurătorii laptelui, pe cupe sau litre. Măsurătoarea se desfășoară respectând în general aceleași practici. După ce fiecare și-a muls animalele, se prezintă cu gălețile la baciul stânii, care măsoară cu o cupă cantitatea de lapte a fiecăruia. Proprietarilor care au mai puțin lapte decât o *cupă* (1,8 sau 2 litri este capacitatea unei cupe) li se măsoară cu submultipli cupei: *felea*, *fărtaiul* și *porția*. Câte cupe de lapte (sau submultipli ai cupei) are la mulsoare mertucul, conform învoielii și a cotei stabilite, atâtea cupe de lapte acru primește.

După ce fiecare mertuc a terminat măsurătoarea, o parte din lapte se pune la fiert. O altă parte se face caș proaspăt pentru a fi împărțit în mod egal fiecăruia și pentru personalul de la stână. Vasele pentru păstratul laptelui și ulterior al brânzei, înainte de a se ajunge la măsurat, se opăresc cu urzici și pietre încinse în foc și cu cenușă. Unele femei care știu să facă descântece sting tăciuni (cărboni) în berbințe, asta pentru ca laptele și brânza să nu facă viermi. Proprietarii veniți la stână pentru însâmbrat au adus de acasă mâncare, băutură, *cocoradă* (un fel de aluat pentru pâine umplut cu brânză, varză, etc.), plăcinte, alte dulciuri (dacă mai ai cârnat duci cât ești de fâlos! /Ni mă că ăștia o tăiet porcu amu!). În timpurile mai vechi obișnuiau să aducă cu ei ceterașul satului. Baciul obișnuiește să facă câte o ciorbă acră din carnea mieilor ce nu au fost rupți de la oi, ținuti tocmai pentru acest eveniment. La munte această ciorbă are în componență macriș acru. Înainte de începerea petrecerii, veteranul stânii îngenunchează și rostește Tatăl Nostru, precum și câteva binecuvântări și zicale cu scopul de a feri stâna de vremuri grele, de boli și bube la animale, pentru alungarea animalelor de pradă și pentru alte nenorociri ce s-ar putea abate asupra stânii. Acesta, în lipsa preotului, binecuvântează și bucatele și masa întinsă pentru petrecere. Se întind fețe de masă și *bânduri* pe care se așează mâncarea și băutura.

Cel care a avut mai mult lapte, așa-zisul *cap de botei* (stână), trece pe la fiecare mertuc și servește din băutura sa. Apoi, și ceilalți trec unii pe la alții și servesc bautură. Când aveau și ceterași, cei mai tineri începeau să joace. Încet, încet se încingea jocul ca la *dugeana* din sat la sărbători ori duminica după slujba de la biserică. Petrecerea durează până la lăsarea serii. Baciul servește din zeama acră de miel cu macriș. La plecarea spre casă a mertucilor, baciul dă fiecăruia câte o porție de caș, urdă și spume. În general petrecerea se termină seara. Interesant este faptul că, din cercetările noastre, din această ipostază a sâmbatului reiese limpede legătura între pământean și cer. Toți participanții parcă așteaptă nerăbdători apariția stelei călăuzitoare, adică a luceafărului. Dacă timpul nu permite desfășurarea serbării în aer liber, aceasta se petrece totuși pe

grupuri: unii în clădirea stânii, alții pe sub comarnic, la corturile păcurarilor și pe sub molizii mai ascunși de la scutul pășunii alpine.

Oile stau în pășunea din hotar până la mijlocul lunii mai, în funcție de starea pășunii de la munte. Înainte de plecarea la munte, baciul și câtiva dintre proprietari fac inspecția pășunii montane și, în urma acesteia, fac fixarea plecării la munte. Boteiele din hotar se alătură mai multe la un loc pentru a forma o stână în pășunea montană. Se angajează baciul din munte (dacă nu rămâne acela din hotar), se completează numărul de păcurari și strungașii. La inspecția pentru constatarea stării pășunii montane se stabilește și locul de amplasare a stânii în munte. Dacă aceasta s-a păstrat din anii trecuți, stâna se stabilește în același loc, efectuându-se mici lucrări de amenajare sau de mutare a ei; aceasta se întâmplă în cazul în care în anul trecut locul s-a degradat și există pericol ca în acel loc să se formeze mocirlă.

Plecarea la munte se face cu o oprire în centrul satului, unde preotul sfințește turma și se roagă pentru a o feri de necazuri, vreme rea, pentru a avea belșug de lapte. Alături de angajații de la stână, oile sunt însoțite în drumul spre pășunea montană și de către o parte din mertuci. Ajunși în pășunea montană, dacă clădirea stânii din anii trecuți nu se mai păstrează, se alege un loc mai în pantă, unde nu bălțește apa. Se construiesc în două-trei zile clădirea stânii (târla), corturile păcurarilor, staulul din *răzlogi* (corpuri de gard din leț, mutabile), strungile pentru muls și *comarnicul* (clădire aparte pentru zvântatul cașului). În timpurile mai vechi, baciul cu doi-trei mertuci și cu unul dintre păcurari fac o inspecție a "scutului muntelui" (scutul muntelui este porțiunea de 80-100 m de pădure calculată de la pășune înspre interiorul pădurii montane) pentru a stabili locurile unde se vor adăposti animalele în caz de vreme rea dar, totodată, și pentru a stabili și a evalua materialul lemnos pentru folosință la stână.

Odată cu această inspecție la scutul muntelui, se stabilește și porțiunea de pășune pentru sterpe și cea pentru capre, dat fiind faptul că nu se obișnuia ca sterpele să pășuneze la un loc cu oile mulgătoare. La fel, caprele se "târjesc" (se separa de oi) și ele la pășune, aparte de oi. În mare parte procedura aceasta este respectată și astăzi.

La cel mult o săptămână, în zi de marți, joi și sâmbătă, se face măsura pe brânza, deci *al doilea însâmbrat*, cel din munte. Procedura este aceeași ca la însâmbratul din hotar. Cu o zi înainte se face vârșogul. A doua zi, la măsura din timpuri mai vechi, pe *cumpini* (balanță din lemn) se obișnuia ca, după stabilirea cantității de lapte pe stâna, deci după vârșog, să se facă o învoială între baci, capul de stână stabilit în hotar (s-ar putea ca la măsura din munte să fie ales alt cap de stână în funcție de care mertuc are mai mult lapte) și proprietari; învoiala ce se face asupra stabilirii cantităților de brânză pe cumpănă, în funcție de

crestăturile de pe carâmb și țâncușă. Astfel, se încreastă pe carâmb, la suprafața laptelui din budacă, semnul fiecărui proprietar. Cantitatea de brânză pe care trebuia să o capete mertucul se precizează în felul următor: pe cumpeni se pun două vase egal de grele, de o parte budaca în care au măsurat la început laptele, de cealaltă parte celălalt vas. În budacă se pune apă până la înălțimea crestăturii arătată pe carâmb, iar în celălalt vas se pune o cantitate egală de caș. Cantitatea de caș din vas echivalează cu termenul de o *cumpănă de brânză*.

Fiecare mertuc primește pe rând, rând început cu capul de stână și, în mod descrescător, până la cel cu cea mai mică cantitate de lapte. Cei cu cantitate mai mică sunt grupați mai mulți la același dator pentru a-și primi cantitatea de brânză cuvenită. Urda se primește aparte, tot în urma unei învoieli: atâta urdă la atâția cumpeni de brânză. În cazul în care măsurătoarea se face pe cupe sau pe litre, tot conform învoielii, mertucii primesc în schimbul cupelor sau litrelor de lapte atâtea kilograme de brânză și urdă. Evidența mertucilor o ține baciul și capul de stână într-un caiet. Ca etalon la înțelegere se ia: din șase kilograme de lapte se obține un kilogram de brânză. În funcție de starea generală a stânii, mertucii mai primesc o cantitate de zer și *jântuit*. În timpurile mai vechi se primea și o cantitate de unt. Ieșirea de pe brânză, în funcție de starea pășunii, calitatea și cantitatea de lapte, trebuie să se faca până la Sf. Ilie Prooroc (20 iulie). De la această dată se face brânza pentru păcurari, strungași și pentru baci (dacă aceștia, prin învoiala cu proprietarii, au stabilit acest fel de recompensă). În anii mai buni se obișnuiește ca, după acordarea întregii cantități de brânză către proprietari, personalul de la stână și celelalte spese (cheltuieli) ale stânii, să se mai facă o măsurătoare pe brânză. Se obișnuiește, ca tot conform unei învoieli și în funcție de starea timpului și a pășunii, ca după 20 septembrie să se coboare de la munte. Animalele se stabilesc din nou în hotarul satului. În timpurile mai vechi, exemplul nășăudenii obișnuiau să coboare pe Săcari (porțiune de munte cu climat mai blând sub muntele Saca, unde se făcea și ceva fân în timpul verii) sau în Lușca Cârștii, zonă cu climă blândă, unde mai toți mertucii posedau terenuri de fânaț. Unii iernau aici cu toate animalele (în funcție de cantitatea de nutreț făcută în timpul verii), alții coborau în hotar pe vechile amplasamente ale boteiului din primăvară. Tot în timpurile mai vechi se obișnuia a se face un alt însămbrat, pentru o măsurătoare pe lapte acru de toamnă. Laptele acru de toamnă trebuia să țină până la măsuratul din primăvară pe lapte acru. Acesta este mai gros și mai bun, la fel spumele ce se primesc sunt foarte gustoase și mai grase.

Menționăm că, în principiu, obiceiul însămbrării, al băgatului pe brânză, cum este mai uzual cunoscut în zonă, se păstrează în esența sa milenară. Micile devieri sunt prezente azi în modul de desfășurare și de învoieli, fără însă a aduce

perturbații structurale și de esență. Deci, se poate afirma că aportul obiceiului ca atare facilitează înțelegerea etnogenezei ocupației -păstoritul-, a interdependenței acestuia în sistemul ocupațional. Sâmbatul este și un factor de stabilitate și continuitate în consolidarea și dezvoltarea civilizației pastorale, ajută la integrarea ocupației și a obiceiului în contextul ocupațional major și între celelalte obiceiuri agro-pastorale românești.

Note bibliografice:

1. Nicolae Dunăre, *Problema cercetării etnografice a păstoritului*, în: Studii și cercetări de istorie, Cluj, 1956;
2. Mircea Eliade, *Tratat de istorie a religiilor*, Ed. Humanitas, București, 1992, p. 226-319.
3. Gheorghe Focșa, *Aspectele spiritualității sătești*, în: Sociologie românească, nr. 5-6, 1937.
4. Tiberiu Morariu, *Păstoritul în Munții Rodnei*, București, 1937.

TOPONIMICA

GENEZA ȘI SEMNIFICAȚIA PRIMARĂ A TOPONIMULUI DEJ

EMIL LAZĂR

Având în vedere complexul de cetăți și fortificații, cât și de simple așezări traco-gete existente în mileniul I î.e.n., în zona de astăzi a municipiului Dej (pe Dealul Florilor, Dealul Tirului, Dealul Viilor, Huhu, Huhui - la Ocna Dejului, Cuzdrioara și Cetatea Veche - complex de cetăți și fortificații ale dacilor ansamensi¹, cât și în împrejurimile acestuia (la Șigău, Țaga, Iclod, Bobâlna, Cășei, Ciceu, Bogata, Ceaba, Fizeș, Mănăstirea, Batin, Lăpuș, Suciuri, Diug-Dumbrăvița, Zalha, Pietriș-Gherla etc.)², de asemenea, luând în considerare *necesitatea*, ca în fireștile relații economico-sociale dintre diferitele comunități locale sau chiar migratoare, *fiecare să poarte un simbol lingvistic care să definească și identitate aparte*, fără îndoială că, încă de acum aproximativ 3.000 de ani, și localitățile înfloritoare din confluența Someșurilor *i se impunea să poarte un nume*. Numele dat atunci de către întemeietorii traco-geți ai acestui centru geostrategic și, mai ales, de schimb între producătorii de bunuri din inima bazinului someșan, afirmăm noi, nu-i altul decât cel rămas peste vremi, din substratul lingvistic autohton care, sub influența altor graiuri și a legilor fonetice, s-a fixat în complexul sonor - DEJ - forma de bază a numelui acestei localități, în toate timpurile, în limba română și în majoritatea limbilor europene. În sprijinul afirmațiilor de mai sus, așa cum vom vedea, vin mărturii începând de la Herodot - părintele istoriei, și de mai înainte, până la cele din zilele noastre.³ E cunoscut, dealtfel, că peste 80% din toponimia zonei de confluență a Someșurilor (fostul **Ansamensium**, apoi comitatul Solnoc, Solnocul - Interior, Solnoc - Dăbâca și, între 1925-1950, județul Someș) este românească, o parte din aceasta fiind moștenire din substratul etno-lingvistic traco-getic, preroman, precum și în cazul hidronimului **Samos-Samus-Someș**.⁴

Asupra denumirii Dejului, de-a lungul timpului, au fost emise și vehiculate mai multe ipoteze. Nici una dintre cele mai mediatizate, însă, n-a avut în vedere vârsta multiseculară a acestei așezări - bine dezvoltate încă din prima epocă a fierului⁵, nici limba, vechimea și statornicia traco-romană neîntreruptă în aceste meleaguri ale întemeietorilor autohtoni ai Dejului.⁶ În încercarea bolnavă de a se justifica stăpânirea unor seminții venetice în aceste locuri, unii, ziși istorici, neagă nu numai prezența în acest areal a populației române autohtone, ci și neîndoielnica origine daco-romană a acesteia.⁷ Ca urmare, majoritatea ipotezelor sunt formulate doar pe baza unor izvoare documentare sub 1.000 de

ani vechime, care, bineînțeles, se referă doar la denumirea medievală a Dejului ce ajunsese sub stăpânire alogenă.⁸ Emise de către cancelariile unor stăpâniri străine, acaparatoare prin forță a acestor teritorii, documentele respective, având ca suport hârtia, cuprind numele Dejului în aproximativ 30 de variante - după cum s-a reușit receptarea acestuia din graiul strămoșilor autohtoni, în ortoepia și ortografia limbilor de cancelarie privilegiate odinioară. Kadar Jozsef, în voluminoasa lucrare *“Szolnok-Doboka varmegye monographiaja”* (Monografia comitatului Solnoc-Dăbâca) apărută la **“Deésen”** în 1900-1905, spre exemplu, semnalează pentru numele orașului Dej un număr de 6 variante în limba maghiară (**Dees** în 1214, **Deeswár** în 1236, **Deesvilla** în 1310, **Deés** și **Deéswar** în 1351, **Deesnek** în 1406), o variantă din 1532 în limba germană (**Burglos**) și alta, în limba latină (**Dyonisiopolis**).⁹

În ediția din 1967 a *“Dicționarului istoric al localităților din Transilvania”*, Coriolan Suciu, fără a le cuprinde pe toate cele existente, prezintă 21 de variante ale toponimului Dej, dintre care amintim pe cele sub formele: **Desuar** în 1315, **Eswar** în 1332, **Desuar** în 1333, **Esuar** în 1334, **Desvára** în 1337, **Deesuara** și **Deeswaara** în 1366, **Des** în 1406, **Deés**, **Desch** și **Deesch** în 1601, **Dés** și **Dgyes** în 1808, **Dyes** în 1850, **Dees** și **Deesch** în 1854.¹⁰

Din exemplele de mai sus se poate ușor constata că toate aceste variante ale toponimului românesc DEJ - pentru că acestei așezări, așa cum o afirmă și G. Mânzat: **“...românii în toate timpurile i-au zis DEJ”**¹¹ - au la bază cele 3 sunete din structura grupului fonetic DEJ, sunete care, în raport de sensibilitatea auditivă și gradul de cultură al receptorului de limbă maghiară sau germană, au fost preluate și grafiate într-un fel sau altul și nu într-o singură formă, cum s-ar fi petrecut lucrurile dacă numele acestei localități n-ar fi existat de mai înainte și dacă acesta i s-ar fi dat, în mod oficial, de către autoritățile de ocupația stabilite în zonă. Ca urmare, după modul cum a fost recepționat de la localnicii autohtoni, numele DEJ-ului, cât și fiecare sunet de bază din acest complex sonor, acestea s-au înregistrat în forme dintre cele mai diverse și năstrușnice. Mai corect a fost recepționată consoana **“D”** - primul sunet din grupul fonetic DEJ, cu toate că și acesta, uneori, nici nu era auzit și consemnat ca existent în scris, de către receptorul alogen, așa ca în anii 1332 și 1334, spre exemplu, când numele Dejului este înregistrat sub formele **“Eswar”** și, respectiv, **“Esuar”**.¹² În 1808, sunetul **“D”**, din cuvântul DEJ este grafiat sub forma **“Dgy”** (**“Dgyes”**), iar în 1850 prin literele **“Dy”** (**“Dyes”**).¹³

“E” - al doilea sunet și, în același timp, unica vocală din structura toponimului românesc DEJ - în grafia maghiară, de asemenea, este consemnat în mai multe forme. Uneori, ca în limba română, printr-un singur semn grafic, precum în anul 1406 (**“Des”**), iar alteori cu aceeași literă (**e**), însă accentuată,

precum forma "Dés", din 1808 și ca în anul 1841, la pag. 125 din "*Voyage de duc de Raguse*", vol. I, Bruxelles, 1841.¹⁴ De asemenea, e de menționat că, în multe variante maghiare ale toponimului DEJ, vocala "E" a fost înregistrată scris printr-un dublu "E", așa ca în formele "**Dees**", "**Deeswar**", "**Deesvilla**", din anii 1214, 1236 și respectiv 1310¹⁵ sau ca în 1900, exact pe amintita copertă a monografiei lui Kadar.¹⁶ În alte variante, asupra grupului celor doi "EE" intervine accentul care, de regulă, este așezat asupra celei de-a doua litere, precum și cazurile "**Deés**", din 1351 și 1601 sau chiar pe amândouă literele, precum în variantele "**Déés**" și "**Déésch**" întâlnite în documente din 1854.¹⁷

Din vol. IV al cărții "*Călători străini despre Țările Române*", de Maria Holban (București, 1976, p. 557 și 682), aflăm cum, pe la 1661, Dejul era ortografiat, de către cronicarul musulman Exlia Celebi, sub formele "**DIZvaros**" și "**DEZvaros**", adică "E"-ul era înlocuit prin "I", iar consoana "J", cu "Z", dând toponimului DEJ forma apropiată rădăcinii cuvântului traco-getic "**DIZOS**" (cetate), de la care își are obârșia numele acestui oraș cum vom vedea în partea finală a acestui studiu.¹⁸

Spectaculoase forme ia, în grafia maghiară, consoana "J", din cadrul toponimului DEJ. Astfel, în multe cazuri, "J" este înlocuit cu "S" specific limbii române, dar citit, în maghiară, ca "ș" din limba română - vorbitorii de limba maghiară nesesizând totdeauna deosebirea dintre sunetele "J" și "ș" (confuzie proprie, în unele cazuri, și românilor ardeleni, pentru care adesea este nevoie de precizări ortografice pentru a face deosebire între sunetele "J", "ș", "ci" și "gi").¹⁹

Prin ortografierea maghiară, românescul "J" se înregistrează prin literele "zs", ca în unele documente din 1848 când toponimul DEJ ia formele "**Dezs**" și "**Dezsed**", precum în cazul cuvintelor "joc" sau "jar", spre exemplu, care în cazul transcrierii în limba maghiară, iau formele "zsok" și "zsár".²⁰ În 1848, numele Dejului a fost ortografiat, în maghiară, și sub forma "**Decs**" - consoana "j" fiind transcrisă prin semnele grafice "cs" și "zs".²¹

În limba germană, ca în situația toponimului românesc "**Lugoj**" (ortografiat în germanul "**Lugoch**")²², Dejul, în documente din 1601, este transcris sub forma "**Desch**"²³ în care se vede cum sunetul "j" este înregistrat prin literele "sch". Pe la 1661, "săracul" cronicar călător islamist Evlia Celebi scrie numele Dejului sub formele "**Dizvaros**" și "**Dezavarosa**" - cu "i" în locul lui "e" și cu "z" în locul lui "j", precum în formele arhaice ale toponimului.²⁴

Pe la 1585, cu ocazia unei călătorii prin Ardeal, un francez, pe nume Iacob Bongarius, înregistrează numele Dejului sub forma "**Deesburg**", formă, sigur, preluată prin legăturile avute cu oficialitățile de atunci ale acestei localități.²⁵

Din analiza și exemplificările de mai sus iese clar în evidență că, la venirea maghiarilor, germanilor și altor neamuri în zonă, Dejul, cât și numele

românesc al acestuia, existau iar felul în care a fost preluat ortoepic și ortografic în limbile alogenilor dovedește că la baza înregistrării lor stau cele trei sunete ale românescului "DEJ". George Mânzat - principalul monograf al orașului Dej, afirmă doar o ...bănuială că numele acestei localități ar fi mai vechi de cum se susține în lucrările maghiare, zicând că: *"Originea numelui Dej, prin urmare, este a se căuta, de asemenea, prin cele mai vechi timpuri, deodată cu întemeierea localității. Aici, însă, din lipsă de date istorice, nu ne putem baza decât pe simple presupuneri. Din epoca romană, ne-au rămas însemnate, la scriitorii latini, numele Someșului SAMUM²⁶, jurul Gherlei, bogat în pește, CONGRI.²⁷ Nu suntem însă așa norocoși ca să fi putut descoperi cineva până acum numele roman al localității Dej, deși ȘTIM SIGUR CĂ PE ACEL TIMP ÎN DEJUL DE ASTĂZI PULSA VIAȚĂ ÎNFLORITOARE.²⁸*

G.Mânzat are dreptate când afirmă că în vremea stăpânirii romane pe teritoriul orașului Dej *"...pulsa viață înfloritoare"*, că *"originea numelui Dej ... este a se căuta, de asemenea, ...deodată cu întemeierea localității"*, dar *"...lipsa de date istorice"* evocată pentru vremea lui, în mare măsură, a trecut și așa cum s-a demonstrat că Dejul era o așezare bine dezvoltată și în primul mileniu înaintea erei noastre, azi vom reuși să dovedim și vechimea, cu proveniența daco-romană a TOPONIMULUI DEJ. În afară de aceasta, studierea mai temeinică a unor toponime din arealul transilvan (între care și "DEJUL"), intră între imperativele majore ale cercetătorului contemporan. Aceasta, cu atât mai mult, cu cât, din comoditate, neștiință, inconsecvență sau interese extraștiințifice, unele probleme de acest fel au fost lăsate la discreția unor alogeni, interesați în denaturarea adevărului legat de vechimea și originea unor nume de locuri, ape sau oameni.

Poate chiar de aceea, încă acum peste 100 de ani, în articolul *"Românii din Ungaria"*, despre care savantul Dimitrie Vatamaniuc afirma că: *"...este o expunere de sinteză a gândirii politice eminesciene"*²⁹, genialul dascăl de conștiință națională și Luceafărul poeziei românești, răsărit din Ipotești, scria că: *"Numirile moderne ale cetăților din părțile fostei Dacii ar merita a fi supuse unui studiu mai profund de cum s-a făcut până acum, DAR din partea bărbaților NOȘTRI, după numirile cetăților și satelor, cum sunt astăzi, și se va vedea că CELE MAGHIARE SUNT FABRICATE, ÎN MARE PARTE ÎN ȚINUTURILE LOCUITE DE ROMÂNI; DIN NUMIRILE ROMÂNEȘTI, unele CA SĂ NU LE MAI POȚI CUNOAȘTE ORIGINEA ȘI CA SĂ SE ÎNFĂȚIȘEZE ORIGINALE MAGHIARE"*.³⁰ Cât adevăr exprima M.Eminescu în cele de mai sus, credem noi, se poate dovedi și prin cercetarea temeinică și punerea în lumina corespunzătoare a ceea ce este, cu adevărat "GENEZA ȘI SEMNIFICAȚIA PRIMARĂ A TOPONIMULUI DEJ", care încercăm s-o reliefăm aici.

Vechi ipoteze asupra denumirii localității "Dej"

a) *Dejul - Toponim de proveniență din "Deus" (Dumnezeu)?!*

Una dintre mai vechile și mult vehiculatele ipoteze privitoare la originea, vechimea și semnificația toponimului **"DEJ"** are la bază, după cum afirmă și cercetătorul maghiar Rethy Laszlo, "...o născocire din secolul XVI"³¹ - o legendă creată, se pare, la începutul secolului al XVI-lea, de către un oarecare Csathy Demeter, apreciată de către Szekely Istvan în 1558 și cuprinsă, în 1575, de către Heltay Gaspar, în cronica lui Turoczi,³² iar apoi larg popularizată de către călugării franciscani, sub titlul *"Ének Pannonia megyétererő"* (Cântec despre cucerirea Panoniei).³³ Conform acestei legende, numele Dejului ar proveni din latinul **"DEUS"** (Dumnezeu), strigat cu entuziasm, acum un mileniu, într-un popas făcut la Dej, în **"Cetatea Veche"** (în actuala zonă a pieței agro-industriale), de către cele 7 mari căpetenii maghiare aflate în drumul lor spre Pannonia.³⁴ De la finele secolului trecut însă, această ipoteză n-a mai prezentat credit, știut fiind că, după nivelul culturii avute la venirea în Europa, ungurii nu aveau cunoștință de limba latină, nici credință în Dumnezeu.³⁵ Mai mult de atât, astăzi este dovedit că drumul acestora, din Răsărit, spre câmpia Panonică, unde au "descălecat", n-a trecut prin această parte a Transilvaniei, ci pe la nord de teritoriul de astăzi al României.³⁶

Pentru originea în **"DEUS"** a denumirii Dejului, dacă n-ar exista ipoteze mai plauzibile, cu șanse de mai multă credibilitate, s-ar putea avea în vedere faptul că populația străromână, autohtonă, încreștinată cu secole înaintea venirii maghiarilor în Europa, avea acest cuvânt, **DEUS**, în limba sa veche. De altfel, îl folosea chiar și cu secole înainte de încreștinare; una dintre zeitățile sale, spre exemplu, fiind cunoscutul **Zamolxes**, apoi **DEUS Zbelturdus** - zeul fulgerului și al cerului, cel corespunzător și mai vechiului zeu getic **Gebeleizis**, cât și lui **Heros (Eroul)**, cum i se mai spunea **Cavalerului Trac**; **Sabazius** - zeul naturii și fecundității etc. Alte zeități și credințe în acestea au ajuns în spațiul de astăzi al României, deci și în cel al Dejului, odată cu legiunile romane, precum în cazul lui **Jupiter Optimus Maximus** (cel bun și mare), **Nemesis**, **Amon**, **Attis** - favoritul **Cibellei**, **Marea Mamă a Zeilor**;³⁷ **Mithras** - zeul luminii, cerului și dreptății, considerat **"Deus genitor"** (adică al genezei luminii), zis și **"Zeus Invictus"** (Neînvingul); **Liber Pater**, **Dea Suria**, **Deus patris Belus**, **Deus Alternus**, **Azizus** (însemnând **"Cel puternic"**), zis și **"DEUS bonus puer posphorus"** - epitet traco-frigian al lui **Dionisos** și al latinului **Liber** etc.³⁸

În toponimia traco-getă, păstrată și în timpul stăpânirii romane pe Someșuri (sec. II-III e.n.), existau chiar unelșe așezări care, în rădăcina numelui lor aveau ca bază grupul fonetic **"DEUS"**. După Vasile Pârvan, un astfel de

exemplu găsim pe la anul 168 înainte de Hristos, în spațiul dacic, prin numele de localitate **“DEUSDAVA”**.³⁹

Dintr-o inscripție din vestitele Table Cerate de la Alburnus Major (Roșia Montană), mai aflăm că pe la anul 167 î.e.n., în spațiul intracarpatic, exista o Asociație de împrumuturi bănești cu sediul într-o localitate a cărei numei era **“DEUSARA”** care, în graiul autohtonilor traco-geți, însemna **“Apa Zeilor”** sau **“Fântâna Zeilor”**.⁴⁰ Așadar, cu un mileniu înainte de venirea maghiarilor în Europa, în graiul autohtonilor traco-geți, a daco-romanilor, și apoi, a străromânilor, existau deja nume de zei, de oameni și chiar de localități care, în structura numelui lor, ca element de bază, aveau grupul fonetic **“DEUS”**, de la care, chiar în virtutea ipotezei maghiare, putea să provină și toponimul **“DEJ”**, aflat în discuție, excluzându-se astfel, definitiv, orice posibilitate de a dovedi că numele **DEJULUI** ar putea avea la origine acel **“DEUS”** strigat de maghiari la trecerea lor prin zonă, abia cu 1000 de ani în urmă, deși încă nu auziseră de el.

*b) DEJUL - Toponim cu proveniență în slavonul “DESSA”
 (“Loc băltoș”?)*

O altă ipoteză, îmbrățișată, din păcate, cu prea multă ușurință atât de vrednicul monograf al Dejului, George Mânzat,⁴¹ cât și de reputatul cercetător Nicolae Drăganu,⁴² este aceea după care denumirea municipiului de la confluența Someșurilor ar avea la origine cuvântul slavon **“DESA”**, cu înțelesul de loc băltoș.⁴³ Este adevărat că pe Valea Someșurilor există chiar mai multe așezări (sătești) ale căror denumire e posibil să fie de proveniență slavă. Cum însă Dejul, prin poziția, vechimea și importanța sa încă din epoca pietrei, se detașează net de cele de mai sus, e greu de crezut că locuitorii săi să aștepte, secole la rând, venirea slavilor sau a ungurilor să-i dea un nume. În altă ordine de idei, raportându-se chiar la conținutul cuvântului **“DESA”** (loc băltoș!), se poate ușor constata că **DEJUL** numai a loc băltoș nu arată: cea mai mare parte a acestuia (90% din suprafață) e așezat pe coline, între 250 și 400 m altitudine,⁴⁴ pe vârful cărora, încă din epoca fierului, cel puțin, fusese ridicat un întreg complex de cetăți și fortificații.⁴⁵ Mai mult de atât: încă până pe la începutul secolului XX, în cea mai joasă zonă a orașului, se mai putea vedea rămășițele marelui drum de la granița de nord a imperiului roman, cu importanta răspântie a drumurilor de sub Dealul Tirului și chiar picioarele podului de peste Someș.⁴⁶

Prin 1661, Evlia Celebi scria despre orașul Dej (transcris sub formele **“DIZ”**, **“DEZ”**) că **“...este pe un loc RÂPOS”**,⁴⁷ cuvânt explicat în dicționare ca semnificând **“...coastă abruptă a unui deal”**.⁴⁸ Toate acestea sunt aspecte de relief, cultură și civilizație, care înlătură, cu desăvârșire, credibilitatea în

ipoteza că Dejul, ca toponim, provine din slavonul **DESA**. În afara celor amintite, se cade să reținem că în spațiul etnogenezei românești (Nordul și Sudul Dunării), toponimul **“DESA”** exista, cel puțin cinci veacuri înainte de apariția populațiilor slave în aceste teritorii. O însemnată așezare civilă și militară, fortificată, având numele **“DESA”**, spre exemplu, se afla pe grindul Castravița (din arealul actualului județ Dolj), constituind una dintre principalele **“capete de pod”** ale administrației romane din nordul Dunării, chiar după retragerea aureliană la sud de aceasta, după cum aflăm de la Dumitru Tudor și alți istorici.⁴⁹ Concluzia ce se poate trage este că, în loc ca noi să fi luat de la slavi cuvântul și toponimia **“DESA”** - conform ipotezei amintite, slavii au găsit aici acest cuvânt și toponimul înrudit cu el și au fost cei ce l-au împrumutat de la noi. Cât privește legătura dintre cuvântul **“DESA”** și toponimul **“DEJ”**, se înțelege că aceasta este nulă.

c) DEJUL - Toponim având originea într-un omonim maghiar?

Pe la anul 1900, importantul monograf maghiar al localităților de la confluența Someșurilor, Kadar Jozsef, își afirma părerea că **denumirea Dejului provine de la o personalitate ce purta nume precum “DES” sau “DEÉS”, existente în documente pe la anii 1268-1301.**⁵⁰ Precaut, Kadar se ferește a specifica de ce neam era acea personalitate. Mergând pe aceeași idee de bază, cu mai puțin discernământ, într-o voluminoasă lucrare de propagandă istorică-hortystă, din 1944, Szabo T. Attila susținea că **“...indiscutabil denumirea Dejului provine de la o personalitate maghiară”,** motivând că **“...încă din evul mediu, sunt cunoscute localități cu numele “DEUS”, “DES”, “DEES”, sau “DESHAZA”, “DESEDA”, “DEUSHIDA”, “DESFALVA”, în care, în prima silabă a acestor toponime întâlnim nume de iobagi precum “DES”, DEUS” etc., din Transilvania până în teritoriile Ungariei”.**⁵¹

Fără îndoială că toate afirmațiile de mai sus pot să devină valabile, dar aceasta, numai pentru cei ce sunt cu totul necunoscători și pentru cei ce, așa ca dl. Szabo T. Attila, nu acceptă să coboare prin timp, în istoria adevărată, decât până la Evul Mediu când au venit ungurii în perimetrul **“Sfântului Regat Maghiar”** și nu vor să înțeleagă stratificarea socială și etnică adevărată, specifică vremilor de care ne preocupăm în Transilvania. În primul rând, așa cum s-a văzut mai înainte, nume de localități ale căror structură de bază consta din complexul sonor **“DEUS”** și **“DES”** existau cu mai mult de un mileniu înainte de Evul Mediu, când au **“descălecat”** ungurii în Europa.⁵² Chiar de la Herodot - părintele istoriei, aflăm că, în anul 514 înainte de Hristos **“tracii din localitatea**

“SalmiDESOS” se predau regelui persan Darius fără lupte”.⁵³ De la cunoscutul arheolog Pippidi, de asemenea, aflăm că o localitate din sud-estul României, înainte de Hristos, purta numele **“DEGIS”**.⁵⁴ Tit Livius (XLIV, 26, 7), la fel, relatează că pe la anul 168 înainte de Hristos, o localitate din spațiul dacic era numită **“DESUdava”**,⁵⁵ iar vestitele table cerate descoperite la **Alburnus Major** (azi Roșia Montană), ne dezvăluie cum, în spațiul intracarpatic, pe la anul 167 î.e.n., o altă localitate, în graiul autohtonilor geto-daci, se numea **“DEUSARA”** (adică **“Apa zeilor”** sau **“Fântâna zeilor”**).⁵⁶

Din primele hărți realizate la începutul mileniului I după Hristos, de asemenea, aflăm că în chiar această zonă nord-vestică a Transilvaniei, una dintre numeroasele așezări geto-dacice avea numele **“DECIdava”**, **“DOKIdava”** sau **“DACIdava”**.⁵⁷ Spre aceasta, pe dl. Szabo T. Attila nu-l duce gândul că putea să fie chiar localitatea noastră, Dejul, știindu-se cât de scurt este drumul, din ortoepie, între **DECI** și **DEJI** - dava, că între sunetele **“J”** și **“CI”**, pentru mulți, confuzia între pronunțare, audiere și reprezentare grafică e mereu evidentă.⁵⁸ Cât despre **DEZS**, **DEShaza**, **DESede**, **DEUShida**, **DESfalva**, am demonstrat că au ca rădăcină de bază românescul **“DEJ”**, pe care, vorba lui Mihai Eminescu, maghiarii l-au înflorit cu epitete și specificul ortografiei lor **“...ca să nu le mai poți cunoaște originea și ca să se înfățișeze originile maghiare”**.⁵⁹

În altă ordine de idei, când Szabo T. Attila afirmă că **“...în prima silabă a acestor toponime ÎNTÂLNIM NUME DE IOBAGI PRECUM DES, DEUS etc.”**, noi nu vom nega că poate să aibă dreptate. Numai că, analizând mai temeinic originea etnică a acestor iobagi purtători de nume ca **DES** și **DEES** - amintiți documentar, între anii 1214⁶⁰ și 1277⁶¹, sub învinuirea că ar fi iobagi, sigur, este greu să se demonstreze și etnia maghiară a acestora, mai ales când cunoaștem credința bine înrădăcinată atunci că **“...Nobil este maghiarul!”** (adică cel predestinat a fi stăpân)⁶², în vreme ce marea masă a țărănimii și iobăgimii din Transilvania a fost dintotdeauna românească.⁶³

Satul celui acuzat a fi iobag (Cheriu), de asemenea, era curat românesc, iar martorii apărării în acest proces poartă nume specifice românești.⁶⁴ Ce etnie avea atunci un oarecare **“DEES”** - comitele de Solnoc, cu reședința la Dej⁶⁵, de asemenea, este greu de stabilit, știindu-se că populația autohtonă și majoritară din zonă era și este cea românească.

Se cunoaște că în Evul Mediu, prin amenințări, șantaje sau ademeniri cu diferite privilegii oferite de către autoritățile maghiare de invazie, în rândurile nobilimii maghiare au intrat și unele căpetenii ale comunităților românești. Între aceștia pot fi amintiți câțiva cneji și voievozi cu numele **“DES”**, cuprinși în documente sub gruparea fonetică **“DEES”**, **“DESEV”** sau **“DEUS”**, cum se obișnuia

a se transcrie în maghiară românescul **DEJ**. Astfel, spre exemplu, Carol Robert (1308-1342) introduce în rândurile nobilimii maghiare pe fiii unui astfel de cneaz al cărui nume era **DEJ - DEES**.⁶⁶

În categoria nobililor de obârșie românească cred că se încadrează și acel de **DEJ - DESEV** - fiul lui Dionisie (nume de cneji, voievozi și haiduci români din secolele XIV-XV), sub al cărui armură (asemănătoare celor din Țara Românească), în noiembrie 1330, la Posada, se poate ascunde Carol Robert, pentru a scăpa de pedeapsa lui Basarab-Voievod, căruia îi invadase țara.⁶⁷ Legat de acest eveniment, "Istoria românilor", de Constantin C. Giurescu și D.C. Giurescu, scrie: **"...Iar regele și-a schimbat însemnele armelor sale, cu care a îmbrăcat pe DESEV (DEJ - n.n.), fiul lui Dionisie, pe care crezându-l a fi însuși regele, românii cu cruzime l-au omorât. Și regele de-abia a scăpat cu câțiva inși"**.⁶⁸

În 1437, pentru merite deosebite, banul Severinului, donează câteva sate regale lui Petru și celorlalți fii ai cneazului numit **"DEJ"**⁶⁹ iar în anul 1447, printre cneji răsplătiți pentru vitejia lor sub Iancu de Hunedoara, se numărau și doi fii ai cneazului Petru - purtători ai numelor Radu și **"DEJ"**.⁷⁰ Tot în această categorie a nobililor de obârșie română atașați autorităților de ocupație, se integrează și acel **DEJ - DESEV - DEZIDERIU**, din familia Vass (familie al cărei principal însemn pe blazon era capul de bour al Moldovei - de unde își avea obârșia), acela care, în 1368, alături de voievodul și vicevoievodul Transilvaniei, slujind, din păcate, cauza expansiunii maghiare în Țara Românească, cade sub furia pârcălabului Dragomir, credinciosul lui Vlaicu Vodă.⁷¹

Despre **DEJ**anovici (Constantin), se cunoaște că era cneaz tocmai în Macedonia răsăriteană (cu populație macedoromână) și că, în 1395, ca supus al sultanului Baiazid **"Fulgerul"**, cade într-o bătălie pe care, fiind împotriva lui Mircea cel Bătrân, mărturisese că ar fi dorit să nu o câștige.⁷² Prin urmare, chiar dacă Dejul și-ar avea începuturile existenței doar în Evul Mediu și dacă s-ar persevera pe linia vechilor criterii de argumentare asupra denumirii sale (în stilul Szabo T. Attila, spre exemplu), n-ar fi fără șansă a se demonstra că acesta și-a luat numele de la o marcantă personalitate de etnie română, care purta nume precum cel al Dejului. Cercetătorul Andrei Moldovan, regretat director al Filialei Dej al Arhivelor Statului, apoi director adjunct la Arhivele Statului Cluj, într-o încercare din 1970, în mare măsură, a reușit a demonstra acest lucru.⁷³ Numai că, pe deoparte, Dejul este recunoscut ca vatră de cultură și civilizație cu vechime de mai multe milenii, iar pe de alta că însăși aceste personalități de origine românească, cunoscute sub numele de **DEJ, DES, DESEV, DEUS, etc.**, aveau predecesori autohtoni, de la care Dejul putea să-și ia numele fără a aștepta 15-20 de veacuri, până la venirea slavilor sau maghiarilor să-l boteze. Acest lucru

era bine intuit cu 2-3 veacuri în urmă⁷⁴, cât și de unii cercetători din contemporaneitatea noastră.⁷⁵ Un altar onorific, din secolul al treilea înainte de Christos, descoperit în 1959, în zona sacră a cetății Histria, spre exemplu, ne face cunoscut că acesta a fost ridicat, ca răsplată exemplară **“...bărbăției și râvnei”** solilor orașului care **“...au călătorit prin țara dușmanului și, înfruntând primejdii de tot soiul, ... au adus înapoi ostatecii (în număr de peste șasezeci), convingându-l pe ZalmoDEGIKOS să restituie cetății veniturile...”**.⁷⁶ Reputatul arheolog D.M.Pippidi, comentând conținutul acestui document, scrie că: **“...elementul ZALMO - (care se întâlnește în numele principalului zeu al geților: ZALMOXIS, sau ZAMOLXIS), ca și elementul “DEGI” (atestat, în diferite chipuri în onomastica tracă din sudul și nordul Dunării), ne îndreptățesc să afirmăm că este vorba de UN GET, conducător al unei uniuni tribale, fără îndoială importantă, judecând după autoritatea pe care textul i-o atribuie”**⁷⁷. Astfel se înțelege limpede că ZalmoDEGIKOS este un antroponim compus din două elemente de bază, din care, al doilea termen, DEGIKOS, era cunoscut atât ca nume de persoană⁷⁸, cât și ca nume al altor localități, cuprinse în mărturii sub forma **“DEGIS”**.⁷⁹

O importantă personalitate din lumea geto-dacă, purtând numele **“DEGIS”**, **“DAIZIS”**, **“DIEGIS”**, e cunoscută din scrierile lui Marțian Marcus Valerius (V, 3, 1) și Diocassius Coceanus (LXVIII, 7,2), care ne fac cunoscut că acesta era frate mai mic al lui Decebal, frate pe care marele rege îl împuternicește și trimite ca sol, în Pannonia, unde era tabăra militară a împăratului roman Domițian, cu care încheie un cunoscut tratat de pace și care, simbolic, îl reîncoronează pe Decebal ca rege clientelar, prin persoana lui **DEGIS (DIEGIS)**, căruia i se așează pe cap diadema regală.⁸⁰ Pe lângă cele de mai sus, noi mai putem crede că acest **DEGIS**, ca frate și om de mare încredere al regelui Decebal, putea să fie și un **împuternicit** peste salinele regatului daco-get, din zona Dejului, câștigându-și în acest fel merite, autoritate și recunoștință în viața economico-socială a omunității locale, fapt pentru care străvechia așezare avea motive să-și ia numele de la **strălucitul împuternicit** regal, **DEGIS**.⁸¹ De reținut este, în acest sens, și faptul că antroponimul simplu, care este **DEGIS (DIEGIS)**, fiind descompus în părțile sale, se descoperă că **tema, elementul său de bază** (după ce eliminăm sufixul **“-S”**, este **“DEGI”**, care, după I.I.Russu, în graiul autohtonilor traco-geți, înseamnă **“LUMINĂ”**, **“ARDERE”**,⁸² iar având în vedere posibila legătură a complexului sonor **“DEGI”** cu o altă rădăcină a unor omonime și toponime din substratul lingvistic traco-get, constând din grupul fonetic **“DIZ” (“DEZ”)**, ce stă la baza cuvintelor **“DIZOS”** și **“DEZOS”** (tălmăcite din graiul traco-get ca **“dig”**, **“cetate”** sau **“fortificație”**),⁸³ putem deduce cu ușurință că **“DEGIS”** putea să însemne

“**luminatul**” și “**împuternicitul**” regal în zona Dejului, de la care localitatea binemerita să-și ia acest nume. Derivate din această rădăcină de bază a unor cuvinte găsim, în secolul al II-lea înainte de Christos, în omonimul simplu “**DEZOS**”, despre care se afirmă că era tatăl lui “**DELMONTES**”⁸⁴ iar în era noastră sub forma “**DAIZUS COMOZOUS**”, din anul 170 (difongul “**AI**” citindu-se “**E**”)⁸⁵. De asemenea, mai descoperim un “**DAIZIS**” - “**DAIZO**” în jur de anul 195⁸⁶; “**DIZO**” - în anul 235⁸⁷; “**DECIUS**” - la finele sec. III și începutul sec IV e.n.⁸⁸ (de menționat este că, în multe cazuri, grupul “**GI**” este confundat cu “**CI**” sau cu sunetele “**s**”, “**j**” sau “**z**”⁸⁹, fapt pentru care, mai nou, pentru scrierea corectă a cuvintelor, s-au elaborat reguli speciale de ortoepie și ortografie)⁹⁰. Prin urmare, dacă este să ne luăm după exemplele de mai sus, existau numeroase posibilități după care Dejul să-și fi luat numele de la o personalitate, dintre autohtoni, cu peste un mileniu înainte de venirea maghiarilor în zonă. Mărturiile istorice și, mai ales, cele arheologice dovedesc faptul că în spațiul daco-roman existau mai multe nume de așezări ale căror nume puteau să stea la baza denumirii de astăzi a Dejului. Herodot - părintele istoriei, spre exemplu, scrie cum, pe la anul 514 î.e.n. “**...locuitorii din SalmiDESOS... s-au predat lui Darius fără luptă**”⁹¹. Este, așa cum se vede, un toponim compus din două elemente de bază “**Salmis**” - însemnând SARE - SALINĂ și “**DESSOS**”, încât, în întregimea lui, toponimul acesta traco-get, de acum 2500 de ani putea să însemne “**Salina lui DESSOS**” sau simplu “**Salina DESSOS**”⁹². În secolul III î.e.n., dar și prin anul 100 e.n., în zona Histriei se înregistrează localități sătești cu numele “**DEGIS**” și, respectiv, “**DAGEIST**”⁹³. De la Tit Livius (XLIV, 26, 7), aflăm că pe la anul 168 î.e.n., o localitate din spațiul traco-getic sud-dunărean se numea “**DESUdava**”, iar din hărțile lui Muller, după “**Îndreptarul ortografic**” a lui Ptolemeu (III, 10, 6), găsim o localitate din spațiul traco-getic cu numele “**DECIdava**” (“**DACIdava**”, “**DOKIdava**”), din nordvestul Daciei, datând din anii 170-120 î.e.n.⁹⁴, studiată și citită de Vasile Pârvan sub formele “**DAUSdava**” și “**DEUSdava**”⁹⁵. Prin sec. II-IV e.n., așa cum arătăm mai sus, o localitate fortificată din sud-vestul Deciei avea numele “**DESA**”⁹⁶, în vreme ce alta, din spațiul intracarpatic, poate chiar din zona de astăzi a Dejului, se numea “**DEUSdava**”, adică “**Apa zeilor**”⁹⁷. De ce oare n-am putea să gândim și în acest fel?!

O afirmație a cercetătorilor de tipul Szabo T. Attila, a cărui valabilitate n-are la bază și verticalitate, este legată de **răspândirea toponimului Dej**, pe care-l prezintă ca fiind specific doar spațiului maghiar.⁹⁸ E adevărat că acesta este poate prezent în spațiul Transilvaniei - multă vreme aflată sub stăpânire maghiară, însă e bine cunoscut că aici populația autohtonă este cea românească și că, în toate timpurile, chiar și după măsluitele statistici ungare, populația evi-

dent majoritară a fost și rămâne cea românească⁹⁹. Este adevărat și că derivate ale toponimului Dej există și în spațiul Ungariei “milenare”, ce aparținuse regatului lui Burebista, dar tot atât de adevărat este că și acolo au existat și mai există zone cu populație compactă românească, maghiarizată, încă, până în zilele noastre¹⁰⁰. Ca urmare a celor de mai sus, variante ale toponimului DEJ, găsim în întregul spațiu românesc. În Transilvania, spre exemplu, toponime ale căror bază derivă din “DEJ” - “DEZ” - “DEGI” - “DECI” - “DES” există în județe ca Alba (**DEJle** - **DECEA**)¹⁰¹, Arad (**DEZNA**), Bihor (**DEZEȘTI**, **DEZNA**, **DIZER**)¹⁰², Brașov (**DEJANI**), Caraș-Severin (**DEZEȘ** - **DEZEȘZTI**), Cluj (**DEZMIR** - **DEZMER** - **OLAH DEZMER**), Harghita (**DEJANI**, **DEJUȚIU** - **DIGIR** - **DEZSA**), Maramureș (**DESEȘTI** - **DESZE**), Mureș (**DEAG**), Sălaj (**DEAS** - **DEAJ** - **DESHAZA**), Timiș (**DEJAN**)¹⁰³, sau ca pe Târnave (**DEAJ** - **DESZ**)¹⁰⁴. Tot astfel de nume există și dincolo de Carpați, precum în județele Dolj - unde unul dintre actualele centre comunale, cu vechime de aproape două milenii, se numește “**DESA**”, sau în județul Gorj - unde un sat, din comuna Vladimiri, se numește “**VALEA DESULUI**”¹⁰⁵. În comuna Vitomirești, din județul Olt, “**DEJEȘTI**” este atât numele unui sat, cât și al unui deal¹⁰⁶, iar în Vâlcea două sate poartă numele “**DEJOI**” și “**DEJOI NISIPI**”¹⁰⁷ în vreme ce tot “**DEJOI**” este numele unui deal și cel al unei păduri.¹⁰⁸ În județul Ilfov, o localitate are numele “**DECINDEA**”¹⁰⁹. La Răsărit de Carpați, o așezare din județul Iași se numește “**DAGIȚIA**” (prima vocală “**A**” fiind cu posibilă proveniență din “**E**”, cum se permite prin legile de evoluție a limbii române¹¹⁰ în vreme ce, în județul Vrancea “**DEJUL**” este numele unui pârâu.¹¹¹ Sigur că toponime străvechi, de acest fel, din zona extracarpatică a României, fără influență directă maghiară, infirmând vechile ipoteze asupra provenienței toponimului Dej, nu pot fi pe placul unor cercetători cu idei revizioniste, preconceptuate. La cele de mai sus, se pot adăuga și unele toponime românești, din rădăcini precum “**DEGIRmanli Kövü**” din ținutul Hușilor, amintit la 11 august 1583, cu ocazia expediției lui Soliman Magnificul în Moldova lui Petru Rareș - localitate care, acum, se pare că se numește Risești.¹¹² La pagina 78-79 din “*Indicatorul alfabetic al localităților din România*”, în județul Vâlcea găsim o localitate “**DOZEȘTI**”, iar în cadrilaterul dobrogean satul “**DOGISTER**” - “**O**” știindu-se că provine din “**E**” evoluat prin vreme. Asemănător s-au întâmplat lucrurile și în spațiul intracarpatic transilvan, unde toponime vechi cum era “**DEZTRAGH**”, din zona Huedinului, au ajuns să se numească “**Straja**”,¹¹³ iar de la ceea ce era în documente “**DEZOhaza**”, s-a ajuns la “**Satul Mic**”,¹¹⁴ așa cum și numele “**Dejani**”, care era o mănăstire ortodoxă din apropierea Făgărașului, a dispărut, după cât se pare, după distrugerea acesteia de către cunoscutul general austriac

Bucow, în 1761, cu ocazia campaniei austro-ungare de catolicizare a românilor din Transilvania.¹¹⁵ Prin urmare, dispunem de suficiente argumente pentru a demonstra că **denumirea localității Dej nu poate să provină de la o personalitate maghiară, că toponimul Dej este mult mai vechi decât vremea în care populația maghiară a ajuns în Europa, și că în substratul traco-get al limbii române există suficiente cuvinte, omonime și chiar toponime care să permită a concluziona că Dejul și originea lui ca toponim trebuie să o căutăm în limba întemeietorilor săi de acum cel puțin trei milenii.**

d) Alte posibile ipoteze privitoare la geneza toponimului Dej

De-a lungul vremii, o preocupare susținută s-a manifestat pentru a demonstra originea latină a toponimiei românești și pentru descoperirea legăturilor acesteia cu toponimia latină vest-europeană. În iulie 1853, spre exemplu, Simion Bărnuțiu, îi scria lui Al. Papiu-Ilarian - pe atunci student la Padova: **"...aveți grijă dacă veți afla nume de ale satelor, pădurilor, locurilor noastre, că vreau să fac un vocabulariu de sate etc., care au nume italice, cum sunt p(er) e(xemplu): BRATEI, BORȘA, BISTRA, GALATA, CLUS, DEJ, LOZNA, GHERLA; BORGO, PANADE, MOȘNA, FELDRU, FRATA, etc., am aflat mai multe de 60 până acum."**¹¹⁶

Într-o altă scrisoare, în această cvategorie de localități din zona Dejului, cu nume susceptibile de a fi de origine latină, sunt menționate: **"BUZA, BUZAȘ, BORSO (BÂRSĂU - N.N.), CICIO (CICEU - din latinul Țițio = țăță, țățău, adică mamaelă, mameleon, cum arată, de altfel, vârful CICEULUI - n.n. E.L.),**¹¹⁷ **Chior (CHIOAR - n.n.), DESIO (DES), DERSA (Dîrja), GARBO (Gîrbou), LOSNA, ROGNA ("...al cărei etimon etse cuvântul celtic "ROC" care înseamnă românește STÎNCĂ, în consonanță cu situația lui pe un promontor stîncos în cotitura Someșului", dar pe care "Ungurii au schimbat-o în "Kornislaka" - după cum afirmă Iulian Marțian - n.n. E.L.),**¹¹⁸ **SUPLAC (Săplac), SOLONA, TOPA (Topa Mică, Topa Mare și Țop - n.n.).**¹¹⁹ De observat, din scrisorile lui Bărnuțiu, de acum peste un secol și jumătate, este că el prezintă aceste toponime, susceptibile a fi de origine latină, în ortografia maghiară, a oficialităților de ocupație, dar și că opiniile lui despre limbă emană dintr-o năzuință sănătoasă de a scoate la lumină adevărul, pentru că, știut este, vremea stăpânirii și influenței romane în evoluția toponimiei este o etapă dintre cele mai importante, de necontestat, aceasta precedând, cu apropae un mileniu, influențele slave și maghiare în limba noastră.¹²⁰

Într-o vreme, așa cum s-a văzut, se afirma că, în vechime, Dejul s-ar fi numit **DIONISIOPOLIS**¹²¹ sau că ar fi fost localitatea **OPTATIANA**, prezentă

și în cunoscutele hărți ale geografului din Ravena.¹²² Apropieri s-au făcut și între **DEJ** și “**DIES**”, cu proveniență din “desiderium” (deziderat, dorință), cu derivate și în onomastica creștină din primul mileniu al erei noastre.¹²³

Prin analogie între limba română și limba celtă, Obedenaru și Ion Maiorescu, de asemenea, văd o evidentă asemănare lingvistică între românescul **DEJ** și “**DESIO**” - numele unei localități din Lombardia (așa precum între **CLUJ** și **CLUSIUSC**, din Etruria, după cum aflăm de la Xenopol).¹²⁴

Legat de perioada în care, peste o mare parte din Dacia, privilegiată era limba autorităților romane, luându-ne după rețeaua hidrografică, dacă și conformația terenului, din zona vărsării Salca în Someș, ar permite, originea toponimului **Dej** s-ar putea explica și prin latinul literar “**DEJectio**” (“**ONIS**”), ce înseamnă “**con de dejecție**”, de evacuare (adică formă de relief cu aspect de evantai, alcătuit din pământ, bolovăniș și nisipuri aluvionare).¹²⁵ De asemenea, s-ar putea presupune că **DEJUL**, ca toponim, să provină din latinescul “**DISJUGARE**” (adică acțiune de desprindere, de “**dejugare**”, a boilor de la jug, pentru odihnă sau hrană),¹²⁶ cuvânt din care își are originea verbul românesc “a dejuna”,¹²⁷ cuvânt prin care, adăugându-i-se sufixul “-toare”, s-a ajuns la românescul “**DEJUGĂTOARE**”,¹²⁸ adică loc de popas care, de obicei, este organizat în câte o răspântie de drumuri, cum este spre exemplu și Dejul - așezare în al cărui hotar ne-a mai rămas un toponim, bănuat a fi de secolele II-III și de origine latină: “**ROMPAS**”¹²⁹ - din zona fostelor saline romane,¹³⁰ cuvânt ce putea însemna “**POPASUL ROMANILOR**”, de pe **DRUMUL ROMANILOR**. Sigur, toate aceste ipoteze, neavând un suport argumental suficient de convingător, rămân doar ...simple presupuneri. Asupra unei mai plauzibile ipoteze privind “**geneza și semnificația primară, arhaică, a toponimului DEJ**”, încerc a mă face înțeles mai jos.

*DEJUL - Toponim cu obârșia în traco-geticul “DIZOS” -
(DEZOS - DEGIS - DEJIS - DEJ)*

Fără îndoială, influența diferitelor neamuri și stăpâniri alogene asupra formării și dezvoltării Limbii romane, de-a lungul timpurilor, nu poate fi negată și nici nu ne-ar fi cu folos să o facem. Amprenta stăpânirii romane, din secolele II și III e.n., pe Valea Someșurilor, ca și în întregul spațiu carpato-danubiano-pontic, spre exemplu, a fost covârșitoare, în acest sens, dând însăși caracterul fundamental al Limbii, Etniei și Spiritualității românești.¹³¹ Influența greacă, slavă, turcă, maghiară, franceză, germană, asupra limbii noastre, de asemenea, nu este de neglijat - chiar și în ceea ce privește formarea unor toponime și antroponime.¹³² Cu toate acestea, având în vedere că încă cu un mileniu înainte de

stăpânirea romană pe Valea Someșurilor,¹³³ cu un mileniu și jumătate înainte de expansiunea slavilor în zonă¹³⁴ și cu 20 de secole înainte de **“descălecatul”** maghiarilor în Câmpia Panonică,¹³⁵ Dejul se afirmase ca o așezare traco-getică bine dezvoltată (chiar cu specific orășenesc în timpul stăpânirii romane), este greu de crezut ca acestea să nu fi avut un nume și să fi așteptat zeci de veacuri niște întâmplători botezători venetici.¹³⁶

Deoarece românii - descendenți din daco-romani, autohtoni și majoritari totdeauna în zonă, i-au zis străvechii așezări din confluența Someșurilor **“DEJ”**, e firesc să gândim și să credem că acest nume, DEJ, l-a fost dat de către însăși întemeietorii săi **“ansamensi”** (someșeni), din marele neam al tracogetilor.¹³⁷ Acest adevăr, cum afirmam mai înainte, era bine intuit și chiar mărturisit, cu veacuri în urmă, de către mai mulți învățați, între care și germanul Martin Hochmeister, în lucrarea sa **“Die Geschichte von Siehenbürgen in Abend Unterhaltungen”**, apărută la Sibiu, în 1784,¹³⁸ în care reafirmă cele din **“Îndreptarul geografic”** al astronomului și geografului grec Claudios Ptolemaios (100-170 e.n.)¹³⁹ și din **“Tabula Peutingeriană”** (din secolul III e.n.),¹⁴⁰ după care, în vremea stăpânirii romane, în teritoriul de astăzi al României, erau consemnate numele a 78 dintre **“...cele mai strălucite orașe ale Daciei”**. (În opul său **“Les origines de l'histoire Roumaine”**, apărută la Paris, în 1886, Abdolonyme Ubicini, la pagina 86-87, afirma că **“...cincizeci din aceste nume (orașe daco-romane - n.n.) denotă o origine dacă, celelalte sunt mai recente și aparțin în mod vădit epocii romane”**).¹⁴¹ Despre asemenea așezări, prin 1884, Rudolf Bergner afirma că sunt **“...vestigii, matorni tăcuți ai unei epoci de cultură romană dispărută. Ele ne-au dat cunoștința despre mai bine de o sută de localități în care au activat romanii și ne dau amănunte despre ei”**,¹⁴² așa cum s-a întâmplat cu Abrudul, Porolisum, Napoca, Potaisa, Apulum sau Dierna.¹⁴³ Mai este de menționat că **“davele”** traco-gete pe care Ptolomeu (folosindu-se și de hărțile de secolul I î.e.n., ale geografului Marinus din Tyr) le enumeră printre **“cele mai strălucite 8000 de orașe ale lumii antice”**,¹⁴⁴ după istoricul Ion Horațiu Crișan, erau **“...centre de producție a mărfurilor, de desfacere a lor, cel puțin din secolul I î.e.n. Multe dintre dave erau fortificate, în cea mai mare parte, natural. În opera lui Ptolomeu sunt menționate (44 de orașe - n.n.), păstrând împărțirea lui, localități ca: DOCIDAVA, localizată PROBABIL (!) în Slovacia apoi PETRODAVA (Piatra Neamț), UTIDAVA (Tg. Ocna), ZIRIDAVA (Pecica, jud. Arad), CUMIDAVA (Rîșnov, jud. Brașov), RAMIDAVA (Drajna de Sus, jud. Prahova), ARGIDAVA (Popești, jud. Ilfov). Tot de la Ptolomeu aflăm că pe malul stâng al Siretului se găseau ZARGIDAVA**

(Brad, jud. Bacău), apoi TAMASIDAVA (Răcătău de Jos, jud. Bacău), și PIROBORIDAVA, identificată cu marea așezare daco-getică de la Poiana (comuna Nicorești, jud. Galați).¹⁴⁵

“DOKIDAVA”, cuprinsă de către Ptolomeu între “...cele mai strălucite orașe ale Daciei”, de către Vasile Pârvan, este citită sub forma “DAKIDAVA” - DACIDAVA, pentru ca să “...numească apoi toată națiunea după acest trib” - zicea el.¹⁴⁶ Aceeași localitate DOKIDAVA - DACIDAVA - DECIDAVA, cuprinsă în lucrările lui Ptolomeu și în “Tabula Peutingeriană”, prin 1784, de către Martin Hochmeister și, prin 1791, de către ungurul Huszti Andras, este citită și scrisă sub forma “DECIDAVA”, aproape de modul în care se aude astăzi DEJIDAVA. Despre numita, DOKIDAVA - DACIDAVA - DECIDAVA, prin 1784, Martin Hochmeister afirma că este una dintre acele DAVE daco-gete “...CARE MAI EXISTĂ ȘI ASTĂZI” și poartă numele “DEJ SAU DEVA”. Care dintre cele două orașe de astăzi ar fi cuntuatoarea DECIDAVEI de acum două milenii, învățatul german “...nu este sigur”.¹⁴⁷

Coordonatele geografice de 47°20' și 48°, pe care era prezentată DECIDAVA de către Ptolomeu, de asemenea, nu ne ajută suficient în elucidarea adevăratei poziții geografice a numitei așezări antice, deoarece aproximația plasării ei, pe primele hărți, e mult mai largă. Un lucru e evident, că având în vedere latitudinea pe care e plasată DECIDAVA,¹⁴⁸ aceasta e mult prea nordică pentru a bănuî că pe aceasta ar putea fi plasată DEVA. Plasarea DECIDAVEI, de către Scutte, în Carpații Slovaciei, de asemenea, după cum afirmă Vasile Pârvan, este “...fără nici o justificare”.¹⁴⁹ C.C. Giurescu crede că “DOKIDAVA - DACIDAVA” poate fi localizată în nordul Crișanei,¹⁵⁰ iar Sever Dumitrașcu o așează la Șimleul Silvaniei.¹⁵¹ La această mare diversitate de poziții interpretative, găsim o motivație la pagina 493 din “Dicționarul de istorie veche a României”, elaborat sub conducerea prof.dr.doc. D.M. Pippidi, unde se precizează că Ptolomeu “...adoptând o cifră prea mică pentru circumferința pământului, distanțele între pozițiile de longitudine apar greșite, de asemenea, nu toate măsurătorile indicate au fost rezultatul observațiilor astronomice proprii.”¹⁵² Ca urmare, și “localizarea pe teren este foarte dificilă”.¹⁵³ În acest caz, și Ion H. Crișan își exprimă aceeași poziție, apreciind cum “...calculul lui Ptolomeu sunt departe de a fi exacte... Sunt necesare alte izvoare pentru a putea fixa locul precis al orașelor ori al diverselor repere menționate de geograful alexandruin și acestea sunt în primul rând inscripțiile care atestă numele localităților”.¹⁵⁴ În aceste condiții și într-o astfel de larghețe în interpretare a informațiilor provenite de la Ptolomeu, nu mi se pare nefirească și exagerată ideea de a plasa DECIDAVA, adică DEJUL, acolo unde ne conduce permanența lingvistică a elementului de bază din acest toponim

190

și, nu în ultimul rând, informațiile și vestigiile legate de complexul de cetăți și fortificații traco-gete existente încă, deși prea puțin explorate, în zona Dejului.¹⁵⁵

Când istoricul Martin Hochmeister susținea că **“DEJUL SAU DEVA”** ar putea să fie vechiul toponim traco-getic **DECIDAVA**, acesta nu ne-a precizat ce anume l-a făcut să ajungă la această concluzie, cum anume s-a ajuns la toponimul exprimat prin complexul sonor DEJ. Cu puțină strădanie, cred că dezlegarea acestei probleme poate fi găsită. Se găsea mult mai înainte dacă se aveau în vedere că **DEJUL** și **OCNA Dejului** Constituie centrul unui imens zăcământ de sare, exploatat încă din vremea regilor daci care, pentru a-l apăra, au ridicat aici un important sistem defensiv - forturi și cetăți care, până astăzi, așteaptă să fie dezgropate și puse în valoare cuvenită pentru a se dovedi mai cu temei vechimea și continuitatea acestei așezări și a numelui său - DEJ.

Așa cum se înțelege și din capitolul **“Preistorie și protoistorie în zona de confluență a Someșurilor”**, încă de la începuturile sale, Dejul a fost, nu doar o naturală confluență de ape și o importantă răspântie de drumuri,¹⁵⁶ ci și un cunoscut centru de influențe și interese ale comunităților traco-gete din această zonă, precum cele de la **Șigău**,¹⁵⁷ **Mănăstirea**,¹⁵⁸ **Lăpuș** și **Suciu de Sus**,¹⁵⁹ **Cășei**, **Ciubăncuța**, **Coldău**, **Fizeș**, **Iclod**,¹⁶⁰ **Unguraș** - pe Bolovăniș (unde se presupune că ar fi fost o parte din **“...Olimpul hiperborean al triumphiului sacru”**)¹⁶⁵ sau pe zona de Vest a Măgurii Ciceului, unde se mai văd vestigiile vechilor ziduri ale celei mai întinse dintre așezările întărite ale traco-geților din spațiul intracarpatic (pe aproximativ 30 ha), despre care, după ce aici s-a ridicat cetatea medievală, Alexandru Husar afirma că era **“...o fortificație de prim rang, menită să asigure (ca mai înainte) transportul de sare de la Ocna Dejului pe Valea Someșului, cea mai importantă arteră economică a Transilvaniei nordice.”**¹⁶⁶ Pe ruinele unor **“dave”**, precum cea de la Măgura Ciceului, s-au ridicat mai târziu castrele romane, apoi cetățile medievale, cum s-a întâmplat și la Dej unde, în astfel de întărituri și-au stabilit reședința comiții supremi (prefecții) de Solnoc, Solnocul Interior, apoi Solnoc-Dăbâca, comiții care, adesea, aveau și calitatea de voievozi ai Transilvaniei.¹⁶⁷

Străvechiul sistem defensiv traco-get din zona de confluență a Someșurilor cred eu, e convingător pus în relief în capitolul **“Dejul - complex de cetăți și fortificații ale dacilor ansamensi”**, dintre materialele ce le-am publicat în **“Liceenii”**, în care sunt prezentate mai pe larg forturile și cetățile existente aici în mileniul I î.e.n., și în primele două secole ale întâiului mileniu al erei noastre, în zona de astăzi a municipiului Dej; pe **“Cetatea Veche”** (zisă și **“Óvár”** - din spațiul actualei Piețe agro-industriale), pe Dealul Florilor, Dealul Tirului, Huhu și Ierihu - la Viile Dejului, Huhui - la Ocna Dejului și

Cuzdrioara - în spațiul vechiului cimitir din apropierea C.C.H. Dej - toate aceste străvechi fortificații, în afara celei de la Cuzdrioara, beneficiind de o bună apărare naturală, valuri de pământ, șanțuri, palisade și chiar ziduri de piatră.¹⁶⁸ Unele dintre aceste sisteme defensive, după cum afirmă arheologul I.H.Crișan, posibil să fi servit: **“...drept reședințe unor personalități de seamă din societatea daco-getă ... ce îndeplineau funcțiuni de ordin militar”**.¹⁶⁹ (Noi ne permitem a crede că, pentru o vreme, administrator **“împuternicit”** peste salinele regelui dac de la Dej și Ocna Dejului să fi fost însăși **DEGIS**, fratele și omul de mare încredere al lui Decebal, bărbat care - prin rolul și numele său - putea ca, prin vreme, să fi avut legătură cu dezvoltarea Dejului și chiar cu numele acestuia).

O mai plauzibilă ipoteză legată de originea și vechimea toponimului Dej mi se pare aceea care e în stare să reflecte legătura directă dintre punctul strategico-geografic al zonei de la confluența Someșurilor și dintre conținutul semantic al unor cuvinte existente acum 3.000 de ani în limba autohtonilor daco-geți - cuvinte rămase până astăzi în substratul lingvistic român. În cartea cunoscutului istoric clujean I.I.Rusu - **“Limba traco-dacilor”**, printre alte cuvinte din substrat, îl găsim și pe **“DHEIG’H”**, cuvânt despre care lingvistul de talie europeană, Tomaschek susținea că înseamnă **“...a frământa lutul a construi un zid (dig) din lut”**. Din aceeași familie **“DHEIG’H”** erau și sufixele - DIZOS, -DIZA, și -DIZON, cu semnificația de **“dig, cetate, fortificație”**, precum și în cazul toponimelor compuse **BeoDIZOS, BourDIZOS, OstuDIZOS, TyroDIZOS, TarpoDIZOS și BurDIZOS**.¹⁷⁰ Și din acestea putem deduce că **DEGIS** - fratele lui Decebal, putea să însemne, nu doar un nume de persoană, ci și calitate de împuternicit cum, de altfel se știe că a fost când l-a reprezentat pe regele dac la întâlnirea cu Împăratul roman Domițian, în Pannonia, pentru încheierea păcii dintre daci și romani la anul 89 e.n.¹⁷¹

De bază în stabilirea genezei și semnificației arhaice a toponimului **DEJ**, în reflectarea etnolingvistică a complexului de cetăți și fortificații străvechi din perimetrul de astăzi al municipiului, după mine, rămâne, fără îndoială, sufixul **DIZOS**, dar și **“tema”** lingvistică **DIZA**, ce intra în compunerea unor antroponime.¹⁷² Semantic, așa cum menționam mai sus, semnificația acestor elemente lingvistice străvechi era aceea de **“dig, cetate, fortificație”** și **“burg”**, adică **“...fortificații primitive de valuri de pământ și palisadă”**.¹⁷³

Cum dintre denumirile traco-gete ale unor locuri, multe erau compuse, **“...elementul final (determinant - n.n.) -Basta, -Bria, -Dava, -Dizos, -Para apare limpede înb ce privește semnificația etimologică și morfologică, dar cum s-a spus (p.163), partea inițială a numelor rămâne obscură, în majoritatea cazurilor, încât aceste toponime compuse foarte puține sunt**

explicabile etimologic integral, cum ar fi BESA-PARA- “satul (tribului) bessilor”, BENDI-PARA - “satul (zeiței) Bendis”, TARPO-DIZOS - “cetatea de la prăpastie (stâncă, vale)”, ... SARMI-ZEGETUSA - “cetatea de palisadă pe stâncă?”.¹⁷⁴ Adesea, astfel de nume ale localităților străvechi, după învățatul clujean I.I.Rusu erau date “...desigur, după vreo caracteristică a terenului ori locului, sau după un personaj ori zeitate eponimă etc.”¹⁷⁵ (cum poate fi, în cazul nostru, și DEGIS - fratele regelui dac Decebal).¹⁷⁶

Cum răspântia de drumuri din confluența Someșurilor a fost, din totdeauna, și o confluență a multiple și diverse interese ale indivizilor și comunităților umane din zonă - unde brăzdarul de plug neolitic, descoperit în 1978, la Dej, pe Dealul Sfântu Petru, dovedea că autohtonii s-au sedentarizat aici încă din epoca pietrei,¹⁷⁷ iar din prima vârstă a fierului au început a-și edifica și complexul de cetăți și fortificații, peste care s-au ridicat, apoi, castrele romane și mai târziu cetățile medievale,¹⁷⁸ sigur, **OAMENII ERAU INTERESAȚI CA ACEST LOC SĂ POARTE UN NUME**, nume prin care să i se dea o entitate aparte, deosebită de celelalte așezări din împrejurimi. În compunerea acestui toponim, e posibil ca, inițial, să fi existat și o rădăcină de bază, “o temă nominală”, al cărei sufix, cu înțelesul de “cetate”, era - **DIZOS**.¹⁷⁹ Cunoscută fiind, însă, permanenta tendință din limbajul curent pentru simplificarea denumirilor de localități și, avându-se în vedere imperativul specific “...economiei de efort lingvistic” - după cum se exprimă I.Coteanu și M.Sala,¹⁸⁰ denumirea acestui loc (al Dejului) a făcut ca acesta să fie mai ușor de determinat, în peisajul geo-strategic din confluența Someșurilor, doar folosind amintitul sufix -DIZOS- simbolul caracteristicii edilitare principale din denumirea inițială, mai complexă, a locului acesta, cu conglomeratul de cetăți și fortificații ce-l împodobeau.¹⁸¹ Simplificarea și schimbarea conținutului semantic al toponimului, inițial - compus, fără îndoială, s-a încadrat în fluxul altor evoluții similare din faza latină a limbii localnicilor “**ansamensi**” (someșeni).¹⁸² Este cunoscut cum, spre exemplu, latinul clasic “**veteranus**” - cu sensul de “**soldat care și-a făcut stagiul**”, a ajuns, în latina populară sub forma “**veteran**”, pentru ca în limba română, să ia forma “**betran**” și sensul de “**bătrân**”. Latinul “**servus**” - sclav, datorită mentalităților sociale a primit sensul peiorativ de “...josnic, lingușitor”, în vreme ce “**generosus**”, cu sensul inițial de “neam nobil”, a evoluat la ceea ce numim astăzi “**om darnic, cu suflet nobil**”. De acest fenomen lingvistic, al metonimiei, ține și sinecdoca, prin care “**un întreg**” poate fi exprimat prin o parte a acestuia, ca atunci când, vorbind despre “acoperiș”, ne gândim la casă în întregul ei, sau când zicem că și-a câștigat o pâine, ne gândim la “...mijloacele de existență”. Același fenomen lingvistic îl trăim când, mulțumind “**cerului**”, gândul se îndreaptă spre “**Dumnezeu**”.¹⁸³ În acest fel, peste vreme, ca parte din întregul toponim inițial,

sufixul **-DIZOS** a fost folosit, în mod curent, cu sensul lărgit și, astfel, a devenit, singur, cuvânt de sine stătător, cu conținut semantic propriu, suficient de clar pentru ca dacii ansamensi (someșeni)¹⁸⁴ să se înțeleagă între ei când afirmă că **MERG** sau **VIN** de la **DIZOS - CETATE** sau **“CETĂȚELE”**, cum s-au păstrat în toponimia românească tradițională astfel de locuri (la Cășei și Vad, spre exemplu, în astfel de cazuri). Peste vreme distrugându-se și aplatizându-se zidurile vechilor cetăți, prin evoluția firească dictată de legile de dezvoltare a limbilor, sensul inițial a lui **DIZOS - CETATE** a dispărut și el, locul acestuia fiind luat de către forma și sensul actual al toponimului **DEJ** care, astăzi, poartă doar simplul sens, înțeles, al oricărui nume de localitate. Drumul parcurs, în evoluția fonetică a acestui toponim, de la străvechiul **DIZOS**, la actualul și românescul **DEJ**, poate fi demonstrat și nu-i greu de urmărit în evoluția sa multimilenară.

Consoana **“D”** - primul sunet din complexul sonor **DIZOS**, spre exemplu, a rămas aceeași, atât sonor cât și grafic, în actualul toponim **DEJ**, precum și în alte cuvinte moștenite din substratul lingvistic preroman, cuvinte cum sunt: **Daruri, Droaie, Dunăre, Deretica**.¹⁸⁵

Prin evoluția sa fonetică, vocala **“I”** - al doilea sunet din **DIZOS**, așa precum în cuvintele **“digitum”** - devenit **“deget”** și **“viridis”** - ajuns, în românește, **“verde”**, a evoluat în sunetul și litera **“E”**, așa ca în alte limbi romanice în care latinul **“vicinus”**, spre exemplu, a devenit **“vechi”** - în catalană, **“vecino”** - în spaniolă, **“vezinno”** - în limba portugheză, **“vitzin”** - în dialectul meglenoromân și **“vetzin”** în cel istroroman.¹⁸⁶ În acest fel s-a ajuns și, din **DIZOS** la **DEZOS**, cu **“E”** în locul lui **“I”**.

Mai complicată apare evoluția consoanei **“Z”** spre ceea ce este astăzi sunetul și litera **“J”** din complexul sonor **DEJ**. Lingvistul Al.Graur explică aceasta prin faptul că **“...Există și consoane care au două locuri de articulare. De exemplu, la pronunțarea consoanelor “S” (“Ș”) și “Z” (“J”) există o apropiere a părții superioare a limbii de regiunea alveolelor dinților superiori și, în același timp, o apropiere a părții posterioare a limbii de palatul moale sau dur”**.¹⁸⁷ Astfel se explică și marele număr al numelor proprii traco-dace și al derivatelor acestora (din cele 1185 antroponime și 920 toponime) consemnate în inscripții și alte izvoare istorice de la finele mileniului I î.e.n. și începutul mileniului I. e.n., nume prin al căror forme, prin evoluție, se pute ajunge la actualul nume al municipiului Dej. Dintre acestea amintim: **DIZOS, DIZEROS, DEZOS, DESOS, DESDOS, DESIO, DESCUS, DESUDAVA, DECIDAVA, DEUSARA, DEGIS, DEJOS, DEȘU, DEJU, DEJ**. (Antroponimele având la bază **DIZA**, de asemenea, sunt peste 50, iar cu **“tema” DIZALA**, alte 15 mărturii).¹⁸⁸ E explicabil astfel de ce se fac atâtea confuzii în pronunțarea, receptarea și înregistrarea grafică a sunetului **“Z”** din sufixul traco-

getic **-DIZOS** și de ce, peste vreme, acest **"Z"** s-a înregistrat în forme diferite, cum sunt: **"s"**, **"ș"**, **"ci"**, **"gi"**, **"j"**, etc., fără a se modifica sensul cuvintelor când acestea se scriu, spre exemplu, sub formele: **"dezdoi"** sau **"desdoi"**, ori **"răzbuna"** sau **"răsbuna"**.¹⁸⁹ Într-un **"Proiect ...asupra ortografiei române"**, din anul 1860, spre exemplu, legat de această confuzie între unele sunete e scris negru pe alb: **"j=zs"**, **"ci (cs, gi, zs) îi=j"** (germanic), **"c=ci (cs)-înainte de "e" și "i", "d=z" - înainte de "i", "d=j"** (francez), **"g=j" - înainte de "e" și "i", "s=sz", "s=ș", "t=ci" (cs), "g=zs" (maghiar) etc.**¹⁹⁰ Aceasta explică și în ce mod s-a ajuns de la latinul **"jacere"**, la românescul **"zăcea"**, din **"girim-gyrum - giur"**, la cuvântul **"jur"**, așa precum din latinul **"gioc"**, la românescul **"joc"**.¹⁹¹ Este de înțeles astfel de ce, pentru a se înlătura confuzia dintre sunetele **"s"**, **"ș"**, **"ci"**, **"gi"**, **"z"**, **"j"**, în **"Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație"**, editat de către Academia Română, se stabilesc reguli după care se scrie: **Omagiu**, nu **omajiu**, **sesiune** nu **seziune**, **zbor** nu **sbor**, **război**, nu **răsboi**, **groaznic**, nu **groasnic**, **filozof** nu **filosof**, **cenzură**, nu **censură**, **mesaje** nu **mesagii**, **brazi**, nu **braji**, **francezi**, nu **franceji** etc.¹⁹²

Evoluția lui **"G"**, înainte de **"E"**, **"I"** - afirma Ovid Densușianu, **"...este de origine romanică și este paralelă cu a lui "c" trecut de la "di" la "i". Același Densușianu mai afirma că "gi", în latina vulgară "...era o semiconsoană ("j", așa precum "magis" a devenit "mai" și în "magister", devenit "maestru", "maistru".**¹⁹³ Semiconsoana aceasta, **"I"**, din care s-a dezvoltat adevărata consoană **"j"**, reprezintă un fenomen ce era în curs de desăvârșire în vremea cuceririi daciei de către romani.¹⁹⁴ În acest timp, credem noi, a apărut sunetul **"J"** și în complexul sonor **DEZOS-DEJOS**, predecesorul toponimic al actualului și românescului **DEJ**. E un fenomen propriu în evoluția multora dintre cele 2.100 de nume proprii traco-gete, unele fiind derivate din **DIZOS** sau chiar din străvechea **DECIDAVA**, dacă aceasta o fi fost pe locul Dejului de astăzi - după cum ne fac să credem unele dintre vechile hărți de la începutul mileniului I e.n.¹⁹⁵

După **"Z"**, următorul sunet schimbat din traco-geticul **DIZOS** a fost vocala **"O"**, sunet care, peste vreme, s-a transformat în **"U"**, odată cu evoluția fonetică a unor cuvinte latine precum: **"bonus"** devenit **"bun"**, **"bona"** - **"bună"**, **"nomen"** - **"nume"**, **"montem"** - **"munte"**.¹⁹⁶

Consoana **"S"** - ultimul sunet din complexul sonor **DIZOS**, în baza legilor de dezvoltare ale limbii, a fenomenului de detracție - prin apocopă, a dispărut din finalul fostului prefix - simbol de **CETATE**, dar devenit nume de localitate sub forma **"DEJU"**, ca în cazul altor cuvinte rămase, pentru o vreme, cu **"U"** în finalul acestora, cum s-a întâmplat și cu **"dominus"** - redus, într-o formă a evoluției sale, la forma **"domnu"**, apoi **"domn"**, sau în cazul latinului **"caput"**

devenit pentru o vreme “capu” și, în final “cap”. De menționat este că fenomen similar s-a petrecut și în alte limbi romanice, precum în spaniolă, în care româneștile “cap” și “nas” au rămas la formele “cabo” și “naso”, în vreme ce, în italiană, unele cuvinte s-au fixat la forma fonetică “nomo”, “capo” și “naso” - păstrând vocala din finalul acestora.¹⁹⁷

Fenomenul păstrării de vocale în finalul unor cuvinte, sub influența latinizantă din limba română, rămâne specific până spre finele secolului al XIX-lea și-l consider simbolic ilustrat prin întregul titlu al cărții “Dicționarul portativu maghiaru-romănu”, realizat de Octaviu Barițiu (fratele lui George Bariț), carte apărută la “Clusiu” în anul 1870.¹⁹⁸ Cu aceeași vocală “U” - în final, apărea și toponimul DEJ, în al cărui structură fonetică, sub influența ortografiei oficiale maghiare, locul consoanei “J” a fost luat de “S”, “ZS” (citite “ș”), în acest fel DEJUL a ajuns la forma “DESIU”.¹⁹⁹ Răsfoind revista “Sionulu Românescu”, editată la Viena, de către eminentul om de cultură Grigore Silași,²⁰⁰ între 1865 și 1872, descoperim că, așa precum “DESIU”, erau înregistrate grafic, cu “U” - în final, și numele altor localități ardelen, vecine, precum: NĂSĂUDU, OLPRE-TU, ORMANU, SURDUCU, BEIUȘU, LĂPUȘULU UNGURESCU etc.²⁰¹

În permanenta tendință de simplificare și perfecționare a mijloacelor de comunicare (între care cel mai important e limba), a evoluat și limba română iar astăzi suntem martori că, așa ca în toate toponimele amintite mai sus, în cursul secolului XX, sunetul “U”, din finalul acestor nume de locuri, a dispărut, cum dispărut este și din finalul străvechiului și actualului complex sonor DEJ, fără malformarea înțelesului acestuia.²⁰² Cum s-a receptat și înregistrat acesta, în scris, de-a lungul timpului, în limbile altor neamuri și a unor autorități alogene, consider că este clar explicat în prima parte a acestui studiu.²⁰³

Rămâne limpede că, în toate variantele străine ale toponimului DEJ, de bază a rămas același sufix traco-getic “DIZOS” - expresie simbolică a CETĂȚILOR existente aici încă din prima epocă a fierului dacic, cetăți ale căror urme, prin anii ‘70, se plănuia să fie dezgropate, sub conducerea renumitului savant - arheolog, membru al Academiei Române, Constantin Daicoviciu.²⁰⁴ Ceea ce ne-a împiedicat în această tentativă, așa după cum se știe, a fost lipsa sprijinului financiar.²⁰⁵

Din cele prezentate mai sus, se înțelege că, asemeni multor așezări străvechi din spațiul carpato-danubiano-pontic, Dejul are o existență multimilenară neîntreruptă, cum multimilenară îi este și denumirea. Referindu-se la asemenea toponime, la toponimia spațiului românesc, în general, cunoscutul istoric A.D.Xenopol afirma: “Este cunoscut că un popor nou dă întotdeauna așezărilor sale NUME DIN LIMBA SA PROPRIE și tot astfel botează și elementele geografice în sânul cărora el colindă sau se așează. Un lucru este însă

mai presus de orice îndoială: majoritatea numelor de râuri mai însemnate din țările locuite de români sunt așa fel încât reamintesc nume vechi dace” (precum în cazul râului SAMUS - Someș - zicem noi).²⁰⁶ Cum s-au putut ele transmite din gura daco-romanilor în aceea a popoarelor care locuiesc astăzi în fosta Dacie și mai ales în aceea a românilor, care le păstrează cu mare credință și în formele cele mai apropiate de prototipurile primordiale? Ele au trebuit să fie transmise din gură în gură, din neam în neam, pentru a ajunge aproape neschimbate până în zilele noastre.²⁰⁷

Savantul clujean, de talie europeană, I.I.Russu, de asemenea, afirmă că: “Toponimia teritoriilor traco-dace a fost preluată aproape integral (dată fiind continuitatea așezărilor respective), de către ocupanții romani și păstrată cu unele amplificări și adaosuri, în bună parte romanizată. Această toponimie traco-romană s-a menținut tot timpul stăpâniri bizantine în zona balcanică. Importante și semnificative pentru situația toponimiei, deci în oarecare măsură pentru limba vie, curată și romanitatea din teritoriile traco-moeso-pontice în secolul al VI-lea, sunt listele de localități și observațiile din cartea a IV-a a celebrei scrieri istorico-geografice a lui Procopius “despre construcții” (“De edificiis”).²⁰⁸

Dacă, în general, aceasta este convingerea bunilor cunoscători ai fenomenului istorico-lingvistic, legat de concretul unor denumiri de locuri și așezări umane din spațiul românesc, se poate constata însă că, uneori, din necunoaștere, alteori datorită unei propagande malfomante, cu scopuri diversioniste, multă lume a rămas înafara cunoașterii adevărului asupra originii și vechimii adevărate a multor toponime. Chiar pentru aceasta, unii vor categorisi drept curată impertinență prezenta încercare de căutare a adevărului, după ce alții, cu vreme în urmă și fără cele mai curate intenții, ne-au turnat în slovă, memorie și gândire, mulțime de năstrușnice născociri după care ar trebui să credem că, pentru un timp, am fi încetat de a exista, sau, ca neam, am fi suferit de amnezie și am uitat cum le-am zis locurilor pe care le-am botezat, în care ne-am născut și am crescut de mai multe milenii.

Credem cu tărie că, pe lângă multiplele mărturii ale vechimii și stabilității românești neîntrerupte în zona DEJULUI, temeinic motiv și argument al continuității traco-române îl constituie, nu doar peisajul frumos, solul mănăs și imensul zăcământ de sare existent aici ci chiar și numele străvechi, de origine traco-getă, a DEJULUI. De la creatorii și păstrătorii acestui toponim în limba română au aflat populațiile venetice care este numele principalei așezări din confluența Someșurilor, așezare întemiată cu multe veacuri înainte de **“descălecatul”** lor în aceste meleaguri. Vorba aceluiași mare istoric, A.D.Xenopol: “Dacă populația daco-romană ar fi fugit din Dacia la venirea barbarilor, atunci CINE A RĂMAS AICI PENTRU A SPUNE NOILOR VENIȚI VECHILE NUMIRI?”²⁰⁹

Mai credem că odată lansată noua ipoteză legată de GENEZA ȘI SEMNIFICAȚIA PRIMARĂ A TOPONIMULUI DEJ, aceasta va constitui și o provocare pentru ca, replicându-mi-se, prin noi studii și cercetări, informațiile noastre pe această temă să se cristalizeze în convingeri neîndoielnice. Organizarea unor săpături arheologice pe locurile celor 6 cetăți și fortificații traco-gete și medievale din zona Dejului (pe Dealul Florilor, Cetatea Veche (Ôvár - actuala Piață agro-industrială), Huhui - la Ocna Dejului, Dealul Tirului, Huhu și Ierihu - la Viile Dejului și Cuzdrioara²¹⁰, vor contribui nu doar la o mai bună cunoaștere a culturii materiale și spirituale a traco-românilor, ci și prin înscrisuri (inscripții) asupra originii și vechimii străvechiului toponim DEJ, asupra căruia, aici, încercăm spotul luminos al cunoașterii adevărului.

Note bibliografice:

1. E. Lazăr, *Dejul - străveche vatră românească*, în *Tribuna*, Cluj-Napoca, nr. 21 (1640), 26 mai 1988, p. 8; *Idem*, *Dejul - străveche vatră de cultură și civilizație românească*, în *Liceeni*, Dej, nr.1 (9), februarie 1996, p.8-9; *Idem*, în *Liceenii*, Dej, nr. 1 (12), martie 1997, p. 8-9, *Idem*, *Dejul - complex de cetăți și fortificații ale dacilor ansamensi*; E. Lazăr - Dejeanu, *Geneza și semnificația primară a toponimului DEJ*, în *Liceenii*, Dej, nr. 3-4 (18-19), noiembrie 1998, p. 5-6; *Ibidem*, 1 (20), februarie 1999, p. 15-16; *Ibidem*, nr. 2 (21), iunie 1999, p.16-18; G. Mânzat, *Monografia orașului Dej*, Bistrița, 1926, p. 7-44; *Afirmarea românească în Someș*, Cluj, 1937, p. 196.
2. E. Lazăr, *Dejul - străveche vatră de cultură și civilizație ...*, cit.
3. C.C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. I, București, 1971, p. 41; E. Lazăr, *loc. cit.*; A.D.Xenopol, *Istoria românilor*, București, 1925, p. 232; *Idem*, *Istoria românilor*, I, București, 1985, p.33, 78, 161, 175, 179, 209, 240, 247, 254, 258, 293, 359, 362, 364.
4. Șt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, II, Cluj-Napoca, 1979, p. 465-490, 491; E. Lazăr, *Samus - Someș, tradiție și argument arheologic*, în *Făclia*, Cluj-Napoca, nr. 12, (893)-22 mai 1988, p.2; *Idem*, în *Gazeta Someșană*, Dej, nr. 13 iulie 1991, p. 3; I.I.Russu, *Etnogeneza românilor*, București, 1981, p. 76-86, 109-131, 144-146, 183, 225; A.D.Xenopol, *Istoria românilor*, București, 1985, p. 242; *Afirmarea românească*, cit., p.25; N.Iorga, *Istoria românilor, Strămoșii înainte de romani*, I, p. II-a, București, 1988, p.145, 154, 160, 165, 170; I.I.Russu, *Materiale epigrafice în Muzeul raional Dej*, 1956, p.118-131; *Idem*, *Limba traco-dacilor*, București, 1967, p. 166-169, 176, 183, 228; Arton Vraciu, *Limba daco-geților*, Timișoara, 1980, p. 159; C.Daicoviciu, *Dacica*, Cluj, 1969, p. 310-324, 346-362, 386-402; H.Daicoviciu, *Dacii*, București, 1965, p.13-21; I.Glodariu, Eug.Iaroslavschi, *Civilizația fierului la daci*, Cluj-Napoca, 1979, p.12, 35, 47, 80; E.Lazăr, *Dejul - străveche vatră ...*, cit., *Idem*, *Samus - Someș*, cit.; E.Lazăr, *Dejul - complex de cetăți și fortificații ale dacilor ansamensi*, în *Liceenii*, Dej, nr.1 (12), martie 1997, p.8-9, 11; Duc de Raguse, *Voyage*, I, Bruxelles, 1841, p.121, 122, 125 (*Someș*), 127.
5. M.Petrescu Dâmbovița, *Depozitele de bronzuri din România*, București, 1977; I. Aurel Pop, *Românii și maghiarii în secolele IX-XIV*, Cluj-Napoca, 1996; I.Lazăr Tonciulescu, *Cronica notarului Anonymus*, București, 1996; H.Daicoviciu, *Locul Daciei în economia Imperiului Roman*, în *Revista economică*, nr.6/9 februarie 1976, p. 20 (Ocna Dej); Kurt Horedt, *Un depozit de vase hallstattiene la Dej*, în *Probleme de muzeografie*, Cluj (1960), p.7-13; *Idem*, *Valea Someșului Mic în secolele V-VI*, în *Activitatea muzeelor*, Cluj, 1956, nr.2, p. 139-148; Paul

Mac Kendrik, *Pietrele dacilor vorbesc*, București, 1978, *passim*.; K.Horedt, *Contribuții la Istoria Transilvaniei în secolele IV-XIII*, București, 1958.

6. Iosif C.Drăgan, *Noi traccii*, Craiova, 1976, *passim*; N.Densușianu, *Dacia preistorică*, București, 1986, p. 635-722; V.Pârvan, *Getica - o preistorie a Daciei*, București, 1982, *passim*.; M.Mușat, I.Ardeleanu, *De la statul geto-dac, la statul român modern*, București, 1983, p. 68; I.I.Russu, *Limba traco-dacilor*, *passim*; Idem, *Etnogeneza...*, cit., Ariton Vraciu, *passim*; G.Mânzat, *op.cit.*, p. 16-20, 25; I.H.Crișan, *Origini*, Oradea, 1977, p.*passim*; Idem, *Itinerare arheologice transilvane*, București, 1982, p. 15-42, 204, 219-230, 262; G.D.Iscru, *Formarea națiunii române*, București, 1995, p. 69-120; Romul Vulcănescu, *Mitologia română*, București, 1987, *passim*; D.Tudor, *Orașe, târguri și sate în Dacia Romană*, București, 1969, p. 233, 307, 472, 477-lucerna, 45-480 (*Samus*); D. Protase, *Orizonturi daco-romane*, Cluj-Napoca, 1995, p. 62-63, 70, 314-332; Idem, *Tezaurul de monede imperiale romane de la Nireș (R. Dej, Reg. Cluj)*, în *Studii și cercetări de numismatică*, I, București, 1957, p. 149-171, Al. Pele, *Vidul demografic și matematica (ipoteze în subsidiar)*, Oradea, 1998, p. 38, 41, 53, 58, 72, 171, 176; I.Aurel Pop, *Românii și maghiarii în secolele IX-XIV, Geneza statului medieval în Transilvania*, Cluj-Napoca, 1996, p. 102, 115, 136; N.Drăganu, *Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și onomastice*, București, 1933, (în *Studii și cercetări*, vol. XXI, p. 416-534); Ov. Drâmba, *Istoria culturii și civilizației*, II, București, 1987, (*Istoria*); Al.Gonta, *Romanii și Hoarda de Aur, (1241-1502)*, Munchen, 1983, p. 193; N.Gudea, I.Ghiurce, *Din istoria creștinismului la români, Mărturii arheologice*, Oradea, 1988, *passim*; Paul Lazăr Tonciulescu, *Cronica Notarului Anonymus, Faptele ungurilor*, București, 1996, *passim*; M.Mușat, *Izvoare și mărturii străine despre strămoșii poporului român*, București, 1980, p. 7-130; Ovid Densușianu, *Istoria Limbii romane*, vol. I, II, București, 1961, *passim*; Gh. Poalelungi, *Istoria Limbii române*, vol. I, București, 1962, *passim*; Xenopol, *op. cit.*, I, 1885, p. 367-370; Al.Graur, *Introducere în lingvistică*, București, 1972, p. 125; Paul ManKendric, *op. cit.*, *passim*; G.D.Iscru, *Formarea națiunii române*, București, 1995, *passim*; G.I.Brătianu, *O enigmă și un miracol istoric; Poporul român*, București, 1998, *passim*.

7. Szabo T. Attia, *Des tortenete (Istoria Dejului)*, în *Szolnok-Doboka magyarsaga, Des-Kolozsvár*, 1944, p. 144-145, 131-163; Laszlo Gyula, *Szolnok-Doboka telepulese Szent István koraig (Teritoriul comitatului Solnoc-Dăbâca până la epoca lui Ștefan cel Sfânt)*, în *Szolnok-Doboka magyarsaga, cit.*, p. 20-44; Gh. Poalelungi, *Istoria limbii ..., cit.*, p. 46-92; I.A.Pop, *op. cit.*, p. 5-10; 13-40; M. Mușat, *op. cit.*, p. 76; Al. Pele, *op. cit.*, *passim*; P. Lazăr Tonciulescu, *op. cit.*, *passim*; Rethy Laszlo, *Szolnok-Doboka*, în *A Palas nagy lexikona*, vol. 15, Budapesta, 1897, p. 788; Idem, *Deus, Deus kiáltanak (Dumnezeule, Dumnezeule, strigară)*, în *Szolnok-Doboka megyei nok ezredei. Emleklapja Deesen*, 1896, p. 14-19, 62-64; Makkay Laszlo, *Belső-Szolnok és Doboka megye a középkorban (Comitatele Solnocului Interior și Dăbâca în evul mediu)*, în *Szolnok-Doboka magyarsaga, cit.*, p. 45-70; Panczel Ferent, *Legenda Dejului*, în *Descrierea amănunțită a Clujului și Geografia Ardealului*, Ed. II, Cluj, 1876, p. 29-31; Șt.Pascu, *Voivodatul Transilvaniei*, I, Cluj, 1971, p. 19-40, 42, 132, 169, 187, 193, 20, 238, 249, 321-322, 466; I.I.Russu, *Etnogeneza românilor, cit.*, p. 223-230, 183-188; Kadar Jozsef, *Szolnok-Dobokavarmegye monographiaja*, III, Deesen, 1900, p. 5-6, *passim*.

8. Szabo T. Attila, *op. cit.*, p. 131-163; Laszlo Gyula, *op. cit.*, p. 20-44; Makai Laszlo, *op. cit.*, p. 45-70; Rethy Laszlo, *op. cit.*

9. Kadar J., *op. cit.*, p. 5-6.

10. Coreolan Suciu, *Dicționarul istoric al localităților din Transilvania I*, București, 1967, p. 195-196.

11. G.Mânzat, *op. cit.*, p. 18; Andrei Moldovan, *Date asupra denumirii orașului Dej*, mss., Dej, 1974, p. 2. (*În arhiva personală E.L.*)

12. C.Suciu, *op. cit.*, p. 195.

13. Ibidem; Vladimir Drâmba, *Influențe românești în graiul maghiar din Valea Crișului Negru*, în *Fonetică și dialectologie*, I, București, 1958, p. 117 (rom. "desag" - *gyésag*, în limba maghiară).

14. Ibidem; Duc de Raguse, *op. cit.*, p. 121, 122, 125 (Samos), 127.

15. Ibidem, p. 195; Kadar J., *op. cit.*, p. 5.

16. Kadar J., *op. cit.*, III, coperta 1.

17. C. Suciu, *op. cit.*, p. 195.

18. M. Holban, *Călători străini despre Țările Române I*, vol I, București, 1976, p. 385, 528, 553, 557, 662, 682, unde numele Dejului este ortografiat sub formele "Dezvaroșa" și "Dizvaroș", cum îl auzea cronicarul turc Evlia Celebi, pe la 1661, care în locul lui "E", aude și scrie "I", dând astfel toponimului "Dej" forma apropiată rădăcinii cuvântului traco-getic de la care provine numele străvechi al acestei așezări, cum vom vedea în partea finală a acestui material.

19. Ibidem; În aceeași grafie a cronicarului turc Evlia Celebi, pe la 1661, sunetul "J" din toponimul Dej, este înregistrat cu litera "Z", atât în "Dezvaros", cât și în "Dizvaros"; la Kadar Jozsef, în *op. cit.*, p. 228, locul literei "J", din antroponimul românesc "MogoJan", îl înregistrează prin litera "S", citită, în maghiară, precum "ș" românesc; "Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație", București, 1969, p. 15-16.

20. Dr. Sabin Mureșan, *Curs de Limba română*, în *Dicționarul termenilor tehnici ... maghiar-român*, de Dr. A.Tiberian, Cluj, 1924, p. 5-6 (joc-zsok, jar-zsar); Șt. Pascu, V.Chereșteșiu, *Documente privind Revoluția de la 1848, II, Transilvania*, București, 1979, p. 284, 449.

21. Ibidem; Șt. Pascu, V.Chereșteșiu, *Documente privind Revoluția de la 1848 în Țările Române. C. Transilvania*, vol.II, București, 1979, p. 284, 449 ("Dezs"); Cor. Suciu, *op. cit.*, p. 195; Ov. Densușianu, *op. cit.*, p. 79-84; Tr. I. Farkas, *Istoria Gimnaziului gr. cat. din Beiuș*, Beiuș, 1896, p. 144-149.

22. Al. Graur, *Limba corectă*, București, 1963, p. 16-17; *Îndreptar ortografic ...*, cit., p. 15-18.

23. C. Suciu, *op. cit.*; Al.Graur, *Introducere în lingvistică*, București, 1972, p. 66-220; N.A.Constantinescu, *Dicționar onomastic român*, București, 1963, p. 256, 259, 429.

24. M. Holban, *op. cit.*, 358, 528, 553; La 1661, Evlia Celebi grafiază numele Dejului sub formele "Dizvaros" și "Dezvaros", sunetul "j" înregistrându-l prin litera "z".

25. G.Mânzat, *op. cit.*, p. 18; C.Suciu, *op. cit.*; Dr. S.Mureșan, *op. cit.*, p. 3.

26. G.Mânzat, *op. cit.*, p. 16; E. Lazăr, *SAMUS-Someș, tradiție și argument arheologic*, în *Făclia*, Cluj-Napoca, nr. 12.893/22 mai 1988, p. 2; Idem, în *Gazeta Someșană*, Dej, nr. 13/iulie 1991, p. 3; I.I.Russu, *Etnogeneza...*, cit., p. 183; A.D. Xenopol, *op. cit.*, p. 56, 95, 117 vol. I; N.Iorga, *op.cit.*, I, p. 154.

27. G. Mânzat, *op. cit.*, p. 16.

28. Ibidem, p. 16-17.

29. D. Vatamaniuc, *Eminescu și istoriografia oficială maghiară*, în *Steaua*, Cluj-Napoca, nr. 3/martie 1987, p. 24-29, 50.

30. M. Eminescu, *Românii din Ungaria*, în *Telegraful român*, XXX, nr. 55/13-25 mai 1882 și nr. 69/17-29 iunie 1882, conf. D.Vatamaniuc, *Eminescu și istoriografia oficială maghiară din Steaua*, Cluj, nr. 3/martie 1987, p. 24-30, 50.

31. Rethy L., *Deus, Deus...*, cit., p. 16-19, 62-64; Idem, *Szolnok-Doboka (Comitatul Solnok-Dăbâca)*, în "A Palas nagy lexicon", vol. 15, Budapesta, 1897, p. 788-790.

32. Ibidem, Kadar J., *op. cit.*, p. 87.

33. G. Mânzat, *op. cit.*, p. 17 (nota nr.1); Kadar J., *op. cit.*, p. 78-87; Szabo T.A., *Dés története*, cit., p. 131.

34. G. Mânzat, *op. cit.*, p. 17; F. Panczel, *op. cit.*, p. 29-31; Kadar J., *op. cit.*, p. 87; Szabo T. Attila, *op. cit.*, p. 132.
35. N. Drăgan, *op. cit.*, p. 442; G. Mânzat, *op. cit.*, p. 17; Rethy Laszlo, *op. cit.*, p. 16.
36. Șt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, Cluj-Napoca, 1971, p. 108; I. Aurel Pop, *op. cit.*, p. 63-66; P. Lazăr-Tonciulescu, *op. cit.*, p. 23-35.
37. V. Pârvan, *Dacia*, București, 1972, *passim*; Gh. Mușu, *Din mitologia tracilor*, București, 1972, *păssim*; M. Eliade, *Istoria creditelor și ideilor religioase*, I, București, 1981, *passim*; *Ibidem*, II, București, 1991, *passim*, H. Daicoviciu, *Dacia de la Burebista...*, *cit.*, *passim*.
38. Silviu Sanie, *Culte orientale în Dacia Romană*, I, București, 1981, p. 36-52, 70-78, 256-257, 280, 283, 289; M. Mușat, *Izvoare...*, *cit.*, p. 88, 93; N. Densușianu, *Dacia preistorică*, București, 1986, p. 611; D. Tudor, *Orașe, târguri, sate în Dacia Romană*, București, 1968, *passim*; M. Macrea, *Viața în Dacia Romană*, 1968, *passim*.
39. N. Mărășanu, *Citind numai istoria veche*, în *Flacăra*, nr. 15 (1296/10 apr. 1980), p. 11; V. Pârvan, *Getica*, București, 1982, *cit.*, 230, 476; V. Pârvan, *Getica - o preistorie a Daciei*, București, 1926, p. 229-230; V. Pârvan, *Getica*, *cit.*, București, 1982, p. 138, 476; S. Dumitrașcu, *Dacidava?*, în *Crisia*, Oradea, 1971, p. 39-46.
40. V. Pârvan, *Getica*, București, 1926, *cit.*, p. 260, 273, 286, 791; *Ibidem*, *Getica*, 1982, *cit.*, p. 153, 159, 165, 431; D. Tudor, *Orașe, târguri...*, *cit.*, p. 109-200; M. Macrea, *op. cit.*, p. 343; I. Russu, *Limba traco-dacilor*, *cit.*, p. 121, 240.
41. G. Mânzat, *op. cit.*, p. 18.
42. N. Drăganu, *op. cit.*, p. 442.
43. *Ibidem*, G. Mânzat, *op. cit.*, p. 18.
44. E. Lazăr, *Dejul-străveche vatră...*, p. 8-9, *cit.*
45. E. Lazăr, *Dejul-complex de cetăți și fortificații...*, *cit.*, p. 8-9, 11.
46. G. Mânzat, *op. cit.*, p. 20, 240-244; A. Moldovan, *loc. cit.*, p. 4; E. Lazăr, *Dejul-străveche vatră...*, *cit.*, p. 8-9.
47. M. Holban, *op. cit.*, p. 385, 528, 553, 557, 662.
48. V. Breban, *Dicționar general al limbii române*, București, 1987, p. 900.
49. C. Diaconovici, *Enciclopedia română*, vol. II, Sibiu, 1900, la pag. 137, menționează despre Dej că: "*Pe cele 3 dealuri din împrejurimi se văd urme de vechi fortificațiuni*"; D. Tudor, *op. cit.*, p. 322; C. Giurescu, *op. cit.*, p. 103; M. P. Dâmbovița, *op. cit.*, p. 33-34, 165, 375; S. Sanie, *op. cit.*, p. 36, 72, 75, 88; M. Macrea, *op. cit.*, p. 233; *Nomenclatorul unităților teritorial-administrative din România*, București, 1991, p. 23; *Județele României*, vol. I, București, 1994, p. 308, 318.
50. Kadar J., *op. cit.*, p. 5.
51. Szabo T. Attila, *op. cit.*, p. 131-132; 144-145.
52. N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963, p. 40-44; V. Pârvan, *Dacia...*, *cit.*, p. 137; N. Drăganu, *op. cit.*, p. 442; C. Martinovici, N. Istrati, *Dicționarul Transilvaniei, Banatului și celorlalte ținuturi alipite*, Cluj, 1922, p. 90-99; C. Suciu, *op. cit.*, p. 195; Iosif Pervain; I. Chindriș, *Correspondența lui Al. Papiu Ilarian*, Cluj, 1972, p. 82; Șt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, *cit.*, p. 330; D. Tudor, *op. cit.*, p. 322; M. Macrea, *op. cit.*, p. 233; C. C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 87, 219.
53. A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 66, 79-80; I. I. Russu, p. 119-120; C. Daicoviciu, *Istoria României*, I, 1960, p. 385; M. P. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a României*, București, 1957, p. 170-177, 588.
54. V. Pârvan, *Dacia...*, *op. cit.*, p. 100, 189; *Idem*, *Getica*, *cit.*, p. 115-117, 241, 734; I. I. Russu, *Limba...*, *cit.*, p. 101-102; D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 29-32, 103, 149, 170-172-177 (Nota 14+foto); A. Vraciu, *op. cit.*, p. 175; C. C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 49, 55; M. Mușat,

Izvoare..., cit., p. 29-32, 103, 149; H.Daicoviciu, *Dacia de la...*, p. 101, 282, 286; A.D.Xenopol, *op.cit.*, p. 66, 78-80.

55. V.Pârvan, *Getica...*, cit., p.71-72, 232, 258, 745; I.I. Enescu, *Limba...*, cit., p. 163; N.Iorga, *op.cit.*, p. 111; C.C.Giurescu, Dinu C.Giurescu, *op.cit.*, p. 32; M.Muşat, *Izvoare...*, cit., p. 70.

56. V.Pârvan, *Getica*, 1926, cit., p. 260, 273, 286, 752; C.Daicoviciu, *op.cit.*, p. 267; I.I.Russu, *Limba traco-dacilor*, cit., p.121; D.Tudor, *op.cit.*, p. 199-200; M.Macrea, *Viața în Dacia...*, cit., p.343; A.D.Xenopol, *op.cit.*, I, 1925, p.196.

57. S.Dumitrașcu, "*Dacidava?*", cit., p. 39-46; V.Pârvan, *Getica București*, 1926, cit., p. 231, 282; *Idem*, *Getica*, 1982, cit., p. 139, 164, 256, 284, 287, 749; M.Muşat, *Izvoare...*, cit., p. 71-71, 76; Al.Vulpe, *Dave și stăpânii lor*, în *Magazin istoric* nr. 9/1979, p. 25; D.M.Pippidi, *Dicționar de istorie veche a României*, București, 1979, p. 242; Ar.Vraciu, *op.cit.*, p. 174-178.

58. Tr. I.Farkas, *Istoria...*, cit., p. 144-148; Gh.Poalelungi, *op.cit.*, p. 292-293; Ov.Densușianu, *op.cit.*, p. 219, 52, 61-62, 79-84; Al.Graur, *Introducere...*, cit., p. 66-68, 80-98, 111, 113, 220; *Îndreptar ortografic...*, cit., p. 15-16, 18, 17; N.A. Constantinescu, *op.cit.*, p. 266-359, 429.

59. Kadar J., *op.cit.*, C.Suciu, *op.cit.*, 195; Szabo T.Attila, *op.cit.*, p. 131; C.C.Giurescu, Dinu Giurescu, *op.cit.*, p. 270; M.Eminescu, *op.cit.*, p. 27.

60. *Ibidem*; *Documente privind istoria României*, *op.cit.*, p. 34, 45, 62, 83; Șt. Pascu, *Voievodatul...*, cit., p. 330.

61. Șt.Pascu, *Voievodatul...*, cit., p. 330; *Documente...*, cit., p. 35, 45, 62, 83.

62. Milton G. Lehrer, *Ardealul pământ românesc*, Cluj-Napoca, 1991, p. 221-223, 161, 165, 198-202, 221-223, 250-252; Vasile Stoica, *Suferințele din Ardeal*, Cluj-Napoca, 1994, p. 44, 80; Ion Coja, *Transilvania - Invincibile argumentum*, București, 1990, p. 275-295; Gelu Neamțu, *Revoluția românilor din Transilvania, 1848-1849*, p. 19-43, 52-53, 102-109, 133-149; I.N.Ciolan, C.Voicu, Mihai Racovițan, *Transilvania - istoria și dăinuirea românească. Documente oficiale ungare confirmă*, București, F.A., p. 29-93, 123-131, 163-166, 193, 188; Șt.Pascu, *Bobâlna*, București, 1963, p. 360, 112-148, 159-183.

63. D.Prodan, *Iobăgia în Transilvania*, vol.I, II, III, București, 1967-1968, passim; Șt.Pascu, *Voievodatul...*, cit., p. 269-468; D.Mărtinaș, *Originea ceangăilor din Moldova*, București, 1985, passim.

64. *Documente...*, I, cit., p. 62, 83, 330; *Documente...*, *op.cit.*, p. 62, 83; Șt.Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, cit., I, p. 212, 324; II, p. 68-69; II, p. 434; IV, p. 59.

65. *Ibidem*; Kadar J., III, cit., p.5; *Documente...*, *op.cit.*, p. 35.

66. *Documente...*, I, cit., p. 35, 45; C.C.Giurescu, Dinu C.Giurescu, *op.cit.*, 1971, p. 216, 217; *Idem*, 1976, cit., p. 27; I.A. Popescu, *Popasul lui Gheorghe Șincai la Țaga*, în *Probleme de muzeografie*, Cluj, 1963, p. 159; A.Moldovan, *loc.cit.*, p. 1-5; Kadar J., *op.cit.*, p. 5; N.Drăganu, *op.cit.*, p. 442.

67. C.C.Giurescu, Dinu Giurescu, *op.cit.*, p. 216, 266, 717; C.C.Giurescu, *Istoria românilor*, I, București, 1976, p. 172, 271; A.Moldovan, *loc.cit.*, p.5.

68. *Ibidem*.

69. C.C.Giurescu, *op.cit.*, p. 27; C.C.Giurescu, Dinu Giurescu, *op.cit.*, p. 266; A.Moldovan, *loc.cit.*, p. 5.

70. A.Moldovan, *loc.cit.*, p.5; Pavel Bender, *Contribuții la geografia istorică a Banatului de Severin*, în *Studii. Revista de istorie*, tom. 21, nr.4/1968, p. 625-639.

71. C.C.Giurescu, Dinu Giurescu, *op.cit.*, p. 266; C.C.Giurescu, *op.cit.*, p. 172; I.A.Popescu, *op.cit.*, p.159, 189-192; N.A.Constantinescu, *op.cit.*, p.44.

72. C.C.Giurescu, Dinu C.Giurescu, *op.cit.*, I, 1976, p.74.

73. A.Moldovan, *loc.cit.*, p. 1-6; Păcatul prietenului meu, cercetător, este că el rămâne cu preocupările doar la numele medieval al Dejului.

74. Martin Hochmeister, *Die Geschichte von Siebenbürgen in Aband Unterhaltungen*, Sibiu, 1784, p. 37-38; Huszti András, *Oé és úji Dacia*, Betsben, 1791, p.5; M.Mușat, *Izvoare și mărturii străine și despre strămoșii poporului român*, București, 1981, p.17, 35, 70-76.

75. V.Pârvan, *Getica*, cit., p. 319; Gr.Țopan, *Contribuții la monografia denumirii unei localități (Batin-n.n.) din nordul Transilvaniei*, în *Studii, Dej*, 1978, p. 199-204; Legenda satului Batin, ca denumire, conform celor povestite de către Ion Sinmărtean, din satul Nireș, comuna Mica, nr. 250, n. la 20 nov. 1916, ar proveni de la răspunsul dat de o femeie întrebată "Ce sat este acesta?", iar aceasta, neînțelegând limba străinului și crezând că e întrebată *Ce face?*, a răspuns: "*Bat in*" și... așa a rămas numele satului: BATIN.

76. I.I.Russu, *Limba...*, cit., p. 101-102, 119-120; *Idem*, *Etnogeneza...*, cit., p. 84; A.D.Xenopol, *op.cit.*, p.66, 79-80; C.Giurescu, Dinu C.Giurescu, 1971, cit., p.41, 46; *Ibidem*, 1975, I, cit., p. 36, 42; D.M.Pippidi, *Contribuții la istoria...*, cit., p.170, 177-foto la p.580.

77. D.M.Pippidi, *Contribuții...*, cit., p. 170-177; *Ibidem*, p. 170-177.

78. *Ibidem*, p. 170-177.

79. C.Daicoviciu, *op.cit.*, p. 385; H.Daicoviciu, *Dacia de la Burebista...*, cit., p.100-101, 282-284, 286; V.Pârvan, *Getica...*, București, 1926, cit., p.115-117, 734; C.C.Giurescu, Dinu Giurescu, I, 1975, cit., p. 55; M.Mușat, *Izvoare...*, cit., p. 101-102; I.I.Russu, *Limba...*, cit., p.101, 102; *Dicționar de istoria veche a României*, București, 1976, p.235; D.M.Pippidi, *Contribuții...*, cit., p.170-177; 570; D.Tudor, *Răscoale... în Dacia Romană*, în SOIV, II, 2, Cluj, 1951, p.144.

80. E.Daicoviciu, *op.cit.*, p.100-101, 181-184, 286; V.Pârvan, *Getica...*, cit., p. 115, 117, 734; M.Mușat, *Izvoare...*, cit., p.101, 102; *Dicționar de istorie...*, cit., p. 235; Pippidi, *Contribuții...*, cit., p.170, 177, 570; C.C.Daicoviciu, *op.cit.*, p. 385; A.Vraciu, *op.cit.*, p.175.

81. E.Lazăr, *Dejul-străveche vatră...*, cit., *Idem*, *Geneza și semnificația primară a toponimului Dej*, cit., p.17.

82. I.I.Russu, *Limba...*, cit., p.101,102; D.M.Pippidi, *Contribuții...*, cit., p.172.

83. I.I.Russu, *Limba traco-dacilor*, cit., p.30, 79, 102-104, 108, 160, 163, 166, 177, 178; *Idem*, *Etnogeneza...*, cit., p.74, 82, 86, 87; V.Pârvan, *Getica...*, cit., p.243; N.Iorga, *Istoria românilor*, I, București, 1988, p.111, 179; D.Tudor, *op.cit.*, p.229.

84. V.Pârvan, *Începuturile...*, cit., p.163; *Idem*, *Dacia...*, cit., p.100, 180, 189, 190; I.I.Russu, *Etnogeneza...*, cit., p.439; N.Gr.Mărășanu, *Citind NU numai istoria veche*, (interviu cu ing. Topograf Nicolae Minulescu), în *Flacăra*, nr.15 (1296), 10 aprilie 1980, București, p.11.

85. V.Pârvan, *Getica...*, cit., p.241; *Idem*, *Începuturile...*, cit., p.76, 163-164, 18; C.C.Giurescu, Dinu Giurescu, *Ist.rom...*, I, 1975, cit., p.34, 80, 116; C.Daicoviciu, *Istoria româniei*, I, București, 1960, p. 557.

86. V.Pârvan, *Dacia...*, cit., p.18, 137, 163, 210; *Idem*, *Getica...*, cit., p.241; *Idem*, *Începuturile...*, cit., p.76, 164; I.I.Russu, *Etnogeneza...*, cit., p.439, N.Iorga, *op.cit.*, I-2, p.76.

87. N.Iorga, *op.cit.*, vol.I-1, p.112; V.Pârvan, *Getica...*, cit., București, Ediția 1926, p.243, și Ed. 1982, p.145; D.Tudor, *op.cit.*, p.229; I.I.Russu, *Limba...*, cit., p.102, 103, 163, 166-167; *Idem*, *Etnogeneza...*, cit., p.82, 86; C.C.Giurescu, 14971, cit., p.93, 30, 79, 163, 177.

88. Emilian Popescu, *Inscripțiile din secolele IV-XIII descoperite în România*, București, 1976, p.6-7, 270, 280-282, 441; 207, 216-218; D.Tudor, *op.cit.*, p.55, 100, 152, 153, 243, 244, 266, 311, 321, 387, 397 ("*47-Decianus*"); M.Macrea, *op.cit.*, p.133, 328, 366, 444, 445, 450, 452, 454; C.C.Giurescu, Dinu Giurescu, *op.cit.*, vol.I, 1974, p.139 la p.281; E.Popescu

prezintă și fenomenul de secolul III e.n. când diftongul "ai" prin contracție a devenit "e" dar și alternarea lui "E" cu "J" neaccentuat.

89. Ov.Densușianu, *op.cit.*, p.79-84, 218, 219, Al.Graur, *Introducerea ...*, *cit.*, p.65-68, 80-84; Gh.Poalelungi, *op.cit.*, p.290-297; S.Mureșan, *op.cit.*, p.5-6; Tr. I.Farkas, *op.cit.*, p.144-149.

90. *Îndreptar ortografic...*, *cit.*, p.5, 15-18.

91. A.D.Xenopol, *Istoria românilor*, I, 1985, *cit.*, p.76-80; D.M.Pippidi, *Contribuții...*, *cit.*, p.170, 177.

92. N.Gr.Mărășanu, *op.cit.*, p.11; V.Pârvan, *Dacia...*, *cit.*, p.100, 189; I.I.Russu, *Limba...*, *cit.*, p.119-120; Al.Rossetti, *Istoria limbii române*, vol.II, București, 1962 - Harta cu "Teritoriul Uniunii lingvistice balcanice".

93. C.C.Giurescu, Dinu Giurescu, *Istoria...*, 1971, *cit.*, p.55; V.Pârvan, *Dacia...*, *cit.*, p.100, 189; I.I.Russu, *Limba...*, *cit.*, p. 163, 166-167, 30, 79, 177-178; D.M.Pippidi, *Contribuția...*, *cit.*, p.170-177, 570; Ar.Vraciu, *op.cit.*, p.175; D.Tudor, *Răscoale și atacuri "barbare" în Dacia Romană*, Cluj, 1957, p.25-26, 64 (Conform lui Ov. Densușianu, *Istoria limbii române*, I, 1961, p.64, "A", din "Dageist", poate deveni "E", precum în cazul "canabis" - "cânepă").

94. V.Pârvan, *Getica...*, 1926, *cit.*, p.69, 71-72, 232, 258, 745; N.Iorga, *op.cit.*, vol.I, 1988, *cit.*, p.111; M.Mușat, *Izvoare...*, *cit.*, p.70, 71-72, 76, 79; I.Russu, *Limba...*, *cit.*, p.163; Ar.Vraciu, *op.cit.*, 174-178; D.M.Pippidi, *Dicționar...*, București, 1976, p.242; Al.Vulpe, *Dave și stăpânii lor...*, *cit.*, p.21; S.Dumitrașcu, *op.cit.*, p.39-46; C.C.Giurescu, Dinu Giurescu, *op.cit.*, 1975, p.32.

95. V.Pârvan, *Getica...*, *cit.*, p.232.

96. D.Tudor, *op.cit.*, p.322; M. Petrescu-Dâmboviță, *op.cit.*, p.33-34, 165, 375; S.Sanie, *op.cit.*, p.36, 72, 75, 88; M.Macrea, *op.cit.*, p.233; C.Diaconovich, *Enciclopedia romană*, II, Sibiu, 1900, p.137; C.Daicoviciu, *op.cit.*, vol.I, p.378; C.C.Giurescu, Dinu Giurescu, *op.cit.*, 1972, p.103; *Nomenclatorul unităților...*, *cit.*, p.23.

97. V.Pârvan, *Getica...*, *op.cit.*, p.260, 261, 273, 286; A.D.Xenopol, *op.cit.*, 1925, p.196; C.Daicoviciu, *op.cit.*, p.267; M.Macrea, *op.cit.*, p.334-343.

98. Sz. T. Attila, *op.cit.*, p.131-163.

99. M.P.Dâmboviță, *op.cit.*, *passim*; K.Horedt, *Un depotit de vase hallstattiene la Dej, în Probleme de muzeografie*, Cluj, 1963, p.7-13; *Idem*, *Valea Someșului Mic în secolele V-VI, în Activitatea muzeelor*, nr.2/1956, Cluj, p.139-148; I.I.Russu, *Materiale epigrafice...*, *cit.*, p.118-131; A.D.Xenopol, *op.cit.*, p.367, 370; D.P. (D.Protase), *Descoperiri arheologice la Gherla, în Probleme de muzeografie*, Cluj, (1963?), p.177-181; *Idem*, *Tezaurul de monede...*, *cit.*; Al.Pele, *op.cit.*, *passim*; I.Aurel Pop, *Românii și maghiarii...*, *cit.*, *passim*; I.Lazăr-Tonciulescu, *op.cit.*, *passim*; G.Mânzat, *op.cit.*, p.23-26, 70-101; C.C.Giurescu, Dinu Giurescu, *op.cit.*, I, 1975, p.34, 80, 116; M.Mușat, I. Ardeleanu, *op.cit.*, p.68; *Recensămintele maghiare din 1850, 1857, 1890, 1900, 1910*, în editarea Universității "Babeș-Bolyai", Cluj-Napoca, din 1996-1999.

100. P.Bărbulescu, *Drama minorităților naționale din Ungaria*, București, 1991, p.68-80 etc.; R.Șorban, *Fantasma Imperiului Ungar și Casa Europei*, București, 1990, *passim*; Cristea Sandu Timoc, *Tragedia românilor de peste hotare (9-13 milioane)*, Timișoara, 1996, p.75-78; N.Drăgan, *op.cit.*, *passim*; Milton Lehrer, *op.cit.*, *passim*; E.Lazăr, *Dejul-străveche vatră...*, *cit.*

101. *Indicatorul alfabetic...*, *cit.*, p.75; C.Suciu, *op.cit.*, C.Martinovici, N.Istrati, *op.cit.*, p.20-21, 86, 111, 176; *Buletinul oficial al R.S.R.*, nr. 10-17/1 august 1968, p. 74-78.

102. *Ibidem*.

103. C.Martinovici, N.Istrati, *op.cit.*, p.20-212; *Indicatorul alfabetic (interbelic)...*, *cit.*, p.74-76; *Buletinul oficial...*, *cit.*, p.60-63; *Nomenclatorul unităților teritorial-administrative*, București, 1991, p.31.

104. *Ibidem*; De menționat este că, în chiar zona Dejului, există câteva derivate ale acestui toponim străvechi; *Curtuiuşul Dejului, Gârboul Dejului, Ocna Dejului, Viile Dejului*.
105. *Indicativul alfabetic al localităților din România*, București, (F.A.), *Buletinul oficial al R.S.R.*, partea I-a, nr. 105-107, 1 august 1968, p.99, 108, 958;
106. *Indicatorul alfabetic...*, cit., p.75, 79; *Buletinul Oficial...*, cit., p.150, 191, 192, 63; N.Drăganu, *op.cit.*, p.442.
107. *Ibidem*.
108. *Ibidem*; N.Drăganu, *op.cit.*, p.442.
109. *Nomenclatorul unităților teritorial-administrative...*, cit., p.13, 30.
110. *Ibidem*, p.30, 13, 99.
111. *Ibidem*, N.Drăganu, *op.cit.*, p.442.
112. M.Holban, *op.cit.*, p.66; Conform "*Indicatorului alfabetic...*", cit., p.78-79, în Vâlcea, găsim o localitate numită "*Dozești*" iar în Dobrogea de Sud, o altă localitate se numește "*Dogistar*" - "*O*" știindu-se că provine din "*E*", precum în cuvântul "*jos*", provenit din latinul "*deorsum*", iar în latina vulgară "*glOnus*" (ghiem) devenea "*glEnus*" = ghiem.
113. *Indicele alfabetic...*, cit., p.75; C.Suciu, *op.cit.*, II, p.146.
114. C.Martinovici, N.Istrati, *op.cit.*, p.229.
115. *Ibidem*, p.90-91; C.Suciu, *op.cit.*, p.195; *Enciclopedia Română "MINERVA"*, Cluj, 1930, p.375.
116. I.Pervain, I.Chindriș, *Correspondența lui Al. Papiu Ilarian*, II, Cluj, 1972, p.82, 85-89.
117. În "*Dicționarul general al Limbii române*", de Vasile Breban, București, 1987, p.1096, cuvântul "*țâță*" (mamelă) e prezentat ca substantiv feminin cu proveniență din latinul "*țîțio*". Augmentat, cuvântul "*țâță*" a devenit "*țâțo*" sau "*țâțău*" care, prin alterare și evoluția firească a limbii a devenit "*CICEU*", spre exemplu.
118. C.Martinovici, C.Istrati, *op.cit.*, p.208; *Indicator alfabetic...*, cit., p.177; Conf. M.Macrea, "*Viața în Dacia Romană*", cit., p.307, satul "*Rogna*", comuna Ileanda, e amintit ca o localitate cu saline din secolele II-III, cum erau și cele de la Dej, Ocna Dejului, Sic sau Cojocna. În volumul IV al *Monografiei comitetului Solnoc-Dăbâca*, de Kadar Jozsef, satul "*Rogna*" e considerat ca atestat documentar din anul 1322, sub forma "*Roka*", după denumirea în latină a "*pietrei*". Peste ani, satul își revine la denumirea sa tradițională între localnici. Stăpânitorii, maghiarizând numele satului, i-au zis "*Kornislaka*"; V.Breban, în *op.cit.*, p.902, lămurește cum denumirea pietrei, în limba franceză a rămas "*roc*", iar în limba italiană "*rocca*"; C.Suciu, *op.cit.*, p.82.
119. I.Pervain, I.Chindriș, *op.cit.*, p.82.
120. E.Lazăr, *Geneza și semnificația primară a toponimului Dej*, în *Liceenii*, Dej, nr.2(21), iunie 1999, p.16-18.
121. V.Pârvan, *Getica...*, cit., p.78-80; G.Mânzat, *op.cit.*, p.18.
122. G.Mânzat, *op.cit.*, p.249.
123. N.A.Constantinescu, *op.cit.*, p.44; C.C.Giurescu, Dinu Giurescu, *op.cit.*, 1971, p.717; N.Drăganu, *op.cit.*, p.442.
124. A.D.Xenopol, *op.cit.*, 1985, p.70; conf. Van der Ghyen, *Les population danubienes, etud de ethnographie comparee*, Bruxelles, 1886, p.135 și următoarele.
125. D.Macrea, *Dicționarul Limbii române moderne*, București, 1958, p.224; V.Breban, *Dicționar general al limbii române*, București, 1987, p.262.
126. *Ibidem*.
127. *Ibidem*.
128. D.Macrea, *op.cit.*, p.224.
129. G.Mânzat, *op.cit.*, p.18-20, 240, 252; N.Drăganu, *op.cit.*, p.442-443, 446-447.

130. G.Mânzat, *op.cit.*, p.18-20, 240-250; D.Tudor, *op.cit.*, p.239; A.D.Xenopol, 1985, *op.cit.*, p.235, 420; M.Macrea, *op.cit.*, p.477; C.C.Giurescu, D.C.Giurescu, *op.cit.*, 1971, p.112-113, 120, 257; H.Daicoviciu, *Locul Daciei în economia Imperiului Roman*, în *Revista economică*, nr.6/9 februarie 1979, p.19-20; M.Muşat, *Izvoare şi mărturii străine despre strămoşii poporului român*, Bucureşti, 1980, p.76; Ion Horaţiu Crişan, *Itinerare arheologice transilvănene*, Bucureşti, 1982, p.18-26, 221-229; E.Lazăr-Dejeanul, *Geneza şi semnificaţia...*, *cit.*, în *Liceenii*, nr.2(21), p.18.

131. G.I.Brătianu, *O enigmă şi un miracol istoric; poporul român*, Bucureşti, 1988, *passim*; Ovid Densuşianu, I, II, *cit.*, *passim*; I.I.Russu, *Etnogeneza...*, *cit.*, *passim*; Gh.Poalelungi, *op.cit.*, I, p.9-93, 417-424; A.D.Xenopol, I, *cit.*, *passim*; N.Iorga, *op.cit.*, *passim*; G.D.Iscru, *Formarea naţiunii române*, Bucureşti, 1995, *passim*; Iosif C. Drăgan, *Istoria românilor*, Bucureşti, 1994, *passim*; M.Muşat, I.Ardeleanu, *op.cit.*, *passim*.

132. Ovid Densuşianu, I,II, *cit.*, p.139-248; Gh.Poalelungi, *op.cit.*, p.66-75, 417-437; I.Coteanu, *Etimologia şi limba română*, Bucureşti, 1987, p.94-160, Stelian Dumitrăcel, *Lexic românesc*, Bucureşti, 1980, p.11-35.

133. În expoziţia de bază a Muzeului municipal Dej, în afara materialelor specifice paleoliticului, pot fi văzute mai multe mărturii legate de neoliticul de la confluenţa Someşurilor, între care şi un brăzdor de plug - dovadă a vieţii sedentare a localnicilor (De văzut: E.Lazăr, *Dejul străveche vatră...*, *cit.*; *Idem*, "Muzeul municipal Dej - 70 de ani de la înfiinţare 1925-1995", în *Liceenii*, Dej, nr.2(6), mai 1995, p.8-9; la p.176 din "Getica", *cit.*, V.Pârvan scrie despre zona Dejului ca fiind "...judeţul cel mai bogat până acum în obiecte de epoca bronzului, Solnoc-Dobâca, unde avem la Petriş, lângă Gherla, la 3,5 km de vestita staţiune de la Fizeşul Gherlii, un puternic centru strategic, pe care, după descoperirile de până acum, dacii l-au locuit neîntrerupt din bronzul III şi Hallstatt până în La Tene. E. Orosz crede chiar a fi putut stabili aici şi urmele unei turnătorii de fier..."; H.Daicoviciu, *Dacii*, *cit.*, *passim*; Paul Mac Kendrik, *op.cit.*, Kurt Horedt, *Un depozit de vase hallstattiene la Dej*, *cit.*; *Idem*, *Valea Someşului Mic...*, *cit.*; I.I.Russu, *Limba...*, *cit.*; *Idem*, *Etnogeneza...*, *cit.*, Al.Graur, *Introducere...*, *cit.*, p.119-153; De văzut şi notele nr. 3, 4, 5, 6, 7, din prezentul material.

134. M.Macrea, *De la Burebista la Dacia postromană*, Cluj-Napoca, 1978, p.191-227; N.Drăganu, *Romanii în veacurile IX-XIV*, *cit.*, p.416-534; D.Protase, *Tezaurul de monede imperiale romane de la Nireş*, *cit.*, p.149-171; Ovid Densuşianu, *op.cit.*, I, p.139-188; Gh.Poalelungi, *op.cit.*, p.66-76, 426-437.

135. *Ibidem*; Ovid Densuşianu, *op.cit.*, p.139-180, 237-248; Gh.Poalelungi, *op.cit.*, p.424-437; P.L.Tonciulescu, *Cronica notarului Anonimus...*, *cit.*, *passim*; I.Aurel Pop, *Românii şi maghiarii în secolele IX-XIV*, *cit.*

136. E.Lazăr, *Geneza şi semnificaţia primară a toponimului Dej*, în *Liceenii*, *cit.*, I.I.Russu, *Limba...*, *cit.*, p.175, A.D.Xenopol, *Istoria românilor*, I, 1925, Bucureşti, p.232; "Judeţele şi oraşele României", II, Bucureşti, 1995, p.537; M.Muşat, *Izvoare...*, *cit.*, p.72, 76; Şt.Pascu, *Voievodatul...*, II, *cit.*, M.Muşat, I.Ardeleanu, *De la statul geto-dac, la statul român unitar*, Bucureşti, 1983, p.68; "Romanii (care în mod cert sunt locuitori ai părţilor Daciei mai vechi decât ungurii şi saşii) au preluat diversele denumiri de localităţi de la daci, pe care i-au continuat".

137. *Ibidem*.

138. M.Muşat, *Izvoare...*, *cit.*, p.7-8, 35, 76.

139. D.M.Pippidi, *Dicţionar...*, *cit.*, p.493.

140. M.Muşat, *Izvoare...*, *cit.*, p.7, 75, 79, 118; Şt.Pascu, etc. "Atlas pentru Istoria României", Bucureşti, 1983, p.85.

141. M.Muşat, *Izvoare...*, *cit.*, p.118.

142. *Ibidem*, p.121.
143. I.H.Crișan, *Origini*, (Oradea, 1977), p.174.
144. *Ibidem*, p.173.
145. *Ibidem*, p.175.
146. V.Pârvan, *Getica, cit.*, p.82, 164.
147. M.Mușat, *Izvoare...*, *cit.*, p.17, 35, 71, 12, 76, 149.
148. *Ibidem*, p.8, 35, 76, 78, 79; S.Dumitrașcu, *Dacidava?*, în *Crisia*, Oradea, 1971, p.39-46.
149. V.Pârvan, *Getica*, București, 1982, p.151.
150. C.C.Giurescu, Dinu Giurescu, *Istoria...*, *cit.*, p.69.
151. S.Dumitrașcu, *op.cit.*, p.39-46.
152. D.M.Pippidi, *Dicționar...*, *cit.*, p.493.
153. *Ibidem*, p.493.
154. I.H.Crișan, *Origini, cit.*, p.174.
155. E.Lazăr, *Dejul - complex de cetăți și fortificații ale dacilor ansamensi*, în *Liceenii*,

Dej, nr.1(2), martie 1997, p.8-9, 10.

156. E.Lazăr, *100 ani de transport feroviar pe Valea Someșului sălăjean*, în *Acta Musei Porolissensis*, nr.XIV-XV, Zalău, 1990-1991, p.323-338.

157. În 28 august 1978, mergând pe urmele unei legende a "Cetății Urișilor", am ajuns în satul Șigău, comuna Jichișul de Jos. Călăuziți de nepoții badii Carol Cicio (nepot al lui Șt. C.Pop), am ajuns la sud de sat (spre satul Vale), pe un promontoriu de forma unui ic, numit "Țuțuoar". Ajudat de micuții Eusebiu și Remus Copil, am găsit, peste arătură, materiale ceramice aparținând sfârșitului de neolitic și epocii bronzului (Witemberg - Sighișoara) - majoritatea de pe circumferința unui val de pământ aplatizat prin muncile agricole multiseculare. Materialele recoltate cu ocazia acestei periegeze se află în depozitele Muzeului municipal Dej și în Vitrina nr.7 din expoziția de bază a acestuia: "Repertoriul arheologic al județului Cluj", Cluj, 1992, p.382-383; E.Lazăr, *Muzeul municipal...*, *cit.*, p.8-9.

158. *Repertoriul arheologic al județului Cluj, cit.*, p.265; Precizăm că, spre deosebire de Repertoriul sus menționat, ce afirmă că materialele din săpăturile executate la Mănăstire de către arheologul Al.Bogdan, ar fi la Muzeul de Istorie Cluj, conform realității și *Procesului Verbal din 21 iulie 1977*, acestea, în număr de 6.337, au fost predate Muzeului municipal Dej, de către arheologul Al.Bogdan; 805 pachete, ce conțineau 6252 cioburi ceramică, xiluxuri, *unelte neolitice* și medievale, prin prof. E.Lazăr - directorul instituției amintite. Pe lângă aceasta, e de menționat că, în zona de Nord-Vest a castelului Corniș - unde s-au făcut săpăturile, la adâncimea de 1 m și jumătate, au fost descoperite și rămășițele unei fortificații din lut ars, peste care s-a ridicat castelul medieval, în 1593. (Vezi și Vasile Drăguț, *Dicționar enciclopedic de artă medievală românească*, București, 1976, p.200). Din alte zone ale hotarului și satului Mănăstirea, de asemenea, la Muzeul dejean, a fost adusă ceramică de epocă dacică.

159. I.H.Crișan, *Itinerare...*, *cit.*, p.20, 204; Carol Cacsó, *Depozitul de bronzuri de la Lăpuș*, în *Marmația*, nr. 5-6, Baia-Mare, 1979-1981, p.115-124; *Idem*, *Unele considerații cu privire la geneza ceramicii din necropola tumulară de la Lăpuș*, *Marmația*, II, Baia Mare, 1971, p.36-51; Pippidi, *op.cit.*, p.55-56, 367.

160. *Repertoriu...*, *cit.*, p.88-92, 110-112, 200, 210-218, 237-245.

161. *Ibidem*, p.43-45, 55-59, 172-181; I.H.Crișan, *Itinerare...*, *cit.*, p.21, 204, 209-230.

162. Al.V. Matei, *Repertoriu descoperirilor din epoca dacică*, în *Acta Musei Porolissensis*, III, Zalău, 1979, p.22-23, 35-39; Gh.Lazarovici, în *Acta Musei Napocensis*, XIV, 1977, p.38-39; Al.Matei, în *Acta M.P.*, XXX, I, p.35-39.

163. I.Glodariu, *Sistemul defensiv al statului Dac*, în *Acta M.N.*, XIX, 1982, p.25, 29,

33; Șt.Dănilă, *Contribuții la cunoașterea unor cetăți din Nord-Estul Transilvaniei*, în *File de istorie*, II, Bistrița, 1972, p.67-106.

164. *Repertoriul...*, cit., Cluj, p.244-245; I.H.Crișan, *Itinerare...*, cit., p.21; Șt.Pascu, *Bobâlna*, București, 1963, passim; Menționez că, între 1975 și 3 iunie 1980, am făcut mai multe periegeze pe platoul Dealului Bobâlna. Au fost tot atâtea ocazii în care, de pe Bobâlna, am adunat multe cioburi de ceramică hallstattiană, pe care le-am expus în vitrina nr.9 din expoziția de bază a Muzeului municipal Dej.

165. Victor Motogna, *Ungurașul sub Petru Rareș*, în *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, II, Cluj, 1923, p.315-322; Șt.Pascu, *Voievodatul*, II, p.269; Al.Filipascu, *Istoria Maramureșului*, București, 1940, p.55-56, 63-64; Kadar J., *op.cit.*, II, p.103-105; Maior Florian Olteanu, în *Flacăra*, din 17 aprilie 1980, p.6; D.G.Ardelean, în *Studii*, IV, Cluj, 1953, p.150.

166. Al.Husar, *Dincolo de ruine*, București, 1959, p.111.

167. *Ibidem*; V.Motogna, *Cetatea Ciceului sub stăpânirea Moldovei*, Dej, 1927; *Idem*, *Relațiunile dintre Moldova și Ardeal*, Dej, 1928, p.4-141; E. Sighiarteu, *Colinele și Cetatea Ciceului*, Cluj, 1928; I.H.Crișan, *Itinerare...*, cit., p.224-228; G.Marinescu, *Depozitul de bronzuri de la Ciceu-Corabia*, în *Acta Musei Porolissensis*, III, Zalău, 1979, p.51-57; C.Gane, *Trecute vieți de doamne și domnițe*; I. Iași, 1971, p.51-61, 64-68; N.Iorga, *Pagini*, I, cit.

168. E.Lazăr, *Dejul - complex de cetăți și fortificații...*, cit., p.8-9-10; *Repertoriul...*, cit., Cluj, p.179-181, 297-298, 311, 313-314, 359-360; Kadar J., *op.cit.*, III, 241-243, 78, 87-88, 164, 170; G.Mânzat, *Monografia...*, cit., p.38, 40, 244-246; *Idem*, *Huhu și Ierihu*, în *Avântul*, Dej, nr.14/7 septembrie 1935, p.2 și în nr. 17/18 martie 1936, p.3; *Călători străini despre țările Române*, 1976, p.555-558; M.Mușat, *Izvoare...*, cit., p.70, 72, 76, 101, 103; I.H.Crișan, *Itinerare...*, cit., p.119-230; Pippidi, *op.cit.*, p.242; K.Horedt, *Un depozit de vase hallsattiene la Dej*, în *Probleme de muzeografie*, Cluj, 1903, p.7-13; E.Panaitescu, *Castrul roman de la Cășei*, Din cercetările nouă (1929), Cluj, Cartea Românească, 1930, p.1-31; *Idem*, *Le lines dacique, nouvelles fouilles et nouveaux resultats. Comunion faite au VI-a congres internationales sciences historique, tenu a Oslo, en aout, 1928, par E.Panaitescu*, în *Buletin de la Section Hist de l'Academie Roumaine*, XV, p.73-83; S.Retegan, *Schița monografică a comunei Cuzdrioara*, mss., Cuzdrioara, 25 septembrie 1970, p.3; Adresa *Institutului de Istorie și arheologie Cluj*, din 2 iunie 1970, sub nr.173, "Către Muzeul municipal Dej", în care spunea: "În legătură cu planificarea săpăturilor arheologice în fortificația HALLSTATTIANĂ DE LA DEJ vă rugăm a ne comunica dacă în condițiile actuale Muzeul dv. mai dispune de fondurile planificate pentru realizarea săpăturii și dacă mai este posibilă executarea ei. Vă rugăm a ne răspunde neîntârziat pentru planificarea perioadei de lucru. DIRECTOR, acad. prof. C. DAICOVICIU". Răspunsul a fost dat cu promptitudine a doua zi, 3.VI.1970, sub semnătură: "Nu dispunem de fonduri pentru efectuarea lucrărilor". Același răspuns l-am primit la un "Proiect de plan pentru cercetările arheologice în municipiul Dej (Pe Cabdic și Huhui la Ocna Dejului)", din 17 mai 1976, iar, puțin mai târziu, pentru planificatele săpături de la castrul roman de la Cășei (SAMUM).

169. I.H.Crăciun, *Origini*, cit., p.125.

170. I.I.Russu, *Limba...*, cit., p.104.

171. *Ibidem*, p.101-102; H.Daicoviciu, *Portrete dacice*, București, 1984, p.126-138.

172. I.I.Russu, *Limba...*, cit., p.30, 66-67, 79, 103-104, 163-166.

173. *Ibidem*, p.30, 1,3-104, 137.

174. *Ibidem*, p.163-164, 166-167.

175. H.Daicoviciu, p.126-138.

176. Brăzdarul neolitic a fost descoperit în ziua de 23 aprilie 1978, în livada IAS Dej, pe Dealul Sfântu Petru, de către elevul de cl. III-a, Lucian Bocica, ce se afla în excursie cu clasa.

Zona găsirii acestuia se află la 50m est de grajdurile IAS (spre Bungăr), și la circa 10 m sud de șoseaua Dej-Cluj. A fost adus și predat Muzeului municipal Dej, în 26 oct. 1970, de către învățătorul Simion Coroian.

177. E.Lazăr, *Dejul - complex de cetăți și fortificații...*, cit., p.8-10.

178. I.I.Russu, *Limba traco-dacă*, cit., p.30, 79, 104, 163, 166.

179. *Ibidem*, p.30, 79, 104, 163, 166.

180. I.Copteanu, M.Sala, *Etimologia și limba română*, București, 1987, p.23.

181. I.I.Russu, *Limba traco-dacă*, cit., p.30, 70, 104, 163, 165, etc.

182. I.I.Russu, *Materiale epigrafice în Muzeul raional Dej*, în *Activitatea muzeelor*, II, Cluj, 1965, p.118-131; Harta nr.11 *Expedițiile romane la Dunărea de Jos înainte de Domițian*, în *Atlas pentru Istoria României*, București, 1983, p.10; *Idem*, Harta nr.9; D.M.Pippidi, *Dicționar...*, cit., p.2.

183. Ovid Densușianu, *op.cit.*, p.132-133; Al.Graur, *Introducere în lingvistică*, București, 1972, p.65.

184. Vezi "Nota" nr.182.

185. O.Densușianu, *op.cit.*, I, p.79; Gh.Poalelungi, *op.cit.*, p.64-65, 424.

186. O.Densușianu, *op.cit.*, I, p.64-65, 70; Gh.Poalelungi, *op.cit.*, p.424.

187. Al.Graur, *Introducere...*, cit., p.65.

188. I.I.Russu, *Limba...*, cit., p.66, 67, 103, 156, 160-162, 168-169, 245.

189. Al.Graur, *Introducere...*, cit., p.81.

190. Traian I. Farkas, *Istoria Gimnaziului gr.cat. de la Beiuș*, p.144-149.

191. Gh.Poalelungi, *op.cit.*, p.293, 296.

192. *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație*, București, 1965, p.15.

193. I.Teodor Stan, *Fonetica*, Cluj-Napoca, 1996, p.39, 48, 52, 77, 66, 80-89, 90, 102, 105-110; O.Densușianu, *op.cit.*, p.83-84, 79-84.

194. O.Densușianu, *op.cit.*, p.83-84.

195. I.I.Russu, *op.cit.*, p.80-84, 160-162, 169.

196. O.Densușianu, *op.cit.*, I, p.61, 66, 269, 393; Gh.Poalelungi, *op.cit.*, p.295.

197. Gh.Poalelungi, *op.cit.*, p.288, 295; I.Coteanu, M.Sala, *op.cit.*, p.23.

198. Octaviu Barițiu, *Dicționarul portativu maghiaru românului*, Clusiu, 1870, (pagina de titlu).

199. Vezi "notele" nr.16-30, 187-195.

200. E.Lazăr, *Someșeni uniți în spiritul Eminescu*, Dej, 1999, p.133-156.

201. Rev. "Sionulu Românescu", Viena, nr.9/1 noiembrie 1865, p.118-119; Xenopol, *Istoria românilor*, I, cit., p.208.

202. *Indicator alfabetic al tuturor localităților din România*, Tipografia "Răsăritul", București, (F.A.), passim; C.Martinovici, N.Istrati, *Dicționarul Transilvaniei, Banatului și celorlalte ținuturi alipite*, Cluj, 1922, passim; *Județele și orașele României în cifre și fapte*, vol.II A, *Orașele României*, București, 1995, passim.

203. Vezi "notele" nr. 9-30.

204. Adresa *Institutului de Istorie și Arheologie* - Cluj, nr.173/2iunie 1973, semnată de "Directorul" acestuia, acad. Constantin Daicoviciu.

205. Aceeași situație a fost și în încercarea de a începe săpăturile arheologice în fortificația dacică de la Ocna Dejului (pe *Huhu*), pe Cabdic - în locul salinelor daco-romane și la castelul roman de la Cășei, pe care am încercat să le începem în 1976.

206. E.Lazăr, *Samus - Someș...*, cit., p.2.

207. A.D.Xenopol, *Istoria românilor*, I, București, 1985, p.242.

208. I.I.Russu, *Limba traco-dacilor*, cit., p.175-176. Regretabil este că, mai puțin con-

ecvent în afirmațiile sale, reputatul savant I.I.Russu care afirma și credea că: "*Toponimia teritoriilor traco-gete a fost preluată aproape integral (dată fiind continuitatea, așezărilor respective)*", dar și că acestea s-au "...menținut (doar-n.n.) până la începutul perioadei slave, când a fost nlocuită". Cum, Doamne Sfinte, autohtonii ar fi uitat numele localității în care s-au născut! Când, în ziua de 3 noiembrie 1981, am avut o conversație mai lungă pe tema acestei inconsecvențe, eminentul savant mi-a făcut terifianta mărturisire că acesta a fost "...rodul unei, convenții"(?!), realizate între el cu academicianul Emil Petrovici și C.Daicoviciu, la un congres lingvistic internațional, ținut în Italia, cu speranța că, renunțând la toponimia tradițională traco-romană, vor obține acceptul marelui conclav internațional referitor la dreptul de moștenire a hidronimelor, străvechi în limba română. Mereu eram tentați să cerșim ce era al nostru!

209. A.D.Xenopol, *Istoria...*, I, cit., p.242.

210. E.Lazăr, *Dejul - complex de cetăți și fortificații ale dacilor ansamensi*, cit., p.8-10.

NESTOR ȘIMON - "MUNȚII RODNEI" SAU UN ALT MOD DE TOPONIMIE

DRD. ADRIAN ONOFREIU

În anul 1904 Vasile Meruțiu publică lucrarea BUKOVINA HERCZEGSÉG, MÁRMÁROS - ÉS BESZTERCZE - NASZÓD MEGYÉK. HATÁRVIDÉKÉNEK. (VAGYIS A RODNAI HAVASOK). FÖLDRAJI LEIRÁSA. ÉRTEKEZÉS...*

Lucrarea, realizată ca și teză pentru examenul de doctorat, - specialitatea geografie - a fost distribuită unui cerc de cunoscuți, pentru a fi analizată și apreciată.

În acest mod, un exemplar a ajuns și la Nestor Șimon**, secretarul fondurilor grănicerești năsăudene. Preocupările acestuia în domeniul toponimiei, materializate în numeroase studii manuscrise¹, l-au determinat să-și expună părerea asupra lucrării primite.

Acest lucru l-a făcut în dorința de a corecta ceea ce considera ca fiind greșit în modul de abordare a toponimiei de către autor prin maghiarizarea forțată a denumirilor românești din zona cercetată.²

Răspunsul lui Vasile Meruțiu*** a fost publicat sub titlul *Răspuns la "Munții Rodnei", notițe critice de Dr. N. Șimon*.³

Pentru a-și argumenta punctul de vedere și a respecta "deontologia" profesiei, Nestor Șimon a pregătit o "replică" la acest material, care nu a mai fost

* *Descrierea geografică a graniței Principatului Bucovina, comitatelor Maramureș și Bistrița-Năsăud. (adică Munții Rodnei). Comunicare, 1904, 53 p.*

** Despre personalitatea și operă, vezi Adrian Onofreiu, *Nestor Șimon, Istoric al graniței năsăudene*, în *Arhiva Someșană*, seria III, vol.I, 2002, p.383-413; *Idem, Nestor Șimon, Omul și opera*, în *Ibidem*, vol.II, 2003, p.383-409.

1. Intensa corespondență purtată cu Nicolae Densușianu în care-i prezenta preocupările în direcția realizării unui "dicționar toponimic" al ținutului de graniță (*Direcția județeană Bistrița-Năsăud a Arhivelor Naționale, fond, Iulian Marțian*, d.22f. 175-197; în continuare: A.N.B), ca și încercarea de a realiza schițe istorico-toponimice pentru fiecare localitate fostă grănicerească (A.N.B. *Idem*, d.25) sunt mărturie a capacității și rigurozității științifice de care făcea dovadă în această direcție.

2. "*Gazeta Transilvaniei*", 1904, nr. 150/9 iulie, p.6; nr. 156/16 iulie, p.6; nr. 161/23 iulie, p.6. Materialul a fost tipărit și în broșură separată, sub titlul *Munții Rodnei, Note critice asupra disertației d-lui Meruțiu Vasile scrisă în limba maghiară despre munții Rodnei*, Brașov, 1904, 35 p.

*** Născut la 3 ianuarie 1881, în Năsăud. Facultatea de Științe a Universității din Cluj (1899-1903). Profesor la Năsăud (1903-1904); trece apoi în România. După 1918, profesor la Universitatea din Cluj. Doctor în geografie (1904). Mort la 17 ianuarie 1943, la Timișoara.

3. "*Gazeta Transilvaniei*" 1904, nr. 234/22 octombrie, p.6; nr. 239/29 octombrie, p.5-6.

publicată. În continuare, redăm textul aflat în manuscris prezentând argumentația acestuia la o chestiune de principiu în domeniul toponimiei.

“Munții Rodnei”

Replica lui Dr. Nestor Șimon la răspunsul făcut de Dr. Vasile Meruțiu referitor la notele critice publicate în *Gazeta Transilvaniei*, în numerii de duminică, 43 și 44/1904.

În notele critice publicate de mine am amintit apriat bunăvoința și chiar bucuria ce am nutrit față de operatul d-sale când mi-a spus, că are de cuget să lucre și cu cea mai mare critică publică numai atunci am apucat pana în mână, după de adică am văzut că reflexiunile mele bine voitoare le ținea de *palavre* (în continuare sublinierile aparțin autorului) după cum le clasifică acum și în “*Răspuns*”. Asta o știu și unii foști colegi ai d-sale, între care și Ștefan Scridon profesor⁴ pe care l-am și amintit și în scrierea mea, ca pe unul care a auzit când a afirmat că reflexiunile mele sunt necorecte și cu un aer disprețuitor a cerut să-i fac critică publică.

Acum în Răspuns nu se apucă să combată reflexiunile mele și respectivele note critice făcute de mine și după ce înșiră ceea ce și eu am amintit, că operatul d-sale este o teză de specialitate pentru a fi admins la doctorat, spune, că a căpătat calcul bun apoi c-a distribuit vreo 30 de exemplare colegilor, foștilor profesori, comisiunii și administrației fondurilor, etc ..., adaugă că “întâmplător” mi-a arătat și mie un exemplar și până când toți îi mulțumiră, din partea mea s-a ales cu un șir de *palavre* (s.a.).

Mai departe nu continuă să combată notele critice făcute de mine și mai întâi se apucă de guvernul unguresc, despre care zice, că l-a expatriat, apoi peste tot îmi atribuie mie cea mai mare maliție și după cum voi arăta mai în jos nu face un Răspuns strict la obiect (adrem) ci mai mult la persoana mea și în fine zice că toate datele, pe care l-am căutat atît de “malițios” le-am scos în serviciul unor pătimașe intenții oculte de interes local și de partid. Se aseamnă pe sine cu Hus⁵, cel ce a fost ars pe rug iar pe mine cu baba, care încă șchiopăta cu un gătej* în mână spre a-l pune pe rugul menit să ardă pe un eretic etc. etc.

4. Născut la 17 noiembrie 1877, în Feldru. Facultatea de Litere la Cluj și Budapesta (1899-1901); din 1905 profesor la Năsăud; în perioada 11 mai 1931 - 21 martie 1933, prefect al județului Năsăud. Mort la 1 aprilie 1933, la Cluj.

5. Ian Hus (1369-1415) reformator religios ideologic al mișcării populare a cehilor pentru independență și cultură națională. Conducător al mișcării care îi poartă numele împotriva ritului catolic, a fost acuzat de erezie, condamnat și ars pe rug.

* băț

În fine își aminteste persecuțiile de la universitate inferarea faptelor în cartea neagră de rector și profesor, fișpan** și ministru și exclamă: Dar fie! Și fractus illabatur orbis***... apoi referitor la mine zice: "Toate acestea erau secrete politice. Totuși domnul doctor Nestor Șimon ori din ce regretabil motiv a aflat de bine a ieși înaintea publicității cu atare aberații dacă nu chiar înșănătăți."

Apoi după ce mai adaugă că ne bate stăpânire la fonduri cu statutul; pentru că e confuzie și neorânduială finește cu "Sapienti sat"...****.

În urma acestora mă văd din nou silit a păși cu aceasta. Replica urmând firul răspunsului și arătând cât sunt de neîntemeiate toate câte le-a scris.

La început afară de guvernul unguresc atribuie comisiunea administrativă a fondurilor (patronii) multă răutate. Dânsa zice "Motive de forță majoră cunoscută dreptate a guvernului unguresc, care mă expatria de pe pământul sfânt al strămoșilor apoi *lipsa conștiinței de drept, de echitate și de umanitate al patronilor mei* (onoare și recunoștință celor neclintiți și neînfricați) - nu mai dădeau zor să mă ocup cu încercările critice ale domnului Simion.

Apoi continuă: "Domnul Simion a comis un *act de necomplezanță* - dacă nu chiar *de uitare de sine* când a întâmpinat cu atâta maliție un tribut de stimă, un tratat pur scolastic, ba chiar oficios care-admis fiind de cei în competență - cu forma dată trece peste responsabilitatea personală a autorului".

Din cele expuse judece ori și cine nepreocupat că ce act de necomplezanță am comis eu când după cum am amintit mai sus singur autorul a zis să i se facă critică publică dar domnia sa tocmai prin faptul arătat mai sus, când accentuează lipsa conștiinței de drept, de echitate și umanitate a comisiei administrative - a comis cel mai mare act de necomplezanță și încă ridicat mai mult decât la potența cubică neadevărurile, care se cuprind în acele expresiuni, pentru că:

1. acei patroni, care, după s-sa. sunt lipsiți de conștiință de drept, de echitate și umanitate, începând din anul 1899 în decurs de 4 ani i-au votat din Fondul central de stipendii fiecare an câte un stipendiu de câte 400 fl. (= 800 coroane) adică stipendiu mai mare decât 300 de fl. statorit în regulamentul de stipendii, pe când altora - cu o singură excepție - li s-a votat și votează câte 600 coroane;

2. Tot acei patroni timp de 3 ani au rezervat pentru s-sa. catedra de geografie și științele naturale la gimnaziul din Năsăud și în acel timp de 3 ani a aplicat an de an numai profesor supleant și în fine tot acei patroni cu începutul

** comite - suprem; după 1918, prefect.

*** dacă pământul s-ar frânge, s-ar face lumină.

**** destul de înțelept.

lui septembrie 1903 l-au aplicat de profesor ajutător la gimnaziul din Năsăud și după ce profesorul, care i-a susținut catedra până atunci și-a cerut aplicare la alt gimnaziu cu începutul lui 1 octombrie a fost ales cu plata de profesor supleant de 1600 de coroane, iar în 9 aprilie 1904 l-au ales de profesor supleant;

3. Nu patronii amintiți de D-sa. poartă vina că e luat în cartea neagră de rector, profesor fișpan și ministru, după cum descoperă mai pe urmă, nici la aceea că ministrul de culte și instrucțiune publică, care până la urmă la alegerea ultimă nu a făcut nici o reflexiune nu a aprobat alegerea ultimă căreia chiar spre durerea acelor patroni a fost silit să părăsească catedra, ci vina să o caute aiurea poate chiar și în scrieri la adresa factorilor superiori cu învinuiri de natura celor cuprinse în "Răspunsul" din chestiune la adresa factorilor din administrația fondurilor și la adresa mea, adică mai pe scurt, *lipsa de complezanță* a D-lui. Meruțiu cunoscut deja și din foile din anii trecuți.

Ca exemplu voi aminti numai faptul când o dată cercetează cunoștințele săi din seminarul din Gherla, unde e primit bine, apoi ajungând la Cluj, se apucă și în o corespondență publicată într-un ziar își bate joc de cele văzute și cu deosebire de mâncărurile de *fasole*.

Acesta e un act de cea mai mare necomplezanță, *dacă nu chiar de uitare de sine* (după cum scrie de mine) când, dacă a uitat că și acasă la părinți, începând din copilărie s-a întâlnit cu *fasolea* tebuia să știe barem din *botanică*, studiul d-sale de specialitate că *fasolea* nu e o plantă de disprețuit ori și cum va fi pregătită chiar și numai fiartă în apă.

Mai departe, dl. Meruțiu în răspuns iarăși trece la mine și zice că m-am făcut culpabil prin un păcat nici de cum iertat unui critic exprimându-mi judecata - neagră - asupra unei lucrări întregi *cu toate că m-am ocupat numai cu o parte din ea*.

E drept că nu am luat în notele critice toate numirile cuprinse în operatul* d-lui. Dr. Meruțiu ba am retăcut** și alte lucruri neadevărate, nu a amintit părțile corecte traduse și respectiv luate din operate de valoare scrise de oameni specialiști. Ca să nu mai fie nici o imputare mai jos mă voi ocupa și cu alte părți din operatul d-sale. Dar aici, înainte de toate constat, că Dl. Dr. Meruțiu în Răspuns însuși nu se ocupă cu toate notele critice ale mele, ba ce e mai mult ca să poată arăta că mi-am exprimat *judecata neagră* îmi schimbă chiar expresiile mele, tipărite deja și aflătoare în mâna tuturor abonaților Gazetei Transilvaniei.

Iată ce zice dl. Dr. Meruțiu în alin. 14 din Răspuns:

* scrierea

** ignorat, exclus

"Pretinsa critică o începe înșirând 9 numiri topografice, care nu sunt scrise corect (spunând apriat***, că d-sa. - *benenotandum* - nu acceptă procedura. De unde această înaltă competență și olimpică înălțime?!)".

Din notele critice publicate ori și cine se poate convinge că eu nicăieri nu am folosit expresia de *aprobare*, ci în alin. 17 am zis: "peste tot *nu aflu corectă procedura* domnului autor ce o urmează în toată diserția scriind numirile de locuri românești cu ortografia maghiară" etc. iar în alin. 19 am zis: "eu aflu corectă procedura domnului Florian Porcius etc. M-am provocat la scrisorile**** dlui. Florian Porcius fiindcă a zis că le-a folosit ca izvoare."

A *aproba* ceva și a-și da părerea preste***** ceva sunt două concepte deosebite.

De aici se vede că eu nu m-am suit pe acea "olimpică înălțime" ca să aprob ori nu procedura autorului, ci numai mi-am dat părerea.

Referitor la acele 9 numiri constată dl. Dr. Meruțiu în Răspuns (alin. 15) că nu putea trece peste izvoarele indicate în lucrare, care îndeobște sunt considerate de competențe în materie și quasi-oficioase dat fiind, că sunt luate de bază și la cursurile universitare, deci în acele cercuri care singure aveau competența a se pronunța.

Astfel era o urmare firească ca într-o lucrare în limba maghiară să întrebuințeze acele numiri așa precum se află în cărțile de geografie maghiare și chiar și în cursurile profesorilor universitari.

Da! Sunt de acord ca într-o lucrare în limba maghiară să se descrie Czibles, Ünökő, Nagy Pietrosz - după cum zice el în manualul d-lui. Uilăcan după Brozik-Paszlovsky, dar după ce în aceeași scriere occură***** o mulțime de numiri românești de locuri am zis că eu aflu de corectă procedura domnului Florian Porcius care în tratatele scrise în limba germană, pronunțarea numirilor o pune în paranteză, afară de aceea am arătat și documentat cu exemple luate din legile țării ungurești*****, în care numirile românești sunt scrise românește și cu ortografia românească.

Ce atinge Ünökő voi vorbi în alt loc. Dar nu se poate de loc admite ca unul care descrie ținutul său, ca dl.Dr. Meruțiu, să copieze după Brozik-Paszlovsky ori alți scriitori străini necunoscători de limbă românească fără nici un scrupul câte și mai câte nume pocite.

*** de la bun început, din start

**** scrierile

***** despre

***** utilizează

***** este vorba de perioada dualismului Austro Ungar (1867-1918), când situația Transilvaniei era gestionată de Budapesta.

Despre numirile d-sale. *Obeinis*, *Csovu*, *Haitu*, *Deaba* zice că sunt erori de tipar și se bucură că culegătorul a mai tipărit greșit două cuvinte *Quercus* și *Lacerta* despre care două cuvinte din urmă eu nu am făcut nici o amintire cu toate acestea aici așa scrie ca cum (sic!) eu i-aș fi făcut ceva observare că a maghiarizat.

Iată cuvintele dumnealui: "Aici însă m-a bătut mare noroc că dl recensent nu e specialist - precum nu fu culegătorul, care în tratatul de botanică și zoologie, a tipărit în loc *quercus* (stejar)", *quereus* și *horrible dictu**, în loc de *Lacerta* (șopîrlă) - *Lacerta*. Adică ceva nemaipomenit, am maghiarizat chiar un cuvânt latinesc. Fiind timpul prea scurt nu era timp de altă corectură; calamități dar ce să faci. Noroc că nu l-a copleșit vre-un stimul de botanică ori zoolog, ori de filologie latinească, căci în zelul dumisale mi-ar fi sculat în cap pe Cicero, precum într-un caz analog apelează la *sanscriți*."

Mă mir cum de vine domnul doctor Meruțiu să combată notele mele critice cu aceste două erori de tipar, când eu cu toate că am aflat mai multe totuși nu am făcut nici o reflexiune nici la aceasta nici la altele, căci scopul meu nu a fost să-i corectez erorile de tipar pe care însuși vroia să le corecteze, ci am făcut reflexiuni la acele numiri false, numiri care fals le-au scris și tipărit alții și așa le-a decopiat și dânsul oricare au fost bine tipărite și dumnealui le-a decopiat fals, ca atare numiri am amintit afară de *Obeneis*, *Csovu*, *Haitu* și *Deaba* încă și *Vârful Cocoreșului* (corect *Cocozișului*) *Vârful Lati* (Lăzi) *Ciflic* (Cifle) *Tarnița Neagră* (Negri), *Priporu Fransului* (Frasinului), *Valea Selboza* (Selhoșaua), *Valea Grasi* și *Prasi* (Pragi), *Obriszaka* (Oprișasca sau Oبریșasca). Despre acestea domnul doctor Meruțiu tace, qui tacet consentire videtur**, deci și eu tac și zic numai *Sapienti sat*.***

Valea Varului, Izvorul omului, Tiha și Tihuța.

În ceea ce privește Valea Varului de la Sîngeorgiu despre care am scris în notele critice, că această vale domnul doctor Meruțiu pe mapa sa nu o duce cu Valea Borcutului în Someș, ci o trece peste dealurile din partea nord-vestică a comunei și o bagă în Someș, unde curge Valea Borcutului; domnul doctor Meruțiu zice "trebuie să aibă omul ochii foarte eșofațiși să nu mai fie în stare a distinge regiunile, ca să poată zice - pe hartă - e dusă peste dealuri".

Mare ești Doamne și minunate sunt lucrurile mânuirilor tale!

Acum și dealurile de la Sîngeorgiu s-au surpat și au dispărut numa că Valea Varului domnului doctor Meruțiu să poată curge direct în Someș și să nu

* greșeală gravă (oribilă)

** cine tace consimte

*** destul de înțelept

se amestece cu Valea Borcutului, ca așa Someșul la Sângeorgiu pe țărmurile drept totuși să aibă doi afluenți în loc de unul: Valea Borcutului.

Aceasta așa trebuie să rămână chiar și dacă pământu cu dealurile s-ar contopi pentru că aceasta așa o vrea domnul doctor Meruțiu, care și despre sine afirma, cum am amintit mai sus: "Si fractus illabatur orbis".

În notele critice eu am zis că atât în disertație cât și pe mapă schimbă chiar și cursul apelor, care de când a făcut Dumnezeu lumea tot pe acolo trebuie că au curs pe unde curg și astăzi, iar peste dealuri niciodată.

La pagina 24 scriind despre văile laterale ale Someșului pe țărmul drept ajungând la Sângeorgiu scrie :

"Somesul Mare în curgerea sa spre sud vest de la gura Cormaiei abia primește pâraie mai însemnate. Până la Rebra Mare sunt numai pâraie mai mici.

Din acestea amintesc *Valea Borcutului* care trece prin comuna Sângeorz și care spre sud de la sat se varsă în Someș. De la aceasta (*Valea Borcutului*) spre sud vest un pârâu mic *Valea Varului*. Urmează Valea Caselor care trece prin satul Feldru, etc.

Adică după domnul doctor Meruțiu Someșul Mare are la Sângeorz doi afluenți: Valea Borcutului și de la aceasta spre sud vest Valea Varului.

Această descriere tocmai așa e de corectă ca atunci când cineva ar scrie, că-n Dunăre în un anumit ținut se varsă Tisa iar de la aceasta în o anumită direcțiune mai în jos se varsă în Dunăre Someșul Mare.

Precum ajunge apa Someșului în Dunăre nu direct ci vărsându-se în Tisa și mai mult nu poartă numirea de Someș, tocmai așa ajunge și apa din Valea Varului în Valea Borcutului departe spre nord de la comuna Sângeorgiu de 133 km și spre nord vest de la scaldă, ba și cursul Văii Varului e chiar opus cu cursul Someșului.

Someșul curge spre vest, în dreapta spre nord se înalță dealuri mari și dincolo de acele dealuri e Valea Varului care curge întors de la vest spre est și din sus de calde se varsă în Someș, dar nu trece prin comună cum scrie domnul doctor Meruțiu ci după cum am arătat eu și după cum scriu toți și arată și mapele - departe de comună în partea vestică.

Prin urmare ori că zici că Valea Varului de la calde în jos până se varsă în Someș poartă alt nume: Valea Borcutului, ori că Valea Varului e afluent la Valea Borcutului dar niciodată afluent separat al Someșului și încă spre sud vest de la Valea Borcutului, ceea ce numa așa s-ar putea - după cum am zis, ca să surpe Dumnezeu dealurile, ori apa să o treci peste dealuri.

Deci într-adevăr, zic și eu, trebuie să aibă omul ochi foarte esofați* și să

* obosiți

nu mai fie în stare a distinge regiunile, ca să poată zice că Valea Vinului urmează după Valea Borcutului spre sud vest și se varsă în Someș.

În notele mele critice am mai arătat cum domnul doctor Meruțiu un pârau însemnat *Izvorul Omului* care izvorește din Muntele Vârful Omului și curgând spre est se varsă în Diaca, îl îndreaptă în altă parte spre nord și după dumnealui curge în Bistrița Auria.

Despre aceasta în Răspuns nu face nici o amintire, ci tace. - Deci și eu tac. Sapienți sat.

În Răspuns (alineatul 20) zice cu cazul Valea Varului "e analog cazul cu Tihuța care împreună cu Tiha, respectiv Borgo Tiha obvine* în mai multe locuri. S-a întâmplat pe o pagină să fie Tihuța să fie în loc de Tiha și domnul S. îndată îmi face imputare acuzându-mă cu multă maliție, că nu aș fi știut face distincție între Valea Tihuța și comuna Tiha."

Iarăși maliție. După atâta maliție, aberațiuni și insanități, câte mi le atribuie, ca pe urma celor ce a scris în disertațiune (pag.22) și pe baza explicației amintite mai sus să fac și eu o excursie la fața locului, dar mă tem că mergând în comuna Tiha și zicând către oamenii de acolo că eu din comuna Tiha pot merge spre sud pe dealul și Poiana lui Toader, Dealul Corn, Poiana de sub Măgura, ca să văd muntele Buda, - locuitorii din Borgo Tiha tocmai așa m-ar timbra cum mă timbrează domnul doctor Meruțiu.

Spre a ilustra acestea și ca și onorații cititori care nu cunosc frumoasa Valea Borgoului ori nu au la îndemână vreo hartă mai specială aflu cu cale a permite o scurtă descriere despre situația localităților etc.

De la orașul Bistrița spre răsărit duce drumul comitatens până în Bucovina prin și pe lângă 9 comune, cam în centrul e comuna Borgo-Prund.

De la Borgo-Prund călătorind spre răsărit pe drumul comitatens** pe lângă comuna Borgo Tiha, care astăzi e mai împreună cu comuna Borgo-Prund, de unde (începând de la drumul ce duce la calea ferată) până la Valea Tureacului, ce curge în comuna Borgo Tiha pe țărmul drept al pârauului Tiha sunt 5,12 km.

Din Borgo Prund mai duce un drum spre sud est pe lângă apa Bistricioara și la o depărtare de un kilometru se începe comuna Borgo Bistrița care are o lungime de vreo 5 km amintesc pe aceasta căci aici voi mai reveni.

De la comuna Borgo Tiha drumul comitatens duce în comuna Borgo Mureșeni, până în care la capătul estic sunt iarăși 4,70 km, iar de aici spre răsărit în depărtare de 10,23 km se află *prediul*** Tihuța* care nu are primărie ci se ține de Borgo Prund, de la care până aici sunt 20,05 km.

* se regăsesc

** drum ce făcea legătura între comitate

*** cătunul

Domnul doctor Meruțiu în disertațiunea sa de la pag. 21-22 și-a descris excursia făcută pe Valea "Borgo Berztercze" către muntele Dălban și în fine ne spune că "*Poschner*" (în analele Karpaten Verein 1886) mai recomandă drumul către Tihuța care nu e împreunat cu atâtea greutăți. De la Borgo-Prund până la Tihuța mergerea pe jos (pedestru) ține 2.1/2 ore.

Comuna Tihuța e la o înălțime de 1058m. De aici întorcând spre sud ne suim pe dealul și Poiana lui Toader. Ne urcăm încet și la o înălțime de 1220m. deja putem privi către piscurile de la Rodna, Borgou și Bucovina.

Începând de la această înălțime drumul devine tot mai greu și obositor. Înconjurăm *Dealul Csovu* și ajungem în Poiana de sub Măgura. Aici stăm în față cu muntele *Buba*".

Ce atinge această descriere e foarte corectă afară de numirea "comuna Tihuța" și "dealul Csovu" la care am făcut scurte reflexiuni, nu am amintit însă prima parte, în care *Poschner* recomandă calea descrisă, căci am dat cu socoteală că începând de la înălțimea de 1220 m drumul a fost tot mai greu și obositor pentru *Poschner* care l-a și recomandat și nu pentru domnul doctor Meruțiu.

De aceea eu în toate notele critice am zis: "Aici ar cugeta omul, că scrie corect pe baza cunoștințelor câștigate la fața locului. Dar ce să vezi, Tihuța, prediul din pasul Borgoului, care se ține de comuna Borgo Prund, îl face comuna" și la sfârșit am mai adăugat că a uitat să-i pună barem un primar.

Am citat mai sus că ce zice referitor la aceasta domnul doctor Meruțiu în Răspuns (alineatul 20) anume că s-a întâmplat pe o pagină să fie Tihuța în loc de Tiha iar i-am făcut imputare acuzându-l cu multă maliție, că nu ar fi știut face distincție între Valea Tihuța și comuna Tiha. Adică în locul citat la pag. 22 nu se înțelege comuna Tihuța (Tihucza köszég) ci comuna Tiha (Borgo Tiha). Bine! Așa deci aceasta are să rămână - comuna Tiha. Și pentru ce nu? Dacă Valea Varului la Sângeorgiu cu tot prețul trebuie să curgă în Someș spre apus de Valea Borcutului chiar dacă s-ar contopi dealurile, de ce să nu se ducă și comuna Borgo Tiha mai spre răsărit până depărtare de 2 1/2 ore călătoria pe jos de la Borgo Prund după cum arată domnul doctor Meruțiu ori 20.05 km cât am arătat eu, ca așa de la *comuna Tiha* (cores* de domnul Meruțiu din Tihuța care se află la înălțimea de 1058 m) *întorcând spre sud* să ne suim pe *Dealul și Poiana lui Toader, Dealul Cornu, Poiana de sub Măgură* de unde să vedem muntele *Buba*; - ori "si fractus illabitur orbis" - Terimgettét teremtette - dacă s-ar cotropi pământul, locurile, dealurile amintite și muntele *Buba* să vină mai spre apus îndrept cu comuna *Borgo Tiha* și aceasta să fie ridicată la înălțimea de 1058 m

* schimbat

(arătată de domnul doctor Meruțiu) și de aici întorcând spre sud să mergem peste dealurile amintite până ce vedem Muntele *Buba*.

În urma acesteia ar dispărea comuna Borgo-Bistrita, iar apa Bistricioara lângă care e așezată comuna ar trebui să-și întoarcă cursul înapoi ca Iordanul, căci chiar în acea direcție ar sta Dealul și Poiana lui Toader și mai în depărtare Dealul Corn și Muntele *Buba*.

Teșna Împutită

Domnul doctor Meruțiu în disertație la pag. 27 *Teșna Împutită*, pârâul din graniță spre Bucovina l-a botezat *Teșna Puturoasă*. Eu am zis, că după ce aceasta pute nu voi mai sta mult lângă dânsa, ci voi trece mai departe, și numai pe scurt am amintit și argumentat, că și din actele diplomatice din secolul XVIII, apoi chiar din art. legii XIX din 1897 și pe mapa militară, în care numirile sunt luate din gura poporului numai numirea de *Teșna Împutită* e cunoscută.

Domnul doctor Merutiu nemaiavind ce dovedi în Răspuns (alin. 21) zice: "Observarea cu *Teșna Puturoasă* e foarte nenaturală și forțată".

După o glumă de spirit (?)... dezvoltă atâta aparat științific (?) spre a dovedi ce greșală istorică am comis eu întrebuintând "*Teșna Puturoasă*" în loc de "*Teșna Împutită*" - când eu tocmai din gura poporului am auzit-o tot în felul acesta.

Altcum, orice filolog ne-ar putea spune că e mai potrivită expresia primă".

După ce acest răspuns într-adevăr pute și după ce până acum m-am și datat cu atâta putoare nu voi trece așa iute în notele critice, ci cu indulgența onoraților cititori voi face și câteva reflexiuni filologice.

Înainte de toate constat că nimeni din popor nu zice *Teșna Puturoasă*. Deci afirmația domnului doctor Meruțiu că această numire a auzit-o din gura poporului nu e adevărată - e o minciună.

Poporul român - numai minciuna o numea puturoasă: "*Minciuna pute*" - e proverb românesc și nici un filolog nu va îndrăzni să zică altminterea.

În privința numirii râului *Teșna Împutită* am cerut deslușiri și de la venerabilul bătrân de peste 70 de ani, care s-a născut și trăiește și acum între poporul acela, care vine în imediata atingere cu *Teșna Împutită*. Acel venerabil domn a condus multă vreme destinele acelui popor și cunoaște toată Valea Bârgăului și Bucovina vecină și la întrebarea mea iată ce îmi scrie în o epistolă de dtto. 29 Noiembrie 1904.

"Având eu multe atingeri atât în grănițerie cât și după 1848 la comisiuni cu ofițeri, esmiși* ministeriali c.r și regești unguri cu generalul Poeck, în anii

* trimiși

1851, 1852-1859, 1860, 1861, 1862/1864* etc. pot cu siguranță argumenta cum că cele expuse de dl. profesor sunt mai toate false și minciuni cu scop de interes malițios.**

Argumentele cum că în toate documentele grănicerești și după aceea în cele civile nu există și nu vine înainte numirea de *Teșna Puturoasă* - ci numai *Teșna Împutită* care numire e atât Coșnenilor ardeleni și bucovineni*** cît și în Dorna Candreni, Pilugani și Poiana Stampei toți bucovineni - precum tot Borgoul și în gura poporului - e sub acest nume cunoscută. Izvorul "Teșna Împutită" formează și o parte de graniță cu Bucovina și Ardeal în linia către Priporul Candrii, unde a fost comanda (baraca de santinelă) sub sistemul de graniță așa dar poți cu siguranță fi bazat pe această numire.

Din broșură am mai observat și alte falsificări precum ai afirmat prediul Tihuța "aparținător de comuna Borgo Prund, dar nu comună".

Filologia nu e chemată ca să ne spună cum ar fi mai bine să se numească cutare și cutare localitate, ci numai să ne spună că numirea deja existentă oare ce înseamnă, de unde se derivă."

Cu aceasta s-a ocupat în special dl. B.P. Hașdeu în "Istoria Critică a Românilor" și în puțină parte și dl. A.D. Xenopol, la care m-am provocat și eu cu privire la unele numiri și la care mai în jos voi reveni, căci domnul doctor Meruțiu - vrînd să lovească în mine lovește în cel mai mare filolog român B.P. Hașdeu.

Domnul doctor Meruțiu, care după cum am arătat mai sus "*si fractus illabatur orbis*" și dacă dealurile s-ar surpa totuși trebuie ca la Sângeorz să curgă Valea Varului în Someș spre sud vest de la Valea Borcutului, iar comuna *Borgo Tiha* trebuie să stea spre răsărit de la Borgo Prund în depărtare de 2 1/2 ore de călătorie pe jos și la o înălțime de 1058m peste nivelul mării-pretinde și trebuie ca *Teșna Împutită* să rămână "*Teșna Puturoasă*", căci D-sa zice: "Ca argument servește și faptul că aceea se folosește - în cazuri analoage - de mii de ani și în alte locuri locuite de români (sic!) unde domină același geniu creator al poporului. Așa spre ex. în munții Românie din județul Prahova este o vale care se numește "*Puturoasă*" (sub Măceș) apoi "*Apa Puturoasă*" (tot sub Măceș). Tot asemenea în partea Moldovei, deci mai aproape de munții Rodnei în județul Bacău: pârâul *Puturosul* (Valea Vioarei)".

Da e drept așa este dar acestea nu per analogiam poartă numirile de *Puturoasă* și *Puturosul* ci așa le-au botezat străbunii și sub aceste numiri sunt cunoscute și astăzi, iar dacă eu aș face acolo analogia și astăzi le-aș boteza aceleași:

* este vorba despre comisiile numite și trimise pe teren, pentru a rezolva problema proprietăților grănicerești

** în interes personal

*** azi, localități în județul Suceava

Împutița, Apa Împutiță și Pârâul Împutiț în zadar le-aș întreba în Întregul județ Prahova căci nu mi le-ar ști spune nimeni.

Mai sunt încă în județul Bacău un munte și pârâul ce izvorăște sub dânsul se numește *Puturosu*, apoi două izvoare de apă (în plasa Tazlău de jos și plasa Siretu de jos) și numai în plasa Troțuș se află un loc cu izvoare și baltă având numirea alternativă: *Puturosu* sau *Împutitu* pentru că pe acesta așa l-a botezat poporul. De aici însă nu urmează că pe analogia la celelalte se pot schimba numirile zicându-le *Împutița*, *Apa Împutiță*, *muntele Împutiț*.

Dacă ar fi iertată analogia la numirile proprii de locuri, ape, dealuri, etc. după cum crede domnul doctor Meruțiu atunci la *Piatra Vânăță* care în vârful dealului de unde curg apele în Someș spre nord formează triplex confiniu între comunele *Dumitra Mare*, *Prislop* și *Rebrișoara* ai putea zice și *Piatra Albastră* ori *Piatra Mieră* căci aceste atribute tot una și aceeași însemnătate au ca și *vânet* adică ungurește *kek*, *kekes*, nemțește *blau*, dar atunci cine din comunele amintite ți-ar spune unde e *Piatra albastră* ori *Piatra Mieră*. Sașii din *Dumitra Mare* i-au schimbat numai locul numind *Piatra vânăță* o altă piatră tocmai lângă țărmurile Someșului, au purtat cu *Rebrișorenii* proces peste 100 de ani și în fine cu *Piatra vânăță* de lângă Someș le-au luat *Rebrișorenii* o parte din hotar. Sute de mii de coroane a costat acest proces.

Analog cu acest proces a fost și procesul comunei *Maieru* intentat contra fondului central de stipendie din districtul *Năsăudului* pentru o parte din muntele *Dica* învecinat cu muntele *Dosul Stânișoarei*. Granița între acești munți a format-o din vechime *Pârâul Roș* care curge de la vest la est și se varsă direct în *Dica* din granița *Bucovinei*.

Paralel cu *Pârâul Roș* spre nord în muntele *Dosul Stânișoarei* curge *Izvorul Omului* care asemenea se varsă direct în *Dica* (domnul doctor Meruțiu l-a dus direct în *Bistrița Aurie*).

De către izvoarele *Pârâului Roșu* curge spre nord un alt pârâu numit *Izvorul Roșu*, care se varsă în *Izvorul Omului* și cu aceasta în *Dica*.

Cei ce au reprezentat destinele comunei *Maieru* au crezut ca și domnul doctor Meruțiu că pot lua de metă* și *Izvorul Roșu* și cu aceasta să meargă până la *Izvorul Omului* și cu aceasta apoi în *Dica* (după domnul doctor Meruțiu mergea până în *Bistrița Aurie*).

Rezultatul a fost că comuna *Maieru* nu numai a pierdut procesul dar a cauzat la vreo 15.000 coroane spesele** procesuale.

Astfel de exemple aș putea aduce mai multe, dar cred că acestea două

* delimitare de hotar, mejdie

** cheltuielile de judecată

amintite sunt îndeajuns spre a ilustra că o numire dintr-un ținut nu o poți schimba cu filologia ori cu analogia altor ținuturi.

Izvorul Roș nu e totuna cu *Pârâul Roșu*, deși amândouă sunt pâraie de asemenea mărimă. *Piatra Vânăta* nu o poți boteza *Piatra Albastră* ori *Piatra Mierie*, căci dacă s-ar putea atunci și domnului Dr. Meruțiu i-am putea zice "*Albăstruțiu și Vânătuțiu*" ori, după cum am văzut că nu află nici o diferență între numirea română și maghiară, i-am putea zice și *Kékes* ori *Kékeske* ori forma de nobil, *Kékesdi** și apoi să-l vedem că cunoaște - se - va singur pe sine de unde apoi să-l mai cunoască și alții.

Valea Măriilor

În notele critice am făcut reflexiuni și la văile *Măria Mare* și *Măria Mică* din sus de comuna Rodna Nouă, pe care domnul doctor Meruțiu le-a tradus cu *Nagy* și *Kis Maria*.

Dar în răspuns scrie "Întreb pe toți profesorii de geografie de la ori și care alt gimnaziu de au citit vre-o dată în cărțile de geografie scrise în limba maghiară "A Someșul Mare és Someșul Mic" or, doar "A Târnava Mare és Târnava Mică", dar au aflat în toate "Nagy és Kis Samos" - Nagy és Kis Kükülö; va sa zică nu traduse nu numai atributele, ci și însemnarea proprie."

Asta e altă apucătură adică cu tot cu prețul vrea să zică că *Măria Mare* și *Mică* se pot traduce și respective - maghiariza - pe analogia Someșului Mare.

Asta însă nu stă. Am argumentat și cu legile țării ungurești, cum că numai acele denumiri de locuri, munți, râuri și pâraie se pot scrie în operate scrise în limba maghiară traduse în limba maghiară, dacă acele sunt traduse deja de populația care vine în atingere cu ele adică dacă este și populație maghiară ori respective le-a numit după firea limbii sale.

Prin urmare scriitorul n-are să aducă și să boteze formând numiri care nu există în gura poporului dominant.

Someșul Mare nu e râul propriu unui ținut locuit de un singur popor, ci e un râu care vine în atingerea permanentă cu populația și de alte limbi și fiecare i-a dat numirea după firea limbii sale. Românii pe a căror pământ izvorăște și se formează în râu, după vechea numire din timpul Daciei, aflată pe inscripție *Samus* (Momsen, C.I.L., III, I Nr.827) î-l numește *Someș* (analogia formațiunii râului *Mureș* din *Maris* explică pe cea a râului *Someș* din *Samus*).

Atributele de *mare* și *mic* sunt ori de loc necunoscute ori foarte numai puțin în gura poporului necunoscător de carte din acest ținut. Sașii l-au numit

* albăstrui, albăstruș, Albăstruțiu.

după români *Sumesh*, iar maghiarii cu care încă vine în atingere ba trece și prin ținuturi locuite de maghiari î-l numesc *Szamos*.

Lucru firesc ca în cărțile de geografie scrise în limba maghiară trebuie să se pună numirea care i-a dat-o poporul maghiar.

Tot așa stăm cu Muntele Ineu din Munții Rodnei. Acest munte înalt de 2280 m a fost și este privit și de sași (nemți) și după formațiunea ce li s-a părut că o are lau numit Kuhhorn, care numire maghiarii au tradus-o *Ünökö* și e cunoscută maghiarilor numai din cărți.

Dar ce are de a face numirea de Nagy Szamos și *Ünökö* când eu despre acestea în notele critice nu am făcut nici o amintire și nici o reflexiune deși în operatul d-lui. Dr. Meruțiu occură* de zece ori numirea de Nagy Szamos ci am făcut reflexiuni la numirile traduse de D-Sa. cu "*Nagy és Kis Maria*" despre care eu am zis, că aceste numiri *Măria Mare* și *Mică* nu se pot traduce nici într-o limbă de pe fața pământului, cum crede dl. Dr. Meruțiu, pentru că rădăcina cuvintelor nu e numele feminin de botez Maria ori *Măria*, ci această numire se deduce cu totul tot de la altă rădăcină - de la rădăcina arică *mar* - *apa*, care e rădăcină și a numirilor *Marmara*, *Marna*, *Marsale*, râșor și oraș în Sicilia, *Mara*, pârâu în Maramureș, a râului *Maris* amintit de Herodot despre care tratează A.D. Xenopol (Ist. Rom. I, p.38) și Hașdeu (în Ist. Crit., p.182-188).

Dl. Dr. Meruțiu însă în Răspuns (alin. 24) scrie: "Aici apoi d-sa se face celebru prin o excursiune de *filologie sanscrită, gotică, celtică, latină, slavică, livană* - chineză, japoneză, etc. la care pentru originalitatea d-sale. Nu aș avea nimica de zis.

Comite însă *abuz* când vrea să-și salveze risicul de filologie comparativă cu nume ca ale D-lor. Xenopol și Hașdeu ale căror vederi invocate de d-sa. se referă la chestiuni de altă natură".

A afirma așa ceva în fața lumii - când locurile citate stau ori și cui deschise în scrierile d-lor Xenopol și Hașdeu și ori și cine se poate convinge că acolo tratează numirile amintite deduse din rădăcina *mar* - *apa* - înseamnă a abuza de indulgența cititorilor serioși. Voi arăta în alt loc că tocmai d-sa. a comis abus în operatul despre Munții Rodnei când face descrieri ca din propria experiență pe când sunt tratate mai din cuvânt în cuvânt fără de a aminti că cine a făcut respectiva descriere.

Aici vreau numai scurt să citez cum scrie dl. Hașdeu despre rădăcina *mar*. În Ist. Crit. a Rom., pag 193 § 14 sub titula "Ce înseamnă *Maris* la Sciți" zice: "Opiniunea generală este că termenul *Maris* ar devia dintr-o temă *mar*, *apa*, de unde sanscritul *mîra*, celticul *mor*, goticul *marei*, latinul *mare*, slavicul *more*,

* apare

litvanul *mares* etc. Zicerea ar putea fi nu numai ariană, dar și turanică, căci în limba mongolă de asemenea *muran* înseamnă fluviu, ba încă se mai anină în coada mai multor numilor fluviale: Aikra - muran, Kuk. - muran, Un - muran, Akry - muran".

Xenopol (în Ist. Rom. Vol. I pag 298) zice că Mureşul s-a numit în vechime Maris, Marisia și Mariscus, cu care nume încă de pe vremea sciților se însemna și Oltul, ba chiar și partea superioară a cursului Tisei. Tot vechi e și numele afluentului acestui din urmă râuşor *Mara* și din combinațiunea celor două nume de *Mara* și *Mureş* se explica numele de *Maramureş*.

Dacă filologii deduc că numirile amintite: *Marmara*, *Marna*, *Marsala*, *Mara*, *Maramureş*, *Maris* și din acestea Mureş se derivă de la cuvântul *Mar* - apa, atunci de ce să nu pot zice și eu că Măria Mare și Mică încă și are aceeași origine și aceasta cu atât mai vărtos căci chiar și o numire identică cu Maris o aflăm chiar și în ținutul nostru, așa de exemplu pe hotarul comunei Hordou Maris, apoi în Munții Borgoului *Mărişel*, pârau afluent la Valea Dornei pe țărmul drept.

În notele critice am arătat că nici străinii nu traduc și respectiv nu maghiarizau numirile așa ca domnul doctor Meruțiu.

Ca exemplu am amintit *Valea Mare* nu departe de Valea Măriilor. Acolo se află o fabrică mare cu vapor cu o colonie de 538 suflete, cu o școală de stat ungurească, dar nici societate acționară și nici statul nu a maghiarizat această vale ci a respectat străvechea ei numire românească de *Valea Mare* care numire am arătat că e luată și în titula societății.

Și ce răspunde dl. Dr. Meruțiu la aceasta. Retace numirea indicată de *Valea Mare* îi este greu de dânsa, ci zice: "pe aproape o coloană invocă un argument științific de mare greutate, scos din firma unei fabrici de scânduri, despre care spune că taie scânduri mii și mii - toate argumente. Se să fie cu indulgență domnul Şimon dar la o teză de doctorat nu putem uza de atare izvoare - specifice - dar nici de altcum."

Poftim răspuns la reflexiunile mele că Măria Mare și Mică nu se pot, ba nici nu e iertat a le traduce și respectiv a le maghiariza.

Eu am fost zis că statul maghiar, societatea maghiară nu ne maghiarizase acest nume și din atributul; *mare* nu face *nagy* și acum vine domnul doctor V.Meruțiu să ne batjocorească numirile străvechi, așa încât nici străinii, nici compatrioții noștri maghiari să nu le mai cunoască.

Ca de exemplu am mai adus și "Muntele Mare" numire folosită în atlasul maghiar de Lange - Cherven introdus în toate școlile din Ungaria.

Dl. Dr. Meruțiu însă răspunde că la o teză de doctorat nu poate uza de atare izvor deci nu are să țină cont de numirile românești păstrate în graiul

poporului și pe care le respectă toți și dacă și o fabrică de scânduri o face aceasta, atunci domnia sa își ține de sub demnitate de a folosi numirea românească deci “si fractus illabatur orbis” Mărie Mare și Mică trebuie să rămână Nagy și Kis Maria.

Valea Bistricioara (Besztercze)

La pagina 26 din operat scriind despre acest râu din Valea Borgoului îl numește *Borgo-Besztercze folyó*, ori Bistricioara.

Eu în notele critice am reflectat că râul nu se numește Borgo - Besztercze ci numai Besztercze precum e tradus (pe mapa militară) din Bistrița, cărei îi mai zice și Bistricioara, căci Borgo - Besztercze nu e râu ci e numirea oficioasă a comunei românești Borgo - Bistrița. În fine după ce a zis că poporul din Valea Borgoului îl numește Besztercze, eu am zis că de aici se poate deduce că pe Valea Borgoului locuiește un popor în al cărui grai viu acest râu se numește Besztercze adică locuiesc maghiari și secui și așa astăzi după datele geografice ale d-lui. Dr. Meruțiu nu mai sunt români, ergo: românii Bărgăoni au dispărut de pe fața pământului .

Aceasta a mai fost ce a mai fost pe atunci, căci la coadă tot a mai rămas și numirea Bistricioara.

Dar ce va fi acum. După cum am arătat mai sus de atunci sau schimbat situațiunea, căci după cum chiar dl. Dr. Meruțiu zice - și am arătat și mai sus de atunci s-au schimbat situațiunea, numai din întâmplare a rămas Tihuța care e arătată de dumnealui la o depărtare de 2 1/2 ore de la comuna Borgo - Prund și la o înălțime de 1058 m.

Acolo e de corectat în loc de comuna Tihuța comuna Tiha - așa iese din cele scrise în Răspunsul d-lui. Dr. Meruțiu. Comuna Tihuța recte Tiha e în depărtare de 2 1/2 ore de Borgo - Prund, munții spre sud de la fosta comună Tihuța trebuie aduși spre apus ca să stea în drept cu comuna Tiha de astăzi spre sud și atunci dispăre comuna Borgo - Bistrița întreagă asemenea și Borgo - Prundul care e mai mic decât dealurile și munții dinspre est de la fosta comună Tihuța: Dealul și Poiana lui Toader etc.

Locul acesta îl ocupă munții și dealurile.

Acum deci râul Bistricioara, lângă care e situată comuna are să se întoarcă înapoi ca Iordanul să treacă spre est în Bucovina și mai departe să se unească cu sora sa mai mare Bistrița Auria.

Completare notelor critice

Am amintit mai sus cum se plânge dl. Dr. Meruțiu zicând: “Se face culpabil

prin păcat nici decum iertat unui critic exprimându-și judecata dumnealui neagră - asupra unei lucrări întregi, *cu toate că s-a ocupat numai cu o parte din ea*".

Apoi după ce a făcut răspunsurile amintite până aici zice: "Acestea sunt punctele pe care domnul Şimon își bazează notele critice - un nou gen literar în stilistica noastră; De fapt însă nici pe departe nu ating măsura critică căci acestea *prin observații competente și imparțiale purifică și completează* - respectând totdeauna persoana. Nu corespund nici măcar unei modeste recenziuni ori dări de seamă, care tot imparțial tractează o lucrare din toate punctele de vedere, arătând, ce e de dorit, dar și apreciind ce e corect."

Așa să fie!

Am arătat în notele critice și am repetat și la începutul acestei replici, că numai provocat de dl. Dr. Meruțiu - am prins pana în mână și după cu numai în parte m-am ocupat cu lucrarea domniei sale acum la propria dorință iarăși "*prin observațiuni competente și imparțiale voi purifica și completa*."

Cea mai mare parte din descrierea geografică e luată de pe mapa militară care în ce atinge numirile topografice în multe locuri e greșită, apoi militarii au lipsă de punctele strategice și mai numai acelea sunt puse cu numere pe mapă, o mulțime de munți și locuri însemnate din alt punct de vedere nu sunt numite.

De aici vine ca dl. Dr. Meruțiu a scris atâtea nume pocite nu numai cele de însemnătate din punct de vedere militar iar munți mai însemnați precum Arsul (Arsa), Măgura Neagră, Muncelul Răios, Besaraba, Betrana - Lespedea, Rantea - Lucaciasa, Gușețul, Detunata, Poiana Roșie, Pântecele, Budinul, Mirașa, Buzdei, Putredul, Piciorul Omului, Crăciunelul și la multe alte nu le amintește deloc fără altele mai neînsemnate precum de exemplu la Năsăud Bruhoia, Dealul Cucului etc.

La pagina 13 ca din propria experiență și intuiție descrie o speluncă ce se află în muntele Saca, arată toate dimensiunile de lungime, lățime și înălțime descrie stalactiții și stalagmiții aflați în acea speluncă etc.

Această descriere e tradusă bine mai din cuvânt în cuvânt după descrierea lui E. Albert Bielz (Bietrag zur Hohlen Kunde Siebenbürgens 1884/pag.4-5).

Eu în notele mele critice când am vorbit despre rădăcina arica mar-apa am citat opurile lui Xenopol și Hașdeu, indicând și paginile, la ce domnul Meruțiu, după cum am amintit mai sus, zice că am comis abuz vrând să-mi salvez risicul de filologie comparativă cu nume ilustre ca ale domnilor Xenopol și Hașdeu.

Vezi acesta este abuz: a decopia ori a traduce din lucrarea cuiva fără a aminti autorul și opul spre a salva risicul de originalitate.

De la pag. 14-23, urmează 8 excursii prin munți și anume:

a) de la Năsăud către Bătrâna

- b) de la Bătrâna la N. Pietros
- c) de la Pietros peste Borșa către Prislop
- d) Prispol - Tomnatic - Ineu
- e) Valea Lala - Rotunda
- f) De la Năsăud către Bârlea
- g) Heniul
- h) Pe Valea Bistricioarei către Dalbidan.

După cine descrie aceasta nu amintește nici un nume decât la ultima amintește pe un Poschner, care după cum s-a arătat mai sus recomandă un drum către Tihuța pe care acum nu știu cum l-ar nimeri Poschner, după ce domnul doctor Meruțiu zice că nu e Tihuța ci comuna Tiha.

De la pag 23-27 se descriu pâraurile etc. despre care am scris mai mult atât în notele critice cât și în această replică.

Am tăcut însă ca la Valea Vinului de la Rodna și în pactul înarticulat în articolul legii XVII din 1890 e numită Valea Vinului și zice Borberek. Am tăcut din simplu motiv căci alții l-au întrecut mai înainte cu botezarea acelei văi.

Am mai lăsat la o parte și împrejurarea că la comuna Feldru în text zice, că prin comună trece Valea Caselor și pe mapă pune Valea Feldrișelului fiindcă aceasta am considerat o eroare de pană.

De la pag 28-33 descrierea apelor minerale de la St. Georgiu, Anieș și izvorul de la Valea Vinului.

Această descriere e foarte corect extrasă din scrierile lui Rodnaer Sauerbrunen și a răposatului profesor doctor A. Alexi pe care le și citează. Dar astăzi nu mai este corect ceea ce scrie la pag. 30 că scalda de la Sângiorgiu o manipulează societatea acționară Hebe căci acea de mult a adormit; Nici la izvorul de la Anieș nu e de mult proprietar contele Bethlen András căci acela a decedat de mult iar erezii și-au vândut dreptul de proprietate. Toate acestea denotă cu cât de mare sinceritate și-a decopiat și respectiv tradus excursiile sale după descrierile făcute înainte de aceasta cu 10 și 20 de ani.

În notele critice am tăcut despre toate acestea fiindcă nu am vrut să-mi exprim judecata “neagră plină de malitție”, asupra scrierilor corecte Rodnaer Sanerbrunen și a răposatului profesor doctor A. Alexi.

Băile de la Rodna

De la paginle 37-39 tractează Băile de la Rodna după cum zice în o notă pe “baza deslușirilor căpătate de la oficiul montan din Rodna Veche”. Acele date poate le-a scris corect. Nu e corect însă că “sub regele Mathias în Rodna Veche au locuit 30-40000 oameni (după Bonfinius) și regele a donat terenul (telep) de

la Rodna oraşului Bistriţa" şi anume nu e corect pentru că:

1. Bonfinius (De. Ad. 2 Lib 8) descrie numai năvălirea tătarilor din anul 1241 asupra Rodnei fără de a pune numărul locuitorilor. Cei 40.000 locuitori nici un scriitor istoric nu îi pune pe timpul regelui Mathias când a donat terenul de la Rodna oraşului Bistriţa (1475) ci pe timpul năvălirii tătarilor la 1241.

La Timon (in Imago antiquae Hungariae 1733 Lib. I cap. 15 pag. 130) aflăm "Traditum est, anno CIXCXLII quadraginta milia metallicorum a Tartaris eo in loco caesa esse"*. Adică se spune că în anul 1242 în acel loc au fost omorâți 40.000 de băieși. Dar și la Timon precum anul e incorect așa și numărul locuitorilor uciși e de tot exagerat, după cum e constatat acum cu documentul aflat în biblioteca națională din Paris, conform căruia tătarii au năvălit în 1241 asupra Rodnei și au omorât 4.000 mii de oameni sau mai mulți "IIII mil. hominum vel amplius ibiden interemerunt"*** (V. Hurmuzaki, Documente vol. I, pag. 188 nr. 144).

2. Regele Mathia nu a donat terenul de la Rodna oraşului Bistriţa ci comunele din Valea Rodnei le-a subordonat oraşului Bistriţa din punct de vedere administrativ şi financiar.

Vegetația și animalele

De la pag. 39-47 tratează ținând înaintea ochilor - așa zice - cercetările distinsului botanic Florian Porcius descrise în Flora phanerogamă în care cu puțin respect la elevațiunea acest teritoriu se împarte în patru regiuni. Acestea le urmează - cu puțină abatere și domnul doctor Meruțiu și apoi înșiră mai multe specii de plante. Între bucate (cereale - gabonanumüek) amintește și *cânepa*, ceea ce la domnul Porcius nu am aflat.

În aceste două capitole sunt pe lângă alte erori de tipar și acelea amintite Quereus și Laczerta, la care n-am reflectat din motivul amintit mai sus că eu nu am avut de cuget să corectez erorile de tipar ci să arăt greșelile făcute de autor.

Etnografie - administrare și reprivire politică

De la pag. 47-51 se ocupă pe scurt și cu aceasta enumerând comunele după împărțirea politică și după vai arătând majoritatea locuitorilor după limbă și confesiune.

Apoi amintește despre înființarea graniței militare, a fondurilor pentru susținerea școlilor, până când s-a desființat granița militară.

* "Ne este cunoscut faptul că în anul 1242, 40.000 de mineri au fost tăiați în acel loc de turci".

** "Patru mii de oameni sau chiar mai mulți au fost omorâți tot acolo".

Enumerând școlile care se susțin astăzi din fondul central școlaristic (la pag. 51) pune și “*trei școli de fete cu câte trei clase în St. Georgiu, Telciu și Zagra*”.

Aceste școli n-au existat niciodată, au existat școli triviale prefăcute apoi în școli fundamentale elementare populare până în anul 1890 când s-au desființat.

Cum vine domnul Meruțiu acum după 14 ani să mai pună în greutatea fondului central școlaristic încă trei școli de fete cu câte trei clase nu scriu.

Statul fondurilor la care se provoacă în fine nu amintește aceste școli de fete.”

“Replica” rămasă în manuscris⁶ care am publicat-o mai sus întărește aprecierea activității autorului, Nestor Șimon ca fiind obiectivă, bazată pe argumente științifice pertinente și foarte bine documentată.*

ANEXA NR. 1.

Lista localităților județului Năsăud, cu denumirea veche și cea actuală.

Borgo - Bistrița = *Bistrița - Bârgăului*; Borgo - Joseni = *Josenii - Bârgăului*; Borgo - Mijloceni = *Mijlocenii - Bârgăului*; Borgo - Mureseni = *Mureșenii - Bârgăului*; Borgo - Prund = *Prundu - Bârgăului*; Borgo - Rus = *Rusu - Bârgăului*; Borgo - Suseni = *Susenii - Bârgăului*; Borgo - Tiha = *Tiha - Bârgăului*; Budacul - Roman = *Budacul de Sus*; Hordou = *Coșbuc*; Măgura = *Măgura - Ilvei*; Nușfalău = *Mărișelu*; Plai = *Suplai*; Poiana (Sâniosif) = *Poiana - Ilvei*; Poieni = *Poienile - Zagrei*; Rebra - Mare = *Rebra*; Rodna - Nouă = *Șanț*; Rodna - Veche = *Rodna*; Runc = *Runcul - Salvei*; Sângeorzu - Român = *Sângeorz - Băi*; Șieul - Mare = *Șieu*;**

6. A.N.B. fond Iulian Marțian, d.23, f.446-478.

* Fără a diminua meritele lui Vasile Meruțiu, redăm principalele sale lucrări în care - sperăm noi - a luat în considerare observațiile lui Nestor Șimon. Lucrările au apărut după plecarea autorului în România sau în condițiile noi, de după 1918 și sunt: *Situația școlilor românești din Transilvania (conferință)*, București, 1905; *Munții Rodnei, (teză de doctorat)*, București, 1906; *Contribuții la studiul masivelor de sare din România*, București, 1913; *În anii din urmă*, în *Arhiva Someșană*, Năsăud, 1926, nr. 5, p.54-57; *Județele din Ardeal și din Maramureș până în Banat. Evoluția lor teritorială*, Cluj, 1929.

** *Tablou de comunele al căror nume a fost schimbat prin decretele regale Nr. 2465 din 25 Septembrie și Nr. 3924 din 31 Decembrie 1925*, în *Împărțirea administrativă a României*, București, 1926, p.327. Pentru evoluția denumirii în timp a localităților, vezi și: Suciu Coriolan - *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol I, 431 p; vol.II, 444 p, Ed. Academiei R.P.R., 1967.

ANEXA NR. 2.

1893, martie 30 - Năsăud. *Scrisoarea lui Nestor Șimon către Nicolae Densușianu la București în care îi comunica preocupările sale în domeniul toponimiei.*

Onorate Domnule Densușianu!

Am citit în Gazeta Transilvaniei din Brașov, nr. 57, din 1893 "Chestionarul despre tradițiile istorice și antichitățile țărilor locuite de români" publicată de Domnia Ta și după cum se vede la adresa tuturor românilor, cărora le zace la inimă lumânarea faptelor mari și strălucite ale strămoșilor noștri. Fiindcă de mic și eu m-am ocupat cu chestiuni de atare natură mă simt îndatorat a-ți răspunde și din partea mea unele. Mai înainte de toate fiindcă înaintea Domniei Tale sunt necunoscute vreau pe scurt să-ți descopăr ale mele împrejurări.

Eu ca fiu născut în fostul district ale Năsăudului în comuna Ragla pe teritoriul fostului al II-lea regiment român de graniță din Transilvania, după absolvirea gimnaziului am studiat științele juridice în Cluj, unde am conceput ideea de a scrie istoria acestui teritoriu și a regimentului amintit. Pe lângă scrierile apărute deja și pe care le cunoști, am început a scruta și muzeul din Cluj și biblioteca universității și așa din ce în ce am mers cu scrierile în dreptul până la timpul Romanilor. Mi-am propus adică ca să nu scriu numai perioada militară a acestui ținut ci începând din timpurile cele mai vechi până astăzi să descriu tot ce numai voi afla singur și bazat.

După absolvirea studiilor juridice am depus două riguroase pentru doctorat și de aceea am venit aici în Năsăud ca secretar și controlor totodată la fondurile centrale scolaste și de stipendie fondate de foștii grăniceri.

Aici încât numai mi-am conces împrejurările nu am încetat cu scrutările istorice pe întreaga Valea Rodnei și a Borgoului, care din vechime până în timpurile mai noi au fost locuite numai de români...

Aici ți-am mai comunicat cum că la administrarea acestor fonduri se află două conscripții din anul 1750 în care sunt enumerați locuitorii din toate comunele de pe Valea Rodnei și e arătat numele și comunele fiecăruia apoi averea ce o avea și cât grâu și alte bucate, apoi fân avea pe an și când mai aveau posesiuni în afară de comuna proprie.

Aș dori să știu care ți-ar fi termenul ultim până când să-ți transmit răspunsurile. Eu îmi dau toată silința de a-ți împărtăși cât mai multe și comentate.

Tocmai și acum aștept răspuns din tot districtul căci am scris în fiecare comunitate ca să-mi împărtășească hărțile și cronicile ce s-ar afla încă.

În fine te rog ca după ce Domnia Ta ai făcut și faci multe cercetări istorice, când vei afla ceva ce ar atinge acest ținut să binevoiești a le nota și cu

timpul a mi le împărtăși fie de orice conținut, căci Domnia Ta scrii cum că la scrierea chiar și a unei monografii și cel mai nevăgat în seamă document de multe ori are valoare. Am și eu mii de hârtii vechi, dar mi-ar mai trebui încă o dată pe atâtea.”⁷

ANEXA NR. 3.

1903 - Năsăud. *Scrisoarea lui Nestor Șimon către Nicolae Densușianu la București în care îi comunică preocupările pentru realizarea unui dicționar toponomastic al ținutului de graniță de la Năsăud.*

Domniei sale Nicolae Densușianu, membru al Academiei Române în București !

Prea Stimatul meu Domn. Au trecut deja 10 ani de când Ți-am scris mai multe epistole, în ace Ți-am comunicat mai multe răspunsuri la întrebările publicate în “Chestionarul despre tradițiunile istorice și antichitățile țărilor locuite de români, Partea I, București, 1893”.

Ultima corespondență de la D-Ta. adresată către mine e datată București 17 iunie 1895.

În o corespondență din 26 mai 1895 mi-ai scris că în curând vei începe cu tipărirea operei.

De atunci nu am mai corespondat la-olaltă, nici nu am cunoștință să fi publicat ceva.

Eu după cum Ți-am fost comunicat încă atunci lucrez la istoria acestui ținut, în care a fost regimentul al II-lea de graniță și tocmai acum lucrez la partea geografică pe care a completez cu un dicționar toponomastic. Până acum am adunat câteva mii de numiri de munți, păduri, părți de hotare, râuri, pârâie, etc. așa încât am răspunsurile la mai multe puncte din Chestionarul amintit decât câte am avut atunci.⁸

ANEXA NR. 4

1904, martie - Năsăud. *Scrisoarea adresată de Nestor Șimon lui C. Diaconovich, în legătură cu proiectul unui “Dicționar toponomastic”.*

Mult onoratului domn Dr.C.Diaconovich, prim secretar al “Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român”, în Sibiu!

Cu scrisoarea mea anonimă din 19 august anul trecut, adresată onoratului comitet central al “Asociațiunii” am cerut informații asupra modalității redac-

7. A.N.B. fond Iulian Marțian, d. 22, f. 189-193.

8. Ibidem, f. 175.

tării unui Dicționar toponomastic a comitatului Bistrița-Năsăud*, la care ai avut D-Ta Bunăvoința a-mi răspunde cu scrisoarea din 9 septembrie 1903.

Din motivele pe care le voi aminti în jos mie nu mi-a fost peste putință de a-mi prezenta operatul meu până la termenul pus pe 1 martie 1904. Am cugetat că vor fi și alți concurenți din alte comitate locuite de români și de aceea am urmărit să văd din care părți s-au prezentat operate. În fine din procesul-verbal din martie 1904, publicat în Nr. II din *Transilvania* la punctul 8 văd că nu se face nici o amintire despre vreuna lucrare intrată la concurs și așa în chestiunea dicționarului toponomastic Te însărcinează pe D-Ta. a Te pune în această privință în conțelegere cu biroul "Societății Geografice Române" din București, care tocmai intenționează a cuprinde și acest dicționar în cadrul lucrărilor sale ulterioare.

Stând lucrul astfel înaintea de toate voiesc să-Ți comunic D-Tale cum stau eu cu dicționarul comitatului Bistrița-Năsăud.

Eu la acest material am lucrat deja înainte de publicarea concursului scris pentru acest dicționar toponomastic, nu în forma după cum au indicat ei ca geografia. Eu încă din anul 1885 pe când eram ca ascultător de drepturi în Cluj am început a mă ocupa și cu istoria acestui comitat și cu deosebită privire pe ținutul de pe Valea Someșului, unde din anul 1762-1851 a fost regimentul al II-lea de graniță românesc în Ardeal.

Când am citit concursul publicat pentru un dicționar toponomastic a unui comitat locuit de români să mă angajez și la aceasta și să-l fac ca o parte întregită, ca un appendice la descrierea geografică a acestui comitat și aceasta cu atât mai vârtos pentru că aveam mult material adunat în această privință, și cugetam că lucrul va merge foarte ușor. Când însă am intrat în lucrarea dicționarului am făcut experiența ca un lucru bun aici la noi nu se poate face așa ușor.

Un dicționar toponomastic al comitatului Bistrița-Năsăud un om liber de orice ocupație, dacă ar lucra zi și noapte - nu îl poate isprăvi cum se cade într-un an de zile.

Tot ce ar putea face într-un an de zile ca să adune materialul brut - numirile de locuri etc. și să le înscrie în mod alfabetic, apoi să le prezinte unor oameni departe de acest ținut ca să le tipărească și să le publice în lume, apoi că întru cât sunt corecte numerele - cine nu crede să vină să se convingă.

Eu am studiat cu toată rigoarea această chestiune, mi-am procurat toate zonele mapelor speciale militare, care se refereau la acest ținut, afară de aceea mi-au stat la dispoziție o mulțime de mape speciale a diferitelor părți din munți și apoi a altor localități unele vechi din timpul sistemului de graniță, altele noi cu deosebire planurile de economisare** a pădurilor fosta graniță militară,

* creat în anul 1876, sub denumirea de "Împreunatul comitat Bistrița-Năsăud".

** exploatare rațională, în regim silvic

descrierea tuturor munților făcută mai pe urmă în anul 1790, care se afla în Sibiu în vechea arhivă militară, apoi am luat toate numirile cuprinse în cărțile funduare și am aflat că toate sunt greșite respectiv în cea mai mare parte scrise incorect.

În urma acesteia am fost silit ca să colecționez atât numirile cuprinse în documentele vechi cât și cele cuprinse în cărțile funduare cu oameni bătrâni născuți în respectivele comune, care cunosc hotarul și munții în toate amănuntele. Am esperiat* și aceea că în cărțile funduare nu sunt cuprinse toate numirile de hotar și așa am trebuit să întregesc lucrarea mea cu nume de locuri, care nu se află în ea, tot cu oameni din respectivele comune.

În această lucrare a mea am aflat că nomenclatura ce se afla pe mapele speciale militare în cea mai mare parte greșită, numirile sunt scrise respectiv tipărite așa încât nimeni nu știe să-ți dea explicare, în alte locuri numirile sunt puse la alte locuri căci nu poartă numirea ce e tipărită pe mapă, cam așa am aflat apoi chiar și în cărțile funduare.”⁹

ANEXA NR.5

Năsăud - (aproximativ 1895) - Scrisoarea lui Nestor Șimon adresată “intelenței” din localitățile foste grănicerești, pentru a-i trimite răspunsuri la un chestionar de toponimie.

Onorate domnule!

Subscrisul de un șir lung de ani lucru la geografia și istoria teritoriului din comitatul Bistrița-Năsăud cu deosebită privire la români și partea geografică voiesc să o completez cu un “*Dicționar toponomastic geografic*” care să conțină:

1. Toate comunele și cătunele comitatului și anume: numele românesc al comunei (cătun, prediu). Numire oficială. Ce nume a avut eventual în vechime? Descrierea geografică a comunei pe scurt.

2. Numele apelor, insulelor, munților, dealurilor, coastelor munților și ale dealurilor, pădurile, poienile, livezile, văile dintre munți și dealurile, cumpenele de apă, drumurile, potecile, plaiurile și numele deosebitelor părți din hotarul comunei. Descrierea geografică a tuturor acestor localități**.

3. Locuri istorice. Tradițiunea și legendele despre ele.

4. Numărul caselor și locuitorilor. Mărimea teritoriului comunei și a hotarului. Locuitorii români ai comunei după numărul, confesiunea lor, și ocupație.

5. Instituțiile culturale românești (biserici, școli, societăți, asociații).

* am constatat

9. *Idem*, d.10, f. 153-154.

** elemente de geografie și toponimie

6. Câtă proprietate de pământ se află în posesiunea românilor (jugăre cadastrale).

Numirile de pe hotarul comunei, se cuprind în cărțile cadastrale a comunei și în cartea funduară, dar nu toate și după cum am experiat* nu numai că lipsesc o mulțime de numiri de părți de hotar și de locuri, ci la cele mai multe comune lipsesc prea mult de tot numirile văilor și pâraielor.

Mai departe am aflat și aceea, că după cum sunt scrise numirile în cartea funduară nu se poate ști apriat** cum se pronunță acelea din partea poporului.

Sperând că D-Ta mă vei sprijini în lucrarea mea, mă adresez cu rugarea ca referitor la comuna D-Tale. Numai întrucât î-ți stă în putință, să-mi comunici toate datele înșirate mai sus cel mult în 2-3 săptămâni, și pentru a putea cunoaște apriat cum se pronunță numirile de locuri, părți de hotar, etc, să întrebuințezi accentele ortografice ale Academiei Române (ă,â,ê,î,é,ó,ș,ț) iar la numiri a căror intonare e dubia*** să se sustragă silaba pe care cade tonul, așa de ex. Valea Calini. Totodată la numirea apelor și pâraielor să se însemneze numirea pe care o folosește poporul: Valea sau Pârâul.

La culegerea acestor date rog prin D-Ta și pe alți frunțași din acea comună și în special pe onorata primărie comunală, căreia-i stau la dispoziție mai multe date".¹⁰

* constatat.

** sigur, în mod cert.

*** nu e sigură.

10. Ibidem, d.10, f.151-152.

FILOLOGICA

“CĂPRIOARA DIN VIS” DE VASILE VOICULESCU DEZBATERE DIN PERSPECTIVA CRITICII ARHETIPALE

PROF. DR. VASILE FILIP

Includerea, după 1989, a operei lui Vasile Voiculescu în programa analitică pentru studiul literaturii române în liceu (ajustată din mers, în condițiile eliminării “treptelor” liceale) vine să repare, măcar parțial, o injustiție majoră, prea îndelung suportată de cei care i-au cunoscut, iubit și prețuit opera; o injustiție față de unul dintre “cei mai mari nedreptățiți” din Istoria literaturii române (Ion Rotaru, Vasile Voiculescu - comentat de ..., Ed. Recif, București, 1993, p.88). Dacă în programa în uz până în 1999 studiul operei sale era prevăzut, după canon monografic, pentru clasa a XII-a, noile programe pentru studiul limbii și literaturii române în liceu, elaborate în 1998 conform unor repere de ordin formal, în vederea editării manualelor alternative, recomandă și ele includerea în conținutul manualelor a unor opere reprezentative ale acestui scriitor; lucru de altminteri firesc, câtă vreme criteriul de selecție a scriitorilor și operele incluse (aparținător, de data aceasta, în principal autorilor de manuale), continuă să fie valoarea artistică și reprezentativitatea în interiorul unui gen literar sau al unei teme prevăzute de *curriculum*.

Astfel, manualul de limbă și literatura română pentru clasa a IX-a, propus elevilor și profesorilor, începând cu anul școlar 1999, de către Ed. Sigma (autori: George Ardeleanu, Matei Cerchez, Dumitru Stoichiță, Ioana Triculescu; coordonator: Nicolae Manolescu) ilustrează tema *Lumi Fantastice*, între alte opere literare, și cu povestirea lui Vasile Voiculescu *Căprioara din vis*. Este un bun prilej pentru elevi, încă de la începutul formării și pregătirii lor la nivel liceal, de a lua contact cu opera acestui mare scriitor, extrem de potrivită pentru a răspunde setei de cunoaștere, apetitului pentru fantastic și senzațional, specifice acestei vârste. “Situația extraordinară, scrie Vladimir Streinu, e faptul artistic predilect pe care îl mânuiește Vasile Voiculescu” (Vasile Voiculescu - interpretat de ... 1981, p.156)

De altfel, proza lui V. Voiculescu are vădite disponibilități și latențe *didactice și explicative*, întrucât ea “explorează acea treaptă a dezvoltării spiritului uman de pe care acesta realizează *critica mitului*, acceptându-l, în cel mai bun caz, ca pe o fabulație cu valoare simbolică literară, scoasă din sfera imediată a existenței” (Ion Pop, cf. idem, p.166). Contrar părerii criticului Alexandru George, care, observând și el principiul *didactic și explicativ* al prozei lui Vasile Voiculescu, îi reproșează scriitorului “nevoia de a veni cu o lămurire, de a tălmăci

școlărește ceea ce nu mai era nevoie să fie explicat”, considerând-o “deplorabilă” (cf. idem, p.212-213), credem că această atitudine a scriitorului nu diminuează valoarea artistică a prozei sale (de altfel, criticul Alexandru George este o voce singulară care se situează pe această poziție), ba mai mult, este *exploatabilă didactic*, mai ales la nivelul clasei a IX-a la liceu, respectiv acolo unde programa școlară stă sub girul cărții ca “univers” al literaturii acceptate în primul rând ca modalitate de cunoaștere a lumii; ora de limba română nu-și poate permite să ignore chemarea de a instrui, chemare atât de dezagreabilă unor critici esteți, atunci când o decelează în literatură, asimilând-o unui spirit “iluminist” perimat.

Din acest punct de vedere este extrem de util ca elevii de clasa a IX-a, studiind un text precum *Căprioara din vis*, să se aleagă cu o înțelegere și o receptare a categoriei estetice a fantasticului nu sub raportul unei fabulații gratuite, care violentează abuziv și arbitrar verosimilitatea, respectiv legile care guvernează realitatea, ci dimpotrivă, ca o lărgire a conceptului de realitate, astfel încât acesta să includă nu doar realitatea exterioară (așa cum sunt obișnuïți elevii până la acea vârstă), ci și realitatea interioară, visurile, subiectivitatea noastră - ea însăși o componentă esențială a realității lărgite. Pentru aceasta, elevilor li se poate da dintru început, înainte de a se proceda la studiul propriu-zis al textului, acel fragment din lucrarea *Introducere în literatura fantastică*, a lui Tzvetan Todorov, în care acest cunoscut teoretician al literaturii fantastice operează distincția dintre *straniu* și *miraculos*, urmând ca dezbaterea textului povestirii să demareze cu această *întrebare-problemă*, elevii trebuind să opteze pentru una din cele două subdiviziuni ale fantasticului. Profesorul creează astfel o *situație de problematizare* menită să sporească receptivitatea elevilor, gradul lor de implicare și participare la lecție (respectiv la ciclul de patru lecții care pot fi repartizate studierii acestui text).

Iată fragmentul din lucrarea lui Tzvetan Todorov (pe care, de altfel, îl propun și autorii manualului, dar la sfârșit, după exercițiile referitoare la *structura și lumea imaginară* a narațiunii, sub imperativul *Rețineți!*, și nu ca situație de problematizare inițială):

Într-o lume care este evident a noastră, cea pe care o cunoaștem, fără diavoli și silfide și fără vampiri, are loc un eveniment care nu poate fi explicat prin legile acestei lumi familiare. Cel care percepe evenimentul trebuie să opteze pentru una din cele două opțiuni posibile: ori este vorba de o înșelăciune a simțurilor, de un produs al imaginației, și atunci legile lumii rămân ceea ce sunt, ori evenimentul s-a petrecut într-adevăr, face parte integrantă din realitate, dar atunci realitatea este condusă de alte legi, care ne sunt necunoscute. (...)

Fantasticul ocupă intervalul acestei incertitudini; de îndată ce optăm

pentru un răspuns sau pentru celălalt, părăsim fantasticul, pătrunzând într-un gen învecinat, fie straniu, fie miraculosul. (apud Limba și literatura română, manual pentru clasa a IX-a, Ed. Sigma, București, 2000, p.102).

Desigur, elevii vor opta fie pentru una, fie pentru cealaltă din perspectivele propuse de profesor pe baza fragmentului din Tzvetan Todorov (chiar dacă argumente există mai ales pentru prima, cea a *straniului*, adică pentru un “supranatural explicat”), iar reconcilierea dintre cele două puncte de vedere se va face-eventual- de către profesor, în prelungirea ideii acelei *realități largite* pentru cunoașterea căreia rațiunea noastră reprezintă un instrument limitat, fiind nevoie de apelul la lumea liberă a visului și la “rădăcinile” acestuia, subconștientul uman, depozitarul marilor *arhetipuri*.

Este momentul ca acest cuvânt să fie explicat. De altminteri el survine în textul povestirii în cele două rânduri, o dată în replica bătrânului sculptor (naratorul) despre femeie: “- Carne sufletească. Ea este arhetipul...”, iar apoi asociat numelui filosofului antic grec Platon. Manualul îl explică în subsolul paginii abia acum, în acest al doilea context, astfel: “*Platon, filosof grec (428-348 sau 347 î.Hr); arhetipurile lui Platon sunt forme eterne și perfecte, modele ale lumii vizibile, care nu este decât reflectarea imperfectă a lor*” (idem. p.95, notă). Deși autorul însuși, prin gura unui personaj, ~~pomeneste de Platon~~, **cuvântul este folosit**, dacă avem în vedere textul în ansamblu, într-o altă, mai modernă și nemărturisită accepțiune: cea dată de Carl Gustav Jung, cunoscută, se pare, medicului și scriitorului Vasile Voiculescu. De aceea e nevoie, credem, ca profesorul să completeze explicația din manual, și prin apelul la autoritatea acestui din urmă autor, medic și cercetător al psihicului uman, ale cărui lucrări au marcat profund modul de a înțelege omul, mai ales ca **element al speciei sale**, în ultimele decenii.

Conform lui C.G. Jung, deci, arhetipul este o **imagine care radiază în serii de imagini și care-și are rădăcina în inconștientul uman cel mai îndepărtat**, o imagine care vine dintr-o viață care nu este viața noastră personală și pe care nu o putem studia decât referindu-ne la o arheologie psihologică; astfel de **imagini rezumă experiența ancestrală a omului în fața unei situații tipice, adică în împrejurări care nu sunt particulare, dar care se pot impune fiecărui om** (apud Gaston Bachelard, *Pământul și reveriile odihnei. Studii asupra imaginarului și fantasticului*, Ed.Univers, București, 1999, p.173 și 216). Profesorul poate, de asemenea (în funcție de nivelul clasei, de gradul de receptare), să introducă o mică notiță de ordin istoric, privind apariția psihanalizei prin activitatea de interpretare științifică a viselor, prestată de medicul psihiatru vienez Sigmund Freud, și apoi dezvoltarea acestei ramuri de sine stătătoare a psihologiei de la nivelul subconștientului individual (la care operase întemeietorul), la cel social, cu stipularea, de către

discipolul și continuatorul lui S.Freud, C.G. Jung, a existenței unui *subconștient colectiv*, structurat de *arhetipuri*.

Pe baza acestor informații, profesorul ar putea obține apoi chiar de la elevi explicația *incipit-ului* povestirii ("_De aceea eu cred în vise, urmă cu tărie bătrânul sculptor") atât de puțin tradițional (dar având totuși un posibil model în nuvela lui Mihai Eminescu *Sărmanul Dionis*, pe care elevii de clasa a IX-a urmează să o studieze, deși *facultativ* și fragmentar, la capitolul *Personalități, exemple, modele*), ca o marcă a caracterului teoretico-filosofic, chiar cu alunecări în didactic și explicativ, al prozei lui Vasile Voiculescu, replica inițială părând a fi concluzia unei demonstrații anterioare, în ordine teoretică. De asemenea, tot pe baza informațiilor anterioare, primite de la profesor, elevii ar putea recunoaște modul - modern și tradițional în același timp - în care autorul, prin intermediul naratorului, ne invită să înțelegem visul ca modalitate de cunoaștere a esențelor, de coborâre în subconștient, în sfera arhetipurilor, mai ales pe baza fragmentului: "Țâșnind din straturile adânci ale ființei noastre, ele ne dezvăluiesc stări de mult trăite, trecute în fondul nostru, care zbucnesc în vis cum într-un cutremur năpădesc prin crăpături vinele apelor fierbinți din miezul pământului. Ele simbolizează nu numai o trecută trăire personală, ci aduc din străfunduri o experiență obștească. O amenințare de întâmplare colectivă a omenirii din care eram atunci, cum suntem și acum, o părticică, unde însă răsună totul. "Elevii vor recunoaște, desigur, reflexul literar al unor concepte jungiene precum *inconștientul colectiv*, evidente cu deosebire în ultima parte a fragmentului citat. Dar vor cunoaște și puntea de legătură pe care scriitorul o aruncă între toate aceste teorii moderne asupra visului și accepțiunea tradițional-folclorică a acestuia, de vestitor al ursitei, cu deosebire atunci când survine în anumite nopți, din momente cheie ale crugului ciclului temporar anual, de obicei suprapuse marilor sărbători; căci -în fond -în povestirea propriu-zisă avem de-a face cu relatarea unui vis din noaptea de Bobotează care, așa cum îl avertizează domnița Irina pe naratorul-personaj, ar putea avea un "tâlc" major: "- Fi cu băgare de seamă, adăuase ea, mâine seară e ajunul Bobotezei, când visele au tâlc. Ține minte ce ți se arată. Câteodată e chiar ursita..." Semnificativ din acest punct de vedere este și un fragment din finalul textului povestirii, asupra căruia elevii, avizați acum asupra perspectivei jungiene a scriitorului, ar trebui să se oprească: "Așa am făcut acea uimitoare călătorie pe tărâmurile negre ale uitării, afund în inconștientul atâteașteiutor, ca să mă întâlnesc cu mine însumi".

În legătură cu imaginea "tărâmurilor negre ale uitării", profesorul îi va ajuta pe elevi să vadă în ea pandantul conclusiv al altei afirmații a naratorului din discuția teoretică inițială, ce precede povestirea propriu-zisă: "- Ei, dragii mei, Platon spune că dacă învățăm ușor și știm ceva, e că ne amintim. Și visele

nu sunt uneori decât uitate aduceri-aminte.” Elevii au acum prilejul să ia un bun prim contact cu conceptul platonician de *anamnesis*, foarte apropiat de ceea ce numim azi *revelație*: după filosoful grec, înțelegerea rapidă și profundă a unei idei, a unui aspect inextricabil al realității (exterioare și interioare) este, de fapt un proces de aducere-aminte (eventual prin vis, ca în cazul de față) a ceva dinainte știut, poate într-o viață anterioară, dar uitat chiar prin procesul nașterii, sau al individuației, adică al hipertrofierii conștiinței de sine ca individ unic și irepetabil în procesul evoluției speciei umane. Elevii vor putea afla încă de acum adevărul (poate șocant pentru faza descoperirii de sine în care se află, dar necesar prin chiar logica contrariilor ce se presupun) că nu suntem numai atât, că repetăm adesea situații de mult trăite și gândim gânduri care nu sunt neapărat ale noastre, că a cunoaște omul înseamnă uneori a merge împotriva curentului individuației. Iar pentru aceasta ne stă la dispoziție cultura în general și, poate, literatura în special. Așadar anamneza prin intermediul visului devine, în povestirea în discuție, o *demonstrare și argumentare* a unei afirmații-premisă, pe care scriitorul o așează în gura bătrânului sculptor, naratorul, încă în primele replici: “- Vânătoarea este obârșia artei”. În lumina informațiilor deja primite despre *arhetip*, sprijinindu-se pe fragmentul dialogat din care rezultă că nu e vorba de aspectul exterior, tematic al înrudirii, elevii ar putea înțelege, eventual chiar reformula afirmația premisă într-un mod mai explicit, mai conceptualizat, în genul: “Vânătoarea este arhetipul artei”; sau, și mai bine: “Vânătoarea și arta participă, coborând suficient în timp, la același arhetip”, “s-au născut amândouă din același impuls primar al omului spre lumea formei, din aceeași uimire originară în fața materiei amorfe, obtuze, pe care miracolul formei o străbate și o înnobilează.” (Evident, profesorul poate “innobila” și el în expresie intuiția, probabil mai laconic exprimată, a acestei inextricabile înrudiri, intuiție la care însă elevii vor accede cu siguranță.)

Procesul limpezirii legăturii dintre artă și vânătoare, pe care naratorul ne-o propune ca premisă, este catalizat de introducerea ulterioară a unui nou termen median: femeia, asociată frumuseții animale (așadar lumii specifice vânătoarei), dar definită oximoronic drept “carne sufletească”. Elevii vor putea astfel înțelege mai bine că înrudirea dintre vânătoare și artă trebuie înțeleasă dialectic, că trebuie introdus factorul timp, că este vorba de o trecere, de o decantare în timp a spiritului (“sufletul” femeii, “arta”) din “carnea” animală-obiect al satisfacerii unor instincte primare, precum foamea, care a generat vânătoarea și care, la rândul ei, prin intermediul “momentului contemplativ”, adus la “primul fior de artă”. De altminteri, naratorul exprimă într-un loc acest lucru destul de explicit: “Ei bine, arta, femeia, vânătoarea se echivalau pentru mine, erau totuna, erau același unic elan, aceeași năzuință. Întrupau același

mod, reluat pe trei registre, pe trei planuri deosebite". Așa se face că formele animale frumoase sunt asociate unor valori morale, unor abstracțiuni, ale căror simboluri devin: "maiestatea lebedei", "sfioasa noblețe a ciutei", "taina de sfinx a caprei negre" etc.

Ca orice mare artist, așadar, sculptorul nostru manifestă tendința renașterii unității lumii din aspectele ei dispartate, între care spiritul profan nu vede nici o legătură.

Dar gândirea de tip unificator, prin analogie și simbol, nu este specifică doar artiștilor, ci omului în general, iar omului arhaic în special. Oamenii au început a gândi văzând asemănări între lucruri și încercând să le explice prin dialectica unor principii. Poate că nu ar fi inutil ca și elevii din clasa a IX-a să afle, încă de acum, mult înainte de a aborda sistematic istoria filosofiei (tocmai datorită faptului că această abordare este amânată în programa școlară atât de mult, respectiv până în clasa a XII-a), că originea filosofării în Europa stă sub semnul concentrării observației devenirii lumii (observație catalizată de imaginația creatoare) în dialectica a patru principii, considerate "elemente" fundamentale ale lumii: apa, pământul, focul și aerul. Este vorba în principal de sistemul de gândire al filosofului antic grec Empedocle, sistem regăsibil însă și la alți filosofi presocratici-dovadă a faptului că avem de a face cu absorbția la nivel individual, cult, a unui mod de gândire arhaic și popular; am putea spune, la limită, "original". Adânc grevat de modul de funcționare al imaginarului uman, sistemul a fost preluat și dezvoltat, în contemporaneitate, de cercetătorul francez al psihismului uman Gaston Bachelard care, pornind de la ideea că nu observația empirică guvernează structurile imaginarului literar și artistic, ci invers, "imaginile imaginate sunt mai curând sublimări ale arhetipurilor decât reproduceri ale realității" (*Pământul și reveriile voinței. Studii asupra imaginarului și fantasticului*, Ed.Univers, București, 1998, p.7), își concepe cărțile în prelungirea ideii că imaginarul literar este structurat de cele patru "elemente" empedociene, care funcționează ca arhetipuri în accepțiunea jungiană a termenului.

În sistemul de lecții dedicate studierii povestirii lui Vasile Voiculescu *Căprioara din vis* este acum momentul să facem dovada utilității pentru elevi a studierii dialecticii celor patru elemente-obiectivul "teoretic" al acestei lucrări la nivelul prozei lui Vasile Voiculescu în ansamblu. Vom încerca să demonstrăm că și imaginile pe care le folosește sculptorul narator în relatarea unei experiențe onirice fundamentale prin care trecuse cu mult timp în urmă, în jurul vârstei de 23 de ani, se coagulează în simboluri guvernate de cele patru arhetipuri: pământ, apă, foc, aer.

E nevoie să reamintim elevilor faptul că orice imagine cu valoare arhetipală nu trebuie căutată într-un text literar doar ca atare, în concretețea ei nudă,

ci ca nucleu al unei serii de imagini înrudite pe baza unor asemănări și chiar a unor semnificații. Nu vom căuta așadar exclusiv imaginea concretă a “pământului”, ci pe toate cele pe care semnificația fundamentală a acestui element-materie (cuvânt cu originea în lat., *mater*=mamă) - le polarizează. Elevilor li se va cere să observe că “materia” pentru modelat folosită de tânărul sculptor, eroul povestirii, nu este doar *pământul* (“purtam cu mine totdeauna lada cu pământ pentru modelat”). Ei vor recunoaște ca având această funcție, de materie a formei sculpturale, și *zăpada*, în care tânărul sculptor modelează chipul domniței Irina (obiectul iubirii sale din acel moment), identificând-o cu Diana-Artemis, (“tunică scurtă, brațe goale, tolă cu săgeți în spate”), zeița vânătoarei și arhetip al feminității inaccesibile, identificată uneori în mitologie cu luna. În același regim, al “materialității”, apar “osul sălbatec”, în care tânărul vânător paleolitic (strămoșul de peste milenii al sculptorului) sapă chipul căprioarei urmărite, transformată miraculos în fată (“tunică ce-i lasă brațele goale. Sâni îmboldesc cu îndrăzneală pânza subțire. Iar picioarele, strunjite de însuși gândul iubitului...”) sau ivoiul (=fildeșul) și “bronzul aurit”, de care îi amintește fruntea, respectiv pletele Irinei (dar și ale fetei-căprioară). Ultimele două rămân însă doar materie virtuală, posibilă, ca și cum evoluția materiei înnobilate pas cu pas de formă nu s-ar face linear, ci ar suferi la un moment dat un salt, materia prelungindu-se în spirit pe căi ce nu mai necesită neapărat un suport material adecvat: “Am rămas numai cu căprioara(...) și cu un bust, Diană nepământescă zămislită în lut, pe care nu-mi vine să-l mai ating. Nu-l torn nici în bronz, nu-l cioplesc nici în marmură. Și sunt totuși sigur că va înfrunta, ca și osul sălbatec, veacurile omenești. Prea închide în el patima și frumusețea ca să poată pieri”. Este, în acest refuz, o sugestie camuflată a imensului orgoliu al artistului de a se apropia de arhetipul său, cel care a creat din lut, insuflându-i acestuia spirit nemuritor, Dumnezeu.

În trecerea de la “lut” la forma artistică nemuritoare este nevoie însă de aportul altuia din cele patru principii: focul, pe care îl putem recunoaște sub chipul concret omenesc al “patimii”, respectiv al dragostei, privită ca etapă necesară în devenirea de la om a artistului creator. Dar nu vom dezvolta această observație (impusă de context) înainte de a cere elevilor să recunoască posibilele ipostaze imaginare, metaforice ale arhetipului apei. Nu va fi foarte complicat să observe că în zăpadă avem de a face cu o apă cristalizată sub influența frigului, contrariul focului. Mai ales dacă există obiecții sau rețineri ale elevilor legate de faptul că am folosit deja zăpada și ca ipostază a “pământului”, profesorul va explica acestora că imaginația materială unește mereu câte două elemente (niciodată pe toate patru): apa cu pământul (ca argilă, lutul pregătit de olar, de exemplu), apa cu focul (sub forma alcoolului, nu întâmplător numit de

amerindieni “apa de foc”, sau a apei termale), aerul și apa (ca abur sau ceață). “Adevăratele imagini, imaginile reveriei, sunt unare sau binare” (G. Bachelard, *Apa și visele. Studii asupra imaginarii și fantasticului*, Ed.Univers, București, 1999, p.99). De altfel, conform aceluiași G.Bachelard, “pământul frământat cu apă este schema fundamentală a materialității” (idem, p.17), iar argila este mama bronzului; dar, ca să se ajungă la acest din urmă “material înobilizat”, este nevoie și de aportul focului, pe care îl vom recunoaște îndată și în devenirea personajului.

Deocamdată se va cere elevilor să observe că zăpada preia funcțiile mitologice și arhetipale ale apei mai ales în episodul furtunii de zăpadă din noaptea de Bobotează, (cadru al visului simbolic), care poate fi înțeleasă ca substitut realist, adaptat devenirii individuale a personajului, al Potopului. Prin intermediul naratorului, scriitorul vorbește chiar de un “sorb de zăpadă”, reluând (nu neapărat conștient) o imagine din mitologia populară românească: cea a “Sorbului Pământului”, închipuit ca punct central al “mării”(cu ajutorul scării cosmice a “Bradului Mărilor”).

Aceste ultime informații, provenind, în mod necesar, din partea profesorului, vor fi completate cu următoarele:

Ca orice erou, pentru a se construi ca atare și a se regăsi pe sine ca esență, sculptorul în devenire va trebui să coboare în tărâmul de jos, să înfrunte Apele infernale, care iau acum forma potopului de zăpadă, unde imaginile se resorb în materia care le-a născut (“dar Domnița Irina era acum ea însăși un bloc de zăpadă. Și zâmbetul ei - o pată lunară”), dar și Moartea în ipostaza înghețului (agrementat mitologic de sugestiile “înghițirii” de către Animalul-vânător-câinele), apoi a bolii, din care se va naște - în primăvară - omul cel nou, Artistul. Vizita pe tărâmurile morții și ale “uitării” ia forma realistă, verosimilă, a unei experiențe-limită: Înghețul, asociat (ca în literatura realistă: Tolstoi, Andersen, Pușkin - de altfel invocații - sau, mai modernul Thomas Mann) cu somnul (“Adormirii? Murii?”) și visul simbolic. Schema epică, de sorginte mitologică, a coborârii eroului în lumea morții (*descensus ad inferos*) devine la Vasile Voiculescu, în prelungirea principiului *explicativ* (adică al verosimilității în orizont mental contemporan), *coborâre în timp*: precum Dionis eroul lui Mihai Eminescu, tânărul sculptor își traversează, în visul său simbolic, mai întâi propria copilărie, ca epocă originară în planul individual (“Eram acum înfășat în scutece albe și reci, nu puteam vorbi, nici umbla /.../ La gura mea ajunsese sfârscul unui sân plin cu lapte. Și supsei cu lăcomie viață dulce și caldă”), apoi istoria speciei, unde se întâlnește cu sine în ipostază de vânător paleolitic.

S-ar putea acum cere elevilor să recunoască faptul că acest “sine” de peste milenii al eroului cumulează două componente esențiale ale personalității

umane, care, de obicei, la eroii moderni, apar despărțite: componenta activ-eroică și cea contemplativ-artistică. Chiar dacă elevii nu vor numi așa cele două componente, ei vor fi capabili, desigur, să le observe și să le descrie: pe de o parte tânărul vânător, *alter ego* al naratorului (de care se desparte abia printr-o “pojghiță de uitare”), conduce și organizează cu autoritate pe “oamenii aceia proști”, tot el este cel care vânează mistrețul, dovedindu-se un erou al faptei și un lider de grup; dar, pe de altă parte, tot el este cel care, când tovarășii “greoi și nesăbuiți”, robi doar unor instincte primare, își împart prada cu chiote de bucurie, se lasă străbătut de o ușoară “măhnire”, se însingurează pentru a urmări un altfel de vânat, modificând în cele din urmă însuși scopul vânătoarei: “a lăsat prada trecătoare ca să-i prinză imaginea eternă”, scrijelind *forma* căprioarei fecioare, “în fugă săltată”, pe plaseaua de os a cuțitului de vânătoare. Acum s-a ales dintre tovarășii “uituci”, Artistul - omul imaginii și a memoriei.

Elevii ar putea fi întrebați dacă primii, “tovarășii uituci”, își au corepondenții în contemporaneitate, în planul sculptorului erou și narator. Ei vor observa, probabil, că pentru planul sculptorului-erou rolul tovarășilor “greoi și nesăbuiți” îl îndeplinesc prințul B, “un urs cu barbă roșie”; și vărul său, “un butoi plin cu rachiu”; iar pentru planul bătrânului sculptor-narator-înșiși ascultătorii, care întreabă, se miră, privesc “oarecum batjocoritori” (între aceștia, cu modestie, se încadrează și Autorul, persoana întâi a poveștii cadru, probabil după modelul sadovenian din *Hanu Ancuței*, pentru care povestirea este rit de inițiere). Elevii vor putea constata, și cu acest prilej, cum se naște și cum funcționează un motiv literar, cel al omului comun, pe care - e bine să li se atragă atenția - îl vor întâlni în același sistem de opoziții și în *Luceafărul* lui Eminescu, în cuplul Cătălin-Cătălina, sau în *Oul dogmatic* al lui Ion Barbu (“om șters, uituc”), având totodată posibilitatea să facă diferența motiv-arhetip (doar ultimul fiind imagine a inconștientului și nu a conștientului, înăscută și dobândită etc.)

Așadar, dacă “companionii” se mulează, indiferent de planul temporal, după un model unic, protagonistul va renaște, lepădând “întuneric după întuneric”, ultimul fiind cel al pneumoniei “cu nesfârșite focare”, ca “alt om”. În plan temporal, momentul își asociază în mod simbolic primăvara. Dispare vânătorul, dispare îndrăgostitul-ambii “topiți”, asimilați de către noul erou, Artistul. Se produce ceea ce naratorul însuși numește “un salt nebun în spirit”. Să nu uităm că această transformare stă sub semnul potopului de zăpadă, în spatele căruia am recunoscut arhetipul apei, principiul feminin al diluției și al regenerării. Dar ca această transformare să fi putut avea loc, a fost nevoie de coabitarea apei feminine și chtoniene cu focul masculin și celest, al dragostei pasionale nestăvilite (v. frecvența sintagmei “focul dragostei” în limbajul uzual), care, în text, își asociază (poate întâmplător, dar semnificativ), simbolul fulgerului: “Ne-au *fulgerat*

(s.n.) pe amândoi deodată, și pe tânărul vânător și pe mine, ochii verzi, părul de bronz aurit cu vițe lungi și unduioase. De unde le știu?” Focul este agentul schimbării prin excelență: “tot ce se schimbă lent se explică prin viață (altfel spus prin *apă*.n.n.), tot ce se schimbă repede se explică prin foc” (G.Bachelard, *Psihanaliza focului*, Ed. Univers, București, 1989, p.7). Focul își are originea fie în cer, în ipostaza sa de iubire, fie în materie, ca ură și răzbunare (*ibidem*). Am văzut că aici avem de-a face cu un foc ceresc, asociat metaforic fulgerului.

Dar și focul nu este decât o etapă trecătoare în procesul sublimării materiei în spirit, al cărui arhetip este aerul. În planul scenariului epic, renăscut din boală și aiurări, protagonistul află că domnița Irina, între timp, “s-a măritat cu altul de seama ei”, dar nici în sine n-o mai află, ființa ei convertindu-se aproape fără rest în imagine.

Nici acest din urmă element, aerul, nu apare ca atare în povestirea lui Vasile Voiculescu, fiind chiar mai greu recognoscibil decât celelalte. Atenționați asupra faptului că el trebuie înțeles doar ca pol (în fond, de neatin, direcție pură) al evoluției lente și contorsionate a materiei înspre spirit, a lumii animale (cu frumusețea ei “carnală”) înspre noblețea creației artistice, specifică doar umanității, elevii ar putea recunoaște (cu ajutorul profesorului, desigur) *arhetipul aerului* în spatele seninătății și înțelepciunii bătrânului sculptor. Mai ales că acestea se așează încă de la început în opoziție cu trupul bătrânului sculptor (“mâna tremurătoare”, “ochii stinși”, “falca de jos căzută de oboseală și gura știrbă”), parcă desprinse de suportul lor material, pe care îl neagă și îl depășesc. Dar nu îl ignoră, ci și-l asociază ca necesară placentă, pentru a se naște din el, precum sculptorul din “trupul a patru dihanii, care și-au dat viața pentru mine” - câinii domniței Irina, care îi prelungesc acesteia, la un alt nivel al scenariului epic, funcția “animală”, maternă și hrănitoare (căteaua Junon îl va hrăni cu laptele ei, în timp ce protagonistul, în visul întoarcerii sale în timp, traversa stadiul de prunc).

Nașterea artistului reia, pe un alt plan, renașterea neofitului trecut, în vechile triburi de vânători, prin ritual de inițiere, spre stadiul de bărbăție, independență și conștiință, căci una din componentele acestui rit era tocmai aflarea de către neofit a legendelor sacre, a miturilor de origine a tribului sau chiar a lumii și a oamenilor. A cunoaște originea lucrurilor înseamnă, în mentalitatea arhaică, a le înțelege pe deplin și, în consecință, a le stăpâni. Ori, și eroul nostru află de pe urma acestei experiențe-limită, asimilabilă ritului de inițiere, care este “obârșia artei”, devenind - adică - Artist cu adevărat.

Povestind, bătrânul sculptor-narator, îl inițiază, la rândul său, pe Autor (după cum am văzut, auto-ipostatizat ca personaj - ascultător), căci se află înainte de a-și da sufletul (idee care survine în ultima frază din text, pe care se

închide, aşadar, povestirea); aşadar înainte de a deveni integral spirit (“aer”, “abur”). El lasă însă posterităţile, ipostatizate ca *formă* artistică nemuritoare, dovezile materiale ale devenirii sale ca artist (bustul de lut al Diane şi imaginea căprioarei miraculoase încrustată pe plăseaua de os), ambele proiectate îndărăt, înspre principiul feminităţii pe care-l întruchipează.

*
* *
*

Dacă profesorul reuşeşte derularea scenariului didactic de mai sus în cele patru ore pe care le poate afecta dezbaterei textului (de-a lungul cărora se poate face şi o evaluare de tip frontal), elevii ar putea primi, la sfârşitul acestui ciclu de lecţii, drept temă pentru acasă (în vederea evaluării individuale a gradului de însuşire a noţiunilor şi conceptelor cu care s-a operat oral şi a capacităţii lor de a le introduce în conexiuni) alcătuirea unei compuneri cu următoarea cerinţă:

*Argumentaţi, într-o compunere-paralelă, ideea că povestirea lui Vasile Voiculescu **Căprioara din vis** este o replică modernă dată mitului antic grec despre Artemis şi Acteon, cu reinterpretarea şi chiar răsturnarea principalelor semnificaţii ale acestuia.*

Desigur că ducerea la îndeplinire a acestei sarcini didactice presupune întâi de toate parcurgerea legendei respective, după relatările fie ale lui Alexandru Mitru (*Legendele Olimpului*, Ed. Ion Creangă, Bucureşti, 1983, vol. I, *Zei*, p.122-126) fie a lui N.N. Kun (*Legendele şi miturile Greciei antice*, Ed. Orizonturi, Bucureşti, 1996, p.38-41); de menţionat că un mic articol de dicţionar mitologic despre Artemis se regăseşte chiar în manual, în cadrul aceluiaşi capitol, *Lumi Fantastice*.

Orizontul de aşteptare al profesorului în vederea evaluării compunerii - temă este următorul:

Se va urmări faptul dacă elevii observă persistenţa unor teme şi motive epice comune celor două texte, precum vânătoarea ca pasiune, excelenţă şi, ca o consecinţă, singurătatea vânătorului (în raport cu ceea ce am numit “omul comun”), posibilitatea mutaţiei de condiţie între om şi animal, frumuseţea “rece”, distantă, intangibilă a femeii, existenţa câinilor şi raporturile lor cu vânătorul, problema milei vânătorului faţă de vânat etc.

Pe o treaptă valorică superioară vor fi apreciate acele compuneri în care se va observa o anume dispunere, de o simetrie inversă (în oglindă), a acestor elemente. Cea mai simplă observaţie de acest gen ar fi aceea că în legenda antică omul se transformă în animal, pe când, la Vasile Voiculescu, animalul în om. Este o diferenţă esenţială, pe linia căreia elevii ar putea observa şi o anume

simetrie în oglindă a eroilor, mai ales dacă, din scenariul epic al legendei, ne oprim deocamdată asupra zeiței. În primul rând îi desparte diferența de condiție: divină într-un caz, umană în celălalt. Unicitatea zeiței în raport cu nimfele însoțitoare este mult mai evidentă decât unicitatea protagonistului la Vasile Voiculescu în raport cu tovarășii însoțitori, indiferent de planul temporal. Se poate observa apoi diferența de atitudine față de animalele vâdate: chiar dacă este, în mod evident, o Stăpână a Animalelor (cum e și calificată în *Iliada*), cărora le dă viață (cf. N.A.Kun), Artemis este de o cruzime monumentală, fără fisură, față de aceasta, (cf. Al.Mitru: “îi cam plăcea să vadă sânge”; la acest povestitor al mitului antic regăsim chiar detaliul “privirii speriate” întrebătoare, pe care animalul o aruncă vânătorului); or pe când eroul lui V.Voiculescu preferă să imortalizeze pe plăseaua cuțitului tocmai “chipul uluit, luminat de iubirea care fugise”, al fetei-căprioară, la Al.Mitru “sălbăticiunea nimerită se-mpleticea, oprindu-se în fugă, întorcea capul spre zeiță, gemea ușor ca o întrebare și luneca spre țara morții”, pe când zeița “departe de a se înduioșa, chiotea de bucurie”- (p.124). De asemenea, dacă eroul lui Vasile Voiculescu este, în ambele sale ipostaze temporale, “fulgerat” de sentimentul dragostei, în mitul antic acesta pare a fi o slăbiciune, capabilă să-l înstrăineze pe erou tocmai de condiția sa de “erou pur”, adică de erou al faptei, de Vânător și Viteaz. În consecință zeița rămâne cu totul rece, chiar frigidă, când nimfele îi povestesc despre frumusețea lui Acteon (“Acestea sunt lucruri fără noimă...” - Al. Mitru, p.124), ea reacționând resentimentar doar la acea componentă a personalității fiului de rege care i-ar afecta statutul de eroină a faptei vânătoarești, considerat, probabil, de cei mai vechi, ca valoare absolută (“Mai degrabă aș vrea să știu dacă se spune că dânsu-i mai dibaci la vânătoare chiar decât mine”). În aceeași ordine de semnificații, Acteon se va prăbuși tragic sub colții propriilor câini tocmai în momentul când se lăsase străbătut de sentimentul dragostei, pe care zeița i-l inspira pe cale magică, drept pedeapsă pentru vina de a-i fi văzut chipul divin, inaccesibil muritorilor, sau pentru aceea de a se fi lăudat că e mai meșter într-ale vânatului decât ea (*hybris*). Dragostea este înțeleasă așadar ca pedeapsă, ca vrajă malefică, menită să-l submineze pe erou. Ceea ce-l definește, în schimb, este mânia: “Mânia cuprinde inima zeiței” - sună un titlu din relatarea lui Al. Mitru, ceea ce ne evocă celebrul vers al lui Homer, care deschide *Iliada* “Cântă, zeiță, *mânia* (s.n) ce-aprinse pe Achil - Peleianul.”

Pe o a treia, și ultimă treaptă valorică, vor fi situate acele lucrări care vor etala măcar unele din ideile cu caracter mai general care urmează:

La Vasile Voiculescu “obârșiiile artei” i se dezvăluie protagonistului “La o vânătoare. Dintr-o dragoste. De mila frumuseții unei căprioare fugărite... Slavă ție, Artă!” Dar nu Arta și Spiritul le elogiază mitul, ci Viața - mai ales în ipostaza ei “pură”, sălbatică, instinctuală, care presupune lupta pentru supraviețuire. Iar

Artemis este tocmai patroana și simbolul vieții astfel înțelese. Ea “guvernează sacralitatea vieții sălbatice, care cunoaște fertilitatea și maternitatea, dar nu și dragostea și căsnicia” (Mircea Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, Editura Științifică și enciclopedică, București, 1981, vol.I, p.294).

Raportul vânătorului cu câinii săi - ipostaze ale Carnasierului, vânătorul animal, model arhaic al omului-vânător, respectă același sistem de opoziții și vizează aceeași sferă de semnificații. Eroul lui Vasile Voiculescu nu agreează vânătoarea cu ciinii: “Nu-mi place să vânez cu câini. Tulbură frumusețea, as zice sacrosanctitatea vânătorii”. Aceștia îi vor fi impuși de Irina (avatar uman al zeiței) ca prelungiri ale modului ei de a fi. Pe când Acteon, răzleț de tovarăși la provocarea misterele naturii (recte, ale zeiței), păstrează lângă sine doar câinii. Dar va cădea sub colții acestora pentru că, dovedind “slăbiciuni” omenesci (dragostea), nu le va respecta până la capăt model atitudinal; va fi învins, așadar, de Natura Atotputernică, căreia omul trebuie să se integreze fără rest, pe care trebuie s-o imite, nu s-o depășească. În consecință, dacă în mitul antic câinii sfâșie și ucid pe omul redevenit animal, la Vasile Voiculescu aceștia salvează și “nasc”, prin propriul lor sacrificiu, pe omul cel nou, desprins cu totul de animalitate: “Au fost găsiți câte și patru morți trântiți deasupra mea.(...) Țsta a fost norocul meu. Am supt ca un prunc, cum mă visam, închis în trupul a patru dihanii care și-au dat viața pentru mine” În mit ei sunt un model și un instrument prin care Natura îl pedepsește pe omul ce tinde să se înstrăineze de ea. La Vasile Voiculescu ei sunt doar o etapă pe drumul prin care omul își desprinde, trudnic și anevoios, destinul de cel al Naturii - mamă .

Și totuși, suflul tragic al legendei, faptul că imima oamenilor rămâne, și în legenda antică, în contra-sens cu desfășurarea epică, alături de Acteon, nefericitul fiu de rege (v. condiția de excepție, evidentă deocamdată mai ales în statutul social) care a îndrăznit să-și ridice ochii spre frumusețea unei zeițe sau chiar să se măsoare cu ea, anunță, încă de pe acum, direcția evoluției ulterioare a spiritului omenesc, evoluție căreia cele două texte îi marchează polii, reperele fundamentale.

LEXICUL MINIER RODNEAN - ORIGINI ȘI EVOLUȚIE

PROF. EMIL BĂLĂI

În condițiile în care mineritul în general și, în consecință, și cel rodnean se află în evidentă suferință, învăluind într-o relativă incertitudine viitorul acestei profesii pe meleagurile Rodnei, credem că își găsește o deplină justificare strădania de a salva de la uitare (în folosul unor eventuali cercetători specialiști interesați de domeniul în cauză) o parte din lexicul vechi specific acestei îndeletniciri, evidențiind și unele interferențe între terminologia mineritului și lexicul graiului din această localitate transilvană străveche.

În acest scop, ne propunem să valorificăm rezultatele unei anchete dialectale pe care am întreprins-o, în anul 1968, în vederea conceperii lucrării mele de licență, cu tema *Lexicul comunei Rodna Veche* (județul Bistrița-Năsăud), susținută la Facultatea de Filologie a Universității "Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca, când l-am avut conducător științific pe distinsul profesor dr.docent Romulus Todoran. Informatorii la care am apelat atunci erau mineri originari din Rodna, de diferite vârste (Emil Partene - 79 de ani, Florea Boldiș - 71 de ani, Gavril Partene - 54 de ani și Alexandru Cotu - 32 de ani) și care au lucrat la minele rodnene în perioade diferite, astfel încât materialul lexical prelucrat în prezentul studiu reflectă stadii diferite ale lexicului minier rodnean din perioada de început a secolului al XX-lea până în a doua jumătate a lui.

Ca proces de producție și ca mod de organizare socială, mineritul s-a practicat la Rodna încă din antichitate, însăși existența și dezvoltarea prin veacuri a urbei (cu prima atestare documentară la 1235) fiind strâns legate de exploatarea cuiburilor arginto-aurifere și de alte metale neferoase din zonă. Desigur, e foarte posibil ca, în perioada de început a mineritului rodnean, lucrătorii de aici să fi folosit o terminologie veche, românească, care însă, în condițiile istorice specifice Transilvaniei, nu a lăsat urme. Pentru a înțelege și explica originea și evoluția în timp a terminologiei miniere utilizate la Rodna până pe la jumătatea secolului al XX-lea și procesul de modernizare ulterioară a ei e necesară o scurtă privire asupra evoluției în timp a acestei importante activități economice în arealul rodnean.

În evul mediu timpuriu, minele rodnene au adus localitatea în poziția de cel mai important centru din bazinul superior al Someșului Mare. Cu intenția de a eficientiza lucrările miniere de aici, regii unguri colonizează la Rodna, încă din secolul al XII-lea, mineri și meșteșugari sași și de alte neamuri, proces ce a con-

tinuat și în secolele următoare, inclusiv sub autoritățile imperiale habsburgice. În minele rodnene ajung astfel să lucreze, alături de mineri români, și numeroși specialiști și lucrători maghiari, sași, slovaci, polonezi etc., aceștia aducând cu ei și termeni de specialitate din limbile lor, în special din germană și maghiară. În secolul al XVIII-lea este menționată existența unor topitorii ce prelucrau minereurile extrase, dovadă a avântului înregistrat în epocă de mineritul rodnean. În perioada interbelică, fiind socotite puțin rentabile, unele mine sunt închise, dar între 1922-1928 se înregistrează o înviore a activităților miniere. După 1930, în condițiile crizei economice mondiale, minele rodnene se închid treptat, iar minerii de aici pleacă în alte regiuni, în special la Baia Mare. Activitatea la minele din Rodna a fost reluată după 1945, deschizându-se noi mine și, în 1973, o flotație modernă, dar în prezent, ca peste tot, mineritul se află în regres.

Terminologia minieră rodneană, foarte bogată, evidențiază un proces de înlocuire masivă a fondului vechi german și maghiar - datorat originii din regiunile respective a mării majorități a specialiștilor din domeniu până la primul război mondial și faptului că metodele de lucru și utilajele miniere erau aduse tot din regiuni miniere ale Austro-Ungariei sau Germaniei - cu termeni noi, împrumutați din terminologiile miniere franceză sau italiană ori din terminologia locală a industriei casnice, a construcțiilor, a diverselor meserii sau din vocabularul comun al localnicilor.

ELEMENTELE GERMANE din terminologia minieră rodneană au fost întotdeauna mai numeroase decât cele maghiare: **áinpruc, áinștraih, báipical, chíblă, chiz, comód, córfă, craislóg, crámă, crámpă, dinamét, dizelist, faislău, färzoát, feldór, filúng, fíršte, fistău, flistău, flánșántug, foántă, forşúg, gang, háltă, hert, hoámăr, hont, hucmán, íbársig, lauf, máistăr, óbărştaigăr, ort, patrón, pcilúg, pcilúgă, picámer, ploat, proşteámp, pruc, prust, rúlă, stophámăr, száibă, saht, sât, şléncăr, şlipăr, şmal, şmúcă, şpan, şpermoáne, spirág, spiţ, spráit, sprángă, štaigăr, šteágă, šteámp, šténdăr, ştimp, ştiol, ştirţ, ştos, ştraih, ştrec, ştúfă, ştulf, şúbăr, şúlcă, şuleánă, ţámormán, únştroţ, untártúg, vasarâş, vásárvag, verc, véxál, zéncál** ș.a.

După cum se poate ușor observa, elementele de proveniență germană din terminologia mineritului din Rodna denumesc noțiuni legate de cele mai diverse aspecte ale acestei profesii: utilajul minier, modul de săpare a galeriilor și a puțurilor și de armare a lor, construcțiile din mină și din afara ei, organizarea procesului de producție etc. Trebuie să menționăm că, deși fac parte din

fondul vechi al terminologiei miniere rodne, aceste elemente s-au dovedit deosebit de rezistente până spre jumătatea secolului al XX-lea, multe dintre ele fiind încă utilizate de un număr mare de lucrători chiar și în perioada anchetei noastre (1968), cu toate că aveau de înfruntat concurența unei terminologii noi, de proveniență franceză sau italiană ori creată mai de curând pe teren românesc.

Mulți dintre termenii de origine germană utilizați în mineritul rodnean au dat naștere unor derivați românești sau unor cuvinte compuse în care apar alături de cuvinte românești: **proșteamp** < el. de comp. rom. *pro-* + *șteamp* (< germ. *Stampf*); **fărzoțan** < *fărzoaț* (< germ. *Versatz*) + suf. *-an*; **hucmăniță** < *hucman* (< germ. *Huttman*) + suf. *-iță*; (**a**) **prucui** < *pruc* (< germ. *Bruch*) + suf. *-ui*; (**a**) **șpițul** < *șpiț* (< germ. *Spitz*) + suf. *-uli*; **ștaigăriță** < *ștaigăr* (< germ. *Steiger*) + suf. *-iță*; dar și unele cuvinte compuse: **óbăranjânir** < *obăr* (< germ. *Ober*) + *anjânir* (inginer șef n.n.); **óbărcap** < *obăr* + *cap* ș.a.

ELEMENTELE MAGHIARE întâlnite în terminologia minieră rodneană fac parte și ele din fondul vechi al lexicului mineritului de aici. Ele se găsesc însă în număr mult mai redus în comparație cu cele de origine germană: **chînștar**, **cóciș**, **foitáj**, **foitáš**, (**a**) **foitui**, **ic**, **jomp**, **óstaș**, **pústă**, **șodronie**, **țâncúș**, **videazón**, **vísmerteg** ș.a.

Acești termeni s-au dovedit mult mai puțin rezistenți la concurența terminologiei noi decât cei proveniți din terminologia minieră germană.

Semnalăm tot aici faptul că unele cuvinte de alte origini au putut intra, într-o perioadă mai veche, în fondul terminologiei miniere transilvănene prin intermediul limbii maghiare. Așa, cuvântul **báie**, cu accepțiunea de "mină", probabil de origine slavă (cf. ceh. *baně* "mină"), a putut intra în limba română prin intermediul termenului maghiar *bánya* care are această accepțiune, după cum se poate ca termenul maghiar să fie împrumutat din română, dat fiind numărul mare de *băi* din Transilvania. La fel, termenul **dinamét**, din sintagma **țăgară cu dinamet** "bucată de dinamită cu care, după un procedeu vechi, prin aprindere de la foanță, se dădea foc fitilului" a putut intra fie direct din germană (< germ. *Dynamit*), fie prin intermediul maghiarului *dinamit* "dinamită".

ELEMENTELE SLAVE din lexicul minier rodnean sunt folosite și în lexicul comun al rodnenilor, putând deci să fie împrumutate de aici și să fi primit ulterior sensul nou, de specialitate: **báie** "locul unde se spală minerii", **bolobóc**, **firidă**, **joámpă**, **póștă**, **tropán**, **sfrédel**, **sloi** ș.a.

După primul război mondial, o dată cu procesul de producție din minerit, și terminologia minieră rodneană cunoaște un profund proces de modernizare.

Lucrul se explică prin faptul că tehnicienii, de proveniență etnică germană și maghiară, sunt tot mai mult înlocuiți de cei români, veniți din regiuni diferite ale țării sau localnici școlarizați la instituții de învățământ minier din țară. Pe de altă parte, pe măsură ce mineritul se dezvoltă la Rodna, crește încontinuu numărul lucrătorilor români din mine, fie dintre localnici (care înainte se ocupau îndeosebi cu agricultura și creșterea vitelor), fie din localități vecine sau de peste Carpați. Specialiștii români, ca și minerii calificați la cursuri ce promovau o terminologie modernă, aduc cu ei terminologia tehnică de specialitate utilizată pe întreg teritoriul românesc. În aceste condiții, pătrund în terminologia mineritului rodnean un apreciable număr de cuvinte din fondul terminologiei miniere franceze sau italiene și crește substanțial numărul formatelor românești.

TERMINOLOGIA FRANCEZĂ de specialitate a adus unii termeni ce sunt în general folosiți în mineritul românesc, în timp ce alții sunt specifici numai zonei noastre: **abatáj, armătúrá, bandáj, buráj, burát, caláje, cartúș, crampón, eclísă, fálíe, fisúrá, frână, front, galeríe, impregnáție, lentílă, lungăríme, molinétă, níșă, orizónt, perforátor, picón, plan, profíl, rambláj, rambláu, (a) rambleiá, rámpă, steríl, subterán, șist, tambúr, túrá** ș.a.

Interesant ni se pare termenul **lungăríme** (sinonim cu *jug, úntărúg*) "grindă lungă pe direcția galeriei", care pare a fi o etimologie populară după termenul **lungărínă** (< fr. *longrine*, it. *lungarina*), cunoscut și în Valea Jiului (Cf. Homorodeanu, M., *Contribuții la studiul terminologiei miniere românești*, în "*Cercetări de lingvistică*", an II [1957], Cluj-Napoca, p.201). Pentru termenul **picón** propunem contaminarea dintre fr. *picot* "ciocan ascuțit" și rom. *con*. Termenul **maistăr miner** (mai nou **maistru miner**) este un calc după fr. *maître mineur*.

TERMENII DE ORIGINE ITALIANĂ sunt mai puțin numeroși. Notăm aici cuvintele: **capélă** (< it. *capella*) și **șcárfă** (< it. *scarpa*).

CUVINTE APARTINĂTOARE FONDULUI COMUN al vocabularului rodnean au intrat - în epoci diferite, dar mai ales după Unirea din 1918 - în lexicul minier, primind sensuri noi, de specialitate: **acoperíș, báte, barós, buclán, burlán, car, căráúș, câmp, (a) cântá, cârjá, clop, colivíe, coșárcă, cotét, crepátúrá, cuc, cuib, dínte, dârg, dóbă, făuríe, gălúșcă, grătár, gúrá, gúșă, înaintáre, (a) încárcă, încárcátúrá, întrețânere, jug, lámpă, legátúrá, magazân, mâță, moárá, ópcină, pat, piciór, pregătíre, potolít, rángă, rostogól, rújă, schimb, script, sloi, (a) surupá, surupáre, turn, țáge, vizitiú, záuă, (a) zuburluí** ș.a.

Unii dintre acești termeni au dat naștere, în cadrul terminologiei mineritului, unor cuvinte compuse sau unor expresii deosebit de interesante: **cuib de minereu**, **gură de cast**, **gură de lup**, **gură de rostogol**, **gușă de șfară**, **lungărime la talpă**, **moară de ramblău**, **picior de siguranță**, **sfredel cu rujă**, **șât potolit**, **armare în coroană**, **armare în cunună**, **armătură în dinte**, **armătură în șor**, **a bate gaura**, **a direge gaura**, **a cânta gaura**, **a încărca gaura**, **a se da magazânul**, **doară șă poate** etc.

Din același fond comun românesc s-au creat termeni minieri noi prin derivare cu sufixe: **(a) bărdălí** < *bardă* + suf. -*ălí*; **bătăiész** < *bătăi* (pluralul lui *bătaie*) + suf. -*eș*; **blănitură** < *blăni* (< *îmblăni*) + suf. -*tură*; **căsoaie** < *căs* (pl. reg. de la *casă*) + suf. -*oaie*; **coptură** < *copt* "vechi, slab" + suf. -*ură*; **copturire** (< *copturi* (vb.) + suf. -*re*; **covățacă** < *covată* + suf. -*ică*; **frânăr** < *frână* + suf. -*ar*; **gălițoasă** < *găliți* (pl. de la *galiță* "animal domestic") + suf. -*oasă*; **grățască** < *grății* (pl. de la *gratie*) + suf. -*(i)șcă*; **impregnătós** < *impregnat* (< fr. *imprégner*) + suf. -*os*; **înălțător** < *înălța* + suf. -*(ă)tor*, **(a) răngălí** < *rangă* + suf. -*ălí*; **ruptură** < *rupt* (part. de la *a rupe*) + suf. -*ură*; **sterilós** < *steril* (< fr. *sterile*) + suf. -*os*; **strâmbător** (< *strâmba* (vb.) + suf. -*(ă)tor*; **suitoăre** < *sui* (vb.) + suf. -*toare*, **țăpușcă** < *țăpi* (pl. de la *țepă*) suf. -*ușcă*.

Alte cuvinte și-au schimbat sensul datorită contextului: **măruntă** (< *rocă măruntă*, *pirită măruntă*), **mătăasă** (< *șfară cu mătăasă*, *fitil cu mătăasă*), **rău** (< *minereu rău*).

ÎMPRUMUTURILE DIN LEXICUL MINIER ÎN CEL COMUN al rodnelor sunt mai puține, datorită poziției izolate a acestei terminologii de specialitate în vocabularul comun: **hoántăș** (< *hont* "roabă primitivă pentru cărat minereu" + suf. -*ăș*) a trebuit să aibă întâi sensul "cel care poartă hontul", apoi, prin extensiune, "cel care nu e bun decât pentru purtatul hontului", ajungându-se în prezent la sensul "om prost, închis la fire, mutalău"; **joămpă** "1. construcție alăturată galeriei principale, în care se adună apa din mină. 2. puț fără armătură" (comp. sb. *žumba* "gaură") a putut dezvolta ușor în lexicul comun sensul de "loc mai adânc în albia unui râu", dar nu e exclus ca acest cuvânt să fi intrat întâi în lexicul comun și abia apoi, de aici, să fi fost încorporat terminologiei miniere; **póștă**, însemnând în terminologia minieră "scândură groasă de stejar, folosită la construirea puțului", a dezvoltat în lexicul comun sensul de "scândură groasă, în general"; **rúlă** "jgheab de lemn pentru ducerea materialului de la locul de muncă la rostogol" (< germ. *Rolle*) a dat în lexicul comun sensul de "cărare prin pădure, cu o înclinație accentuată, pe care se coboară, prin alunecare, lemnele tăiate).

În urma cercetărilor noastre dialectale la Rodna am întocmit un glosar care cuprinde în jurul a 1000 de cuvinte dialectale neatestatate sau rar atestate, sensuri noi, variante și derivate necunoscute, expresii și locuțiuni specifice localității, incluzând și cca 300 de termeni din minerit, dând, de câte ori era nevoie, transcrierea fonetică pentru pronunția lor dialectală. În prezentul studiu vom prezenta doar o listă de termeni minieri a căror înțelegere o socotim mai dificilă pentru cititori.

A

abatáj, abataje, s.n. Locul din mină unde se sapă minereul. **Abataj camera** = abataj în formă de cameră, de 4/4 m. **Abataj de firște** (~ **de cerime**) = abataj cu direcția în sus. **Abataj cu trepte** = abataj în care săparea se execută progresiv, de sus în jos, în trepte. - Din fr. *abatage*, idem.

acoperiș, acoperișuri, s.n. Partea de deasupra stratului de minereu.

áinpruc, ainpruci, s. m. (Mai mult la plural). Gaură din centrul galeriei care se pușcă prima dată. - Din germ. *Einbruch*.

áinștraih, ainștraihuri, s.n. Traverse de lemn ce despart secțiunile puțului. - Din germ. *Einstrich*.

armăre, armări, s.f. Consolidarea unei galerii de mină prin montarea unei armături. **Armare în cunună** (~ **în coroană**) = armare cu boltă rotundă. - Din lat. *armare*.

armătură, armături, s.f. Construcția care susține o galerie subterană. **Armătură cu dinte** = armătura în care îmbucarea lemnului se face printr-un singur dinte. **Armătură în gură de lup** = armătură utilizată în cazul unei presiuni mărite a stratului de minereu, în care îmbucarea lemnului de armătură se face prin doi dinți. **Armătură în șor** = armătură în care tăietura pentru îmbucarea lemnului se face într-un singur lemn de armătură, în unghi de 90°. - Din fr. *armature* (< lat. *armatura*).

avânt, avanțuri, s.n. Chenzină. **Forșug**. - Din *avans* (< fr. *avance*, idem).

B

baie, băi, s.f. Mină. - Cf. magh. *bánya*, idem, ceh *baně*, idem.

baie, băi, s.f. Clădirea în care se spală minerii după ieșirea din mină. - Cf. sb., rus., bulg. *banja*, pol. *bania* (lat. *balnea* > *bannea* > sl. *banja*).

băipicăl, baipicăle, s.n. Ciocan ascuțit la ambele capete. - Din germ. *beide* "amândouă" + *Pickel* "târâncop".

bandáj, bandaje, s.n. Blănitură. - Din fr. *bandage*.

barós, baroase, s.n. Ciocan mare folosit pentru baterea sfredelului la găuri de peste 0,50 m sau pentru prinderea șpraițurilor. **Puțcă**. cf. țig. *baro* "mare".

báte, bat, vb. III. tranz. *A bate gaura* = a face gaura pentru pușcare, a perfora o gaură.

băieș, băieși, s.m. Miner - Din magh. *bányász*, idem.

băieșată, băieșate, s.f. 1. Minerită, lucrătoare în mina. 2. Soția minerului.
- De la *băieș* + suf. *-iță*.

bărdălî, bărdălesc, vb. IV. tranz. A ciopli cu barda un stâlp sau o scândură pentru armătură. - De la *bardă*.

bătăieș, bățiaeși, s.m. Ciocan cu care se bătea sfredelul la o adâncime de cca 0,50 m. *Fistău. Flistău. Faislău*. - De la *bătăi* (pl. lui *bătaie*) + suf. *-eș*.

blănitură, blănituri, s.f. Căptușeală de scânduri, în pereții galeriei, între știmpici sau între clopuri. *Bandaj*. - De la *blăni* (vb.) (< *îmblăni* < *blană* "scândură") + suf. *-tură*.

bolobóc, boloboace, s.n. Nivelă cu apă, cumpănă. *Vasărvag. Vismerteg*.
- Din *poloboc* (< ucr. *polubočoc*, rus. *polubočca*).

buclán, buclane, s.n. Rezervor tampon. - De la *butlan* (< *butoi* + *burlan*).

buráj, burajuri, s.n. Lutul cu care se umplu găurile după ce au fost încărcate. *Gălușcă. Foitaș. Șulcă*. - Din fr. *burrage*, idem.

burát, buraturi, s.n. Operația de înfundare a găurilor cu încărcătură și lut. - De la *buraj*.

burlán, burlane, s.n. Tub de aeraj în mină. *Lubnă. Țăge*.

C

caláje, calaje s.f. Bucată de lemn care se așează jos pentru susținerea stâlpilor de armătură. *Opcincă. Papuc*. - Din fr. *calage*.

canțelárie, canțelarii, s.f. (vechi). Birourile directorului și al inginerului șef. - De la *cancelarie*.

capělă, capele, s.f. Grindă orizontală, așezată transversal pe direcția galeriei și sprijinită la capete în doi stâlpi, ce susține tavanul galeriei. *Clop. Șpraiț* 1. - Comp. it. *capella* "capelă" (comp. și germ. *kappe*, fr. *chapeau*).

car, cară s.n. (vechi). Vagonet de mină.

cartúș, cartușe, s.n. Încărcătură de cca 100 de grame de explozibil de dinamită, folosită la împușcare. *Patron*. - Din fr. *cartouche* "cartuș").

căsă, căs, s.f. Clădire auxiliară a minei, la suprafață. **Casa de compresoare** (~ de mașini) = clădirea în care se găsesc compresoarele. **Casa de extracție** = clădirea așezată lângă puț, în care se află mașinile ce pun în mișcare corfa. - Din lat. *casa*.

cast, casturi, s.n. 1. Partea suitorii pe care curge minereu. *Rostogol*. 2. Depozit de minereu în mină.

cărăuș, cărauși, s.m. Conducător de cai în mină. *Cociș. Vizitiu*. - De la *căra* + suf. *-uș*.

căsoaie, s. f. sg. (vechi). Casă cu turnuleț (în care se află un clopotel cu care se anunță intrarea în mină), în care se rugau minerii înainte de șat și unde se făcea apelul. - De la *casă* + suf. *-oaie*.

câmp, **câmpuri**, s.n. Distanța dintre grinzile armăturii.

cântă, **cânt**, vb. I. intr. *A cânta gaura* = a exploda. ("Nu intraț, că încă n-o cântat tăte găurile").

cârpă, **cârpe**, s.f. Dispozitiv în formă de cârpă, pentru tragerea chiblei din jomp, la care lucrau doi oameni.

cerîme, s.f. sg. Tavanul galeriei. *Firște*. - De la *cer* + suf. *-ime*.

chîblă, **chible**, s.f. Cutie pentru materiale, cu cârpă sau cu motor, cu care se fac transporturile în jomp. *Știblă*. - Din germ. *Kübel* "găleată, căuș" (comp. și ucr. *kiblja*).

chinștar, s.n. sg. (vechi). Întreprinderea statului. - Din magh. *kincstár* "tezaur".

chiz, s.n. sg. Pirită. - Din germ. *Kies*, idem.

clop, **clopuri**, s.n. Capelă. *Șpraiț* 1. - Din magh. *kalap* "pălărie".

cóciș, **cociși**, s.m. Cărauș. *Vizitiu*. - Din magh. *kocsis*, idem.

colivie, **colivii**, s.f. Cutie pentru oameni și materiale cu care se fac transporturile în puț. *Corfă*. - Din sl. *kulíjja*, idem.

comód, **comoduri**, s.n. Vagonet fără ladă, cu rocoanță, pentru transportul lemnului de armare. *Șteagă*. - Din germ. *Commode* "scrin" (comp. și ucr. *comod* "scrin").

coptură, **copturi**, s.f. Minereu sau piatră ce stă să se desprindă. - Din *copt* "vechi, slab" + suf. *-ură*).

copturi, **copturesc**, vb. IV. tranz. Activitatea de copturare. - De la *coptură*.

copturire, **copturiri**, s.f. Controlarea galeriilor de copturi. - De la *copturi* (vb.) + suf. *-re*.

córfă, **corfe**, s.f. Colivie. - Din germ. dial. *Korf* (CADE).

coșarca, **coșarci**, s.f. Cutie de funicular. - De la *coșar* + suf. *-că*.

cotét, **cotețe**, s.n. Ramă de armatură în puț, din patru bârne, în pătrat. *Grant*.

cotrib, **cotriburi**, s.n. Bucăți de lemne care se pun provizoriu în caz de surpare, până la armarea galeriei.

craislóg, **crașloguri**, s.n. Loc de adăpost pentru mineri în timpul exploziilor cu dinamită în zăcământ. *Firidă*. *Nișă*. - Din germ. *Krach* "spărtură" + *Loch* "gaură, spărtură".

crámă, **crămi**, s.f. Dormitor pentru mineri, aproape de intrarea în mină. - Din germ. *Kram* "prăvălioară".

crâmpă, **crâmpi**, s.f. (vechi). Târânăcop cu care se curăță de copturi locul unde se bat găurile. - Din germ. *Krampe* "cârlig, scoabă".

crepătură, **crepături**, s.f. 1. Crăpătură în peretele sau în tavanul

galeriei. **Fisură**. 2. Butuc rotund crăpat în două. - De la **crăpătură** (< lat. *crepatura*).
cuc, cucii, s.m. Vagonet mic de abataj, care se basculează singur.
cui, cuie, s.n. **Cui de lauf** = piron cu care se fixează șinele pe traverse, crampon. **Cui de zencăl** = cui bătut în tavan pentru legarea zencălului.
cuib, cuiburi, s.n. **Cuib de minereu** = Bulgări mari de minereu, îngrămădire de minereu. Lentilă.
culcuș, culcușuri, s.n. Partea pe care zace stratul de minereu. *Pat. Ploat* 3.
cuplător, cuplători, s.m. Lucrător ce dirijează transportul prin puț. - De la **cuplă** (vb.) + suf. *-tor*.

D

dinamét, s.n. sg. Dinamită. - Din germ. *Dynamit*, idem., magh. *dinamit*, idem.
dínte, dinți, s.m. Tăietura în lemnele de armătură, pentru îmbucarea lor.
dirége, direg, vb. III. tranz. **A direge gaura** = a face o gaură pentru explozibil. - Din lat. *dirigere* "a îndrepta".
dârg, dârguri, s.n. Unealtă de fier, lungă de 1 - 1,50 m, cu care se scoate praful de piatră din gaură. Grățâșcă. - De la **dârglă, drâglu, drâglă** "lemnul cu care se scoate jeraticul din cuptor" (Trans. Banat) (CADE).
dizelist, dizeliști, s.m. Cel care conduce trenul în mină. - Din germ. *Diesel* + suf. *-ist*.
doără, adv. (vechi). **Doară și poate** = galerie de cercetare. ("Mergeam pe doară și poate, să videm dacă găsăm ori nu minereu.") Înaintare.
dóbă, dobe, s.f. (vechi) Lada în care copiii cărau piatra de la locul de muncă la vagonet. - Din magh. *dob* "tobă" (Prin analogie cu toba).
don, donuri, s.n. (vechi) Scândura pe care mergea hontul.
duláp, dulapi, s.m. (vechi) Scândură groasă de stejar, utilizată la construirea puțului. Lodulaș. Poștă. - Din tc. *dolap* (DEX).

E

eclisă, eclise, s.f. Piesă metalică plată, cu care se innădesc două șine în prelungire. - Din fr. *éclisse*).

F

faislău, faislauă, s.n. Ciocan pentru bătut sfredelul. *Bătăieș. Flistău. Fistău*. - Din germ. *Fäustel*, idem.
fálie, falii, s.f. Partea unde se termină o lentilă de minereu și unde culcușul întâlnește acoperișul. - Din fr. *faille*, idem.
fărzoăț, s.n. sg. Material pentru umplerea gurilor în mină. Ramblău. - Din germ. *Versatz*, idem).
feldór, feldori, s.m. (vechi). Galerie de cca 2 m lățime și înălțime. - Din germ. *Feldort* "locul unde se face exploatarea".

filúng, filunguri, s.n. Bârnă de lemn de brad care servește ca latură de conducere pentru corfă. - Din germ. *Führung* "ghidaj".

firidă, firide, s.f. *Craișlog. Nișă*. - Din bg. *firida* (DEX).

firște, firști, s.f. Cerime. - Din germ. *Firste*, idem.

fistău, fistauă, s.n. *Bătăieș. Faislău. Flistău*. - Din germ. *Fäustel*, idem.

flânșanțug, flânșanțuguri, s.n. Palan, macara folosită la planuri. - Din germ. *Flaschenzug*, idem).

flistău, flistauă, s.n. *Bătăieș. Faislău. Fistău*.

foântă, foante, s.f. (vechi). Lampă cu ulei, folosită în vechime de mineri pentru luminarea galeriei, opaiț. - Din germ. *Funzel, Funze, Funsel, Funse*, idem).

foităj, foitajuri, s.n. (vechi). *Burat*. - De la *foitui* (vb).

foităș, foitași, s.m. *Buraj. Gălușcă*. - Din magh. *fojtás*, idem.

foitui, foituiesc, vb. IV. tranz. (vechi). A încărca, a înfunda gaura cu încărcătură și lut. - Din magh. *fojtani*, idem.

forjác, forjacuri, s.n. Găuri rămase nerupte ca urmare a încărcării și amplasării defectuoase.

forjómp, forjompuri, s.n. Jomp mai mare de 4 m. - Din germ. *vor* "înainte" + *jomp*.

forșúg, forșuguri, s.n. (vechi) *Avanț*. - Din germ. *Vorschuß*, idem.

frână, frâne, s.f. Bucată de lemn cu care se frâna roata vagonetului.

frânár, frânari, s.m. Cel care urmărește trenul pentru deschiderea ușilor de aeraj și pentru facerea macazurilor, ajutor dizelist.

front, fronturi, s.n. Cantitate de minereu, în lungime și în lățime, care se pușcă o dată. **Front de muncă** = Loc de muncă, întinderea de abataj din care se exploatează minereul. - Din fr. *front*, idem.

fultuitór, fultuitoare, s.n. Bară de lemn cu care se introduce exploziбилul în gaură. *Ștofalău*. - De la *foitui* (vb.) + suf. -*tor*.

G

galerie, galerii, s.f. Lucrare subterană care permite accesul minerilor la zăcământ. **Galerie de cercetare** (~ de deschidere) = galerie săpată în vederea cercetării posibilităților de exploatare a minereului. *Doară și poate. Înaintare*.

Galerie de transport = galerie prin care se face legătura între abataj și rostogol. **Galerie de ocol** = galerie care merge în unghi prin steril spre zăcământ.

Galerie principală = galerie mai mare, folosită mai ales pentru căratul materialelor, galerie de bază. **Galerie ștegălită** = galerie înclinată. *Plan înclinat*.

Galerie transversală = galerie laterală din galeria principală. - Din fr. *galerie*.

gang, ganguri, s.n. (vechi). Minereu de aur și argint. - Din germ. *Gang* "vână, filon").

gáură, găuri, s.f. Scobitură în piatră în care se așază încărcătura de

explozibil în vederea pușcării. **Gaură dreaptă** = gaură sfredelită pe verticală, drept în jos. **Gaură pe apă** = gaură înclinată, dată în locul unde curge apa. **Gaură punte** = gaură dreaptă, pe orizontală.

gălițoasă, adj. **Apă gălițoasă** = apă cu rugină, ce curge pe vasarăș. - De la galiță "animal domestic" (< v.sl. *galika*) + suf. -oasă.

gălúșcă, **găluște**, s.f. *Buraj. Foitaș. Șulcă*. - Din magh. *galuska*, rus. *galuška*.

grant, **granturi**, s.n. *Coteș*.

grătár, **grătare**, s.n. Îngrăditură de fier la corfă și la rampă, destinată să împiedice căderea materialelor ori a oamenilor în puț. - Probabil din lat. **gratarium* (<**gratis* = *cratis*).

grățăscă, **grățăști**, s.f. (vechi). *Dârg*. - De la *gratie* + suf. -(i)șcă.

gúră, **guri**, s.f. Intrare. **Gura știolului** (vechi) = locul de intrare în mină.

Gură de cast (~ de rostogol) = partea de jos a castului, a rostogolului. - Din lat. *gula* "gâtlej".

gúșă, **guș**, s.f. **Gușă de șfără** = ghem de fitil de cca 12 m sau mai lung.

H

háltă, **hălț**, s.f. Haldă, loc de răsturnare a sterilului. Știrț. - Din germ. *Halde* + rom. *haltă* (< germ. *Halte[stelle]*, fr. *halte*).

hert, **herturi**, s.n. Masă de concentrare mobilă. - Din germ. *Herd*, idem.

hoámăr, **hoamăre**, s.n. Ciocan geologic. - Din germ. *Hammer* "ciocan".

hont, **honturi**, s.n. (vechi). Roabă primitivă, cu două roți mici înaintea și două mai mari la mijloc, pentru căratul piritei de la locul săpării. - Din germ. *Hund* "vagonet".

hucmán, **hucmani**, s.m. (vechi) Maistru miner. Ștaigăr. - Din germ. *Huttman*, idem).

hucmăniță, **hucmănițe**, s.f. Soția hucmanului. - De la *hucman* + suf. -iță.

I

ibärsig, **ibärsiguri**, s.n. Galerie înclinată pentru legătura cu alte orizonturi și cu suprafața. *Suitoare*. - Din germ. *Übersicht* "privire de ansamblu".

impregnăție, **impregnații**, s.f. Minereu amestecat cu piatră sau material fără minereu. *Impregnatos*. Șist. - Din fr. *imprégnation*, idem.

impregnătós, s.m. sg. *Impregnație*. - De la *impregnat* (participiul vb. *impregna* [< fr. *impregnér* < lat. *impregnare*]) + suf. -os.

Î

înaintăre, **înaintări**, s.f. Galerie de deschidere (~ de cercetare).

înălțător, **înălțătoare**, s.n. Bucată de țevă în prelungirea suportului pneumatic. - De la *înălța* + suf. -(ă)tor.

încărcă, **încarc**, vb. I. tranz. *Foitui*. - Din lat. **incarricare* (DEX).

încărcătură, încărcături, s.f. Materialul explozibil cu care se încarcă gaura în vederea pușcării. - De la *încărca* + suf. *-(ă)tură*.

întreținere, întrețineri, s.f. Lucrări de îngrijire a galeriilor și a puțurilor. - De la *întreține* (vb.).

J

joampă, joampe, s.f. (vechi). 1. Partea cea mai de jos a unui puț, sub nivelul ultimului orizont, adâncă de cca 4 m, în care se adună apa. 2. Puț mic, nearmat. **Joampă principală** = puț principal. - Comp. sb. *žumba* "gaura".

jomp, jompuri, s.n. *Joampă* 1. 2. - Din magh. reg. *zsomp* (< germ. *Sumpf*). Comp. și sb. *žumba* "gaură".

jug, juguri, s.n. Grindă mai lungă așezată în curmezișul grinzilor din tavanul galeriei, pe direcția galeriei, pentru sprijinirea tavanului. **Lungărime. Untărțug**. - Din lat. *jugum*.

L

lămpă, lămpi, s.f. **Lămpă cu carbit** = lampă folosită în mină înainte de introducerea celor electrice.

lăuf, laufuri, s.n. (vechi). Linie ferată în mină. **Ștrec**. - Din germ. *Lauf* "galerie de prelungire".

legătură, legături, s.f. **Armătură**. - De la *lega* (vb.) + suf. *-(ă)tură*.

lentilă, lentile, s.f. Cuib de zăcământ de pirită. **Unștroț**. - Din fr. *lentille*.

lodulăș, lodulași, s.m. (vechi). **Dulap. Poștă**.

lothólt, lotholți, s.m. (vechi). Bucățile de lemn ce se așază în pereții galeriei între știmpci sau între clopuri. - Din germ. *Klotz* "buștean" + *Holz* "lemn".

lúbnă, lubne, s.f. **Burlan. Țăge**.

lucrător, lucrători, s.m. **Lucrător de suprafață** = Muncitor la mină care lucrează la suprafață. **Lucrător pe rampa puțului** = muncitor care scoate vagonetele pline, le bagă pe cele goale, închide bariera și încarcă lemnul în corfă.

lúgnă, lugne, s.f. Jgheab de tablă înclinat, folosit pentru ducerea materialului de la locul de muncă la rostogol.

lungărime, lungărimi, s.f. (vechi). Jug. **Untartug. Lungărime la talpă** = Grindă de dedesubt. **Tropan**. - De la *longrină* < fr. *long(ue)rine*.

M

magazân, magazânuri, s.n. (vechi) 1. Locul unde se păstrau materialele necesare construcțiilor din mină, alimentele și bunurile ce le erau date minerilor de către stat. 2. **Se dă magazânul** = alimente și bunuri ce erau date minerilor de către stat. - Din fr. *magasin*.

magazână, magazâne, s.f. **Magazân** 2.

magazâner, magazâneri, s.m. 1. Magazioner. 2. Omul care administra magazânul.

măistăr, maistări, s.m. **Maistăr miner** = maistru miner. *Hucman. Ștaigăr*. - Din germ. *Meister* "maistru". Cf. și fr. *maître mineur*, idem.

maéstru, maeștri, s.m. (vechi) Maistru. - Din *maistru* + *măiestru* "iscusit, abil".

măruntă, s.f. sg. Minereu mărunț, fărâmat. - De la (*rocă*) *măruntă*.

mătăasă, mătăsur, s.f. (vechi) Fitulul folosit la producerea exploziilor.

Șfară. - De la (*șfară* cu) *mătășă*.

mineriță, minerițe, s.f. *Băieșăță* 1.2. - De la *miner* + suf. *-iță*.

moără, mori, s.f. **Moară de ramblău** = gaură ce se dă în steril pentru a scoate material pentru rambleiere.

molinetă, molinete, s.f. Scripetele din turnul puțului peste care trece cablul corfei. Script - De la *moletă* (< fr. *molette*, germ. *Molette*). Comp. și fr. *moulinet*.

O

óbăranjânir, obăranjâniri, s.m. (vechi). Inginer-șef. - Din germ. *Ober* "șef" + rom. *anjânir* (< *inginer*).

óbărcap, obărcapci, s.m. (vechi) Maistru principal. *Obărștaigăr*. - Din germ. *Ober* "șef" + rom. *cap*.

obăriță, obărițe, s.f. (vechi). Soția obărului. - Din germ. *Ober* + suf. *-iță*.

óbărștaigăr, obărștaigări, s.m. (vechi). *Obărcap*. Din germ. *Obersteiger* "pontator-șef".

opcîncă, opcînci, s.f. *Calaje. Papuc*. - De la *opîncă*.

orizónt, orizonturi, s.n. Toate galeriile care se găsesc la aceeași adâncime. - Din fr. *horizon* (< lat. lit. *horizon, -ntis*), germ. *Horizont*, it. *orizzonte*.

ort, orturi, s.n. Locul de muncă din mină. - Din germ. *Ort*, idem.

ortác, ortaci, s.m. Tovarăș de muncă în mină. - Din sb. *ortac*, tc. *ortac*. Comp. și *ort*.

óstaș, ostașuri, s.n. Peretele de scânduri ce desparte secțiunile puțului. - Din magh. *osztás* "împărțire".

P

papúc, papuci, s.n. *Calaje. Opcîncă*.

pat, paturi, s.n. *Culcuș. Ploat* 3.

patrón, patroane, s.n. *Cartuș*. - Din germ. *Patrone*, "cartuș".

pcilúg, pciluguri, s.n. Gaură în care se introduc stâlpii de armătură. *Pcilugă*. - Din ger. *Bühnloch*.

pcilúgă, pcilugi, s.f. (vechi) *Pcilug*.

perforátor, perforatoare, s.n. Mașină cu care se bat actualmente găurile. - Din fr. *perforateur*, idem.

pícamer, picamere, s.n. Ciocan de abataj. *Picon*. - Din germ. *Pickhammer* "ciocan perforator".

picón, picoane, s.n. Ciocan de abataj cu un singur vârf ascuțit. - Din fr. *picot* + rom. *con*.

plan, plane, s.n. **Plan înclinat** = 1. Galerie ștegălită. 2. Puț de mină săpat înclinat, până la 60°. - Din fr. *plan*, idem.

pluat, ploaturi, s.n. 1. Locul de întretăiere a două galerii, în care se poate învârti vagonetul pe șine. *Șaibă*. 2. Placă mare de cca 2/2 m care se așază lângă rocă, pentru ca, atunci când se produce explozia, materialul să cadă pe tablă și să poată fi încărcat în vagon. 3. (vechi) *Culcuș. Pat*. - Din germ. *Platte* "placă".

póștă, poște, s.f. *Dulap. Lodulaș*. - Comp. rus. *počta*.

pregătire, pregătiri, s.f. Lucrările executate în abataj în vederea pușcării.

prenz, prenzuri, s.n. **Plan înclinat. Prent**. - Comp. germ. *Bremze*, "frână".

prent, prenturi, s.n. **Plan înclinat. Premz**. - Comp. germ. *Bremze*, "frână".

profil, profiluri, s.n. **Nu-i profil** = situația în care galeria se îngustează din cauza configurației terenului. - Din fr. *profil*.

proșteámp, proșteampuri, s.n. Armătură provizorie făcută din lemn de mină înainte de fixarea armăturii definitive. - Din el. de comp. *pro-* + germ *Stampfe* "mai, pisălog".

pruc, prucuri, s.n. Lucrarea în care se realizează retragerea prin pușcarea stâlpilor. *Surupare*. - Din germ. *Bruch* "ruptură, surpătură".

prucuí, prucuiesc, vb. IV. tranz. A surpa, prin pușcarea stâlpilor. *Surupa*. - De la *pruc*.

prust, prusturi, s.n. Gaură săpată cu perforatorul până la 25 cm. - Din germ. *Brust* "piept".

prustár, prustare, s.n.(vechi). Sfiredel scurt cu care se perforau manual rocile. - De la *prust* + suf. -ar. Comp. și magh. *prusztuló* "sfiredel".

pústă, puste, s.f. (vechi). 1. *Rău. Steril*. 2. Capătul galeriei, unde nu se mai exploatează. 3. *Culcuș. Pat. Ploat* 3. - Din magh. *puszta* "pustiu, gol".

púțcă, puțce, s.f. (vechi). *Baros*.

R

rambláj, ramblaje, s.n. Umplerea cu pitră sfărâmată, cu steril, a locului rămas gol în urma exploatării. *Rambleiere*. - Din fr. *ramblayage*, idem.

ramblău, ramblăuri, s.n. *Fărzoaț*. - Din fr. *ramblai*, idem.

rambleiá, rambleiez, vb. I. tranz. Acțiunea de ramblaj. - Din fr. *remblayer*, idem.

rambleiére, rambleieri, s.f. *Ramblaj*. - De la *rambleia*.

râmpă, rampe, s.f. **Rampa puțului** = locul unde galeria se întâlnește cu puțul.

rángă, răngi, s.f. Unealtă cu care se curăță locul după explozie, întrebuințată și la despicatul pietrei.

răngălí, răngălesc, vb. IV. tranz. A curăța cu ranga locul exploziei. - De la *rangă*.

rău, s.n. sg. (vechi). Material rău. *Material sterilos. Steril*. - De la (*material*) *rău*.

retrágere, retrageri, s.f. Lucare prin care se ia armătura abatajului sau a galeriei.

rocoánță, rocoanțe, s.f. Dispozitiv lateral la vagonetele folosite pentru căratul lemnului de armătură, care împiedică lemnele să cadă. ("*Rocoanța îi on vinclu de cer care nu lasă să pcice lemnile.*"). *Țăpușcă*. - Din magh. *rakoncza*, idem.

rostogól, rostogoale, s.n. Partea suitorii pe care curge minereul. *Cast 1*.

rújă, ruje, s.f. (vechi). *Sfredel cu rujă (burghiu cu ~)* = burghiu de cca 1 - 1,5 m, de formă hexagonală, cu care se făceau găurile în piatră tare. - Din bg., sb. *ružă*.

rúlă, rule, s.f. Jgheab de lemn folosit pentru ducerea materialului de la locul de muncă la rostogol, cu o înclinație de cca 45-50°.

ruptúră, rupturi, s.n. Parte de rocă desprinsă. - De la *rupt* + suf. *-ură*.

S

salahoáre, salahoare, s.f. Femeie care încarcă vagonetele și formează trenurile. *Vagonetară*. - De la *salahor* + suf. *-oare*.

script, scripti, s.m. (vechi). *Molinetă*. - De la *scripeți* (pl. de la *scripete*).

sfrédel, sfredele, s.n. Burghiu mai mare decât prustariul. - Din bulg. *svredel*.

slab, s. sg. Material cu conținut redus de minereu. - De la (*material*) *slab*.

sloi, sloiuri, s.n. *Sloi de aor (~ de argint)* = lingou de aur sau de argint. - Din v. sl. *sloj*.

steríl, steriluri, s.n. Material inutilizabil. *Material rău. Minereu sterilos. Rău*. - Din fr. *sterile*, idem.

sterilós, steriloasă, adj. *Minereu sterilos* = *steril*. - De la *steril* + suf. *-os*.

stophámar, stophamere, s.n. Perforator care este cuplat direct la suportul pneumatic și cu care se găurește numai vertical. - Din germ. *Stoppen* "dop" + *Hammer* "ciocan".

strâmbătór, strâmbători, s.m. Instrumentul cu care se îndoaie șinele de cale ferată. *Strâmbătună*. - De la *strâmba* (vb.) + suf. *-(ă)tor*.

strâmbătúnă, strâmbătune, s.f. (vechi) *Strâmbător*.

subterán, subteranuri, s.n. Locul de muncă al minerului. - Din fr. *souterrain*, idem.

suitoáre, suitori, s.f. *Ibărsig*. - De la *sui* (vb.) + suf. *-toare*.

surupá, surup, vb. I. tranz. (vechi). *Prucui*. - Din lat. **subrupare* (<*rupes*) (DEX).

surupăre, surupări, s.f. (vechi). *Pruc*. - De la *surupa*.

Ș

șah, **șahuri**, s.n. (vechi) Puț (de mină). - Din germ. *Schach*, idem.

Comp. și rus. *šahta*.

șai, **șai**, s.f. *Ploa* 1. - Din germ. *Scheibe* "placa". Comp. și rus. *šaiba*.

șcărfă, șcarfe, s.f. Partea înclinată a unei halte. - Din it. *scârpa* "povârniș, taluz".

șferăli, șferălesc, vb. IV. tranz. A întoarce pe curbă un vagonet. - De la *șfară* + suf. -*ali*.

șist, șisturi, s.n. *Impregnație. Impregnătos*. - Din fr. *schiste*.

șât, șături, s.n. (vechi). *Schimb. Șât potolit* = schimb suplimentar. - Din germ. *Schicht*.

șlîpăr, șlipere, s.n. Traversă a căii ferate din galeria minei. - Comp. germ. *Schlepper* "vagonetar".

șmal, șmaluri, s.n. (vechi). Partea ascuțită a ciocanului. *Șpiț*.

șmucă, s.f. sg. Ocră, vopsea provenită din minereurile din galerie, de culoare ruginie. - Din germ. *Schmuck* "podoabă".

șodronie, șodronii, s.f. Funicularul cu instalația lui. - Din magh. *sodrony* "sârmă". Comp. și fr. *chandron* "căldare".

șpan, șpanuri, s.n. Bucată de lemn cu care se strânge armătura. *Șpiț* 1.- Comp. germ. *Span* "așchie", *Spanner* "dispozitiv de întins".

șpermoane, s.f. Sablon, standard pentru construirea armăturilor. - Din germ. *Sperre* "interdicție" + *Manier* "chip, mod".

șpirăg, șpirăguri, s.n. Sfredel în spirală care se întrebuișta la facerea găurilor în minereu și în piatră moale. - Comp. germ. *spiralig* "spiral".

șpiț, șpițuri, s.n. 1. *Șpan*. 2. Terminarea lentilei (în care minereul merge tot mai îngust). - Din germ. *Spitz, Spitze* "vârf".

șpițulî, șpițulesc, vb. IV. refl. pers.III. (Despre lentilă) A se îngusta. - De la *șpiț* 2.

șprăiț, șprăițuri, s.n. 1. Grindă transversală care susține tavanul. *Capelă. Clop*. 2. Bucată de lemn prin care se asigură un bloc de piatră din galerie pentru ca să nu cadă. *Propte*. - Din germ. *Spreize* "proptă".

șprângă, șprângi, s.f. Cablu de sârmă împletită de care este legată corfa sau întrebuiștat la remorcarea vagonetelor. - Comp. germ. *Spring* "otgon".

șprênț, șprențuri, s.n. Instalația pentru transportarea minereului pe plan înclinat pe bază de contragreutate: vagonetul plin care coboară îl trage în sus pe cel gol. - Comp. germ. *Sprenz* "stropitoare".

ștaigăr, ștaigări, s.m. (vechi). Maistru miner. *Hucman. Maistăr miner*. - Din germ. *Steiger*, idem.

ștaigăriță, ștaigărițe, s.f. (vechi). Soția ștaigărilor. *Hucmăniță*. - De la *ștaigăr* + suf. -*iță*.

șteagă, ștegi, s.f. Comod. - Comp. germ. *Steige* "coteț".

șteângă, ștengi, s.f. Placă cu care se închide gura castului. - Comp. germ. *Stange* "tijă".

șteamp, șteampuri, s.n. (vechi). Flotație de minereu. - Din germ. *Stamph, Stamphe*, idem.

șténdăr, ștendări, s.n. Stâlp folosit la armarea tunelelor. - Din germ. *Ständer* "stâlp".

știblă, știble, s.f. *Chiblă*.

știmp, știmpci, s.m. (vechi). Stâlp care susține peretele galeriei. - Din germ. *Stempel* "stâlp". Comp. și germ. *Stampfe* "mai, pisălog".

știol, știoluri, s.n. Galerie înfundată, oarbă. - Din germ. *Stollen* "galerie".

știrt, știrțuri, s.n. (vechi). *Haltă*. - Din germ. *Sturz* "loc de descărcare".

ștos, ștosuri, s.n. Panou de cale ferată. - Comp. germ. *Stoss* "front".

ștofalău, ștofalauă, s.n. *Fultuitor*. - Din germ. *Stampfer*, idem + suf. -*alău*.

ștráih, ștraihuri, s.f. Grevă. - Din germ. *Streik*, idem.

ștramport, ștramporturi, s.n. (vechi). Transport.

ștrec, ștrecuri, s.n. Lauf. - Din germ. *Strecke*, idem.

ștúfă, ștufe, s.f. 1. Bucată de minereu cu cristale frumoase și mari. 2. Punctul de plecare cu galeria, punct fix, de începere și de sfârșit. - Din germ. *Stufe* "probă de minereu".

ștulf, ștulfuri, s.n. Suport pneumatic care susține perforatorul. - Comp. germ. *Stufe* "glisor", *Stuhl* "scaun".

șubăr, șubăre, s.n. Ușa rostogolului, prin ridicarea căreia se încarcă vagonetul. - Din germ. *Schuber, Schieber* "grătar".

șúlcă, șulci, s.f. Buraj. Foitaș. Gălușcă. -Comp. germ. *Sulze* "piftie, drob".

șuleánă, șulene, s.f. Gaură înclinată în unghi de 60° - 80°, în sus. - Comp. germ. *schulen* "a se ascunde".

șúltăr, șultăre, s.n. Generator de curent electric.

T

tambúr, tambururi, s.n. Sulul pe care se înfășoară funia chiblei. - Din fr. *tambour*, idem.

traimván, traimevane, s.n. (vechi). Trenul de vagonete, purtate de o locomotivă Diesel, folosit în mină.

tropán, tropane, s.n. *Lungărime la talpă*.

túrá, ture, s.f. Sosirea vagonetelor pentru descărcare. ("O vinit tura?"). - Din fr. *tour* "tură".

turn, turnuri, s.n. *Turnul puțului* = construcția de la suprafață a puțului.

Ț

țăge, țăgi, s.f. *Burlan. Lubnă*. - De la țeavă.

țăpúșcă, țăpuști, s.f. *Rocoanță*. - Din *țăp(i)* (pl. de la *țeapă*) + suf. -ușcă.

țămormán, țămormani, s.m. Dulgher, cel care cioplește lemnul pentru armătură. - Din germ. *Zimmermann*, idem.

țâncúș, țâncuși, s.m. (vechi). Daltă de cca 20-30 cm. cu care se sapă în stratul de minereu prin batere cu ciocanul. - Din magh. *cincus* ; cf. germ. *Zinke* "dinte".

U

únștroț, unștroțuri, s.n. (vechi). *Lentilă*. - Din pren. germ. *um* + ger. *Strossl* "treaptă de galerie".

untărțúg, untărțuguri, s.n. *Jug. Lungărime*. - Din germ. *Unterzug*, idem.

V

vasarâș, vasarâșuri, s.n. Canal de scurgere, în lungul galeriei, a apei provenite din roci. - Din germ. *Vasserrösche*, idem.

văsărvag, vasărvaguri, s.n. Nivelă, cumpănă. *Boloboc. Vismerteg*. - Din germ. *Wasserwage*, idem.

verc, vercuri, s.n. (vechi). Întreprinderea minieră, combinatul. - Din germ. *Werk* "uzină, fabrică".

věxál, vexále, s.n. Macaz, ac de cale ferată în mină. *Valtau*. - Din germ. *Wechsel*, idem.

videazón, videazoni, s.n. (vechi). Supraveghetor însărcinat cu ducerea dinamitei și cu supravegherea transportului pe un sector, artificier. - Din magh. *vigyázó*, idem.

vismerteg, vismerteguri, s.n. *Boloboc. Vasărvag*. - Din magh. viz "apă" + *mérték* "măsură".

vizitiú, vizitii, s.m. *Cărăuș. Cociș*.

voltău, voltae, s.n. (vechi). *Vexál*.

Z

zěncál, zencále, s.n. Fir cu plumb după care se conduc minierii pentru a păstra direcția galeriei. - Din germ. *Zenkel* "cui".

zăuă, s.f. La zăuă = locul de muncă de la suprafață.

zuburlui, zuburluiesc, vb. IV. tranz. Curățirea frontului de lucru după ce a avut loc explozia.

MICROMEDALION

MĂRIUCA DRĂGAN

S-a născut la 20 noiembrie 1951 la Monor. Urmează școala la Monor și Beclean.

Are o fată și un băiat care i-au dăruit 3 nepoți de care este foarte mândră.

Debutază într-o revistă din Reghin și publică în paginile ziarelor locale și zonale.

Este laureată a concursului organizat în 2001 de ziarul bistrițean "Răsunetul".

Versuri de inspirație folclorică, istorică și religioasă, cu unele metafore merituoase.

Piatra și frunza

Zice frunza către piatră:

-Te ții mare, piatră neagră,
Nici măcar tu nu ești albă
Doar, acolo, o piatră neagră.

-Neagră, albă vrând-nevrând
Eu sunt piatră pe pământ
Și sunt tare nu te mint
Mai tare ca frunza-n vânt.

Neagră sunt dar nu tăciune.
Despre viața asta-n lume
În mine mărturii zac
Sute de ani, veac de veac.

Dorul

Mă cuprinde un mare dor
Că m-ai lăsat bădișor.
Măcar de mă lăsai

Și fată faină luai.
 Dar când o văd strâmbă-n spate
 Dor de tine mă abate.
 Mă cuprinde un dor nătâng
 La lucru încep să plâng
 Și la joc și la cântat
 Tot cu lacrimi și oftat .
 Dorule, mult și nebun,
 Nu mai sta în al meu drum,
 Dorule, nebun și mult,
 Ce-o trecut e bun trecut.

Norocul II

Păsărică pean-albastră,
 Degeaba-mi cânti la fereastră
 C-a mea inimă-i pustie
 Încă din copilărie.
 Inima mea îi ca jarul
 În loc de noroc cu-amarul,
 Inima mea arde-n foc
 Că numai eu nu am noroc.
 Cine norocul nu-l are
 Nu-l cate prin lumea mare.
 Că eu prin toată lumea
 L-am cătat toată viața
 L-am cătat, l-am așteptat
 Dar de noroc n-am mai dat.
 Am găsit jelea, bănatul,
 Pe pământ, sub cerul'naltul
 Degeaba m-oi jelui
 Nimeni nu m-o auzi
 Păsărică, păsărea,
 Așa trece viața mea .
 Inimă, inimă dragă,
 Încă-o țară tu mai rabdă,
 Inimă, rabdă o țărucă,
 Ș-a veni vremea de ducă.

Cucul

Plânge cucul la izvor
 Amărât și plin de dor,
 Nici cântă și nici bea apă,
 Nici zboară din cracă în cracă.
 Nu mai plânge, cuc vestit,
 Că-ți cad paneele pe rât.
 Las să plâng cu capu-n pene
 C-am ajuns la Sânzâiene
 Nu mai cânt pe rămurele
 Bătrânesc fără de vreme.
 Cine s-a-ndura de mine?
 Bătrânesc din zi în zi
 De mine cine-o griji?
 Că pe nimeni n-am eu, cuc,
 Și nu știu unde s-apuc
 Să mă duc încolo-înceace
 Oare ce m-aș putea face?
 Și cum stau și tot gândesc
 Și mai tare bătrânesc,
 Și cum stau cu capu-n pene
 Trece lumea, nu mă vede,
 Toți se duc, mă ocolesc,
 Iar eu stau și -nbătrânesc.

Norocul I

Cine umblă-n sus și-n jos
 Tot anul îi norocos.
 Numai eu parcă-s din piatră
 Noroc nu am niciodată.
 Numai eu pe jar, pe foc,
 Fără un pic de noroc.
 Florică cu dor mult,
 Eu norocul l-am pierdut,
 L-am pierdut pe deal, pe rât,
 Dăie-mi-l cine l-o găsit.
 Mă omule, nu fii rău
 De-ai găsit norocul meu

Nu-i al tău, nu lăcomi
 Că nimic nu-i dobândi
 Cu norocul altuia
 Viață bună nu-i avea.

Jurământ furat

Nici un gând nu mă bătea
 Când bădița tot venea,
 Venea pe lună, pe soare,
 Iarna pe ger, pe ninsoare,
 Venea badea, tot venea,
 Că fără mine murea.
 Și m-o ales dintre toate
 Că mai faină nu se poate.
 Dar dintr-o zi-n asfințit
 Badea drag n-o mai venit
 Și-am primit veste-ntr-o seară
 Că bădița al meu se-nsoară,
 Și-am primit veste acasă
 Că badea are mireasă.
 Spune-mi bade ce-ai de spus
 În mâncare ce ți-o pus?
 Ce ți-o pus și ce ți-o dat
 De pe mine m-ai uitat
 Și jurământul jurat
 Și dragostea ce ți-am dat?

De leagăn

Culcă, culcă, pui din soare,
 Cu fața luminătoare
 Cu păr galben, aurit
 Ca din soare coborât
 Culcă, culcă, pui frumos,
 Că-ți cântă mama duios
 Și ti-i trezi mărișor
 Și-ai să cânti și tu cu dor.
 Și-n fruntea feciorilor

Vei fi dorul fetelor
Și cu dorurile multe
Ai să cânti cu oi la munte
Ș-ai să trimiți scrisorele
Și pe soare și pe stele
Pline de cântec și dor
De pe vârful munților.

Omul de zăpadă

Omul nostru de zăpadă
E ca un soldat de gardă
Are pușcă fără gloanțe
Fug de el babele cloaște
Vrăjitorii fug din drum
Și fug hoții în duium.
E și elegant, pe rând
Schimbă-și haine de argint
Azi și-a pus haina pufoasă
Tot de-argint, dar e mai groasă.

Dorul întârziat

Pe toamna întârziată
Vine dorul și mă cată;
Brumă mare că bruma
Și doru-n grădina sta

Și pe frig, pe înghețatură,
Vine dorul după gură
Du-te dorule dă-mi pace,
Să te iubesc nu mă face.

Dorul pace nu mi-o dat
Mai tare m-a îmbrățișat
Și de-atunci în toată seara
Vine dorul aprins ca para.

Măi dorule ești nebun
De ce-mi stai în al meu drum
Du-te dor cât îi vedea
C-ai să-mi strici viața mea.

Bătrânețe I

O bătrână ca un cuc
Stă-n grădină sub un nuc.
Du-te-n casă, mamă tână,
Că plouă și îi furtună

-Nu merg că-n casă nu-i nime
Și plânge inima în mine
Și cu mine plâng pereții
De-amarul singurătății.

Bătrânul meu a plecat
Noi amândoi am lucrat
Amândoi, la greu și ușor,
Am crescut un puișor.

Puișorul a crescut
Și domn mare l-am făcut
Am lucrat și-am ridicat
Pentru el am adunat.

-Du-te la fiul acel
Că ti-i stâmpăra cu el
-Dar am fost la ușa sa
Mi-a răspuns nevastă-sa

Că au copii și nu pot
Să stau cu ei la un loc;
C-au necazuri multe-n rând
Nu-mi pot duce și-al meu gând.

Câte-n cer atâtea stele

Când pe lume n-am pe nime'
Cin' m-o plânge-mi poate spune?
Dar atunci când am să mor
M-or plânge soare și nor,

M-or plânge picuri din ploaie
Și cele raze de soare,
După mine-or purta jele
Câte-n cer atâtea stele.

Bădița

Întrebatu-m-o bădița
Dacă nu îi vând gurița
Că n-o mai găsit în țară
Cum e a mea gurișoară
Și n-o mai găsit în lume
Cum e gurița la mine.

Măi bădiță, să știi bine
Că mi-o fost milă de tine
Dar gurița mea e dată
Du-te prin târguri și-ți cată .
Și-ți cată din târg în târg
C-a mea gură nu ți-o vând.

C-am dat-o la ochi căprui
Și la fruntea satului,
La fecior frumos și bun
C-are casă lângă drum,
La fecior frumos și înalt
Ca el nu mai sunt în sat.

Nepoata

Scumpa bunii, Anișoară,
Cum îi crește mărișoară;

Scumpa bunei, ca o floare,
Cum îi crește mare, mare.

Ti-i face frumoasă, înaltă,
De s-a mira lumea toată
Ti-i face mare, frumoasă,
Ni-i fi auruc la casă.

Hai cu buna de mână
În deal la bisericuță
Preotul sfințit din sat
Ți-a pune mâna pe cap,

Pe cap vasul darului
După voia Sfântului
Crucea și Mirul Sfințit
După voia Celui Sfânt.

Colind

Din cer lumină se varsă
Crăciunul e la noi acasă,
Din cer lumină și zori
Pe pământ colindători.

Tobe bat și ceața-i deasă
Colindători la fereastră
Vestind că e pe pământ
Nașterea Pruncului Sfânt.

Găzdălie, găzdălie
Crăciunul frumos să fie
Să aveți Crăciun frumos
Că-i nașterea lui Hristos

Pe masă colaci, sarmale,
Sănătate mic și mare,
Să aveți bine cu sacul
Să dați unul, la altul.

De sub streșină veniți
Că de frig sunteți sleiți
Și prin casă și prin tindă
Să mulțumim de colindă
Cu un pahar de vin cald
C-un cârnaț și c-un colac.

Toamna

Mai stai cu noi împreună
Toamnă dragă, toamnă bună,
Mai stai cu noi pe acasă
Toamnă blândă și miloasă.

Care pline te-ai gândit
Sa ne-aduci, ne-ai dăruit
Plin mi-e podul și coșoiul,
Plin în pivniță butoiul.

Ce să zic, multe-ai adus
Pe iarnă borcane-am pus
Sfeclă, cartofi, mere, nuci
Cum putut-ai să le-aduci

Și lemne să nu-nghetăm
Datu-ne-ai multe s-avem
Fân, otavă, clăi, căpițe
Pentru vaci, cai și oițe.

Mamă toamnă, eu ți-oi spune
Că ne-aduci de toate-n lume
Nu pleca și-ți mulțumim
Când vii iar noi te primim.

Bătrânețe II

Bătrânețe, tu nu știi,
Dar ai timp destul să vii
Că n-ai copii de așezat,

Nici nepoți de ridicat,
Nici pământul de lucrat
Nici copii de ajutat.
N-ai de lucru-n deal la vii,
Nici la casă, la copii.
N-ai de cosit rât cu iarbă,
N-ai de iubit viața dragă.
Poți veni, încet pe jos,
Să lași om tânăr, frumos.
Nu întârzii, nu te teme,
Că ai timp și că ai vreme.
Odihnește-te nițel,
Lasă omul tinerel
Că omul tânăr și-n floare
Are pe lume preț mare.

VARIA

SPIRITUL COLOCVIAL - DOMINANTA SEC. XXI

PROF. DRD. DOREL COSMA

Deși suntem diferiți, suntem aceeași.

Deși suntem aceeași, suntem diferiți.

Afirmațiile de mai sus constituie o provocare generată de fenomenul globalizării întrucât astăzi este mai important ca oricând, ca ceea ce ne unește să devină mult mai puternic decât ceea ce ne deosebește, tocmai pentru a ne conserva diversitatea. Iată de ce acum se simte mai mult ca oricând nevoia de comunicare, de dialog, întrucât aceasta este unica cale de rezolvare a tuturor problemelor cu care se confruntă societatea pe calea integrării europene. Un instrument eficient de comunicare este interviul, în special, interviul etnic și interviul religios. Voi prezenta în continuare aceste tipuri de interviuri și cerințele unei astfel de abordări.

INTERVIUL ETNIC: Diviziunile etnice au jucat un foarte clar rol în recente războaie și conflicte din sud-estul Europei, în timp ce factorii religioși și mulți alții au alimentat tensiunile - a fost perceput oamenilor drept "altul", datorită apartenenței unei alte etnii, care a generat cele mai violente și mai agresive pasiuni - care în schimb au condus la cele mai devastatoare tragedii ale anilor 90'. Din păcate, ziariștii și organizațiile mass-media s-au găsit de multe ori plasați într-o poziție extrem de delicată și uneori imposibilă. Ca membri unei comunități etnice diferite, ei au considerat foarte dificil să mențină o anumită poziție a obiectivității jurnalistice, deseori datorită copleșirii presiunilor politice și sociale, în interesele unui anumit grup etnic, decât ca observatori care caută să înțeleagă întreaga complexitate a situației de față.

Interviul a reflectat de multe ori această tendință, descriind grupurile etnice rivale, drept însetate de sânge, întruchipări ale răului și învinuind conflictul. Jurnaliștii au perpetuat în mod negativ stereotipuri, au ignorat rădăcinile sociale și cauzele politice ale conflictelor, au intervievat fără efort pe oricine, care nu împărtășea punctul de vedere al majorității și au greșit plasând evenimente într-un context care ar încuraja un străin să înțeleagă greșit mersul lucrurilor. Ziariștii trebuie să joace un rol deosebit în aplanarea conflictelor și în respectarea diferențelor etnice. Pentru atingerea acestui obiectiv voi reda câteva aspecte ce trebuie urmărite în cadrul interviului etnic.

a) Este important să-i interviuăm pe oamenii care au o oarecare poziție în desfășurarea dezbaterii. Orice material îmbogățit doar dintr-o perspectivă este inerent tendențios. Dacă sursele noastre critică un întreg grup etnic,

reprezentanților aceluși grup ar trebui să li se ofere șansa să răspundă acuzațiilor. Altfel, jurnalistul devine un simplu exponent propagandist.

b) Alegerea cuvintelor și a expresiilor. Se vor evita frazele defavorabile care, de obicei făceau referire la alte etnii. Dacă cităm oameni care folosesc aceste expresii, parafrazăm în loc să-i cităm direct. Aceasta poate fi o latură foarte sensibilă, pentru că unele cuvinte pot să jignească într-o limbă, dar nu în alta, așa că este parte din munca noastră de jurnalist să înțelegem nuanțele. Dacă nu suntem sigur de vreo expresie care ar putea fi defavorabilă vom întreba care este părerea lor.

c) Vom încerca să căutăm surse în comunitățile etnice, altele decât ale noastre. Vom ține legătura cu organizațiile non-guvernamentale care le reprezintă interesele și vom solicita întâlnire cu ei. Întrebați de grijile, speranțele, tradițiile și speranțele lor. Petreceți timp în instituțiile culturale și sociale, unde ei se întâlnesc - centre comunitare, școli, teatre, oriunde vom vorbi cu cât mai mulți oameni posibil. Ne vom strecura în mijlocul lor oricât de neconfortabil s-ar părea la început, dar este cel mai bun mod de a dezvolta o înțelegere reală a perspectivelor lor.

d) Trebuie să ne recunoaștem toate prejudecățile pe care le-am putea avea. Fiecare are noțiuni preconcepute, conștiente sau nu, despre membrii unui alt grup social, în timp ce acesta este un lucru foarte de înțeles, cel mai eficace și mai exact interviu depinde de capacitatea de a recunoaște aceste preferințe și lăsarea lor la o parte. Acesta este singurul mod în care putem să auzim cu adevărat ce ne relatează oamenii despre viețile lor.

e) Plasarea evenimentelor și situațiilor în contexte, nu cine pe cine a atacat ieri. Nimic nu se întâmplă din senin. Când au loc dispute etnice sau izbucnesc conflicte, jurnaliștii tratează fiecare incident ca și cum ar fi avut loc izolat. Dar ambele părți au, de obicei interpretarea lor proprie și descrierea cum au ajuns lucrurile în acel punct. Pentru a prezenta materialul imparțial, trebuie să înțelegem această istorie și să descriem suficient trecutul, ca audiența să poată recunoaște adevărata complexitate.

f) Se va vorbi de ambele părți, nu numai cu acei care se prezintă drept lideri. De obicei bărbații, femeile și copiii au de departe alt punct de vedere despre ce se întâmplă față de aceia care se presupune că vorbesc în numele întregului grup. Ce vor ei de fapt? Vom întreba dacă strategiile urmărite în numele lor sunt din punctul lor de vedere cele mai utile posibilități în a-și atinge scopul.

g) Ne vom concentra nu numai asupra rezultatelor clare și vizibile ale luptei etnice, ci și asupra celor mai puțin evidente consecințe. Ce fel de traume psihologice de lungă durată au loc? Care este rezultatul conflictului în sferele

sociale și economice? Care sunt implicațiile pentru viitor a ceea ce se întâmplă astăzi?

h) În interviul nostru, realizat de ambele părți, vom încerca să determinăm unde există lucruri comune - și apoi vom scoate la lumină acele elemente. Este ușor să găsești oameni care să-i demonizeze pe acei oameni din alt grup etnic. Dar un reporter care face săpături mai adânci și pune întrebări probatorii, poate să găsească acest lucru, de fapt, scopurile la care țințesc ambele părți să nu fie atât de diferite precum cred oamenii.

i) De urmărit atât sentimentele necombatantilor, cât și actualele evenimente la fața locului. La urma urmelor, suntem toți oameni și este adesea mai ușor pentru membrii unui grup social să empatizeze cu temerile și durerea populației civile de cealaltă parte, decât cu declarațiile agresive și incendiare ale generalilor sau politicienilor. Majoritatea oamenilor pot empatiza cu moartea unui copil sau a unui părinte, cu pierderea casei sau cu o fărâmă de speranță.

j) Nu se va asuma faptul că fiecare parte are de-a face cu o realitate monolitică și că toată lumea gândește la fel. Fiecare comunitate are oameni cu păreri diferite, chiar din pozițiile majoritare. Unor oameni, probabil, le este frică să-și expună părerea de teama represaliilor vecinilor, politicienilor sau a altor persoane. Dar trebuie să fi întotdeauna atent, că există factori de dezbinare, chiar și în societățile aparent coezive - și va trebui să facem un efort susținut să-i găsim și să le prezentăm perspectivele.

k) Evenimentele vor fi prezentate foarte precis și vom cita sursa informației în loc să facem uz de adjective ca "brutal", "neuman" sau "barbar". De multe ori jurnaliștii recurg la asemenea expresii pentru a pune într-o lumină defavorabilă una dintre părți, fie intenționat sau nu, încurajând partea cealaltă să perpetueze ciclul violenței. Procedând așa, în general ei își îndeplinesc scopurile și diseminează păreri despre conflict ale unui singur grup.

l) E bine să fim sceptici. Nu trebuie să ne lăsăm folosiți și manipulați de cei de cealaltă parte a conflictului. Vom verifica fiecare faptă în cele mai mici detalii. Dacă nu suntem în totalitate siguri de precizia unora, mai bine nu introducem informația sau o atribuim sursei, decât să o prezentăm ca pe un adevăr. Când evaluăm ceea ce auzim, luăm în considerare și trecutul sursei. Vom oferi audienței cât mai multe detalii posibile despre interlocutorii (aici informatorii) noștri și motivațiile lor ca oameni, să poată judeca cât de demni de încredere pot fi.

m) Se vor ignora apelurile autorităților sau ale altor persoane care ne cer să demonstrăm că ei nutresc suficientă "loialitate" sau "încredere etnică". Rolul nostru nu ar trebui să fie perpetuarea stereotipurilor rasiste, să acționăm ca o persoană care dă semnalul pentru aclamații de partea unora, sau să împrăștiem zvonuri neconfirmate care ar putea duce la acțiuni extremiste.

Loialitatea și solidaritatea noastră aparțin audienței, pentru care se presupune că noi trebuie să adunăm cele mai minuțioase și precise informații posibile.

n) Mulți oameni au puternice sentimente negative despre grupuri sociale diferite, tocmai pentru că unele autorități, unii politicieni, clerici și mulți alții pot să folosească termeni și expresii ofensive când discută cu ei. Acest lucru nu înseamnă că ni se cere, ca jurnalist, să includem în materialul nostru acest fel de limbaj injurios. Dacă este necesar, parafrazăm cuvintele lor. Dacă ne decidem să îi cităm în mod direct, trebuie să precizăm că membri ai grupului în discuție au considerat un asemenea limbaj jignitor și incendiar.

INTERVIUL RELIGIOS: Diferențele religioase au dus, după cum se poate demonstra, la izbucnirea multor conflicte, ca prejudecată etnică. De fapt, este foarte dificil să facem distincție între cele două, pentru că grupurile etnice sunt formate, în cea mai mare parte, din membri cu religii diferite. În Kosovo, de exemplu tensiunile dintre sârbi și albanezi sunt cauza etniei sau a religiei? Separându-le, devine complicat. Dar fără îndoială, răspunsul este că ambii factori intră în rol.

Tema aceasta a fost pe larg comentată și în presa românească. Situația din sud-estul Europei a devenit din ce în ce mai complicată în ceea ce privește religia. Nu numai că, formal, s-au închis societățile care luptă să mențină o încredere reciprocă între membrii grupurilor religioase formate de mult în regiune, dar și misionarii veniți din Vest au căutat să convertească oameni la alte tradiții spirituale, care au complicat situația și mai mult. Următoarele rânduri sunt sugestii despre reportaje, interviuri religioase care ajută la promovarea toleranței, nu a conflictelor.

a) Ca să găsim lipsuri în interviu vom privi înapoi cum conducătorul mass-media le-a adresat întrebări de diferențieri religioase în orașul sau în regiunea care ne interesează. A fost inclus vreun material care să conțină și perspective ale celor care nu aparțin religiei dominante? Când s-a scris despre alte religii, a fost prezentată corectă și echilibrată, sau au perpetuat stereotipuri care au de a face prea puțin cu realitatea ?

b) Când scriem despre religie atenție la limba pe care o folosim să descriem alți oameni. Noi putem să nu considerăm anumite cuvinte ca fiind defavorabile, dar ele pot jigni membrii grupului despre care scriem. Dacă nu suntem siguri despre un cuvânt că este jignitor, îl vom căuta și ne vom asigura înainte de a-l folosi.

c) Vom acorda timp suficient pentru a afla despre religiile din regiunea noastră sau cu greco-catolicii sau alții. Se va observa contactul lor cu oamenii cu care vorbesc și încearcă să-i convertească. Nu trebuie să le împărtășim crezurile

ca să facem despre ei un reportaj cu date precise, ci să arătăm semne ale înțelegerii și empatiei.

d) Legile care guvernează religia în regiune. Oferă statul, privilegiile credinței dominante și îi discriminează pe ceilalți? Dacă se presupune că toate religiile sunt tratate de lege în mod egal, autoritățile se comportă în acest fel sau îi favorizează încă pe aceia de aceeași tradiție spirituală cu a lor?

e) Să nu se repete stereotipuri comune despre oameni de alte religii. Când se ajunge la religie, mulți "experți" stilizați pe cont propriu, vor spune tot ce doresc despre alte tradiții spirituale fără să simtă nevoia să-și susțină declarațiile cu fapte. Pentru că adesea jurnaliștii împărtășesc aceste prejudecăți, trebuie să li se reamintească faptul că ei trebuie să pună la încercare asemenea declarații, să nu le accepte fără întrebări.

f) Dacă există universități care să aibă departament de studii religioase, atunci vom intervieva profesorii ca potențiale surse. Dacă au un adevărat expert în mai mult de o tradiție spirituală, înseamnă că sunt foarte potriviți să răspundă întrebărilor dificile despre relațiile de inter-credință.

g) Atenție la sursele care au la bază argumentelor lor probleme religioase citate din Biblie, Koran sau alte texte sacre. Dacă un politician folosește ca fundament pentru politica publică, vom afla cum interpretează alții același text și vom pune politicianului întrebări dificile.

h) Întrebări în contextul social, politic și economic al altor tendințe și evenimente. De exemplu, dacă numărul șomerilor în interiorul unui anumit grup religios este ridicat, acest lucru poate să reflecte mai mult vremuri grele pe linia lor tradițională de afaceri, decât o stare de lene.

Dacă o religie nouă pare să atragă foarte mulți simpatizanți, vom cerceta ce le-ar putea oferi oamenilor, de se simt așa atrași.

i) Se va scrie despre sărbători sau alte tradiții religioase exact așa cum scriem despre ale noastre.

j) Nu vom trata un membru al unui grup religios ca reprezentant al tuturor. Numai pentru că un budist meditează cu fața la soare, asta nu înseamnă că toți fac la fel. Fiecare persoană este un individ și ar trebui să i se permită să-și exprime propriile păreri și idei. Fiecare poate să se aproprie de credința sa într-un mod diferit.

k) Când interviuăm oameni cu credințe diferite, să nu credem că viețile lor încep și se termină cu religia lor. Întrebările lor pot fi și despre altceva. Așa cum noi avem nevoi, griji, probleme și bucurii care n-au nimic de-a face cu credința noastră, așa au și ei. Pot fi întrebați de familii, interese, profesii și de alte aspecte ale vieții lor. Nu trebuie să includem totul, bineînțeles, dar ne va ajuta să avem o mai bună înțelegere a perspectivei lor.

CONOTAȚIA POLITICĂ A INTERVIULUI

DOREL COSMA

Acestui sfârșit de mileniu și început de alt mileniu îi va reveni un loc aparte în istoria civilizației umane, particularitățile lui distincte rămânând încă a fi clarificate. Or, este un adevăr binecunoscut: prezentul se vede și poate fi înțeles mai bine din umbra trecutului. Cei care ne vor urma și care nu vor fi împovărați de grijile și problemele, cu care se confruntă acum o bună parte din țările Europei Centrale și de Est, vor reuși să înțeleagă mai bine ceea ce numim noi “perioadă de tranziție” și să aprecieze în ce măsură, vorba poetului, am avut sau nu dreptate. Asupra unei particularități distincte a acestui segment istoric aș vrea totuși să accentuez *anii '90 ai secolului XX și începutul secolului XXI au fost și sunt dominați de spiritul colocvial, de spiritul dialogului*. Motivele sunt mai multe și pot fi explicate din perspective diferite: politice, economice, sociale. Diagnosticul nostru este următorul: *acest spirit a fost și este condiționat de nevoia de **comunicare**: individ cu individ, individ cu grupul social pe care-l reprezintă, grup social cu un alt grup social, societate cu factorii de decizie, societate cu altă societate*. Iată, deci, care ar fi una din cauzele proliferării interviului, prin multiplele sale forme ce-l caracterizează, în paginile presei scrise și în programele de emisie ale presei audiovizuale.

Ce este, de fapt, interviul? Un gen ziaristic care relatează sau comentează informații, evenimente, idei, în urma unei întrevederi solicitate, provocate de ziarist cu unul sau mai mulți interlocutori și care apare în presa scrisă, se difuzează prin radio sau televiziune sub forma unei discuții. Cu alte cuvinte, interviul, ca gen ziaristic propriu-zis, se constituie dintr-o succesiune de întrebări și răspunsuri. El este o întrevedere solicitată, provocată de ziarist. Rezultatul acestei întrevederi este publicat în mass-media (în unul din mass media).

În literatura de specialitate vom găsi interpretări ale interviului:

- “principala sursă a informațiilor de natură personală”;
- “informație prin persoană interpusă”;
- “arta de a realiza o comunicare personală cu diferiți oameni și de a scoate de la ei informațiile necesare”;
- “articol prin care i se dă cuvântul unei personalități, în fața căreia reporterul este purtătorul de cuvânt al cititorilor săi” etc.

În ultimii ani, spectrul persoanelor invitate în calitate de intervievați s-a lărgit cu mult, problematica pusă în discuție s-a extins și ea, acum nemaieexistând, de fapt, nici o temă tabu, nici o chestiune ce n-ar putea fi abordată. Participanții la discuții au devenit mai sinceri și mai deschiși, atât în formularea întrebărilor, cât

și în răspunsurile date. Barierea existentă odinioară - anumite lucruri pot fi spuse și date publicității, iar altele nu - a dispărut. Se evită și cazurile când răspunsul la întrebare era cunoscut până a pune întrebare, pentru că el nu se putea distanța de punctul de vedere oficial. În zona atenției opiniei publice au apărut personalități noi, dar și "nomenclaturiști" de ieri prezintă un nou interes pentru publicul larg în măsura în care acestea pot aduce în lumină multiple aspecte care până mai ieri constituiau o mare taină de stat. Astfel că ziaristul, care este atent la interesele și curiozitatea cititorilor (auditorilor, telespectatorilor), se află, de la o vreme încoace, într-o deplasare interminabilă în căutarea "...vedetelor". Bineînțeles că ne referim la personalități care *au a spune ceva, au ce comunica*. Am insista aici încă asupra unui aspect al problemei: *conștientizează ceea ce spun și ceea ce comunică*.

O frecvență sporită în presa periodică interviul o cunoaște în perioadele de înaltă tensiune politică și socială pe care, cu o anumită periodicitate, le traversează societățile. Astfel că interviul poate fi considerat *un instrument eficient de punere în circulație a multiplelor și diverselor idei, opinii ale personalităților politice - deținătoare de informație*.

Presa, în general, și speciile jurnaliste, în particular, nu pot fi examinate în afara politicului, în mod special aceasta se referă la interviu, pentru care funcția conativă, adică adresarea directă (emițătorul se adresează direct receptorului), formularea întrebărilor, utilizarea imperativului, îi este specifică și este exploatată de publiciști în relația jurnalist-interlocutor. Deci, care ar fi conotația politică a interviului, cum ar putea fi ea exploatată mai eficient, toate aceste aspecte privite în contextul vieții și proceselor politice ce se produc. - Răspunsul la aceste și la alte întrebări ni se par de o maximă actualitate.

În contextul celor menționate mai sus considerăm că pentru cercetătorii în domeniul jurnalisticii ar constitui un interes sporit următoarele aspecte:

1. Delimitările teoretice asupra interviului ca specie jurnalistică în lumina evoluției acestui gen jurnalistic în ultimii zece ani. Se știe că, în realizarea interviului, există două componente esențiale - intermedierea și investigarea. Ar fi important să se identifice în ce măsură ziaristul - intermediar are dreptul să-și expună părerile pe parcursul dialogului susținut și cum își exercită ziaristul rolul de investigator.

2. Corelația dintre întrebare și răspuns în cazul unor dialoguri cotidiene se poate vorbi despre o superioritate a răspunsului, dar în situațiile când are loc un dialog cu persoane publice, întrebarea poate fi situată cel puțin la nivel de egalitate.

3. Interviul cu personalitățile publice, deținătoare de informație și cointeresate în difuzarea unui soi anumit de informație (în dependență de interesele pe

care le reprezintă). Aceștia pot fi lideri de partid și de formațiuni politice, analiștii politici, cei din staff-ul personalităților respective, colegii de partid, adversarii, suporterii etc. Un interes aparte îl reprezintă interviul-portret, foarte des utilizat în context politic.

CULTURA ȘI MASS-MEDIA*

Este evident că relațiile dintre cultură și mass-media sunt deosebit de complexe, ele fiind, în fond, două componente de bază ale fenomenului cunoașterii. De altfel, printre alții, Adrian Marino sublinia că fundamental și definitoriu pentru destinul unui popor este **nivelul culturii medii**. (s.n.)

Actul de cultură va avea un ecou restrâns dacă între momentul producerii lui și acela al receptării nu intervine o etapă intermediară în care el este supus discuției, aprecierii, criticii, pentru ca astfel să capete **un anumit statut** și să se încadreze într-o **anumită ierarhizare temporală**, spus altfel, dacă nu se discerne clar între valoare și nonvaloare, între autentic și Kitsch. Acesta este momentul în care actul de cultură poate deveni un eveniment sau un eșec, iar mass-media trebuie să-l reflecte corespunzător.

Trebuie să subliniem din capul locului că, imediat după decembrie 1989, presa a intrat și ea într-o perioadă de criză, care reflectă criza generală a societății românești. Considerăm că, atunci, la "momentul zero", oamenii de presă au comis o gravă eroare confundând libertatea de expresie cu libertinajul, cu lipsa oricărei limite neglijând, voit sau nu, dictonul latin "Est un modus in res".

Primul lucru pe care l-a făcut presa după Revoluție a fost să deschidă Cutia Pandorei ale cărei roade le culegem și astăzi, după mai bine de 14 ani, mulți reporteri ai presei scrise sau vorbite necăutând decât scandaluri, bizarerii sau curiozități șocante. Foarte puțini se interesează ce se mai întâmplă la un teatru, la un muzeu, la o galerie de artă sau la o bibliotecă. Subliniem totuși că în județul nostru faptul de cultură, evenimentul cultural, își găsește locul tot mai frecvent în paginile ziarelor locale, fapt îmbucurător dacă ne raportăm la "marile ziare". Noi considerăm că presa nu trebuie numai **să informeze**, ci **și să educe!**

După decenii de cenzură tiranică și de uniformizări mutilatoare, credeam că libertății presei trebuie să i se deschidă cu totul alte orizonturi. O concepție mistificatoare și-a făcut loc, cu premeditare, în domeniul relațiilor dintre mass-media și cultură, manifestându-se, pe de o parte, prin restrângerea incredibilă a sferei abordării la limitele unor "informații" cu orice preț, ca și la prudența unor publicații (centrale și locale) de a-și afirma autonomia și demnitatea, colportând în mod servil, în schimb, discursul simplist și simplificator până la aroganță al unor patroni, așa-ziși lideri de opinie sau acționari, pentru ca ziarul (revista) să nu-și riște privilegiile intelectuale și morale. Luându-se cu prea mare ușurință

* Sinteza realizată de **Mircea Prahase** după opiniile participanților la colocviul "Promovarea valorilor", organizat de revista craioveană "Mozaic".

“modelul” unei categorii din presa occidentală de valoare cel mult discutabilă, se susține primatul hotărâtor al “informației”, al “știrii de azi” în exclusivitate, neglijând faptul că, un ziar bun, modern, trebuie să fie unul de informație, de cronică, de dezbateri, de referință.

Este revelatoare în acest sens declarația reputatului ziarist Ronald Steele: ”Noi, ziariștii, aducem un serviciu esențial. În **domenii de interes social și cultural** (s.n.), considerăm de datoria noastră să descoperim dedesubtul și ceea ce se află dincolo de orizont, să recurgem la asociații de idei, la deducții, să ne imaginăm, să ghicim miezul chestiunii, să înțelegem ce înseamnă un lucru ieri și ce ar putea să însemne el mâine. Facem astfel ceea ce se presupune că ar fi apanajul oricărui cetățean obișnuit dacă ar avea timpul sau interesul necesar. Asta e meseria noastră și nu e o vocație lipsită de merit.”

Volumul insuficient al abordărilor din sfera vieții culturale este însoțit de o difuzare, adeseori schematică, de informație diurnă a problemelor culturale, fără argumentări, fără o privire de perspectivă, și, uneori, fără nici o concluzie. Asistăm așadar la o abundență de știri nude, de medalioane factice, de interviuri declarative. De multe ori, așa-zisele dezbateri sunt prea evident dirijate asupra unor probleme pur teoretice, de concept, metodă sau practică culturală. Unii gazetari (mai ales tineri) cad în plasa unor conducători de instituții culturale care excelează în abilitatea organizării unor “conferințe de presă”, briefing-uri explozive, cu tratări subiective și limitate (de multe ori adevărate “rapoarte de activitate”), informațiile astfel prezentate intrând în paginile ziarelor fără o analiză la obiect sau măcar o verificare cât de cât sumară a adevărului.

În ultimii ani s-au creat tot felul de forme de învățământ jurnalistic, de stat particular, dar la catedrele acestora n-au fost chemați totdeauna cei capabili să poată transmite ceva, ci adevărate “echipe de zgomote”, adepți ai une școli a circumlocuțiunii, a subtilităților predate pe “post” de curaj, a autocenzurii excesive, a resemnării care să înlocuiască cutezanța și spiritul critic.

Locul acestora ar trebui să fie luat de exponenți adevărați ai spiritualității și gândirii jurnalistice libere și competente, care să dea tinerilor ucenici (în special celor din publicistica cu profil cultural) exemple atât de profunzime și expresivitate cât și libertate de spirit, astfel încât, “noul val” al ziariștilor profesioniști să reușească să demonstreze că viața culturală și civilizația avansează impetuos, că răul și binele, urâtul și frumosul sunt distincte și perfect identificabile, că arta, cultura și știința au dreptul la opțiune și afirmare neștirbită, la demnitate și că, orice creator de valori are dreptul inalienabil de a gândi cu capul lui și de a spune ceea ce gândește, desigur cu frumusețe și finețe, fără agresivități de limbaj. Numai astfel **dreptul la informație** - care este exacerbă, dar neînțeleasă astăzi - va ajunge un drept fundamental al omului, așa cum sunt dreptul la

instrucție și la sănătate. Dreptul la replică - incomod pentru unele instituții culturale ba poate și pentru unele redacții - trebuie să fie nealterat, integral, spre a fi oferite adevăruri netrunchiate, sugesii practice (realiste sau fanteziste), dar care să oglindească dorința oamenilor de cultură, a cititorilor îndeobște, de a colabora, de a evolua rodnic și nestingherit.

De aici cerința imperioasă a **specializării** profunde a celor care oglesc în presă universul cultural. **Improvizația** în domeniul abordării problemelor culturii contemporane, locale sau naționale, **este**, mai mult ca oricând și oriunde, **păgubitoare**. Considerăm că mass-media (tipărită, auzită, privită) trebuie să ferească viața culturală a unei comunități de orice fel de implicații politice partizane, discriminatorii. Un adevărat "monstru sacru" (Walter Lipmann) al domeniului avertiza în acest sens: "Azi există, din păcate, o mare generație care nu înțelege nici știința, nici cultura, nici vechea tradiție umanistă. Acești oameni dețin probabil valența voturilor preponderente în sistemul nostru politic. Ei nu înțeleg decât poftele și simpatiile lor personale, antipatiile și prejudecățile lor, ambițiile și urile lor. Dar sunt, de fapt, **alienați** (s.n.) atât de sursa tehnologică cât și de sursa umană. Ei nu cred în concepția științifică despre lume, deoarece nu înțeleg știința. Problema supremă care se pune omenirii este cum vor reuși oamenii să dorească să fie în stare să se salveze."*

Când se discută despre **fenomenul cultural artistic** ne gândim la totalitatea actelor culturale finalizate printr-o operă, sau mai multe, ce ajung la consumator în mod direct sau prin informația mass-mediei. Dar ce este, de fapt, fenomenul cultural-artistic? Pornind de la simpla uzanță lingvistică, se disting **două accepții**, care uneori, se suprapun în anumite puncte. În prima accepție fenomenul cultural-artistic reprezintă **apariția, expunerea sau desfășurarea unei acțiuni în scop cultural, educativ sau de cunoaștere**.

Altfel stau lucrurile în cadrul **celeilalte accepții** în cazul fenomenului cultural-artistic **localizat la o zonă specifică, sau a unui popor sau a unei anumite epoci**. Este, de fapt, o imagine răsturnată a primei accepții rezultată din eliminarea unor fenomene culturale tendențios politice, care aveau un rol direcțional și discreționar.

Pornind de la o opinie de pe vremea iluminismului german târziu, putem defini fenomenul cultural-artistic ca o **sumă a celor mai bune moduri de expunere** ca mijloc de a aduce la cunoștința oamenilor diferite **informații**, precum și **senzațiile** corespunzătoare respectivelor informații. Deci nu este sinonim cu **erudiția**, aceasta din urmă preocupându-se doar de **multiplicarea cunoștințelor reale** precum și de **modul de a le aplica**, fără să țină seama de senzațiile care le însoțesc.

* Vezi: Colocviile "Mozaiucl", *Promovarea valorilor*, Craiova, 1998, p. 47.

Pentru a putea determina ce este de fapt fenomenul cultural-artistic, nu trebuie omisă nici problema referitoare la **cine sau ce** face parte din fenomenul cultural-artistic. Care sunt punctele ce-l definesc? Dintre cercetătorii domeniului, **Daniel Mornet** a fost cel care a cerut o nouă atenție pentru definirea fenomenului cultural-artistic ca **act definitoriu cultural**, fără a neglija însă nici cele mai mici acțiuni în acest domeniu care contribuie la educarea și **“umanizarea”** omului. Autorul revine mereu asupra ideii că pentru a înțelege marile fenomene cultural-artistice ale unei epoci este necesar să fie bine pătrunsă **ambianța mass-mediei**. Ea este determinată prin sute sau mii de fenomene cultural-artistice minore sau chiar mediocre.

Situat pe o poziție diametral opusă, cercetătorul italian **Binni** susține că nu poate exista nici o deosebire între fenomenele cultural-artistice mari sau mici. Dar, spune el, o astfel de integrare a fenomenelor cultural-artistice de valoare medie în reprezentarea unei întregi epoci, nu trebuie să fie legată de **o nivelare a valorii în sine**. Pentru ansamblul procesului cultural, funcțiunea celor “mari” și a celor “mici” este foarte diferită. Cei “mărunți”, care sunt total cuprinși de moda zilei și “aleargă” după mediatizare, înlesnesc posibilitatea obținerii unui **aspect al felului mediu de a gândi** într-o anumită epocă sau regim politic. În schimb, fenomenele cultural-artistice mari sunt totdeauna legate de marile personalități care sunt chemate să dezvăluie secretele supreme ale epocii lor și să clasifice epoca respectivă prin raportarea ei la ce a fost și la ceea ce este de așteptat să fie.

O categorie aparte o reprezintă fenomenele cultural-artistice **sub orice nivel**, producția acestora nu numai că prezintă caracterul de **marfă**, ci fiind chiar **un produs de serie mare**. Câteva exemple: lansarea unor cărți submediocre, programe culturale ce frizează Kitsch-ul, imitarea unor tradiții occidentale sau chiar trans-oceanice (Haloween, Valentin’s day etc), care n-au nici un fel de corespondent în tradiția poporului român etc. O mare parte de vină o poartă, în acest caz, unele posturi de televiziune (private dar nu numai), dar și o parte a presei centrale și locale.

Se poate vorbi deci despre o **noțiune extensivă** a fenomenului cultural-artistic cuprinzând toate fenomenele marginale ale vieții culturale, dar și despre o **noțiune intensivă**, ce nu recunoaște decât producția relevantă din punct de vedere cultural. Concepția extensivă a fenomenului cultural-artistic și receptarea acestuia ca eveniment de către consumator are valoare atunci când fenomenele nu sunt prea consistente. Odată cu creșterea numărului și valorii acestora, noțiunea extensivă trebuie înlocuită cu cea intensivă, **bazată pe selecție și triere**.

Mass-media este cea care propulsează și face cunoscut consumatorului existența fenomenelor cultural-artistice. Răspândirea acestora în spațiul național,

regional, sau zonal nu înseamnă că toate grupurile, profesiile sau clasele sociale participă, **în mod egal**, la viața cultural-artistică. Datorită faptului că un segment mare de consumator al actului cultural-artistic nu poate participa în mod direct la acest fenomen, rolul de a-l face cunoscut revine mass-mediei, care poate pătrunde mai adânc în pătura consumatorului prin mijloacele sale specifice: presă, televiziune, internet etc.

Drept criteriu al oricărui fenomen cultural-artistic oglindit prin formele clasificate de exprimare ale mass-mediei se poate reține tendința de a transforma actul cultural în informație și informația în **act cultural**.

Din acest punct de vedere, literatura S.F. sugerează **trei tipuri** de ziarști ai viitorului:

a. **ziaristul uman** care, asemenea predecesorilor săi din secolul XX, își câștigă existența adunând informații și comunicând știri;

b. **ziaristul neuman** (robot, calculator sau alt aparat) care completează sau chiar înlocuiește munca ziaristului uman;

c. **consumatorul de știri** care, folosind tehnologia viitorului, este propriul său furnizor de produse publicistice.

Cel mai prozaic dintre aceste tipuri - omul care activează ca **ziarist de profesie**, specializat în relatarea fenomenelor cultural-artistice este, în majoritatea cazurilor, **el însuși creator de cultură și artă** (scriitor, pictor, critic literar, scenarist etc.). El face tot ceea ce-i stă în putință pentru a obține informațiile capabile să producă articole (materiale) atractive, la obiect, interesante, poate chiar senzaționale. Sistemele de televiziune prin cablu, accesibile unei mari părți a publicului consumator, au făcut ca telespectatorii să participe instantaneu (în cazul emisiunilor **în direct**) la fenomenele cultural-artistice și prin emisiunile interactive cu participarea prin telefon.

Informația despre fenomenul cultural-artistic are un rol important deoarece ea **contribuie la procesul democratizării**, având menirea de a face legătura de cunoaștere, pe verticală și orizontală, dintre **producătorul** de cultură și artă, pe de o parte, și **consumatorul** acesteia, pe de altă parte, prin **intermediul informației, reportajului, eseului** etc.

Mass-media are un rol deosebit în **sondarea gustului publicului** în domeniul artei și culturii. Receptarea fenomenului cultural-artistic ca producător de eveniment a dus, în ultima perioadă, la trecerea superficială peste **esența actului de cultură**. Limitarea doar la informarea publicului despre un anume fenomen cultural glisează spre o **superficializare a cunoașterii** și poate duce la **banalizarea actului de cultură**. Numai împletirea informației cu o susținută aducere spre consumator, sistematic, a fenomenului cultural-artistic contribuie la o profunzime a înțelegerii actului cultural.

Cultura înseamnă forța spiritului, și faptul că azi, ca și altă dată, în alte spații geografice, dar în împrejurări similare, au pătruns în cultură, ca și în gazetărie, ca și în politică sau administrație oameni fără cultură - a căror ignoranță este singura lor justificare pentru că strică fără să știe ce fac - nu trebuie să descurajeze. Cultura, luată în serios, **devine o forță formidabilă** în plan social și numai ea putând fi creatoare chiar și în domeniul economic.

Întotdeauna a existat o adevărată dispută, la nivelul ideilor, între cultura națională și cea regională (zonală), această confruntare fiind creatoare de opere care, în final, de cele mai multe ori, din regionale devin naționale prin forța creației. Pentru a ajunge la momentul culminant al **receptării, cunoașterii și recunoașterii** actului cultural drumul este lung, anevoios, iar parcurgerea sa trebuie susținută de către mass-media. Dacă la nivelul național presa are o arie de cuprindere mare și selecția se face mai ușor datorită multitudinii evenimentelor, presei zonale (locale) îi revine un rol deosebit de dificil în prezentarea actului cultural. Dacă educația începe în familie, se continuă pe băncile școlii, ea se desăvârșește în diverse medii, în contact nemijlocit cu instituțiile de cultură și cu presa. Instituțiile de cultură sunt cele care creează actul de cultură, dar trebuie să știe și să-l "vândă" consumatorului, inițiat sau neinițiat. Însă nu întotdeauna se găsește calea cea mai bună și mai scurtă către cele două categorii de consumatori de cultură. **Presa este, sau ar trebui să fie, un sprijin real** în acest sens, iar comunicarea cu ea trebuie să fie permanentă. **Reclama**, în sensul larg al cuvântului, este necesară și în domeniul cultural. Oricât de valoros ar fi un eveniment cultural, dacă nu-l conștientizezi pe receptor de aceasta, receptorul l-ar putea ignora. De aceea rolul presei scrise, audio sau video este foarte important în acest "secol al vitezei", iar feed-back-ul între cultură și mass-media trebuie să fie total, efectul acestuia concretizând-se în săli pline la spectacole, în vânzarea de cât mai multe exemplare a unei cărți, în creșterea audienței unui post de radio sau televiziune, a numărului de cititori ai unui ziar etc.

Din păcate, există astăzi tendința transformării jurnalistului într-un **negustor de vorbe și de clișee**. Actul cultural creează însă **stări emoționale** ce nu pot fi rediate prin aceste procedee. Se simte deci necesitatea ca **jurnalistul cultural să fie o persoană specializată**, care să poată discerne între valoare și non valoare, între artă și kitsch.

Dacă mass-media promovează cultura găsind în ea propriile rădăcini și cultura trebuie să recunoască un adevăr incontestabil: drumul direct către consumatorul de cultură se construiește prin **semnalul** pe care îl dă mass-media.

Cultura a devenit, firească, **o piață** în care evenimentele culturale au devenit, volens-nolens, **produse culturale**, mai mult sau mai puțin vandabile, dar aflate într-o **competiție majoră**, în realizarea căreia mass-media are rolul

titular. Din păcate însă, în România ultimilor ani, cultura este domeniul cel mai slab reflectat. Cu toate acestea, nu mass-media se face principalul vinovat, și, în nici un caz, primul. Vina revine, în primul rând, celui care creează actul cultural și produsul cultural. Acesta ar trebui să conștientizeze că **fiecare produs cultural nou trebuie să devină un eveniment**. Acest lucru presupune un **management cultural eficient**, ceea ce, trebuie să recunoaștem, în România, acesta este în mare și grea suferință. Asistăm, de fapt, la o **discrepanță dramatică** între gradul de dezvoltare a creativității culturale și gradul de dezvoltare a unui sistem prin care produsele culturale sunt evaluate, ierarhizate și difuzate, pentru că “piața culturală” este în plină expansiune, dar **managementul este în criză**. Aici ar trebui să intervină forurile culturale de decizie, nu prin impunerea de “linii directoare” sau “principii de bază”, ci prin **formarea de manageri culturali eficienți**; nu prin irosirea resurselor financiare și umane pe proiecte iraționale, ci prin alocarea acestor resurse pentru schimburi interregionale de experiență managerială, prin cursuri, prin editarea unor lucrări de management cultural și financiar-cultural. În cadrul instituțiilor culturale de orice tip trebuie create structurile care să pregătească produsul cultural pentru “piață”. Acesta presupune un **marketing cultural**, o **anchetare a pieței culturale**, a publicului căruia i se adresează evenimentul, **un impresariat cultural** și, în cele din urmă, **publicitatea produsului cultural** care ar trebui să-l transforme într-un eveniment.

Din acest moment începe rolul mediei: ca **intermediar** între evenimentul cultural și public. În acest sens se ridică următoarele două întrebări:

1. Este mass-media capabilă să facă vandabil produsul cultural?
2. Sunt interesante conducerile mass-media să acorde importanța cuvenită pieței culturale în condițiile în care evenimentele politice, economice, sociale, dar mai ales “faptul divers” reprezintă o marfă extrem de abundentă și de ușor vandabilă?

Deși, de la prăbușirea regimului comunist, am asistat la o spectaculoasă creștere a mijloacelor de comunicare în masă, gradul de diversificare a acestora a impus, cum era și firesc, în condițiile unei concurențe exacerbate de dorința conducerilor acestora, atragerea și reflectarea cu precădere a evenimentelor atractive, faptelor diverse senzaționale, a scandalului cu orice preț, pentru atragerea unui public cit mai numeros spre aceste mijloace, împingând în prim-plan divertismentul și senzaționalul. Între acest tip de evenimente și între cele din sfera politicului se îndreaptă cu precădere atenția redactorilor. Cultura, ca și în alte epoci istorice, rămâne mereu la urmă! Și va rămâne mereu la urmă atâta timp cât managerii mijloacelor de comunicare în masă nu vor conștientiza **potențialul de informație al culturii**. Cu toate acestea, informația culturală

rămâne practic ignorată, deși se poate câștiga oferind pieței și implicit consumatorilor asemenea gen de informație. Cauza o găsim în pregătirea profesională a celor care "lucrează" în aceste compartimente și care, în marea lor majoritate sunt tineri sau foarte tineri care-și trădează deplina lor inocență. Evenimente culturale - cărți, spectacole, expoziții, festivaluri, premiere cinematografice etc. - sunt prezentate laconic, în fraze, de multe ori, stereotipe, cu minimă sau nulă relevanță.

Semidoctismul unora care au menirea de a prezenta în prim-plan evenimente culturale duce, deseori, la **subminarea** ca atare a acestor evenimente. Așa se face că, uneori, nume de scriitori, plasticieni, muzicieni importanți apar scrise sau pronunțate greșit. În schimb, succese de moment, sunt considerate adevărate capodopere. **Nu există criterii sau repere de selecție și evaluare.** Ca atare, evenimentele culturale-semnificative sau nu - sunt consemnate telegrafic, lipsind judecățile de valoare, criticile obiective, analizele și comentariile pertinente cu privire la acestea.

Este foarte important CINE sunt cei a căror părere contează, pentru că redactorii și comentarii sunt **creatori de opinie**, iar prezența lor fizică la un eveniment cultural poate conta la fel de mult ca și cronică, evenimentul sau produsul cultural putând fi valid sau invalid prin simpla prezență sau absență a acestora.

Așadar, informația culturală, receptată aleatoriu, se poate constitui în construct coerent democratic dacă producția artistică este conștientizată și extinsă la toate grupurile societății. Ori, acest lucru nu se poate realiza fără aportul mass-mediei. Se înțelege că difuzarea (comunicarea) culturală nu este inocentă, fiind în cauză interesele ideologice, sociale, economice. Presa scrisă și audio-vizuală s-a diversificat și individualizat în consecință. La rândul ei, "cultura de masă" s-a transformat în "cultură la cerere" (**on demand**).

Reticența mass-mediei față de fenomenul cultural - artistic se datorează orientării (pervertirii) gustului public spre zonele producătoare de senzational, **un senzational agresiv, la nivel instinctual**, indiferent dacă este vorba de catastrofe naturale, patologice sau financiare, politice, militare etc.

În paralel, instituțiile de spectacole și de artă nu se mai preocupă constant pentru a face din actul cultural un adevărat eveniment. Oricum, informația culturală reprezintă un drept al omului și mass-media nu trebuie să abdice de la statutul său, mai ales că efortul este minim și nu implică resurse financiare.

Totul se reduce la o operație de selecție, adecvare și specializare sau, în alți termeni, de **individualizare a mesajului** în funcție de specificul instanței emițătoare. Presa cotidiană trebuie (sau ar trebui) să aibă **rubrici de știri culturale**, eliminând discriminările de tipul artă vs. sport. Desigur, nu se poate

pretinde o analiză detaliată, aceasta intrând în atribuțiile presei de specialitate, dar o cronică succintă și la obiect, care **să orienteze marele public**, ba chiar **un verdict** sunt extrem de necesare, ținând seama de faptul că **autoritatea se câștigă prin profesionalism**.

Oare de ce posturile de radio și de televiziune programează emisiunile culturale la ore imposibile, de minimă audiență? (Nu vorbim aici și de calitatea acestor emisiuni). Se invocă o **concepție elitistă**, dar răsfățarea și măgulirea celor "inițiați" ascunde **un dispreț cinic și o suficiență condamnable**. S-ar cuveni ca fiecare jurnal să aibă o rubrică permanentă de știri culturale, așa cum există cele de sport sau meteo. În definitiv, viața cultural-artistică este atât de tumultuoasă, spectaculoasă și generatoare de tensiuni benefice, încât poate fi considerată, în aceste vremuri turbulente, singura sănătoasă și cu adevărat normală.

Față de toate cele însăilate mai sus, considerăm că se poate desprinde cu ușurință o concluzie: **rostul culturii, al artei și al mass-mediei deopotrivă, NU este să facă bani**. Bani face, sau ar trebui să facă, economia. Este datoria guvernanților, ori de ce culoare politică ar fi ei, să facă economia să producă bani. Datoria instituțiilor de cultură și a creatorilor este să facă economia să producă evenimente culturale, cât mai multe și pentru cât mai mulți. Iar mass-media, informând, să contribuie la această cultură a noastră, a poporului român.

RECENZII

CĂLĂTORIE PRIN ISTORIA ȘI TOPONIMIA VĂII ZĂGRII

VICTOR ȘTIR

De curând, a apărut în condiții grafice exemplare cartea "Periplu istorico-toponimic: Valea Zăgrii", îngrijită de cercetătorul științific principal Mircea Prahase, directorul Complexului Muzeal Bistrița-Năsăud. Într-un foarte inspirat text, așezat în loc de prefață - "Dorul de strămoși" - Mircea Prahase aduce un elogiu locuitorilor aceluși colț de lume, care, în decursul timpului au creat valorile așezate în ceea ce numim, azi, cultură populară.

Volumul însumează studii de istorie și toponimie semnate de academicianul Nicolae Drăganu, Mircea Prahase, Simion Retegan, Nelu Pop, Moș Dâmbul și Macedon Maniu. Textele despre Revoluția de la 1848 tratează cu stăruință evenimentele din zona noastră și publicarea lor este oportun valorificată în această culegere. Este o bucurie trecerea prin paginile scrise cu parfumul limbii de acum un secol .

Cercetările toponimice, travaliu intelectual dificil, răsplătește curiozitatea oamenilor locului, dar și dorința de a avea un "atlas" al semnificațiilor fiecărei părți a hotarului natal. Laborioase, relevante și convingătoare, sunt cercetările lui Mircea Prahase din studiile "Toponimia Văii Zăgrii" și "Particularități lingvistice", unde se simte, în cel mai bun sens, onorantul "patronat" al ilustrului Nicolae Drăganu.

“PERIPLU ISTORICO-TOPONIMIC: VALEA ZĂGRII”

volum îngrijit de Mircea Prahase

GAVRILĂ MOLDOVAN

A apărut recent, sub egida Complexului Muzeal Județean, o antologie de texte privind istoria și toponimia Văii Zăgrii. Nu este prima carte despre această veche și grănicerească comună a județului, cu oameni înstăriți și buni gospodari din tată în fiu, crescători de animale, mai ales de bovine. Cartea a apărut la Editura “Supergraph” Cluj-Napoca - 2003, fiind îngrijită de Mircea Prahase, directorul general al Complexului Muzeal BN, cercetător care se preocupă intens de istoria acestei frumoase văi a Țibleșului, dar și de fenomenele de limbă din acest perimetru, domeniu în care are foarte mulți înaintași, printre care și pe Nicolae Drăganu.

O privire asupra conținutului noii apariții editoriale ne edifică asupra complexității problematicei textelor ce aduc în fața cititorului un trecut glorios, dar și persistența în graiul locuitorilor a unor comori de limbă veche românească. Poate că și în acest fel se justifică prefața scrisă chiar de îngrijitorul antologiei, Mircea Prahase, intitulată “Dorul de strămoși”, în care, vorbind despre folclor, autorul îl numește “un adevărat grai românesc viguros, investit cu atributele nobile ale artei autentice”. Noua apariție cuprinde un foarte documentat și binevenit capitol despre istoria de arme din anul 1848-1849 a sublocotenentului pensionar Moț Dâmbul, originar din Zagra. Acest adevărat erou național, activând în Regimentul II de graniță românesc, a avut un rol benefic, împăciuitor pe fondul tulburărilor din Ardeal, când ungurii tăiau și spânzurau în numele falsei lor credințe în libertate. Capitolul III se intitulează “Suciu de Sus în perioada Revoluției de la 1848 din Transilvania” și este redactat de Nelu Pop. Autorul vorbește aici despre aceleași fapte de arme ale românilor transilvăneni din ținutul Chioarului. La pagina 67 se scrie: “La 22 mai (1848 n.n) în fruntea districtului Chioar este numit de către guvernul provizoriu maghiar, groful Teleki Sándor. Lupta pentru pământ și împotriva unirii cu Ungaria începea să aibă forme ascutite, pentru aplanarea acestora autoritățile făcând apel la Regimentul II român grăniceresc de la Năsăud. Pentru a liniști satele sosește în zonă locotenentul pensionar Atanasie Moț Dâmbul, originar din Zagra - Bistrița-Năsăud”. Transpare din acest mic fragment, încordarea și neliniștea proprii unei epoci în care legea era de multe ori încălcată în numele naționalismului sau al intereselor ungurești. Urmează un foarte important articol scris de Mircea Prahase despre “Dinastia Bașotă”, numele unei vechi familii boierești din ținutul Botoșanilor, care se revarsă în țară dând foarte mulți dregă-

tori, comandanți de oști etc. O ramură a acestei familii se stabilește și în localitățile Zagra și Runc.

Începând cu pagina 83, antologia ne oferă documente legate de limba română, toponimice referitoare la Zagra, după Simion Retegan, apoi "Monografia comunei Zagra" de Dumitru Kittul, "Descrierea scurtă din monografia comunei Zagra" de Macedon Maniu, "Date privitoare la istoria comunei Zagra" de Nicolae Drăganu, toate acestea inserate conform unei concepții a îngrijitorului ediției, care crede și demonstrează că "istoria și limba merg mână în mână". Pline de informații de specialitate, științifice și de mare actualitate sunt și cele patru articole inserate în antologie, scrise de Mircea Prahase. Ele dezbat probleme de lingvistică sau se referă la monografia comunei în discuție, la toponimia Văii Zăgrii ș.a. Beneficiind de un aparat de documente și fotografii, adevărat tezaur ilustrativ ce va rămâne fără îndoială în cultura noastră, noua apariție se justifică documentar. Poate că tot îngrijitorul ediției caracterizează mai bine această antologie în Capitolul XII denumit "În loc de încheiere", atunci când scrie: "Înmănunchiate în ordine cronologică, materialele (din antologie-n.n), se referă la istoria și toponimia Văii Zăgrii, ținând seama că cele două domenii științifice sunt complementare. Unele dintre aceste materiale văd pentru prima dată lumina tiparului, acest lucru neputându-se întâmpla fără ajutorul dezinteresat și colegial al profesorului Adrian Onofreiu, de la Direcția Județeană Bistrița-Năsăud a Arhivelor Naționale, căruia, "compilatorul" acestor pagini îi aduce, și pe această cale, cele mai calde și sincere mulțumiri".

Foto 1. Casă din Șanț
- incinta Muzeului Bistrița -

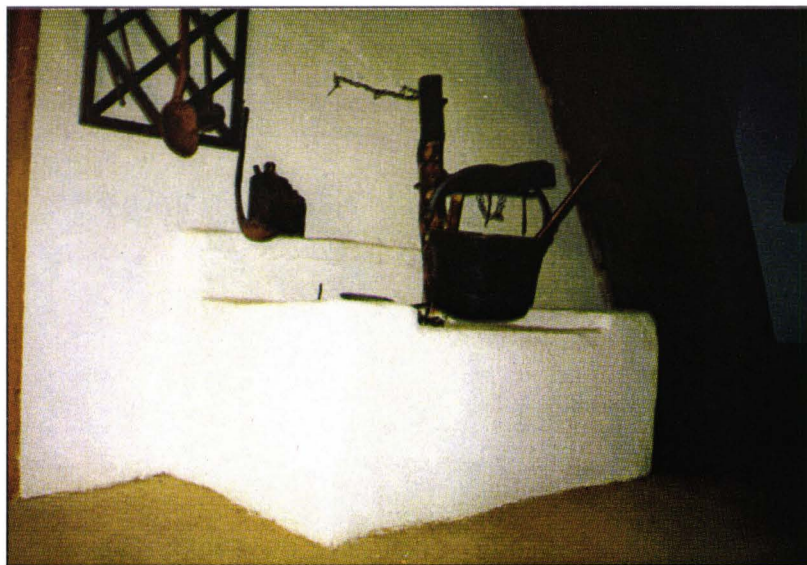

Foto 2. Vetea din tindă

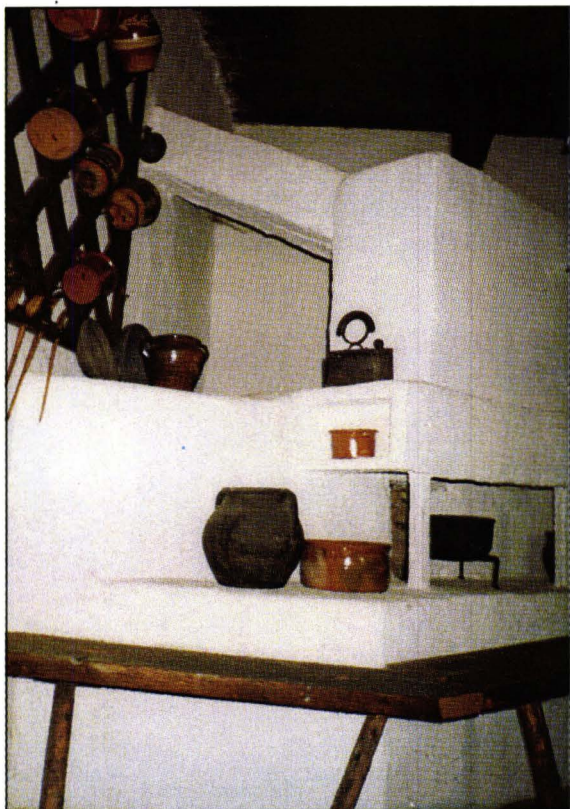

Foto 3. Cuptorul din camera de locuit

Foto 4. Interior actual: *Rudă cu pocruțe*
Casa Lucreției Chișmâr - Șanț, nr. 148

Foto 5. Casa dinainte - detaliu

Foto 6. Casa dinainte - colțul cu patul

Foto 7. Interior actual: *detaliu*
Casa Lucreției Chișmâr - Șanț, nr. 148

Foto 8. Lelea LUCREȚIA CHIȘNÂR - 84 ani
Șanț

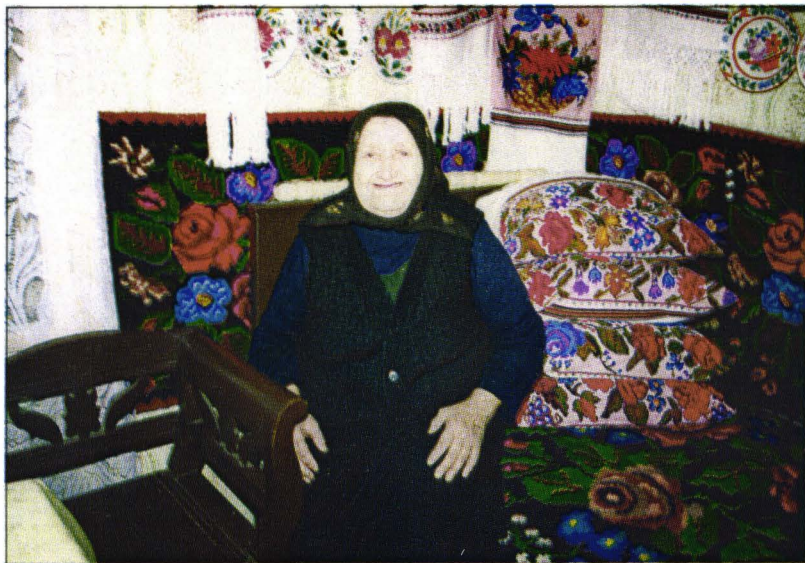

Foto 9. OLAR CLEMENTINA - 95 ani
Șanț

Foto 10. "Stână la munte"

Foto 11. “La muls”

Foto 12. “Măsuratul cu
casâmbal al laptelui în
budacă”

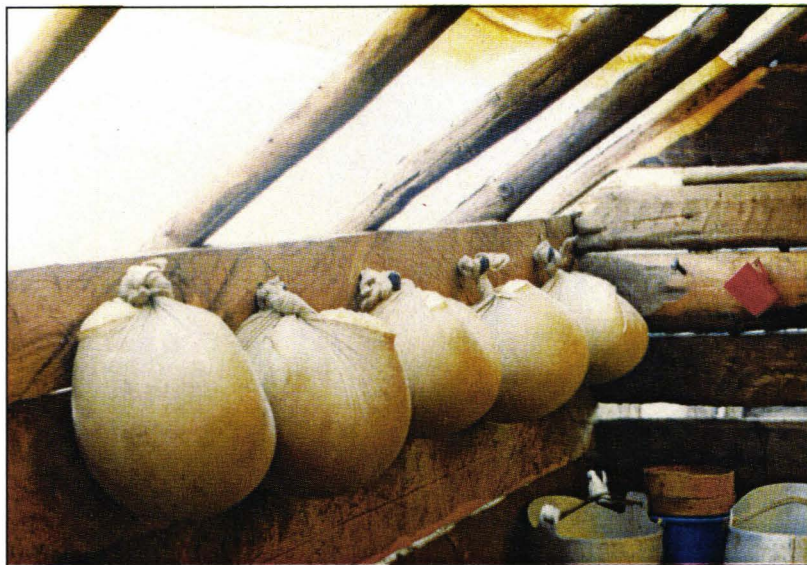

Foto 13. “Cașul la stors în comarnic”

Foto 14. “Se bagă oile după strungă”

Foto 15. "Petrecerea de după măsuriiș"

Foto 16. Ieșirea în hotar

Foto 17. "Cel sacrificat"

Foto 18. Casa cu "berea"
Șanț nr. 512

Foto 19. Casa la care se ținea “berea”
Șanț nr. 512

Foto 20. Participanți la “Saloanele Liviu Rebreanu” - 2001
(în prim plan Nicolae Gheran și Sever Ursă)

Foto 21. Nicolae Gheran și Ion Simuț la
“Saloanele Liviu Rebreanu” - 2002 - Prislop

Foto 22. “Saloanele Liviu Rebreanu” - 2002 - Prislop
(în prim plan N. Gheran, N. Crețu, I. Burcușel, T. Tanco)

Editura **SUPERGRAPH** Cluj-Napoca
ISSN 1682-4667